

HITELINTÉZETI SZEMLÉ

KÜLÖNSZÁM

2015. november
14. évfolyam

BANKRENDSZEREK FELÉPÍTÉSE ÉS EVOLÚCIÓJA

Amerikai Egyesült Államok, Argentína,
Bulgária, Chile, Egyesült Arab Emírségek,
Egyesült Királyság, Izrael, Japán, Kína,
Lengyelország, Lettország, Németország,
Oroszország, Svájc, Törökország, Ukrajna

Hitelintézeti Szemle

A Magyar Nemzeti Bank kiadásában megjelenő tudományos folyóirat

A szerkesztőbizottság elnöke:

BALOG ÁDÁM

A szerkesztőbizottság tagjai:

BÁNFI TAMÁS, BOD PÉTER ÁKOS, HEGEDŰS ÉVA, KATONA ZSOLT, KOCZISZKY GYÖRGY,
KOVÁCS LEVENTE, LENTNER CSABA, NAGY KOPPÁNY, P. KISS GÁBOR, PALOTAI DÁNIEL,
PANDURICS ANETT, PATAI MIHÁLY, SEBESTYÉN GÉZA, SZEGEDI RÓBERT

Főszerkesztő: SEBESTYÉN GÉZA

Felelős szerkesztő: PÁSZTOR SZABOLCS

Szerkesztő: PENCZ HELGA

Olvasószerkesztő: LÁNG ESZTER

Kiadja: Magyar Nemzeti Bank

Felelős kiadó: HERGÁR ESZTER

1054 Budapest, Szabadság tér 9.

www.hitelintezetiszemle.hu

HU ISSN 1588–6883

Borítóterv: IZSÓNÉ BIGAI MARIANNA

© Copyright: Magyar Nemzeti Bank

A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák,
és nem feltétlenül tükrözik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

HITELINTÉZETI SZEMLE KÜLÖNSZÁM

2015. november
14. évfolyam

Hitelintézeti Szemle

A szerkesztőség címe: 1054 Budapest, Szabadság tér 9.

Telefon: 06-1-428-2600

Fax: 06-1-429-8000

Honlap: www.hitelintezetiszemle.hu

E-mail: szemle@hitelintezetiszemle.hu

Munkatársaink elérhetősége:

Sebestyén Géza főszerkesztő e-mail címe: geza.sebestyen@uni-corvinus.hu

Pásztor Szabolcs felelős szerkesztő e-mail címe: pasztorsz@mnbb.hu

Pencz Helga szerkesztő e-mail címe: penczh@mnbb.hu

Megjelenik háromhavonta.

HU ISSN 1588 6883

Tördelés és nyomtatás:

Prospektus – SPL konzorcium

8200 Veszprém, Tartu u. 6.

Készült a Prospektus – SPL konzorcium nyomdájában.

Tartalom

14. évfolyam, Különszám, 2015. november

Előszó	5
Papp István: A bankrendszerek nemzetköziesedése	7
Ábel István – Kovalszky Zsolt – Módos Dániel: Hajlító csapások – Az állami segítség ára az Amerikai Egyesült Államok bankrendszerében	14
Banai Ádám – Méhes Attila – Winkler Sándor: Válságból válságba – Az argentin bankrendszer elmúlt 20 évének története	33
Horváth Dániel – Pintér Cecília – Tóth Tamás: A bolgár bankrendszer története a rendszerváltás óta	45
Kálmán Péter – Monoki Péter – Vágó Nikolett: A chilei bankrendszer elemzése.	58
Ádám Dénes – Bodnár László – Luspay Miklós: Iszlám bankrendszer az Egyesült Arab Emírségekben	72
Felcser Dániel – Plajner Ádám – Schindler István: Az Egyesült Királyság bankrendszerének története: univerzális bankok létrejötte	90
Fülöp Zénó – Makay Eszter – Pappné Kovács Beáta: Fejlett univerzális bankrendszer Izraelben	102
Hidasi Balázs – Papp István: A japán bankrendszer átalakulásának főbb állomásai	116
Komlóssy Laura – Kovalszky Zsolt – Körmendi Gyöngyi – Lang Péter – Stancsics Martin: Kína: a tervgazdaságtól a modern bankrendszerig.	133
Csortos Orsolya – Kóczyán Balázs – Mucsi Balázs: A lengyel bankrendszer nemzetköziesedése és a devizahitelezés	145

Baksay Gergely – Módos Dániel – Olasz Henrietta:	
Bankválságok és sokkok: a lett bankrendszer fejlődése	156
Bokor Csilla – Lányi Bence – Tapaszi Attila:	
A német bankrendszer három pillére	172
Balla Gergely – Szabó Lajos – Váradi Balázs:	
Az orosz bankrendszer	191
Fáykiss Péter – Szalai Zoltán – Tóth Ede:	
Duális bankrendszer Svájcban	207
Csortos Orsolya – Dancsik Bálint – Molnár György:	
A török bankrendszer: reorganizációtól a túlfűtöttségig	220
Kicsák Gergely – Ligeti Imre – Sulyok András:	
Az ukrán bankrendszer evolúciója és felépítése.	231

A különszámot szerkesztette: Lehmann Kristóf és Kuti Zsolt.

A Hitelintézeti Szemlében való megjelenés, a szakmai lektorálás és a kutatási projekt során nyújtott segítség kapcsán köszönettel tartozunk a névtelen lektorunknak, Kecse Zsuzsannának, Nagyné Boda Andreának, Pásztor Szabolcsnak, Pencz Helgának és Perjési Dórának.

Előszó

A Magyar Nemzeti Bankban 2013 nyarán a Bank számára szakmai szempontból, vagy a magyar gazdasági kapcsolatok miatt kiemelt jelentőségűnek, vagy érdekesnek tartott jegybankok (országok) szélesebb perspektívájú elemzése érdekében ország-munkacsoportok alakultak. Hazánk kis, nyitott gazdaság, így a nemzetközi folyamatok állandó monitorozása, más jegybankok tevékenységének részletes elemzése, a nem várt jegybanki lépések gyors kiértékelése és a külföldi jegybankokkal történő szakmai kapcsolatfelvétel kiemelkedő fontosságú a globális monetáris politikai helyzetkép értékeléséhez, valamint a magas színvonalú jegybanki elemzések elkészítéséhez. Mivel a makrogazdasági, bankrendszeri és monetáris politikai folyamatok szorosan összefüggnek, ezért a munkacsoportok munkájukban mindegyik szakterületet lefedik. Az ország-munkacsoportok elemzéseikkel és beszámolóikkal igyekeznek támogatni az MNB vezetőinek napi munkáját és döntéshozatalát.

A rendszeres országelemzések mellett számos mélyebb, specifikus területre fókuszáló elemzés készült az utóbbi két évben. Ezek közül a bankrendszerek szerkezeti átalakulásával foglalkozó elemzés számos tanulságot mutat be más országok pénzügyi rendszerének fejlődéséről, kihívásairól és teljesítményéről. A hazai szakirodalomban kevés szélesebb körű, összehasonlító elemzés született, amely a bankrendszerek historikus bemutatását tűzte ki céljául. Ezért az MNB vezetése úgy döntött, hogy a szélesebb szakmai publikum számára elérhetővé teszi a projekt tanulmányait a Hitelintézeti Szemle jelen különszámában.

Lehmann Kristóf

A bankrendszerek nemzetköziesedése

Papp István

A bankrendszerek jelentősen átalakultak a globalizáció hatására

Az utóbbi évtizedekben nagy horderejű változásokon ment keresztül és jelentősen átalakult a világ pénzügyi rendszere, ami a bankrendszerek látványos átrendeződésével járt. A pénzügyi tevékenységek végzését szabályozó rendelkezések fokozatos deregulációja, a nemzetköziesedés kiteljesedése, a szabad tőkeáramlás, az információs és adatátviteli technológiák ugrásszerű fejlődése, a pénzügyi innovációk, a bipoláris világrendszer felbomlása, valamint a pénzügyi válságok mind rányomták a bélyegüket a világ pénzügyi rendszerének fejlődésére.

A globalizáció és a pénzügyi dereguláció kiteljesedése nyomán kialakult egy kiterjedt nemzetközi hálózattal rendelkező pénzügyi rendszer, amely évtizedeken át kisebb-nagyobb megtorpanásokkal ugyan, de látványosan bővült. A 2007-ben kezdődött globális pénzügyi és gazdasági válság azonban megtörte ezt a látványos dinamikát, s a súlyos veszteségek megkérdőjelezték a bankok által alkalmazott üzleti modellek helyességét. Az európai és az amerikai bankok a mérlegalkalmazkodás, jövedelmezőségük helyreállítása, valamint a szigorodó tőke- és likviditási követelmények teljesítése érdekében arra kényszerültek, hogy csökkentsék nemzetközi kitettségüket. A felszabadult piaci réseket sok esetben a feltörekvő országok bankjai foglalták el.

A válság felszínre hozta a globális pénzügyi rendszer számos problémáját, amelyek közül az egyik legsúlyosabb az volt, hogy óriási pénzintézetek, „megabankok” alakultak ki világszerte, amelyek az anyaországok GDP-jéhez viszonyítva már olyan méretűvé váltak, hogy ezen bankok tőkepótlási szükséglete több ország esetében is veszélyeztette az államadósság finanszírozásának fenntarthatóságát. A „too-big-to-save” bankok problémájának kezelése széleskörű összefogást igényel, mert a megabankok működési zavarai nemcsak a nemzeti, hanem a globális bankrendszer működésére is veszélyt jelentenek.

A globális pénzügyi válság kitörése után jelentős banki alkalmazkodás kezdődött, amelyet fokozott makro- és mikroprudenciális szabályozói aktivitás kísért. Az alkalmazkodási folyamatnak vannak már látható eredményei, de még további érdemi át-

alakulás vár a világ bankrendszereinek többségére az elkövetkező években. A válság előtti stratégiákhoz és üzleti modellekhez már nem lehet visszatérni, éppen ezért minél előbb meg kell találni azokat a megoldásokat, amelyek révén a bankok – bel- és külföldiek – fenntartható módon ki tudják szolgálni a gazdasági szereplők pénzügyi igényeit. Ez a különszám körképet ad arról, hogy a világ országainak bankrendszerei milyen utat jártak be, s hol tartanak ebben az átalakulási folyamatban.

Történeti áttekintés

A modern világ pénzügyi rendszere a második világháború alatt lefolytatott nemzetközi tárgyalásokból eredeztethető, amelynek lényegi eleme volt a nemzetközi fizetések szabadsága és a rögzített valutaárfolyamok rendszere. Az ötvenes évek bankrendszerei még rendkívül szigorúan szabályozottak voltak, jelentős állami szerepvállalás mellett elsősorban a nemzeti ipar fejlesztése számára teremtték elő a szükséges forrásokat. A nemzeti pénzügyi rendszerek ekkortájt meglehetősen izoláltak voltak, általánosnak számított a kamatlábak és az árfolyamok központi szabályozása, illetve a központi devizagazdálkodás. A nemzeti pénzügyi hatóságok rendkívül szigorúan szabályozták a pénzügyi intézmények működését, s ez a szabályozás kiterjedt a külföldi bankok tevékenységének korlátozására is.

A gazdasági újjáépítést követően a fejlett országok közötti kereskedelmi áruforgalom folyamatosan bővült, ezért célszerűvé vált bizonyos termelőegységeket a megrendelőkhöz és a fogyasztókhoz közelebb telepíteni. A termelő vállalatokat külföldre is követték a bankok (follow your customer), mert jól ismerték ügyfeleiket, s nem akarták másokkal megosztani az ügyfeleikről felhalmozott értékes üzleti információkat. Később a bankok újabb ügyfeleket tudtak külföldre csábítani (lead your customer), köszönhetően annak, hogy jól ismerték mind ügyfeleiket, mind pedig a hazai és a külföldi gazdasági környezetet. Függetlenül azonban attól, hogy a bank követte vagy hívta az ügyfelét, ebben az időszakban a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) és a kereskedelem bővülése szorosan együtt mozgott a bankok külföldi terjeszkedésével. A külföldre települő bankok elsősorban az anyaországi vállalati ügyfeleiket szolgálták ki, lakossági hitelezést nem végeztek és nem is végezhettek.

A fejlett országok között egyre szélesedő nemzetközi gazdasági együttműködés keretében kezdődött meg a pénzügyi termékek és szolgáltatások deregulációja a hatvanas-hetvenes években, ami fokozatosan vezetett el a pénzügyi szektor kiteljesedő nemzetköziesedéséhez és globalizációjához. Ekkoriban a külföldi bankok figyelme elsősorban a stabil és prosperáló fejlett piacok felé irányult, a gazdasági problémákkal küszködő, gyakran válságokkal szembesülő fejlődő országokat elkerülték a külföldi bankok.

A kiteljesedő pénzügyi dereguláció nyomán felszabaduló források és megszülető pénzügyi innovációk, valamint az adatátviteli és adatfeldolgozási technológiák fejlődése új lendületet adott a bankok nemzetközi terjeszkedésének. A pénzügyi folyamatok modellezése, a pénzügyi tervezés (financial engineering), a termékfejlesztés és az információfeldolgozás terén elért fejlődés szofisztikáltabb üzletpolitikát és hatékonyabb kockázatkezelést tett lehetővé.

Az 1980-as évektől kezdődően egyre több fejlődő ország fordult az export-vezérelt iparosítási politika felé, s ennek elősegítése érdekében az új gazdaságpolitikák részét képezte a szigorúan szabályozott pénzügyi szektor deregulációja is. A pénzügyi dereguláció az 1990-es évek elején tovább szélesedett, s több feltörekvő országban átfogó pénzügyi dereguláció ment végbe.

A feltörekvő országok pénzügyi deregulációja új piacokat nyitott meg a külföldi bankok előtt. Korábban ezen országok többségében nem, vagy csak igen korlátozottan tevékenykedhettek a külföldi bankok. Az új célpontok elsősorban azok a pénzügyi dereguláció iránt elkötelezett országok lettek, amelyekben kiaknázható helyi üzleti lehetőségeket (local market opportunity) láttak (pl.: kielégítetlen hiteligények) a multinacionális bankok stratégiái.

Az 1990-es években újabb lökést kapott a pénzügyi szektor nemzetköziesedése, aminek következtében újabb országok bankszektorában szereztek piaci részesedést a külföldi bankok. A fejlett országok piacai a liberalizáció kiteljesedésével telítődtek, a bankszektor szereplői erős versennyel találták magukat szemben, így a hazai piacon elérhető jövedelmezőségük érezhetően csökkent. A bankok külföldi terjeszkedési stratégiájában ekkor jelentős szemléletváltozás következett be, s míg ezek a bankok korábban kerülték a bankrendszeri problémákkal szembesülő országokat, addig az 1990-es években különösen azokban az országokban nőtt meg piaci részesedésük, amelyek bankválságok elszenvedői voltak.

A külföldi bankok – a korábbi magatartásukkal ellentétben – ekkor már nem a távolmaradásuk okát látták a fogadó ország valamelyik bankjának működési zavaraiiban, hanem sokkal inkább olyan lehetőségekként tekintettek ezekre a jelenségekre, amelyek expanzióra adhatnak alkalmat. Ez a fajta opportunista viselkedés (opportunistic behavior) nem korlátozódott csupán néhány bank terjeszkedési stratégiájára, hanem tetten érhető volt a spanyol bankok dél-amerikai expanziójában, az 1997-es ázsiai válságban érintett országok esetében, valamint Közép- és Kelet-Európában is. Az erőteljes külföldi terjeszkedés következtében térségünk számos országában a külföldiek 50 százalék feletti részesedést szereztek a helyi bankszektorokban. További jellemzője ennek a terjeszkedési hullámnak, hogy a külföldi bankok ekkor már nemcsak a bankközi piacot és a vállalati hitelezési üzletágat célozták meg, hanem jelentős piaci részesedést szereztek a lakossági szektorban is.

A külföldi bankok betelepülése a fogadó országok szempontjából is számos előnnyel kecsegtetett, mert ezek a bankok korszerű vezetési ismereteket, pénzügyi know-how-t, kockázat- és válságkezelési technikákat, valamint új banki termékeket és szolgáltatásokat is meghonosítottak a fogadó országban, javítva ezzel a pénzügyi közvetítés hatékonyságát és a szolgáltatások minőségét, valamint elősegítve a helyi gazdaság növekedéséhez szükséges források megszerzését. A betelepülő, valószínűleg (brick-and-mortar) fiókhálózattal rendelkező külföldi bankok sokkal erősebben kötődnek a helyi gazdasághoz, mint azok a külföldi pénzintézetek, amelyek csak határokon átnyúló nemzetközi hitelezéssel (cross-border lending) foglalkoznak. Továbbá, a külföldi bankok jelenléte mérsékli a helyi pénzügyi szektor helyreállításának terheit.

A külföldi bankok globális tevékenysége miatt ugyanakkor jelentősen megnőtt a pénzügyi fertőzés veszélye, a pénzügyi sokkok ugyanis rendkívül gyorsan terjednek az egymással szoros kapcsolatban álló, kiterjedt hálózatokon keresztül. A globális pénzügyi válság az Egyesült Államokból indult, de rövid időn belül a világ minden részén érezni lehetett a hatását. A válság azonnali következményeként befagytak a határon átnyúló bankközi- és a repo-piacok. Az EU-ban a válság hatására megszakadt a vállalati hitelkamatlábak évek óta megfigyelhető konvergenciája, s erősen szegmentálódott a vállalati hitelek piaca.

A pénzügyi szektor nemzetköziesedése és a külföldi bankok terjeszkedése számos feltörekvő országban (Latin-Amerika, Közép-Kelet-Európa) a devizaalapú hitelezés terjesztéséhez és a külföldi finanszírozás elterjedéséhez vezetett. A globális pénzügyi válság kitörése után ezek következményei rendkívül súlyos terheket róttak ezekre az országokra, különösen a természetes fedezettel nem rendelkező adósokra. Ráadásul, a külföldi bankok erőteljes terjeszkedése a feltörekvő országokban számottevően hozzájárult a helyi bankrendszerek prociklikus működésének erősödéséhez, aminek korrekciója szintén fájdalmas és hosszadalmas folyamat.

A külföldi bankok gyakran kétélű fegyverként viselkednek a fogadóországok pénzügyi stabilitása szempontjából. A külföldi bankok kevésbé vannak kitéve a helyi gazdaság zavarainak, ezért piaci stressz és helyi piaci feszültségek esetén is tudnak hitelezni, segítve ezzel a helyzet normalizálódását, illetve a helyi gazdaság stabilizálódását. Másrészt viszont közvetítik az anyaországi sokkokat a fogadó ország felé, s ezzel megfertőzik a helyi pénzügyi szektorokat. A fertőzési hatás rendkívül gyors terjedésére és csökkentésének fontosságára a globális pénzügyi és gazdasági válság világított rá.

Új kihívások és formálódó válaszok

Az utóbbi évtizedekben a pénzintézetek sokáig alapvetően a gazdaság és a kereskedelem globalizációs folyamataival összhangban formálódtak. A bankok ügyfeleik igényeit kiszolgálva nemzetköziesedtek, látványosan növekedtek és jelentősen kibővítették tevékenységi körüket is. A forrásszerzés és hitelkihelyezés formáinak diverzifikálása a kockázatok mérséklésének egyik eszköze, s ehhez a globalizáció új és kedvező lehetőségeket teremtett számukra. A pénzügyi szektor nemzetköziesedése olyan fokot ért el, hogy ez az ágazat számít a világgazdaság egyik leginkább globalizálódott szektorának.

A globális pénzügyi és világgazdasági válság súlyos veszteségeket okozott a multinacionális bankoknak, s a válság hatására csökkent a globális pénzügyi eszközök GDP-hez mért aránya, de ezek a kedvezőtlen fejlemények távolról sem vezettek oda, hogy a bankok felhagytak volna nemzetközi tevékenységükkel. A nemzetköziesedésben élenjáró külföldi bankok eltérően reagáltak a válságra, a mérlegeépítés (deleveraging) azonban általánosan jellemző volt rájuk. A kedvezőbb tőke- és forrásellátottsággal rendelkező multinacionális bankok a válság után is tudtak hitelezni, azok a bankok azonban, amelyek központja a válság súlyosan érintett országban található, lényegesen visszafogottabban hiteleztek a fogadó országokban (például a spanyol bankok Latin-Amerikában).

A válság következményei mind a multinacionális bankokat, mind pedig a fogadó országok döntéshozóit arra készítették, hogy alaposan átgondolják a szükséges változtatásokat ahhoz, hogy a jövőben a nemzeti és a nemzetközi pénzügyi rendszerek egyaránt stabilan és fenntartható módon tudjanak működni. A pénzügyi tevékenység rendkívüli módon nemzetköziesedett, ezért a külföldi bankok világszerte fontos szereplői maradnak a pénzügyi folyamatoknak a jövőben is, s a helyi bankszektorokban továbbra is jelen lesznek a külföldi versenytársak. Ugyanakkor a túlzott mértékű kockázatvállalás visszaszorítását és a pénzügyi rendszerek biztonságosabbá tételét szolgálják a korábbinál szigorúbb tőke- és likviditáskövetelmények, amelyek egységesítési törekvései minden eddiginél erőteljesebb támogatást kaptak a válság után, s a szabályozás újult erővel próbálja lekövetni a szektor fejlődését és nemzetköziesedését. A szigorodó banki szabályozásban erősebb szerepet kap az ügyfélérdekek védelme és érvényesítése. A bankok vezető alkalmazottainak felelősségvállalási és javadalmazási kérdéseit is újraszabályozták, mert a korábbi ösztönzők rendszere a túlzott kockázatvállalásra, a rövid távú eredmények hajszolására ösztönzött, s nem a tényleges felelősségvállalást, a valóban megszolgált és hosszabb távon is beigazoló teljesítményt honorálta.

Napjainkban a standard piaci információ már globálissá vált, a nem szabványosított, minőségi információk azonban továbbra is néhány pénzügyi központban koncentrálnak. A pénzügyi szektor az utóbbi évtizedekben látványos méretű globalizálódáson ment keresztül, aminek eredményeképpen egyike lett a legnagyobb volumenű szolgáltató ágazatoknak. A további növekedési lehetőségekre azonban ránehező a globális pénzügyi és gazdasági válság súlyos hagyatéka, valamint az a körülmény, hogy a pénzügyi globalizációnak is vannak jól kitapintható korlátai. Ilyen többek között a hazai piacok iránti befektetői preferencia továbbélése, a fejlett piacok felé irányuló tőkeáramlás dominanciája, valamint a magas önfinanszírozási ráta.

A multinacionális bankok terjeszkedésének az is határt szab, hogy a helyi versenytársak intenzíven alkalmazkodnak, sokat tanulnak a külföldi versenytársak sikereiből és hibáiból, elsajátítják és átveszik a bevált módszereiket. A kockázatértékelési módszerek és a vállalatirányítási modellek terén láthattunk már ezekre sikeres példákat. A korszerű banktechnológiák is egyre szélesebb körben válnak elérhetővé és megfizethetővé. Nem szabad továbbá elfeledkeznünk arról sem, hogy a hazai gazdasági szereplőkről a hazai bankok rendelkeznek a legrészletesebb információkkal, ami előnyt jelent számukra a helyi cégek hitelezésében.

A válság nyilvánvalóvá tette, hogy mind a határon átnyúló forrásszerzés, mind pedig a kihelyezés rendkívüli módon megnövelte a fertőzésveszélyt. Ez nemcsak a helyi bankokat készítette arra, hogy újraértékeljék a helyi források gyűjtésének jelentőségét, hanem a külföldi bankok egy része is olyan elvárásokat fogalmazott meg leánybankjai felé, hogy a helyi piacokon törekedniük kell az önfinanszírozásra.

A válság következményeihez eltérő módon alkalmazkodtak a külföldi bankok. A válságot követő években újraértékeltek stratégiáikat, s újrapozícionálták magukat. Voltak olyan bankok, amelyek külföldi tevékenységük csökkentésében vagy a kivonulásban találták meg a megoldást. Ez az újrapozícionálás egyúttal lehetőséget teremt mind a helyi, mind pedig a külföldi bankoknak arra, hogy elfoglalják a piaci réseket. Az európai és az amerikai multinacionális bankok a válság után több ázsiai érdekeltségüket értékesítették, ami felgyorsította a japán és kínai bankok terjeszkedését a régióban. Térségünkben a görög bankok leánybankjainak küszöbön álló értékesítése jelenthet kedvező alkalmat a piacszerzésre.

A határon átnyúló hitelezés csökkenésére a vállalatok sok országban a tőkepiacok felé fordulással reagáltak. A nemzetközi kötvénypiacokon sok feltörekvő ország vállalata is megjelent, különösen azokból az országokból érkezett sok kibocsátó, ahol akadozott a bankok hitelezési tevékenysége. Az alacsony kamatkörnyezet és a fejlett országok jegybankjainak laza monetáris politikája szintén segítette a kötvénypiacok látványos felfutását. A kötvénypiacok mellett az árnyékbankrendszer növekedése is profitált a banki hitelezés visszaeséséből. Az árnyékbankrendszer erősödését az

is táplálta, hogy a bankokra vonatkozó szabályozás a korábbinál sokkal szigorúbbá vált, míg a bankszektoron kívüli intézményekre lazább szabályok vonatkoznak.

A globális pénzügyi és gazdasági válság ráirányította a figyelmet a pénzügyi szektor sebezhetőségére. A válság nyomán jelentős alkalmazkodás indult meg a világ bankrendszereiben, s a szabályozó hatóságok is aktívan dolgoznak egy kevésbé kockázatos és fenntartható pénzügyi rendszer kimunkálásán. Számos területen történt előrelépés, de sok kérdésben még csak formálódnak a válaszok. A világ bankrendszereinek átalakulását bemutató elemzésekből átfogó képet kapunk arról, hogy az egyes bankrendszeri struktúrák esetében milyen irányban indult el az alkalmazkodás az adott országokban. A válság utáni kíváncsatos bankrendszer víziójáról széleskörű gondolkodás kezdődött hazánkban is, s ez a különszám azzal kíván ehhez a párbeszédhez hozzájárulni, hogy tematikusan bemutatja a világ bankrendszereinek működésében történt fontosabb változásokat és strukturális átalakulásokat.

Hajlító csapások – Az állami segítség ára az Amerikai Egyesült Államok bankrendszerében

Ábel István – Kovalszky Zsolt – Módos Dániel

Az Amerikai Egyesült Államok bankrendszerén mély nyomot hagyott a 2007–2008-as globális bankválság. A válság éppen innen indult, a világ egyik legfejlettebb bankrendszere került bajba. Az amerikai bankpiac mérete és a globális pénzügyi piacokkal való szoros integráltsága miatt ennek következményei globális jelentőségűek voltak. A bankrendszer megóvása érdekében az állam közbelépett. Az állam tőkét juttatott a magánbankoknak. Ez a lépés sok vitát váltott ki. Kifogásolták, hogy közpénzzel támogatták a bankárokat. Mivel a bankoknak tőkére volt szükségük, nem volt más választás. Mára ismét talpra állt az amerikai bankrendszer. A bankok mérlegpozíciója megerősödött, tőkehelyzete jó, üzletvitele nyereséges és nagy a likviditás a bankszektorban. De közben minden megváltozott. Az állami segítségnek súlyos ára volt. Szigorúbbá vált a pénzpiacok szabályozása. Átalakult a bankok mérlegszerkezete, megváltozott az üzleti modell, és a likviditást tápláló források szerkezete is alapvetően más ma, mint a válság előtt volt.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, G28, N22, O51

Kulcsszavak: amerikai bankrendszer, pénzügyi válság, bankmentés

1. A bankmentés története

1.1. Bankcsődök az Egyesült Államokban a Nagy Gazdasági Válságtól (1929–1933) napjainkig

Az 1929–1933-as Nagy Gazdasági Válságot követően csaknem félévszázadon át az Amerikai Egyesült Államok bankrendszere és pénzpiacai stabilan működtek. Az 1980-as években azonban a bankcsődök száma hirtelen megugrott (1. ábra). Eltérően sok más bankválsággal, ennek az eseménysorozatnak nem volt egy szűken körülhatárolható oka, sokkal inkább több, önmagában még kezelhető kockázatot hordozó esemény együttes bekövetkezése okozta az 1980-as évek csődhullámát, amit különösen erősített a pénzügyi rendszert érintő globális deregulációs hullám (Seballos–Thompson 1990). Az 1973-as, majd a 1979-es olajválság és az ezeket követő stagfláció, majd a Fed kamatemelési ciklusának hatása még önmagában

Ábel István a Budapesti Gazdasági Főiskola és a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanára és a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági tanácsadója. E-mail: abeli@mnb.hu.

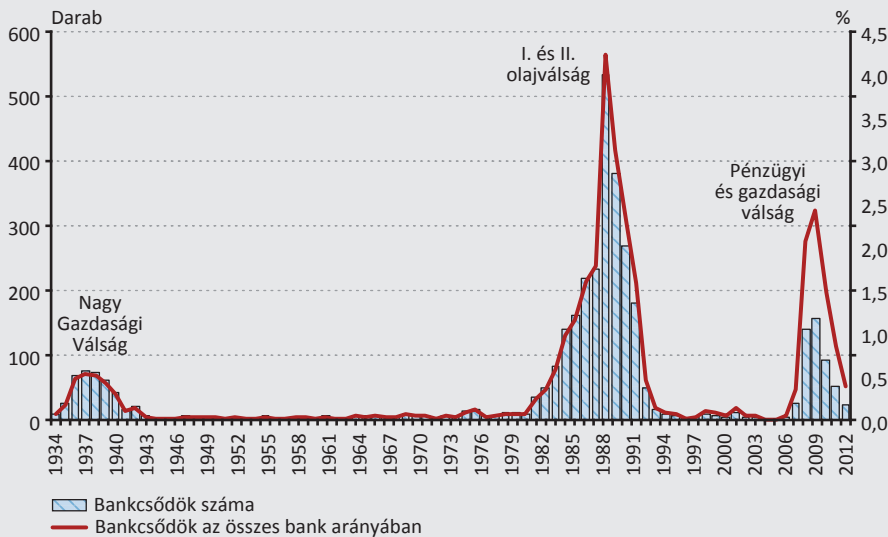
Kovalszky Zsolt a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: kovalszkyzs@mnb.hu.

Módos Dániel a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: modosd@mnb.hu.

kezelhető lett volna. A Bretton Woods-i rendszer megszűnése után tapasztalható nagyobb árfolyam-ingadozás a fejlett országok között az 1970-es évektől kezdődően a kockázatok halmozódásával járt. Ezeket a kockázatokat sok bank esetében a vég-sőig élte az olajembargó miatt emelkedő üzemanyag- és energiaárak ügyfeleikre gyakorolt kedvezőtlen hatása. A bankok közötti verseny éleződött. A bankalapításra vonatkozó regionális korlátozások megszűnése nyomán addig érintetlen területekre új szereplők léphettek. Az erősödő versenyre sok szereplő nem volt felkészülve, így az 1980-as évek elejére a helyi bankok olyan környezetbe kerültek, melyet magas forráskamatok, a pénzpiaci alapok gyors fejlődése jellemzett. A betétekre korábban vonatkozó kamatplafon eltörlése és a forrásokért folytatott verseny számottevően csökkentette a bankok jövedelmezőségét. A nyolcvanas évek latin-amerikai adósságválságának következményeként a nemzetközi kötvénypiac beszűkült, és sok amerikai nagybank mérlegében egyre súlyosbodó terhet jelentett az adósság átütemezésére kényszerülő országok, köztük néhány latin-amerikai ország adósság-kötvényeinek kezelése. E problémák a nagy nemzetközi bankoknál koncentrálnak önmagukban nem okoztak volna az amerikai bankok széles körében bankcsődöt, de rontották a pénzügyi rendszer működőképességét, és áttételesen hozzájárultak a nyolcvanas években az Egyesült Államokban kialakuló bankcsődökhöz. A fent részletezett tényezők együttesen vezettek az Egyesült Államokban az 1980-as évek nagyszámú bankcsődjéhez.

1. ábra

A bankcsődök alakulása az amerikai bankrendszerben

Forrás: Federal Reserve Bank adatbázisa és a Portal Seven pénzügyi információs hírportál adatai alapján

1.2. Bankmentés a 2007–2008-as válság alatt

A 2007-ben kirobbant bankválság az amerikai pénzpiacok megingására, ezen belül is egy jól meghatározható okra vezethető vissza. Az állam minden eszközzel ösztönözte a saját tulajdonú lakáshoz jutást, így az ennek érdekében kialakított intézményrendszer és a közvetítői piac a valós kockázatok mérlegelését figyelmen kívül hagyta. A lakáspiaci buborékban a törés 2006-ban történt, innentől csökkent a piac (*Baily et al. 2009*), és a gazdasági visszaesés jelei érzékelhetővé váltak. A finanszírozási feszültségek komoly likviditási problémákat okoztak, de ezek először csak a lakásfinanszírozáshoz közvetlenül kapcsolódó pénzintézeteknél vezettek fizetési képtelenséghez. Az ingatlanpiaci buborék kipukkadását követően a bedőlő jelzáloghitelek lavinát indítottak el. 2007 áprilisában csődbe ment az egyik legfontosabb jelzáloghitelvezető, a New Century Financial, és pár hónappal később a Bear Stearns brókerház is elbukott. 2007 júliusára közel 30 pénzintézet került csőd közeli helyzetbe a fizetési képtelenné vált jelzáloghitel-adósok miatt. 2008 júliusában az állam kénytelen volt kiterjedt segítséget nyújtani a Fannie Mae és Freddie Mac jelzálogkibocsátó ügynökségeknek. 2008. szeptember 8-án az amerikai pénzügyminisztériumnak át kellett vennie a jelzálogpiac két kulcsszereplője feletti irányítást, majd ezt követően 200 milliárd dolláros keretet nyújtott veszteségeik rendezésére. A likviditási problémák gyorsan áttérjedtek más szektorokra is. A jelzálogkötvényeken elszenvedett veszteségek a befektetési bankok közül sokat súlyosan érintettek, de itt nem állt meg a feszültségek terjedése. A válságban a vízvázasztó a Lehman Brothers 2008. szeptember 15-én bejelentett csődje volt, ami további erőfeszítéseket kényszerített ki a hatóságoktól a későbbi csődök elkerülése érdekében. A banki csődhullám alakulását a 2. ábra mutatja be, külön jelezve a csődbe jutott kis, közepes és nagybankok számát. A választások közeledtével a drasztikusan romló piaci hangulatban a Fed úgy döntött, nem menti ki az USA negyedik legnagyobb befektetési bankját. A Lehman Brothers csődje hamar begyűrűzött, magával rántott több kisebb bankot, jelentős pánikot váltva ki ezzel a globális pénzügyi rendszerben. Egy héttel később az AIG biztosító került közel a fizetési képtelenséghez, és a biztosítótársaság esetleges csődjét már nem kockáztatták meg a hatóságok: 85 milliárd dolláros mentőcsomaggal mentették meg a vállalatot. A TARP (Troubled Asset Relief Program) programot október 3-án hagyták jóvá, 700 milliárd dolláros kerettel, amelyből végül 245 milliárd dollárt fordítottak a nagybankok feltőkésítésére. Az így kibocsátott állami részvényeket mára az érintett bankok visszavásárolták. A TARP-programban összesen 418 milliárd dollárt költöttek, aminek 97 százalékát 2012 végéig visszafizették a segítségre szoruló cégek. 2008. október 29-én a Fed 1 százalékra csökkentette a jegy-banki alapkamatot, majd november 25-én elkezdődött a mennyiségi lazítás (QE1). A Fed megkezdte a jelzálogkötvények vásárlását, amire 500 milliárd dolláros keretet határozott meg. Az amerikai jegybank 100 milliárd dollár értékben vásárolt

adósságkötelezvényeket a nagy jelzálogbankoktól. December 16-án 0,25 százalékra csökkentették a kamatot.

2009 márciusában a jelzálogkötvények vásárlásának keretét 750 milliárd dollárra emelték, és kiterjesztették a programot a hat hónapnál hosszabb hátralévő futamidejű állampapírok vásárlására is, amire 300 milliárd dolláros keretet hirdettek meg. A mennyiségi lazítás első üteme (QE1) 2010 első negyedév végéig tartott, melynek keretében 1250 milliárd dollár értékben jelzálogkötvényeket és 175 milliárd dollár értékben elsődleges kibocsátói jelzálogkötvényeket (Fannie Mae, Freddie Mac agency debt) vettek.

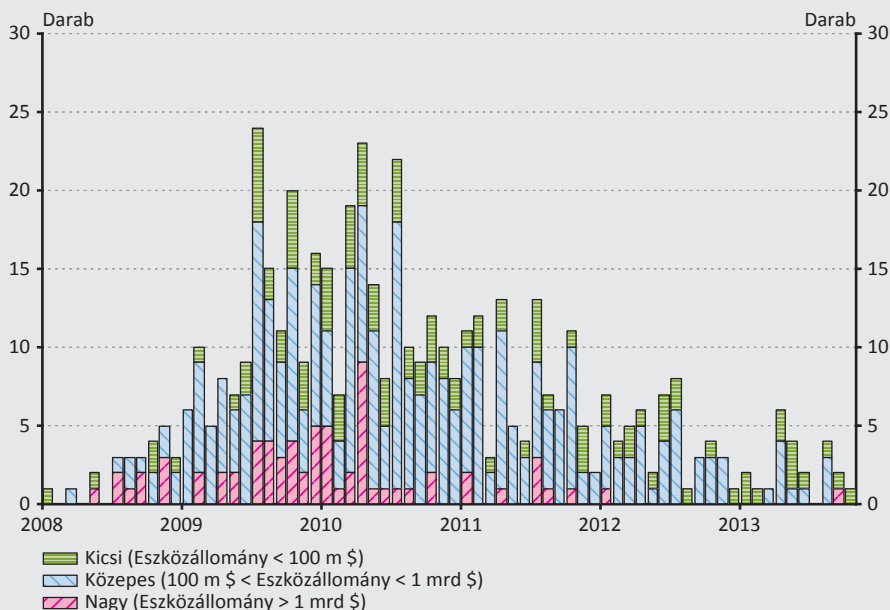
2010 novemberében a Fed újraindította a mennyiségi lazítást (QE2), részben az addig vásárolt kötvények hozamának és lejárt részeinek újrabefektetésével, részben egy 600 milliárd dolláros állampapír-vásárlási keret megnyitásával. A QE2 program 2011 első félévének végéig tartott. 2012 szeptemberében a Fed elindította a QE3-at, 2013 decemberéig változatlan havi mennyiségű állampapír és jelzálogkötvény vásárlásával, majd a mennyiségeket 2014 januárjától kamatdöntő ülésenként 10 milliárd dollárral csökkentették. A havonta meghatározott összegben történő eszközvásárlások 2014 novemberében teljesen leálltak, de a lejáró eszközöket továbbra is folyamatosan megújítják, és az eszközökön elért hozamokat is újra befektetik.

A Fed a válság alatt a bajba került nagybankok megsegítésére különböző likviditási konstrukciókat alkalmazott, ezen túlmenően az elsődleges kötvényforgalmazók, a befektetési és pénzpiaci alapok megsegítésére likviditási hitellehetőséget nyitott meg. Időnként nagy pénzintézeteknek a túlélés érdekében vagy más pénzintézet által való átvétel esetén közvetlenül is segített különböző hitelkonstrukciókkal (Bear Sterns bridge loan, AIG revolving credit facility).

A 2007-2008-as pénzügyi válság nyomán csődbe ment amerikai bankok listája hosszú (2. ábra). A 2008–2012 időszakban a Szövetségi Betétbiztosítási Szervezet (FDIC) 465 bankot zárt be. A 2008-at megelőző öt évben összesen csak tízet zártak be a bankfelügyeleti szervek. Ha egy bank tőkéje nagyon alacsonyra csökken, vagy nem tud eleget tenni kötelezettségeinek, akkor az FDIC átveszi a bankot, kifizeti a betétbiztosítást a betéteseknek, és értékesíti a bank eszközeit. A betétbiztosítást a válság közepette hozott rendkívüli intézkedéssel 2008-ban 100 ezer dollárról 250 ezer dollárra emelték bankonként és egyéni betétesenként. Az Egyesült Államok eddigi legnagyobb bankcsődje a 2008. szeptember 26-án csődbe ment Washington Mutual Bank (WaMu) volt. A bank eszközeit a JP Morgan Chase bank vette át, és a 307 milliárd dolláreszköz 10 százalékát írták le veszteségként.

2. ábra

A bankszűdők száma havonta, méretkategóriánként. A mérlegfőösszeg: nagyobb, mint 1 milliárd (piros), 1 milliárd -100 millió között (kék), 100 millió dollár alatt (zöld)

Forrás: Portal Seven pénzügyi információs hírportál adatai

A csődmentésre fordított összegek meghatározása vitatott, hiszen a közvetlen veszteségrendezés és a hitelkeretek, vagy az eszközvásárlás nem adhatók össze. Emiatt igen széles sávban szóródik a csődmentés becsült költsége: 1200 milliárd dollártól (Fed) 7770 milliárd dolláron (Bloomberg) át egészen 29000 milliárd dollárig (Levy Institute) (Wray 2011).

1.3. A pénzügyi rendszer stabilizálása és a bankszabályozás

1.3.1. A válság előtt: szabályozás egy védett iparágban

Az 1970-es évekig az amerikai bankrendszer meglehetősen védett iparágként számított. A korlátozások miatt a bankok között földrajzi (államközi), illetve termékverseny lényegében nem létezett, emiatt az árverseny is csak korlátozott maradt. A bankpiacon helyi monopóliumok alakultak ki. Ez a folyamat az 1927-es McFadden Törvényre (Biedermann 2012) vezethető vissza, amely megtiltotta a bankoknak a szövetségi államok határait átlépő fiókhálózat kiépítését¹. Az egyes államok részleges korlátozásokat használtak az államon belüli bankalapításra is. Az 1933-as Glass-Steagal Törvény élesen elkülönítette a kereskedelmi banki tevékenységet az

¹ Az amerikai bankpiac sajátosságait tekinti át Telegdi Csetri (2003).

egyéb banki működési területektől, ezzel megakadályozva a versenyt a befektetési bankokkal, nyugdíjbiztosítókkal és egyéb pénzügyi intézményekkel. A takarékszövetkezetek tevékenységi köre úgy volt körülhatárolva, hogy azok nem versenyezhettek a kereskedelmi bankokkal. A szabályozás felső plafont adott a betétek kamataira vonatkozóan, ami lényegében kiküszöbölte a bankok között a betétekért folytatott árversenyt. A fennálló szabályozói környezetnek köszönhetően a hitelpiac az 1970-es évekig meglehetősen szegmentált volt. A szabályozási korlátok a bankkoncentráció növekedését is visszafogták. A piaci torzulás idővel számos arbitrázslehetőséget teremtett, amelyek kialakulásához a monetáris politika is hozzájárult. Az 1970-es évek végére a 90 napos kincstárjegy hozama több mint 10 százalékkal meghaladta a betétekre fizethető kamatot, ami a betéteseket arra ösztönözte, hogy megtakarításait egyéb pénzügyi instrumentumokban tartsák. A pénzügyi alapok létrejötté a lakosság számára is lehetővé tette a hozzáférést a pénzügyi eszközök egyre bővülő köréhez. Később a magasabb hozamok és csekkírási lehetőség mellé egy harmadik dimenziót nyitott az online brókeri szolgáltatások terjedése. Az ATM-ek is elterjedtek, és ezzel párhuzamosan meglepő módon a fiókhálózatok is bővültek.

1.3.2. A válság után: Szabályozási szigorítás, éleződő verseny és növekvő koncentráció

A 2008-as pénzügyi válságot követő törvényhozási lépések, a Dodd-Frank reform², a Fogyasztóvédelmi törvény, és a Bázeli Bizottság (Bázel III.) által kialakított szigorú tőke megfelelési és -likviditási standardok bevezetése az amerikai pénzügyi intézmények működésének szabályozásában átfogó és nagymértékű szabályozói expanziót hajtottak végre. Az új szabályozói környezet megteremtette a kényszerítő lehetőségét annak, hogy a pénzügyi közvetítői tevékenység és a pénzügyi intézmények struktúrája drámai módon átalakuljon. A pénzügyi termékek kialakítási módjának korlátozása, a számottevő mértékben szigorodó tőke megfelelési, -likviditási és vállalatirányítási standardok, valamint az új, pénzügyi intézményeket érintő adóterhek mind a rendszer szereplőinek struktúraváltását és a pénzügyi intézmények működésének rég nem látott átalakulását vetíthetik előre. A szabályozás expanzióját jól szemlélteti a 3. ábra.

² A Chris Dodd szenátor és Barney Frank képviselő nevéhez kötődő törvényt 2010 júliusában fogadta el a törvényhozás. A törvény bevezetését 243 szabályozás, 67 tanulmány és 22 különböző időszaki jelentés kidolgozása előzte meg. Ezzel teljesen átalakította a szabályozást és megváltoztatta a szabályozó hatóságok feladatkörét és jogosítványait. A Fed működésében előírta az átláthatóság növelését, és pontosította a Fed válság esetén szükségessé váló rendkívüli likviditási eszközeinek (lender of last resort) alkalmazásának feltételeit annak érdekében, hogy erre csak likviditásnövelés céljából kerülhessen sor, tiltva azt, hogy fizetéseképtelenné váló pénzintézetek kimentése céljából alkalmazzák azokat. Estiot (2014) kiemeli, hogy bár e lépések korlátozásnak tűnhetnek, valójában növelték a Fed hatáskörét és mozgásterét is.

3. ábra**Az amerikai pénzügyi rendszer szabályozásának fontosabb mérföldkövei (1910 és 2015 között)**

		Szabályozási struktúra	Tőkekövetel- mények	Értékpapírok/ bankolás	Tradicionális bankolás	Fogyasztó védelem	Megengedett banki tevékenységek
1913	Federal Reserve Act						
1933	Securities Act						
1934	Securities Exchange Act						
1940	Investment Company Act						
1956	Bank Holding Company Act						
1980	Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act						
1988	The New Basel Capital Accord						
1989	FIRREA						
1992	FDICIA						
1996	Market Risk Amendment to Basel I Capital Accord						
1999	Gramm-Leach-Bliley Act						
2002	Starbanes-Oxley Act						
2004	Basel II.						
2010	Dodd-Frank and Basel III és utána						

Forrás: Anderson et. al. 2011:1

E változások különösen a nagyobb pénzügyi vállalatok számára a szabályozói költségek számottevő emelkedését vetítik előre. Emelkedett a szövetségi betétbiztosítási alaphoz (FDIC) való hozzájárulás mértéke, ami főként a nagyobb bankok számára jelent jelentős költségemelkedést. A változások miatt a járulékos szabályozási költségek is emelkednek, ami megterheli a bankok nyereségességét. A McKinsey elemzői szerint az USA bankjai az 1960-2006-os időszakban átlagosan 14,3 százalékos ROE-értéket értek el. A válságot követően a stabilizáció eredményeként 2012-re 12,1 százalékra emelkedett az átlagos ROE. A most bevezetésre kerülő Basel III szabályozási intézkedések becsült hatása 320 bázispontcsökkenés, ami után a bankok átlagos ROE-mutatója 10 százalék alá csökkenhet (Anderson et al. 2011:13).

Összességében a 2007-2008-as pénzügyi válságot követően az Egyesült Államokban a pénzintézetek állami megsegítése a szabályozás drasztikus szigorodását és, elsősorban a nagyobb pénzügyi intézmények számára, a szabályozói költségek emelkedését, így jelentős mértékű tehernövekedést jelentett, mely az alkalmazott üzleti struktúrák és modellek átalakulását vetíti előre.³

2. Szerkezeti átalakulás a válság után

2.1. Az Amerikai Egyesült Államok bankrendszerének struktúrája⁴

Az 1980-as évekig több mint 14000 bank létezett az USA-ban, ezek körülbelül 97 százaléka 1 milliárd dollárnál kisebb mérlegfőösszeggel rendelkezett, ami a teljes bankrendszer mérlegfőösszegének kevesebb mint egyharmadát tette ki, azaz a piaci koncentráció nagyon alacsony volt. Az országban a bankrendszer volt a legnagyobb pénzügyi közvetítő, a kiterjedt fiókhálózatnak köszönhetően a pénzügyi tranzakciók elsődleges közvetítőjévé és a lakosság legfontosabb megtakarítási helyévé vált. A kereskedelmi hitelezés szegmentált maradt. A nagy kereskedelmi bankok a vállalatok széles skálájának hiteleztek, és a nagyvállalatoknak szinte kizárólag ezek nyújtottak rövid távú forrást. A kisebb vállalkozások a kisebb értékű eszközökre, valamint jó fedezeti értékkel rendelkező ingatlanokra felvehető hitelen kívül nem jutottak igazán forráshoz. Ezeket elsősorban a közösségi bankok szolgálták ki (community banks), de ezeket a hitelintézeteket korlátozta a hitelezési limit (20–30 százaléka lehetett a kereskedelemi hitelek aránya a banki portfólión belül). Az életbiztosítók pedig csak a közepes és nagyvállalatoknak nyújtottak hosszú lejáratú hiteleket.

A piaci környezet változása és a bankszabályozásban végrehajtott liberalizáció megnyitotta az utat a bankpiac gyors átalakulása előtt, amit a koncentráció növekedése jellemzett. A koncentráció egyik jellemzője az öt legnagyobb bank súlyának növekedése, melyet a 4. ábra mutat be. Az öt legnagyobb bank piaci részaránya 2005-től kezdődően gyorsan növekedett.

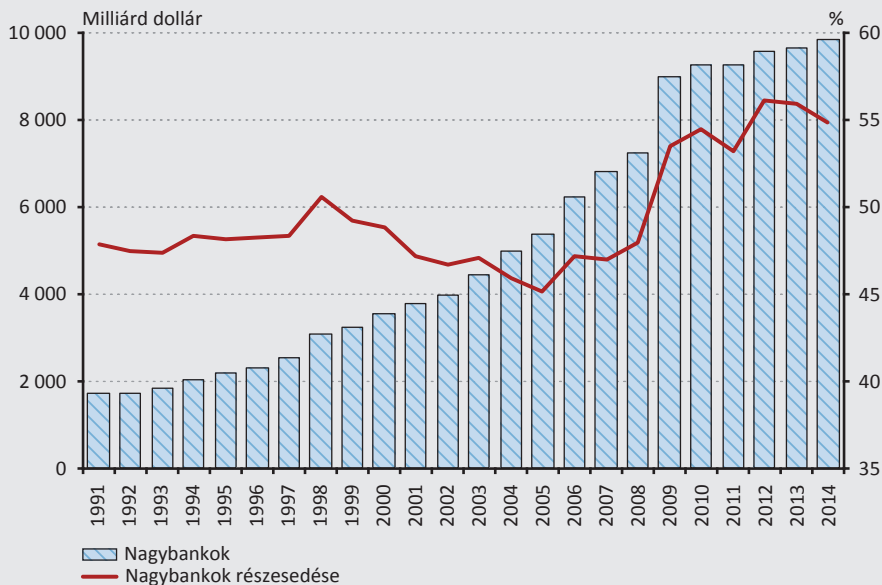
Gongloff–Hall–Diehm (2013) szemléletes ábrán mutatja be a négy legnagyobb bank, a JP Morgan Chase, a Bank of America, a Citigroup és a Wells Fargo bankok eszközeinek alakulását 2008-ban és 2013-ban (5. ábra). E négy nagybank összes eszköze 2008-ban a GDP 14,8 százalékát tette ki, ami 2013-ra 16,7 százalékra növekedett.

³ Nyitott kérdés, hogy a szabályozás szigorítása milyen hatással lehet majd a bankok jövőbeli stabilitására. *Balla–Prescott–Walter (2015)* a kilencvenes években a Basel I szabályok bevezetését jelentő szigorításoknak a bankszűkítésként gyakorolt hatását elemezte az 1986–1992-es és 2007–2013-as időszakokban bekövetkezett bankszűkítések összevetésével. Azt találták, hogy a tőkekövetelmények szigorítása segített a csődgyakoriság csökkentésében, ugyanakkor a veszteségek mértékét nem csökkentette. A betétbiztosítás (FDIC) veszteségei átlagosan a banki eszközök 14 százalékára rúgtak az 1986–1992-es időszakban, ami a 2007–2013-as időszakban 24 százalékra növekedett. A szabályozás eredményeként a bankszűkítés ritkábban következett be, de amikor mégis bekövetkezett, akkor többbe került a betétbiztosításnak.

⁴ A fejezet nagymértékben támaszkodik *DeYoung (2007)* tanulmányára.

4. ábra

Az öt nagybank súlya a bankrendszerben az eszközállomány szerint

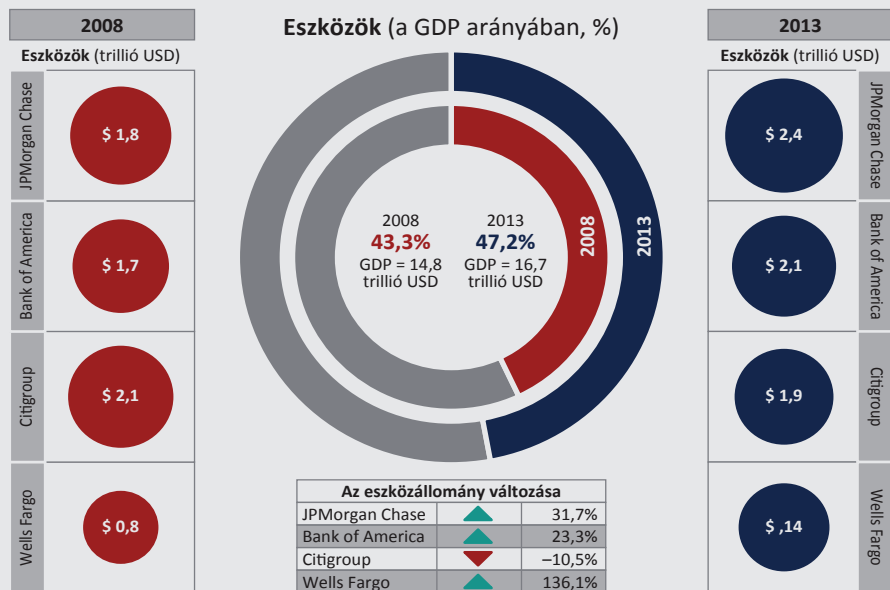

Forrás: New York Fed (2013) adatai

Megjegyzés: Nagybankok alatt az 500 milliárd dollárnál nagyobb mérlegfőösszegű bankok értendők

5. ábra

A négy nagy pénzügyi intézmény súlya megnőtt a válság során

Forrás: Gongloff–Hall–Diehm (2013)

2.2. Az Amerikai Egyesült Államok bankrendszerének teljesítménye a 70-es évektől napjainkig

2.2.1. A bankok tőkehelyzete javult

Az amerikai bankokat a válság előtti években stabil tőke megfelelés jellemezte. A Tier 1 tőke a súlyozott eszközök 7–8 százaléka körül volt (6. ábra). A lakáspiaci helyzet romlásával a tőke helyzetük is romlott, de a válság után gyorsan helyreállt, és emelkedni kezdett a tőkájük.

6. ábra
Az USA bankrendszerének Tier-1 tőke mutatója

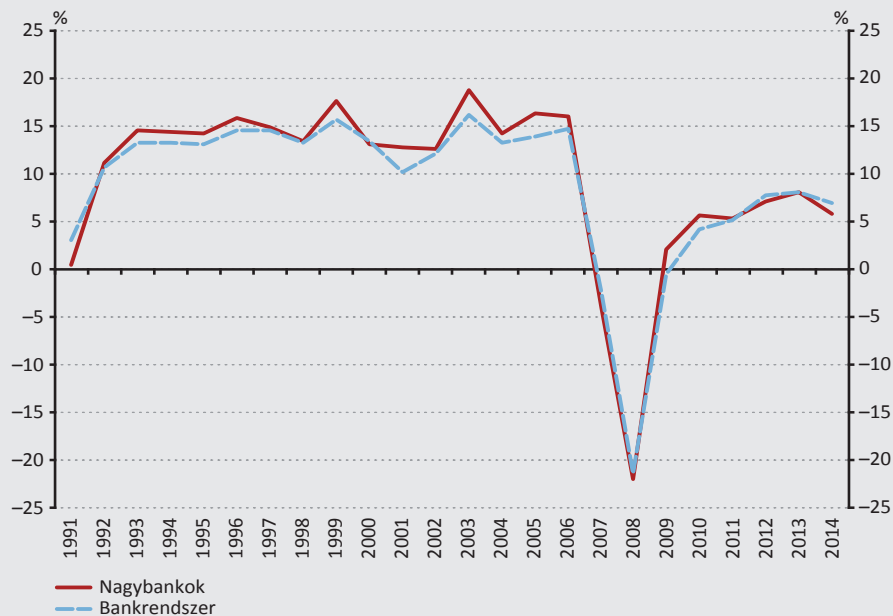
Forrás: New York Fed (2013) adatai

2.2.2. A banki jövedelmezőség alakulása

A bankok tőkearányos megtérülési mutatójának (ROE) alakulását a 7. ábra szemlélteti. A nagybankok esetében a 2000–2006 időszakban a bankszektor átlagos ROE mutatója 17,6 százalék volt (Gaurav 2014:20). A válságot követően azonban ez 10 százalék alá csökkent

A változásban alapvetően két tényező tartósan megváltozott alakulása tükröződik. Egyrészt a válság után bevezetett szabályozási előírások miatt megnövekedett a bankok elvárt tőkéjének a nagysága, másrészt az átalakuló üzleti modell jövedelemszerkezete is megváltozott. Ha a banki hozamokat az eszközökre vetítve vizsgáljuk (ROA), akkor is érzékelhető, hogy a válság után elért jövedelmezőség valamivel alacsonyabb, mint a válság előtt volt (8. ábra), a változás azonban mérsékeltebb volt, mint amit a ROE esetében tapasztaltunk.

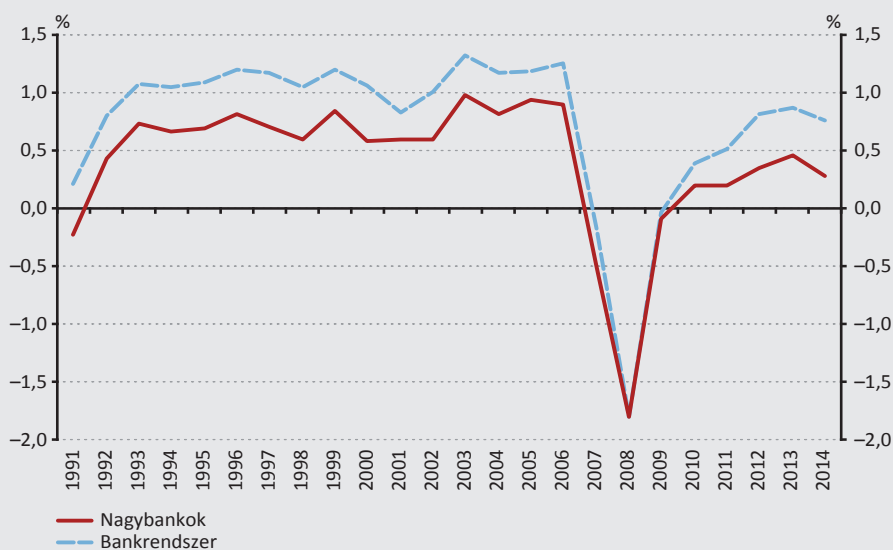
7. ábra
Sajáttőke-arányos nyereség (ROE)

Forrás: New York Fed (2013) adatai

Megjegyzés: Nagybankok alatt az 500 milliárd dollárnál nagyobb mérlegfőösszegű bankok értendők.

8. ábra
Eszközárányos nyereség (ROA)

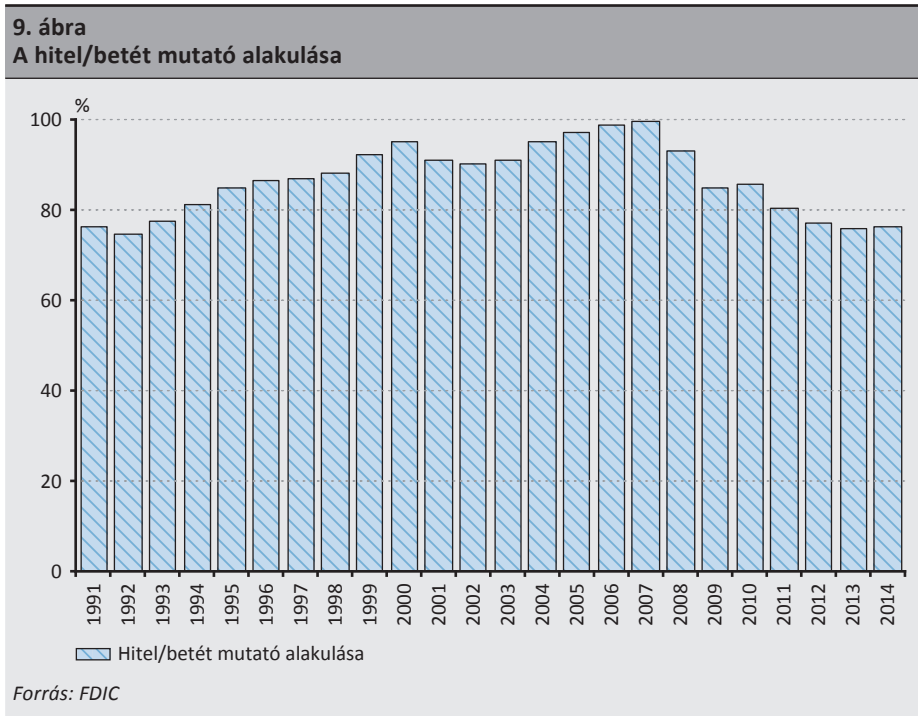

Forrás: New York Fed (2013) adatai

Megjegyzés: Nagybankok alatt az 500 milliárd dollárnál nagyobb mérlegfőösszegű bankok értendők.

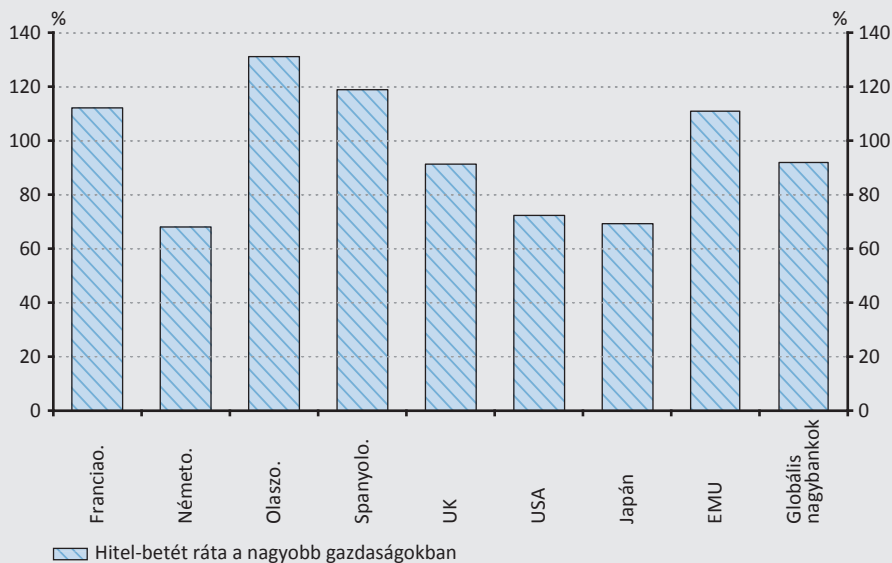
2.2.3. A hitel–betét arány csökkent

A megváltozott üzleti modell egyik jellemzője, hogy csökkent a hitel–betét arány (9. ábra). A bankok hitel–betét aránya a válság előtt 90 százalékot meghaladó szinten ingadozott, ami a válságot követően folyamatosan csökkent. 2013-ban már csak 72 százalékon állt, de 2014 Q1-ben pedig mindössze 68,9 százalékot tett ki (Gaurav 2014:24).

Nemzetközi összehasonlításban is jelentős eltérések vannak a hitel–betét arány mutatójában (10. ábra). Az Egyesült Államok, Németország és Japán esetében a banki hitelezést hasonlóan, a globális átlagnál alacsonyabb hitel–betét arány jellemezte, miközben Európa más országaiban a globális átlagot meghaladó hitel–betét arány jellemezte a hitelezést.

10. ábra
Hitel-betét ráta a nagyobb gazdaságokban (2013)

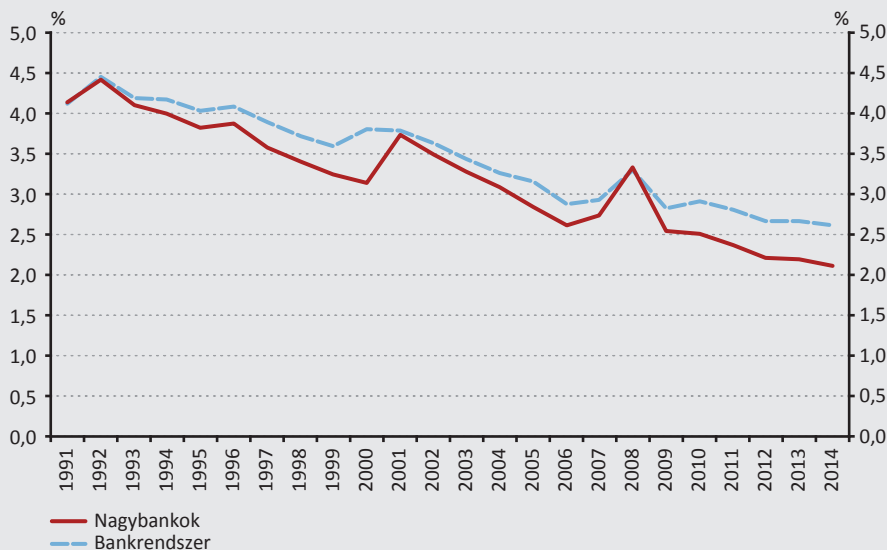
Forrás: Gaurav (2014:24)

2.2.4. A bevételek szerkezetének átalakulása

A bevételek szerkezetének átalakulásában két domináns tendencia hatása érvényesült. Egyrészt a korábban jelentős volumenű értékpapírosítás a válság miatt visszaszorult, és ezzel a nem kamatjellegű bevételek súlya is csökkent (11. és 12. ábra). Az 1970-es évek végétől a kamatbevételek súlya csökkent a bevételeken belül, és egyre inkább a díjtípusú bevételek kerültek előtérbe. Ilyen díjtípusú bevétel például az értékpapírosításhoz kapcsolódó szolgáltatások, valamint egyes banki tranzakciók díja. A 12. ábra azt szemlélteti, hogy a válság alatt – főként a nagybankoknál – drasztikus mértékben visszaesett a nem kamat jellegű bevételek aránya. Ez a nagy visszaesés az értékpapírosítás válságához köthető, mivel jellemzően ehhez a tevékenységhez kapcsolódott jelentős, nem kamatjellegű bevétel. A válság alatt az értékpapírosított termékek piacai összeomlottak, és ezzel együtt a nem kamatjellegű bevételek is visszaestek. 2009-től kezdődően a kormányzati és jegybanki beavatkozásnak köszönhetően javultak az értékpapír-forgalmazás és -kibocsátás feltételei. A tranzakciók volumenének emelkedésével az ebből származó díjbevételek is újra emelkedésnek indultak. Azonban fontos látni, hogy a korábbi emelkedő trend megtört.

11. ábra

Nettó kamatbevétel a kamatozó eszközök arányában

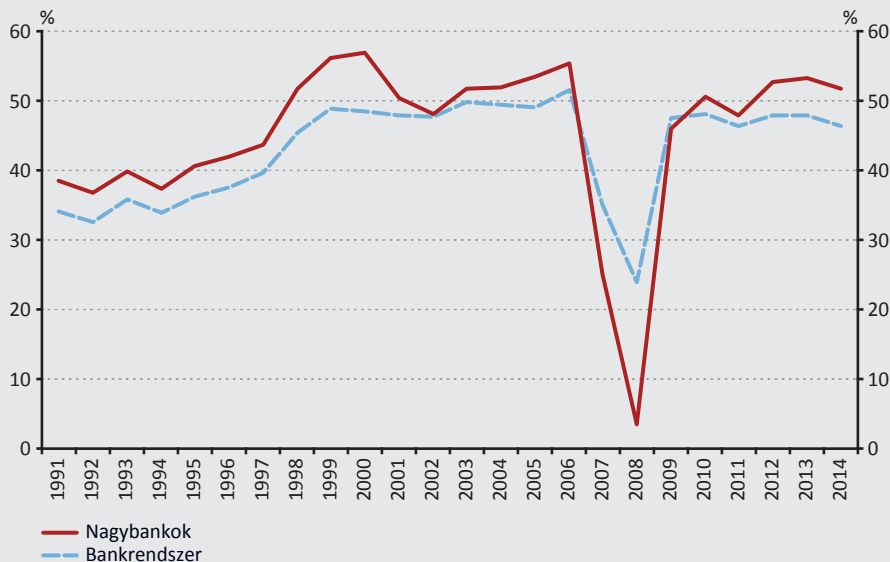

Forrás: New York Fed (2013) adatai

Megjegyzés: Nagybankok alatt az 500 milliárd dollárnál nagyobb mérlegfőösszegű bankok értendők.

12. ábra

A nem kamat bevételek aránya a teljes bevételen belül

Forrás: New York Fed (2013) adatai

Megjegyzés: Nagybankok alatt az 500 milliárd dollárnál nagyobb mérlegfőösszegű bankok értendők.

3. Előrelépés az irányváltás után

3.1. A bevételek és a kiadások megváltoztak

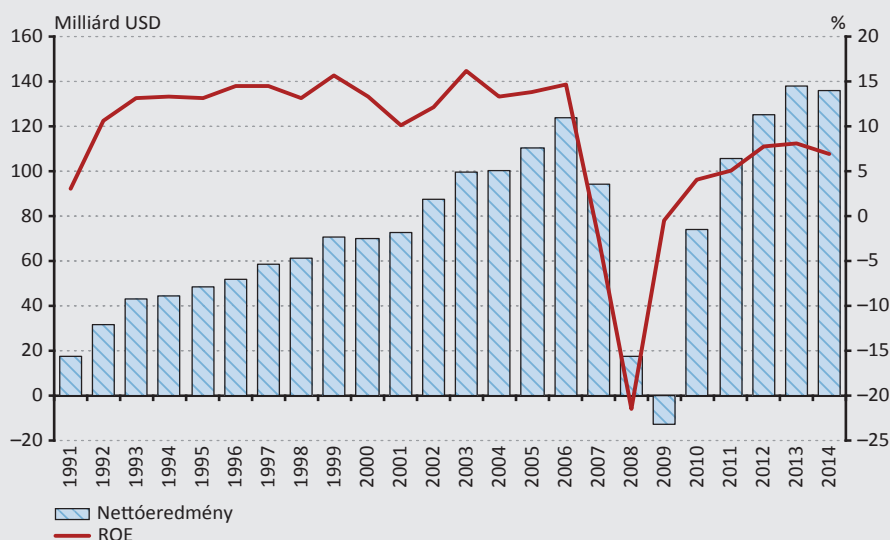
A bankrendszer összes eszközre vetített bevételei a válság előtti 2 százalékot meghaladó szintről mára 1,2 százalékra csökkentek. A verseny a bankok között, valamint a nem banki pénzüzetekkel további trendszerű csökkenést valószínűsít. 2011-től 2014-ig 38 bázispontot csökkent az eszközökre vetített bevétel mutatója. A bevételek relatív csökkenését a költségoldali javulással ellensúlyozták a bankok. Az eszközökre vetített kiadások 2011-től 2014-re 77 bázisponttal csökkentek (*Deloitte 2015:2*).

A bevételi oldalon a legjelentősebben a nem kamatjellegű bevételek csökkentek, míg a költségcsökkenés terén a kamatkidadások relatív csökkenése dominált, amit a Fed által hosszú időn keresztül fenntartott alacsony kamatok és a mennyiségi lazítás is segített.

3.2. A nyereségesség csökkent

A bevételi és a kiadási tendenciákat tükrözve a bankszektor nettó profit termelő képessége helyreállt, elérte vagy meghaladta a válság előtt jellemző szinteket. A banki tőkekövetelmények növekedése azonban a tőkeállomány növelésén keresztül mérsékelte a ROE-mutatót a válság előtt jellemző 12,9 százalékról 8,8 százalékra (13. ábra).

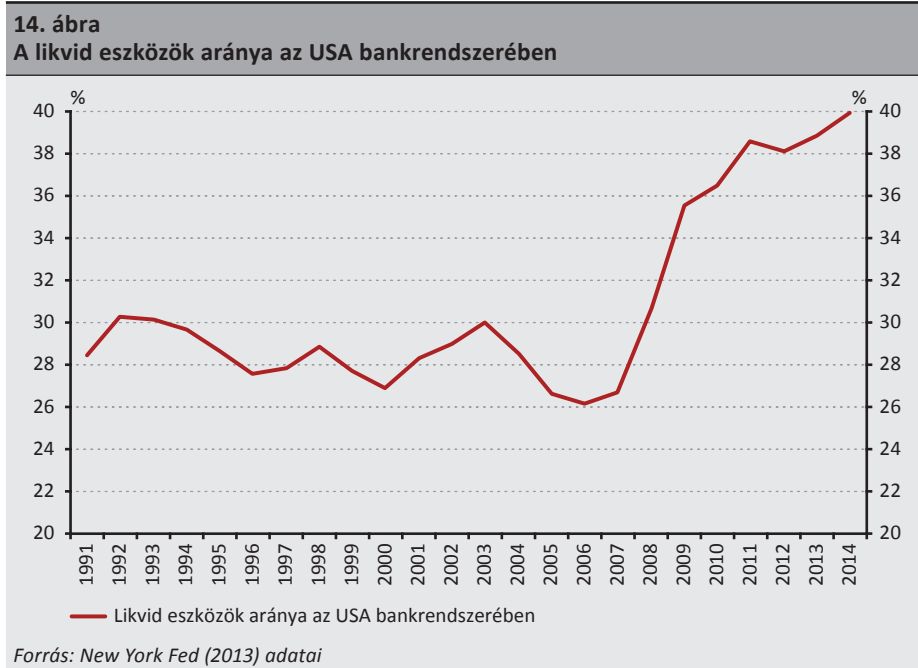
13. ábra
A bankok nettó eredménye és a ROE

Forrás: New York Fed (2013) adatai

3.3. Az eszközök összetételének változása

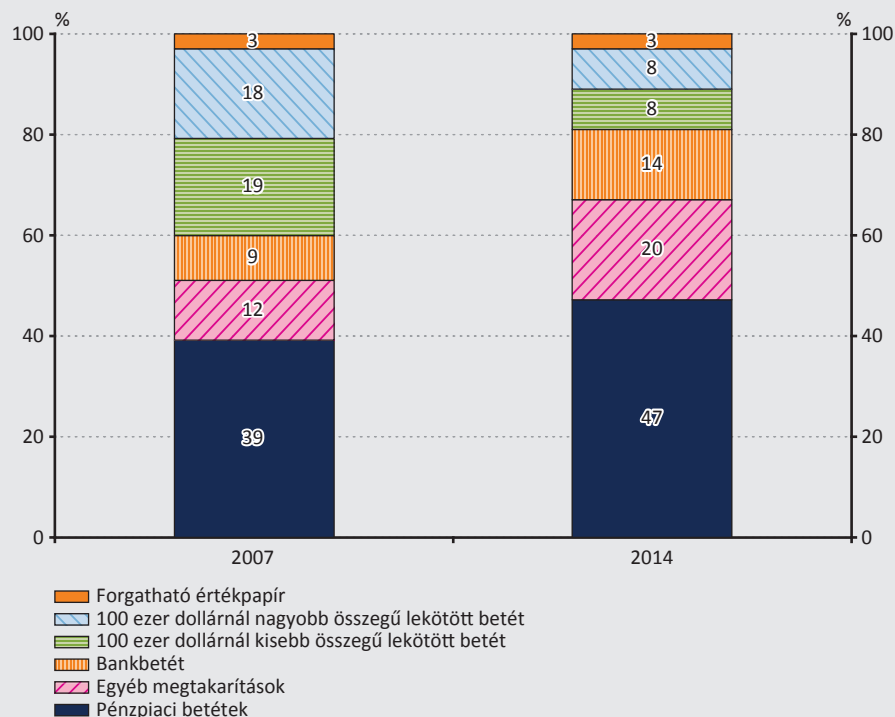
A hitelezés visszaesése a válság következtében a bankok mérlegszerkezetében is nyomot hagyott. A szektor átlagában a hitelek a mérlegfőösszeg 56 százalékáról (2007) 51 százalékára estek (2014 Q2) (*Deloitte 2015:7*). *Buehler–Noteboom–Williams (2013)* kiemeli, hogy ennél is jelentősebb változást jelent a likvid eszközök súlyának megnövekedése, melyek 2007-ben a mérlegfőösszeg kevesebb mint 24 százalékát tették ki, de 2012-ben már közel harmada volt a likvid eszköz az összes eszközön belül (14. ábra).

3.4. A betétek szerkezetének változása

A likviditás nagymértékű növekedése nemcsak azt jelenti, hogy a likvid eszközök súlya megnövekedett az eszközoldali tételeken belül. A forrásoldali tételek szerkezetében is a likviditás növekedése jellemző. A pénzügyi betéti számlák súlya 39 százalékról (2007) 47 százalékra növekedett (2014 Q2) (*Deloitte 2015:7*). Ez idő alatt a látra szóló és egyéb likvid betétek aránya 21 százalékról 34 százalékra nőtt. Ezzel párhuzamosan a lekötött betétek aránya 37 százalékról 16 százalékra csökkent (15. ábra).

15. ábra
A betéti szerkezet változása

Forrás: Deloitte (2015:7)

4. Összefoglalás

Az amerikai bankrendszer súlyos veszteségeket szenvedett el a 2007–2008-as válság nyomán. A megrázkódtatásokat túlélő bankok mára kiheverték a csapásokat. Tőkéjüket a tulajdonosok megerősítették. E néhány év során azonban lényegesen megváltozott a bankpiac az Egyesült Államokban. A bankok szabályozása szigorúbbá vált. Növekedett a koncentráció. Alapvetően megváltozott a bankok üzleti modellje, eszköz- és forrásszerkezete és jövedelmezősége. Csökkent a hitelezési kockázatvállalás. A likviditás mind eszköz-, mind forrásoldalon jelentősen növekedett. Bár a banki forrásszerzés költsége csökkent, a szigorúbb szabályozás megnövelte a tőkeigényt, és növekedtek a szabályozással kapcsolatos egyéb költségek is.

Felhasznált irodalom

- Anderson, D. – Buehler, K. – Ceske, R. – Ellis, B. – Samandari, H. – Wilson, G. (2011): *Assessing and addressing the implications of new financial regulations for the US banking industry*. McKinsey Working Papers on Risk, No. 25. p. 25.
- Baily, M. N. – Elliott, D. J. (2009): *The US Financial and Economic Crisis: Where Does It Stand and Where Do We Go From Here?* Brookings Institutions, Initiative on Business and Public Policy. http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2009/6/15%20economic%20crisis%20baily%20elliott/0615_economic_crisis_baily_elliott.pdf. Letöltés: 2015. 03. 22.
- Balla, Eliana – Prescott, E. S. – Walter, J. R. (2015): *Did the Financial Reforms of the Early 1990s Fail? A Comparison of Bank Failures and FDIC Losses in the 1986-92 and 2007-13 Periods*. Federal Reserve Bank of Richmond Working Paper 15-05. http://www.richmondfed.org/publications/research/working_papers/2015/pdf/wp15-05.pdf. Letöltés: 2015.03.10.
- Biedermann Zsuzsánna (2012): *Az amerikai pénzügyi szabályozás története*. Pénzügyi szemle, 57. évf. 3. sz., pp. 337–354.
- Buehler, K. – Noteboom, P. – Williams, D. (2013): *Between deluge and draught: The future of US bank liquidity and funding*. McKinsey Working papers on Risk, No. 48. p. 19.
- Deloitte (2015): *2015 Banking Outlook*. Boosting profitability amidst new challenges. 24p. <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/financial-services/us-fsi-banking-outlook-030215.pdf>. Letöltés: 2015. 03. 20.
- DeYoung, R. (2007): *Safety, Soundness and the Evolution of the US Banking System*. Federal Reserve of Atlanta http://econpapers.repec.org/article/fipfedaer/y_3a2007_3ai_3aq1-2_3ap_3a41-66_3an_3av.92nos.1-2.htm. Letöltés: 2015. 04. 22.
- Estiot, A. (2014): *A whiter shade of pale. Janet Yellen and the challenges of US monetary policy*. BNP Paribas Economic Research Department, Conjoncture, February 2014, No. 2. pp. 3-16.
- Federal Reserve Bank: Adatbázis. <http://research.stlouisfed.org/fred2/categories>. Letöltés: 2015. 02. 22.
- Gaurav, A. (2014): *2014 US Banking-Sector Analysis. (June 29, 2014)*. <http://ssrn.com/abstract=2460816> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2460816>. Letöltés: 2015. 03. 20.
- Gongloff, M. – Hall, K. – Diehm, J. (2013): *5 Years After The Crisis, Big Banks Are Bigger Than Ever (CHART)*, Huffington Post 9/10/2013. http://www.huffingtonpost.com/2013/09/10/biggest-banks-even-bigger_n_3900363.html. Letöltés: 2015. 04. 22.

New York Fed (2013): *Quarterly Trends for Consolidated Banking Organizations*. 2013Q4. http://www.newyorkfed.org/research/banking_research/quarterly_trends.html. Letöltés: 2015. 05. 22.

Portal Seven pénzügyi információs hírportál adatai a bankcsődökről:

http://portalseven.com/banks/Failed_Banks_List_2013.jsp. Letöltés: 2015. 04. 22.

http://portalseven.com/banks/Failed_Banks_Map_Since_2008.jsp. Letöltés: 2015. 04. 22.

Seballos, L. D. – Thompson, J.s B. (1990): *Underlying causes of commercial bank failures in the 1980s*. Economic Commentary, Federal Reserve Bank of Cleveland.

Telegdi Csetri Kinga (2003): *Az amerikai bankrendszer sajátosságai*. <http://epa.oszk.hu/00300/00315/00017/pdf/00017.pdf>. Letöltés: 2015. 02. 22.

Wray, L. R. (2011): *Bernanke's obfuscation continues: The Fed's \$29 Trillion Bail-out of Wall Street*. <http://www.economonitor.com/lrway/2011/12/09/bernanke's-obfuscation-continues-the-fed's-29-trillion-bail-out-of-wall-street/>_Letöltés: 2015. 03. 22.

Válságból válságba – Az argentin bankrendszer elmúlt 20 évének története

Banai Ádám – Méhes Attila – Winkler Sándor

Az argentin bankrendszer a 2001–2002-es válság hatására jelentős strukturális változásokon ment keresztül. A korábbi széleskörű dollarizációt állami beavatkozással igyekeztek megszüntetni, a bankrendszer pedig drasztikusan mérsékelte az állammal szemben addig felépült magas kitettségét. Az argentin bankrendszer tulajdonosi struktúrája is átalakult a válság után. Az utóbbi években mind az államnak, mind a hazai magánszektornak, mind pedig a külföldnek egyharmadnyi részesedése van. A bankok, bár alacsony bázisról, de dinamikus hitelexpanziót folytatnak a magán-szektor irányába az utóbbi években, aminek következtében a jövedelemtermelő képességük is stabil. Bár tőke- és likviditási oldalról is stabilizálódott a bankrendszer, a reálgazdaságot csak mérsékeltén támogatja, a hitelállomány kifejezetten alacsony. Ez továbbra is komoly problémát jelent az ország gazdaságának. Tanulmányunkban az argentin bankrendszer történetét mutatjuk be, kiemelt figyelemmel az 1998–2013 közötti periódusra.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, B26

Kulcsszavak: bankválság, bankrendszer, Argentína

1. Argentína az elmúlt 100 évben

Argentína a XX. század elején gazdaságilag nemcsak Dél-Amerika legfejlettebb országa volt, de az egy főre jutó GDP vonatkozásában Németországot és Franciaországot is megelőzte. Még 1965-ben is csak kismértékben maradt el Olaszország vagy Ausztria szintjétől. A hibás gazdaságpolitikai döntések és az elhibázott iparfejlesztés következtében a gazdaság gyorsan veszített versenyképességéből, és a felelőtlen fiskális politika miatt az 1980-as évek elejére bizonytalanná vált az adósság fenntarthatósága. Az 1982-től sorozatosan megismétlődő pénzügyi válságokat¹ követően azonban az ország gazdasági fejlettsége fokozatosan elszakadt a vezető államok

Banai Ádám a Magyar Nemzeti Bank Alkalmazott kutatás és stresszteszt főosztály vezetője. E-mail: banaia@mnb.hu.
Méhes Attila a Magyar Nemzeti Bank korábbi közgazdasági elemzője. E-mail: mehes.attila@padocbudapest.hu.
Winkler Sándor a Magyar Nemzeti Bank Makroprudenciális elemzések főosztályának közgazdasági elemzője. E-mail: winklers@mnb.hu.

¹ Az ország 1982-ben már az IMF-hez fordult pénzügyi segítségért.

gazdasági teljesítményétől.² Jól mutatja a lemaradás mértékét, hogy az egy főre számított argentin reál-GDP az USA értékének 80 százaléka is volt az évszázad elején, amely egészen 2002-ig trendszerűen csökkent, csupán az elmúlt években lehetett látni a felzárkózás jeleit. A 2002-es gazdasági válság mélypontján az argentin egy főre jutó reál GDP az USA egy főre jutó jövedelmének 21 százaléka süllyedt, ezután lassú javulás indult meg, jelenleg 35 százalékon áll a mutató.

Az ország gazdasági fejlettségének fokozatos leszakadása az 1950-es évektől kezdődően mutatkozott meg, melynek kezelése érdekében következtelen, egymástól radikálisan eltérő gazdaságpolitikai rezsimek váltották egymást. 1975 és 1990 között az egy főre jutó reáljövedelem 20 százalékkal csökkent, míg az infláció mértéke éves szinten átlagosan 300 százalékot tett ki. A hiperinfláció elsősorban a korábbi évtizedek hibás gazdaságpolitikájának következménye volt, amely az olajválságok idején képtelen volt alkalmazkodni, és az 1970-es évektől kezdve Argentína külső adóssága exponenciálisan nőni kezdett. Az adósság növekedését a peso inflálásával akarták kezelni, de ez a politika az 1980-as évek elejéig sem járt sikerrel, a külső (dollár) adósság a hetvenes években megnégyszereződött. Argentína az 1980-as évek elejére a fizetéseképtelenség közelébe került, ami tőkemenekítést és további leértékelődést váltott ki.

1991 áprilisában bevezették a konvertibilitási törvényt, ami Carlos Menem gazdaságpolitikájának leglényegesebb eleme volt. A törvény, azáltal, hogy az árfolyamot 1:1 átváltással az amerikai dollárhoz kötötte (valutatanács), a hiperinflációt igyekezett kezelni. A monetáris politikai rezsimműltással a központi bank szerepe megváltozott, a monetáris politika a pénzmennyiséget a dollár beáramlásának függvényében tudta változtatni. A rendszer hitelességét és a belé vetett bizalmat piacbarát – a washingtoni konszenzus javaslatait³ teljes mértékben követő – reformokkal erősítették: a kereskedelmet és pénzügyi forgalmat liberalizálták (az importvámokat és pénzügyi korlátozásokat megszüntették), strukturális reformokat vezettek be (állami szolgáltatások privatizálása, állam reformja), a nyugdíjrendszert részben privatizálták, a költségvetési fegyelemre kiemelt hangsúlyt fektettek.

A pénzügyi liberalizáció beengedte az országba a tőkét, ami természetesen segítette az árfolyamrögzítést. Mivel a kezdetekben néhány évig Argentínában az amerikainál magasabb volt az infláció, a „konvertibilitás” az argentin fizetőeszköz reálfelértékelődéséhez vezetett. Ez a piacnyitással együtt az árak süllyedése irányába hatott. Az 1991-es 171 százalékról 1994-re 4,1 százalékra – majd később nulla százalék

² Varga Koritár Pál, Magyarország argentin nagykövete úgy fogalmazott, hogy Argentínát lehetne a válságok országának is nevezni, mivel – bár legtöbbször csak a 2002-es argentin gazdasági válságra emlékeznek – az elmúlt 70 évben 13 krízist élt meg az ország, melyből 3 igazán nagy horderejű volt.

³ A washingtoni „konszenzus” pontjait az IMF és a Világbank elsősorban a 70-es és 80-as évek latin-amerikai gazdaságpolitikai tapasztalatai alapján állította össze. A program drasztikus gazdaságpolitikai liberalizáción és szigorú fiskális politikán alapult. A 90-es évek újabb latin-amerikai adósságválságai és azok társadalmi költségei azt bizonyítják, hogy a „konszenzus” Argentínában nem tudta kezelni a gazdaságpolitikai kihívásokat.

közelébe - esett az inflációs ráta, míg a reál-GDP erőteljesen növekedett ebben az időszakban.

A pénzügyi nyitottság a 1990-es évek nagy pénzügyi válságaival szemben igencsak sebezhetővé tette Argentínát. 1994 végén a Mexikóból induló tequila-krízis negatívan hatott Argentínára. Sokan attól tartottak, hogy sor fog kerülni a peso leértékelésére, a kormány azonban kitartott a korábban meghatározott árfolyam mellett. 1995-ben a kamatok a korábbi években jellemző szinteknél jóval magasabbra emelkedtek, amíg a kormány el nem oszlatta a fizetéseképtelenségtől vagy leértékeléstől való félelmeket egy, a nemzetközi pénzügyi intézetektől és magánbefektetőktől felvett pénzügyi mentőcsomaggal. 1995-ben az argentin gazdaság erős recesszióba süllyedt. 1996 és 1998 között ismét dinamikus növekedés következett, de az 1998-as orosz és ázsiai gazdasági válság újra akadályozta a fellendülést.

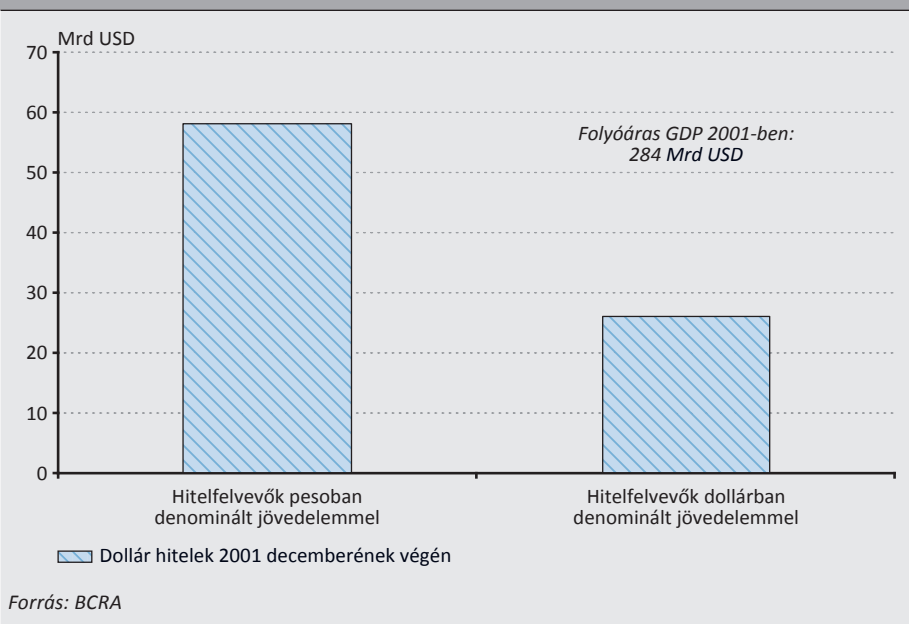
A konvertibilitási törvény miatt az argentin gazdaságban jelentős dollarizáció ment végbe, a dollárban eladósodottak 70 százalékának peso-ban keletkezett a jövedelme, tehát denominációs kitettség alakult ki, amely magas pénzügyi stabilitási kockázatot jelentett. Az ország makropénzügyi sérülékenységet tovább növelte a magas költségvetési hiány, a bankrendszer állammal szembeni magas kitettsége, valamint a negatív külkereskedelmi mérleg. Mindemelllett a túlzottan erős reálárfolyam számottevően rontotta az argentin gazdaság versenyképességét, ami a jelentős nyersanyagexporton keresztül fokozottan érvényesült.

2. Főbb bankrendszer szintű kockázatok

A következőkben röviden bemutatjuk, hogy az eddigiekben felvázolt pénzügyi-makrogazdasági folyamatok hogyan játszódtak le a bankrendszerben, illetve hogy milyen kihívásokkal szembesül az argentin bankrendszer napjainkban.

Az ezredforduló előtti időszakban több jelentős változás ment végbe az argentin bankrendszerben, amelyeknek szerepük volt abban, hogy 2001-től súlyos bankválsággal kellett szembenéznie az országnak. Az egyik ilyen volt a *dollarizáció*. 2001 végén a devizahitelek állománya elérte a GDP egynegyedét, és a teljes hitelállomány háromnegyede volt amerikai dollárban denominálva. Az év decemberében a bankrendszerben több mint 80 milliárd dollár volt a dollárban denominált hitelek állománya, miközben a dollárban eladósodottak csupán alig több mint 30 százaléka rendelkezett ehhez természetes fedezettel. Ezt némiképp enyhítette, hogy a dollármegtakarítások nagysága is jelentős volt (elérte a 70 milliárdot). Hivatalos jegybanki források alapján azonban jelentős aszimmetria volt a dollárhitelek felvevői és a dollármegtakarítások birtokosai között, vagyis nagyon sokaknak volt nyitott devizapozíciójuk.

1. ábra
A dollárban hitelfelvevők jövedelmének devizaszerkezete

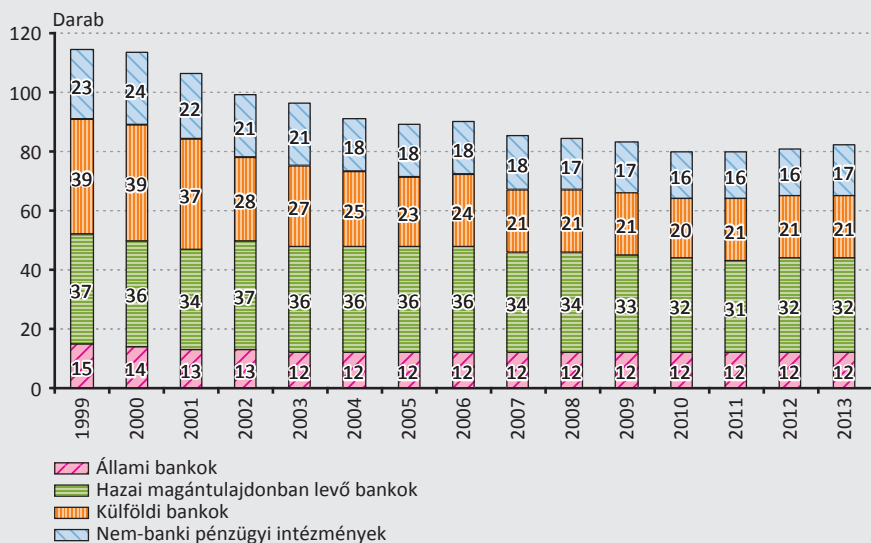

A dollarizáció mellett ugyancsak komoly kockázatot jelentett a bankrendszer számára, hogy nagymértékben *növelte az állammal szembeni kitettségét* az 1990-es évek második felében. Néhány év alatt az állammal szembeni kitettség a bankszektorban megduplázódott. 2001 végén már elérte a mérlegfőösszeg 26 százalékát, 2003-ban pedig már az 50 százalékot is megközelítette ez az arány. Ez azt is jelentette, hogy az állam fizetéseképtelensége miatt komoly veszteséget kellett elszenvednie a bankoknak. Mostanra az állammal szembeni követelések bruttó értéken sem haladják meg a 10 százalékot, de, figyelembe véve az állammal szembeni kötelezettségeket, az argentin bankrendszert nettó értelemben finanszírozza az állam.

3. Változások a bankrendszer szerkezetében

Az argentin bankrendszer tulajdonosi struktúrája a válság előtt jelentősen átalakult. Az 1990-es évek végére számottevően megnövekedett a külföldi szereplők aránya. 1999-ben a 91 jelenlevő bankból 39 volt külföldi tulajdonban (2. ábra). Ez a hitelállományból való részesedésben még nagyobb jelenlétet takart, a magánszektorral szembeni követelések fele volt külföldi bankok kezében (3. ábra).

2. ábra
A bankok száma tulajdonostípus szerint

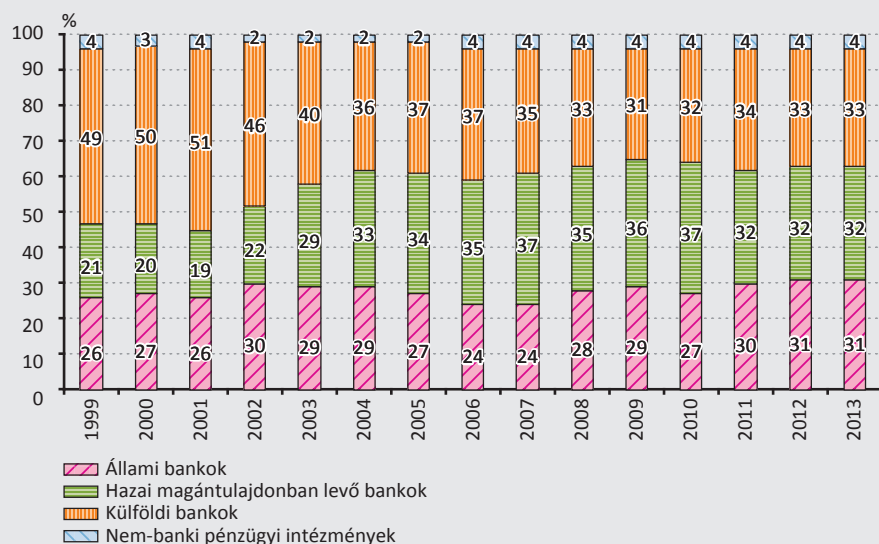
Forrás: BCRA

A BCRA az 1990-es években kifejezetten támogatta a külföldi bankok megjelenését, mivel azt várta tőlük, hogy válság esetén stabilitást adnak a bankrendszernek. Elsősorban arra számítottak a jegybankban, hogy válságban ezek a bankok a tulajdonoson keresztül könnyebben jutnak forráshoz a nemzetközi pénzügyi piacokon. Emellett a külföldi bankok megjelenésétől a bankolás szakmai színvonalának emelkedését várták. A tényleges eredmények felemásnak bizonyultak. A külföldi bankok⁴ a BCRA szerint tényleg javítottak a bankolás színvonalán. Sokkal prudensebbek voltak, mint hazai társaik, és kisebb kockázatokat halmoztak fel a válság előtti időszakban. A válság során azonban nem teljesült az a vártakozás, miszerint a külföldi bankok stabilitást adnak a bankrendszernek. 2001 és 2005 között a külföldi bankok száma 37-ről 23-ra csökkent Argentínában, jelenleg pedig 21-en vannak jelen az országban (igaz, a 2 legnagyobb külföldi szereplő kitartott a válság alatt is). Eközben részeseedésük a hitelállományból is lecsökkent 50 százalékról 37 százalékra, jelenleg pedig 33 százalékon áll az arány.

⁴ A külföldi bankok között jelentős szerepe van a spanyol bankoknak. A nagy spanyol intézmények közül mind a Santander, mind a BBVA jelen van Argentínában. Emellett angolszász bankok közül is több működik az országban (pl. Citi, Barclay's, GE, Goldman Sachs vagy éppen az HSBC). De számos más országból is vannak szereplők (pl.: az olasz Unicredit, vagy a svájci CS, vagy a német Deutsche Bank).

A 2001–2002-es válság során keletkezett banki veszteségek jelentős tőkepótlásigényt támasztottak. 2002 és 2004 között az országban maradt külföldi és a belföldi pénzintézetek összesen több mint 8 milliárd pesónyi tőkeemelést hajtottak végre, ami a bankrendszer tőkeállományának mintegy 38 százalékát tette ki. Az összes tőkeemelésből 6,2 milliárd peso tőkeemelésből 6,2 milliárd peso a külföldi tulajdonú magánbankok részéről, míg hozzávetőlegesen 0,8 milliárd az állami tulajdonú bankok részéről történt. 2004 első feléig jellemzően követelések elengedésére, míg utána inkább új tőke bevonására került sor.

3. ábra
A hitelállomány megoszlása banktípus szerint

Forrás: BCRA

A külföldi bankok egy részének távozásában több tényező is szerepet játszott. A válság rendezése jelentős költségeket jelentett a bankrendszer számára, ami nagyban csökkentette a szereplők jövedelmezőségét. Ez annak ellenére így volt, hogy a BCRA elmondása szerint a külföldi bankok rendszerint kevésbé kockázatosan működtek, mint a hazai szereplők. A közvetlenül a válságból következő veszteségeknél még fontosabb volt, hogy hosszú távon is alacsony jövedelmezőséget vártak Argentínában. A BCRA elmondása szerint a kivonuló bankok úgy számoltak, hogy a válság hosszan elhúzódik, bizonytalan lesz a gazdasági, működési környezet, és emiatt az ő jövedelmezőségük is bizonytalan marad hosszú távon is. Megjegyezték továbbá, hogy ez a várakozás nem igazolódott be, hiszen jelenleg stabilan 20 százalék feletti a ROE az argentin bankrendszerben.

Amint az az összefoglaló táblázatban (*Melléklet*) is látszódik, a válság után teljesen átalakult az argentin bankrendszer működése. A *dollár alapú hiteleket átváltották*, és lényegében megtiltották a dollárban való eladósodást. A hitelállomány ennek eredményeként drasztikusan lecsökkent, és a devizális szerkezete is teljesen megváltozott. Jelenleg a hitelállomány alig 5 százaléka van dollárban. A dollár alapú megtakarításokat ugyancsak pesósították jelentős diszkonttal, így a megtakarítók elvesztették betéteik 75 százalékát. A betétek aránya így is kifejezetten magas a bankrendszer forrásai között. 2013 szeptemberében az arányuk meghaladta a 80 százalékot, míg az egyéb idegen források aránya mindössze 2,4 százalék. Ez azt is jelenti, hogy a bankrendszer képes a megtakarításokból finanszírozni tevékenységét.

Az eszközoldal átrendeződése nemcsak a magán szektorral szembeni követelések-nél volt tetten érhető, de szignifikánsan *csökkent az állammal szembeni kitettség is*. Amint korábban felhívtuk a figyelmet rá, mostanra az állam nettó értelemben finanszírozója a bankrendszernek, de az eszközök között is csak 9,1 százalékot tesz ki az állammal szembeni követelés. A BCRA szerint ez regionális összehasonlításban is kifejezetten alacsonynak számít. Mexikóban az eszközök 34 százaléka az állammal szembeni követelés, Brazíliában 28 százalék, míg Venezuelában 26 százalék, végül pedig a feltörekvő európai gazdaságok átlaga 14 százalék. Nettó értelemben pedig Argentína mellett csak Chile és Paraguay bankrendszerét finanszírozza az állam.

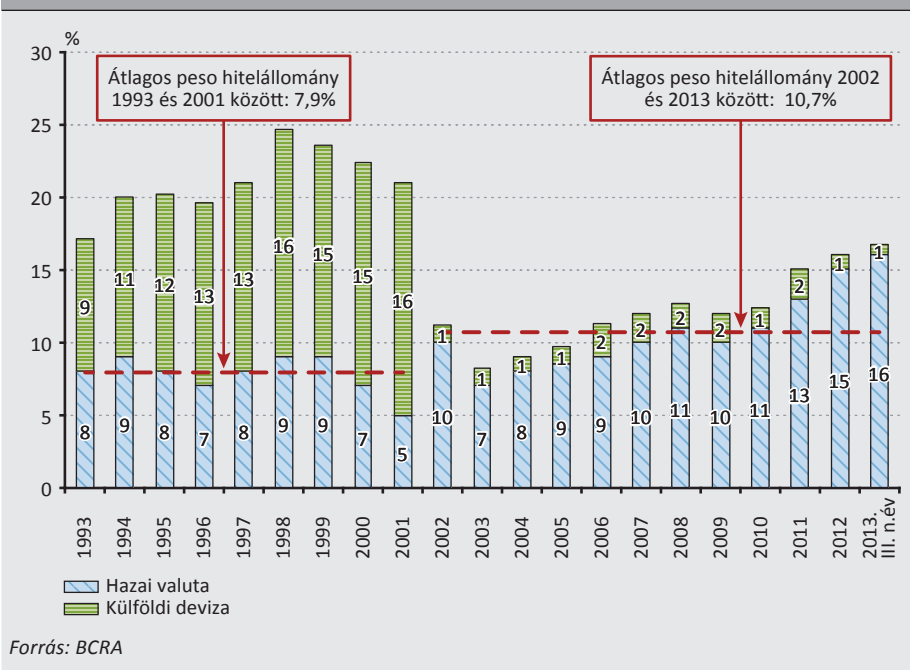
4. Strukturális változások a magánszektor hitelezésében

A 2001–2002-es argentin válság következtében a magánszektor hitelezésében strukturális változások mentek végbe. A válság drasztikusan átrendezte a bankrendszer mérlegét, és jelentősen rontotta a rendszer pénzügyi eszközeinek minőségét. A magánszektor hitelezése erősen csökkent a vállalkozások jövedelmezőségének mérséklődésével, és a munkanélküliség emelkedésével párhuzamosan. A negatív makrogazdasági sokk jelentős hatást gyakorolt az állami szektor adósságára, így a bankrendszer – aminek magasabb kitettsége volt az állam felé, mint a magánszektor felé – a betétek rohamos kivonásával szembesült.

A válság hatására a dollárhitelek jelentős diszkonttal történő pesósítása után *a magánszektorban nyújtott hitelállomány a GDP 21 százalékáról 11 százalékra esett vissza (4. ábra)*, ami az államháztartás csődjével együtt nagymértékben rontotta a bankrendszer közép- és hosszú távú jövedelmezőségi kilátásait. A központi bank ennek következtében olyan stratégiát állított fel, aminek célja, hogy ösztönözze a bankrendszer magánszektor felé irányuló kitettségének növelését. Első körben korlátokat állítottak az állami kitettségek növelése elé, másodszor pedig ösztönzőket vezettek be a magánszektor, de főként a vállalati szektor hitelezésének ösztönzésére (pl. hitelbírálatoknál egy vállalat előretekintő jövedelmezőségi kilátását, nem pedig a múltbeli teljesítményét kell figyelembe venni).

4. ábra

A magánszektorban nyújtott hitelállomány a GDP százalékában

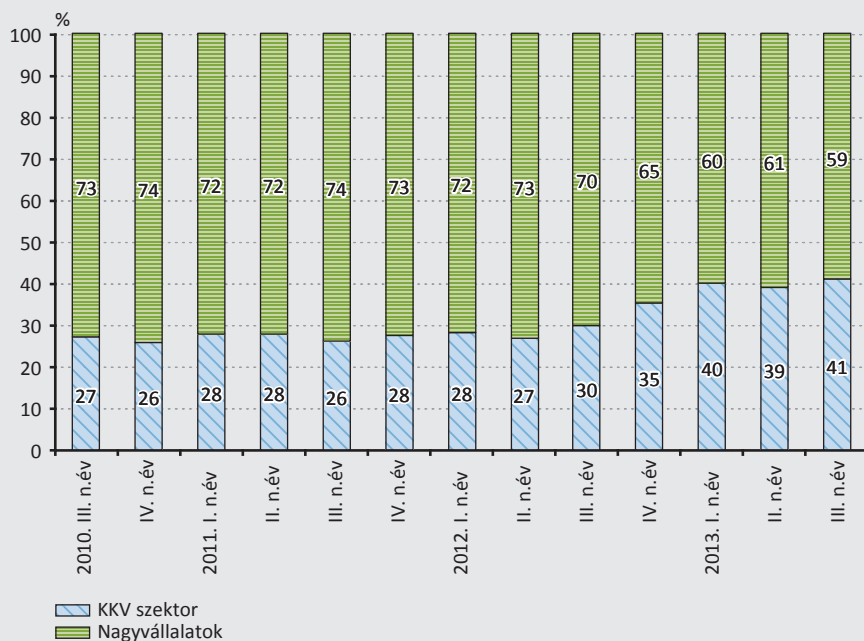

2003 óta a bankrendszer magánszektorban nyújtott hitelállománya folyamatosan emelkedik a GDP százalékában, a növekedés pedig kizárólag a peso-alapú hitelezés bővülésén realizálódott. 2013-ban a magánszektor hitelállománya már elérte a GDP 17 százalékát, ami azonban még mindig alacsonyabb a 2002-es válságot megelőző 20–24 százalékos értéknél.

A 2000-es években a magánszektorban nyújtott hitelállomány dinamikusabban bővült, éves alapon átlagosan 20–40 százalékkal. Az utóbbi években a hitelezés bővülése a legnagyobb mértékben az állami bankoknak köszönhető, amelyeknél a hitelállomány 2011-ben közel 60 százalékkal is emelkedett éves alapon. A vállalati szegmens hitelezését továbbá a központi bank két hitelösztönző programja, a Bicentenary Productive Financing Program (BFPF) és a Credit Line for Productive Investment (CLPI) jelentős mértékben élénkíti. Míg az előbbi 2010 júliusában indult a stratégiai fontos iparágak támogatásának céljával, addig utóbbit 2012 júliusában indította útnak a BCRA többek között azzal a céllal, hogy a KKV-szektor hitelhez jutását segítse. Ennek következtében a pénzügyi közvetítőrendszer új hitelkihelyezéseinek belül a KKV-hitelek aránya a 2010 végi 26 százalékról 2013 végére 40 százalék fölé emelkedett (5. ábra).

5. ábra

A pénzügyi közvetítőrendszer új kihelyezésű vállalati hiteleinek vállalatméret szerinti megoszlása

Forrás: BCRA

Az utóbbi években Argentínában a nettó export negatívan hatott a GDP növekedésére. Ez részben az argentin exportfinanszírozás problémáira vezethető vissza. *Castagnino és szerzőtársai (2012)* tanulmányukban az argentin vállalatok különböző finanszírozási formákhoz való hozzáféréseinek és az exportteljesítményüknek a kapcsolatát elemzik. A tanulmány különösen a banki hitel és a külföldi finanszírozás mint az exporttevékenységben legnagyobb szerepet játszó finanszírozási formák jelentőségét vizsgálja meg. A szerzők szerint a téma relevanciáját többek között az adja, hogy a vállalatok exportpiacra lépését jelentős kezdeti költségkorlátok nehezítik, így szükségképpen külső finanszírozásra szorulnak. A tanulmány egyedi szintű mikro-adatbázisra épül, ami az egyes vállalatok jellemzői mellett azok exportteljesítményét és a belföldi és külföldi finanszírozásukat is tartalmazza.

A tanulmány eredményei alapján a magasabb banki finanszírozással rendelkező vállalatok nagyobb valószínűséggel válnak exportőrré, ami bizonyítja, hogy a kezdeti költségek áthidalásához szükséges a banki finanszírozás elérhetősége. Utóbbi azonban csak a nagyobb méretű vállalatokra igaz, a kisvállalatok nagy százaléka a banki finanszírozás mértékétől függetlenül nem végez exporttevékenységet. Kizárólag az exportőr vállalkozásokat tekintve arra az eredményre jutottak, hogy amint egy vál-

latat kilép a nemzetközi piacra, többé már nem a belföldi banki hitel elérhetősége, hanem a külföldi finanszírozás elérhetősége az, ami befolyásolja a vállalat sikerességét. Fejlettebb és távolabbi piacokra történő export továbbá főként a külföldi finanszírozáshoz jobban hozzáférő vállalkozásokra jellemző. Utóbbi típusú vállalatoknak ráadásul magasabb az értékesítési volumene külföldön, és átlagosan több különböző helyre is exportálnak.

A szerzők továbbá azt találták, hogy a mintán belül szereplő vállalkozásoknak csak a 17 százaléka nevezhető rendszeres exportőrnek, és az argentin cégek nagy hányada csak szórványosan végez exporttevékenységet. A rendszeres és a csak időnként exportáló vállalatok méret szerint jól elkülönülnek: a rendszeres exportőrök átlagosan nagyobb méretű vállalkozások.

A háztartási szegmens hitelállománya szintén dinamikusán bővült az utóbbi években, 2012 első negyedévében éves alapon 26 százalékkal, míg 2013 elején 23 százalékkal. 2013 első negyedévében a *legnagyobb mértékben a személyi hitelek állománya bővült*, mintegy 31 százalékkal, ezzel szemben a jelzáloghitelek állománya csak 7 százalékkal. Mindez annak ellenére, hogy a személyi hitelek nominális kamatszintje jóval 30 százalék felett tartózkodik, míg a jelzáloghiteleké valamivel 15 százalék felett van. A jegybank 2014 júniusában, vélhetően a magas nominális kamatlábak és a dinamikusán növekvő állomány miatt, *korlátozta a személyi és gépjárműhitelek maximális nominális kamatlábat* (a maximális kamatláb a BCRA rövid lejáratú kötvényeihez van kötve). A pénzügyintézetek ennek következtében leállították az utóbbi típusú hitelek folyósítását, banki képviselők szerint a meghatározott kamatplafon nem fedezi a rosszabb ügyfelek kockázati költségét.

5. Jövedelmezőség és portfólióminőség

A pénzügyi válságok hatására kiugróan megemelkedett a nemfizető hitelek aránya. A 2001-ben induló válság csúcsán a nemteljesítő hitelek portfólión belüli aránya elérte a 33 százalékot. Ez az arány jelentős mértékben csökkent a válság után, és a 2007-ben induló világgazdasági krízis miatt sem növekedett. A mostani 2 százalék alatti szint kifejezetten alacsonynak számít nemzetközi szinten is. Igaz, elmondásuk szerint ebben az is szerepet játszik, hogy a bankrendszer nagyon kockázatkerülő, ami alacsony hitelezési aktivitást eredményez. A helyi vállalkozásoknak alacsony az eladósodottsága mind nemzetközi, mind pedig historikus összehasonlításban (2008-ban a GDP 24,6 százaléka). A háztartások GDP-hez viszonyított adósságállománya még alacsonyabb szinten van (2008-ban a GDP 9,8 százaléka). A magánszektor alacsony eladósodottsága korlátozza a monetáris politika bizonyos transzmissziós csatornáit. Argentínában ehhez kapcsolódóan nagy problémát jelent még, hogy a jelzáloghitel-piac gyakorlatilag nem létezik, a lakásokat inkább bérlik, vagy készpénzzel fizetik ki.

A nemteljesítő hitelek értékvesztéssel való fedezettsége mind a külföldi, mind pedig a hazai bankoknál 100 százalék felett van, ami főleg abból adódik, hogy a teljes portfóliójuk legalább egy százalékára értékvesztést kell képezniük. Ha pusztán az NPL-re képzett értékvesztést nézzük, akkor ez a szám lényegesen alacsonyabb, 60–70 százalék. Ez az arány azonban szintén magasnak mondható.

A bankrendszer fő jövedelmezőségi forrása 2005 óta megváltozott. Míg akkor a szolgáltatásokon lévő díj jelentette a legfontosabb bevételi forrást, addig mára a nettó kamateredmény a legjelentősebb. Emellett továbbra is fontos a díj- és jutalékeredmény. A BCRA elmondása szerint a bankrendszer az alapvető banki tevékenységre fókuszál, vagyis betétet gyűjt és hitelez. Ez a jövedelmezőségi struktúra is ezt tükrözi.

A bankrendszer tőkeegyelelési mutatója a BCRA szerint magas. Az általuk megadott 13,3 százalékos szint értékelése nehéz, hiszen nem implementálták a bázeli szabályokat, de elmondásuk szerint egyre jobban közelítenek afelé. 2011 után szigorították a szabályozást, elsősorban a hiteleknel alkalmazandó súlyoknál. A megfelelő tőkehelyzetre utal, hogy nemzetközi mércével nagyon alacsony, 9 százalékos a tőkeáttétel. Ez elmarad mind a régió, mind a KKE-régió, mind pedig a fejlett országok átlagos szintjétől.

Az argentin bankrendszer a 2001–2003-as válság után jelentős konszolidáción ment keresztül. Ennek eredményeként szignifikánsan változott a mérlegszerkezet és a tulajdonosi szerkezet is. A mostani gazdasági válság indulásakor így már sokkal magasabb volt a bankrendszer stressztűrő-képessége. Ez azonban főként az alacsony kockázatvállalási hajlandóság következménye volt. Az argentin bankrendszernek jelenleg komolyabb stabilitási problémákkal nem kell szembenéznie. A pénzügyi közvetítés további dinamikus mélyítése, és legalább a válság előtti szint elérése, valamint a stabilan jövedelmező, jó eszközportfólió fenntartása kihívások elé állíthatják a bankrendszert.

Felhasznált irodalom

Banco Central de la República Argentina (2005): *Financial Stability Report First Half 2005*

Banco Central de la República Argentina (2013): *Financial Stability Report First Half 2013*

Banco Central de la República Argentina (2014): *Report on banks 2014 April*

Castagnino, T. – D’Amato, L. – Sangiácomo, M. (2012): *How do Firms in Argentina get Financing to Export?* Central Bank of Argentina, Working Paper 2012, 58.

Melléklet

Összefoglaló adatok az argentin bankrendszeréről (1998–2013)							
százalék	1998	2001	2004	2007	2011	2013 (szept.)	2013 (dec.)
Likviditás							
Likvid eszközök ¹ /összes betét	23	20	28	40	38	38	39
Magánszektornak nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány	58	42	19	37	46	49	50
NPL az összes hitel arányában	16,2	19,1	18,6	3,2	1,4	1,8	1,7
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	63	69	98	115	171	136	145
Devizakockázat							
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	63,1	73,0	11,8	15,4	14,1	5,3	4,8
Források							
Betét/összes forrás	61	62	62	79	83	84	85
Kötvények+alárendelt kölcsön+ külföldi hitelkeretet/összes forrás	12,1	13,0	9,7	4,8	2,8	2,4	2,7
Szolvencia							
Tőke/RWA	20,3	21,4	14,0	16,8	15,6	13,3	13,6
ROE	3,9	−0,2	−4,2	11,0	25,3	26,5	29,5
¹ A likvid eszközökbe beletartoznak a jegybank által kibocsátott (LEBAC és NOBAC) kötvények is. Megjegyzés: Argentínában a bankoknak minden hitelre kell legalább 1 százaléknyi értékvesztést képezni teljesítménytől függetlenül. Ennek köszönhetően nagyon magas a megképzett értékvesztés az NPL arányában. A kifejezetten az NPL-re képzett értékvesztés ennél lényegesen alacsonyabb lehet. A BCRA elmondása szerint kb. 70 százalék. Az eszközök kockázati súlyozása változott 2011 óta, ezért szerepeltettük külön sorban a tőkemegfelelést 2013-ra. A szabályozás szigorodása miatt nem lehet összehasonlítani a két mutatót. A BCRA elmondása szerint folyamatosan közelítenek a Bázeli előírásokhoz. Forrás: BCRA							

A bolgár bankrendszer története a rendszerváltás óta

Horváth Dániel – Pintér Cecília – Tóth Tamás

Bulgáriában a rendszerváltás után jött létre a kétszintű bankrendszer, amelyben eleinte igen nagy volt az állami szerepvállalás, a külföldi szereplők részvételét nagymértékben korlátozták. A felelőtlen hitelezés következtében 1996-97-ben bankválság alakult ki, melynek során sok bankot fel kellett számolni, egyes bankok állami feltőkésítés révén éltek túl. A válságot a valutatanács bevezetése zárta, ami után még inkább teret engedtek a külföldi szereplőknek és a privatizációnak, aminek következtében az állami tulajdon fokozatosan leépült. Jelenleg a hazai tulajdon aránya 30 százalék körül alakul, a külföldiek közt elsősorban EU-s országokat találunk. A görög tulajdonú bankok aránya 25 százalék, azonban ez a közelmúlt válsága során nem okozott komolyabb problémát. A válság előtt felpörgött a hitelezés, a hitel/betét mutató 140 százalékgig emelkedett, és magas volt a folyó fizetési mérleg hiánya. A válság hatására a hitelezés visszaesett, de a vállalati szegmensben valamivel stabilabbnak bizonyult, mint a lakossági szegmensben. A nemteljesítő hitelek aránya jelentősen megemelkedett, ami érdemi kockázatot jelent a bankrendszerre nézve. A jövedelmezőség a 96–97-es válság után 15–20 százalékos szinten stabilizálódott, a 2008-ban kezdődő válság visszavetette, de a bankrendszer nem vált veszteségesé. 2014 júniusában két nagybankot megrohamoztak, de ezt követően a helyzet stabilizálódott.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G21, E42

Kulcsszavak: bankrendszer, Bulgária

1. A bolgár bankrendszer szerkezeti átalakulása a rendszerváltást követően

A mai bolgár bankrendszer alapjait az 1989-es bankreform rakta le, mely során a nemzeti bank által irányított egyszintű struktúrából kétszintű bankrendszert hoztak létre (Yonkova et al. 1999). A nemzeti bank fiókrendszeréből 59 kereskedelmi bank vált ki, a Bolgár Nemzeti Bank pedig ettől kezdve a „klasszikus” központi banki funkciókat látta el. A következő években stabilizálódott a kereskedelmi banki tevékenységet, a piacokat és a központi banki feladatokat szabályozó törvényi környe-

Horváth Dániel a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. E-mail: horvathd@mn.b.hu.
Pintér Cecília a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: pinterc@mn.b.hu.
Tóth Tamás a Magyar Nemzeti Bank portfóliókezelője. E-mail: tothtam@mn.b.hu.

zet, megindult a kivált kereskedelmi bankok konszolidációja. 1995-ig jelentősen korlátozták a külföldi tulajdonú bankok tevékenységét, mivel úgy gondolták, hogy az alacsony hatékonyságú és kicsi bolgár bankok nem lesznek képesek versenyezni a nagy, nemzetközi bankokkal. 1995-ben 44 bank közül 18 volt állami tulajdonban, és 4 volt külföldi tulajdonú. 1995-től azonban megnyitották a lehetőséget a külföldi tőke szerepvállalására.

A jelentős, de gondatlan állami szerepvállalás és a bankok felelőtlen hitelezése 1996-ra bankválságba torkollott, ami olyan komoly gazdasági problémának bizonyult, amiből csak a valutatanácsi monetáris politikai rendszer bevezetésével és a bankszabályozás teljes újragondolásával sikerült kilábalni. A válságot követően a külföldi bankok belépését tovább könnyítették, és komoly lépéseket tettek a privatizáció irányába.

1996-ban súlyos banki krízis kezdődött, melynek gyökere a még a szocialista érában, valamint a rendszerváltást követően, az 1991 és 1995 között nyújtott rossz hitelekre és az ezekhez kapcsolódó hitelpolitikára vezethető vissza. A nemteljesítő hitelek aránya gyorsan nőtt, a bankok felelőtlen hitelezési gyakorlatának köszönhetően. Ebben az időszakban jellemző volt, hogy a bankok vezetőinek vagy érdekeltségükbe tartozó vállalkozásoknak nyújtottak hiteleket (a betétesek által gyűjtött forrásokból), amiket nem is igyekeztek behajtani, sőt, a bankok egy részét direkt erre a célra hozták létre. A bankszektor súlyos erkölcsi kockázat jellemezte, ami abból táplálkozott, hogy a szereplők arra számítottak, az állam garanciát nyújt, illetve megmenti majd a csődbe jutott vállalatokat és bankokat. A bankrendszer válságához emellett hozzájárult a prudens szabályozás hiánya és a rossz bankmenedzsment. Amikor a közvélemény úgy vélte, hogy a kormány képessége és hajlandósága a betétesek megmentésére már nem áll fenn, a bankrendszerbe vetett bizalom meggyengült, ami a bankok megrohanásával tetőzött 1996-ban. A válság első szakaszában 1995. szeptember és 1996. május között a bolgár jegybank a bajba került bankoknak likviditást nyújtott, melynek összege az akkori bolgár GDP közel 6 százalékát tette ki. 1996 májusában a banktörvény módosításával bevezették a bankcsőd intézményét, ennek folytán 5 bank (köztük 2 állami tulajdonú) esetében indították el a csődeljárást.

A bankok megrohanásában az is közrejátszott, hogy a betétesek úgy gondolták, a külföldi denominációjú bankbetéteket befagyasztthatják vagy elvonhatják annak érdekében, hogy a deviza-államadósság törlesztését lehetővé tegyék. Emiatt 1996 májusában a betétesek védelmének intézményét is bevezették, ami a háztartások betéteinek 100 százalékát, a vállalati betétek 50 százalékát védte. Mindemellett 7 állami bank újratőkésítése is elkezdődött.

1996 májusa és szeptembere között a jegybank ismét likviditást nyújtott a bankoknak, a GDP 2 százalékának megfelelő összegben. 1996 szeptemberében újabb 9 bank csődeljárását indították meg, melyek között 3 állami tulajdonú is volt. A csődbe

jutott 14 bank konszolidált mérlegfőösszege a bankrendszer 24 százalékát tette ki. 1997 első felében további intézkedéseket tettek bankok bezárására és a gyenge, de túlélő állami bankok feltőkésítésére.

A válságot végül a valutatanács 1997-es bevezetése zárta, amellyel – a bolgár le-
va árfolyamát a német márkához rögzítve – sikerült megfékezni a válság során
kialakult hiperinflációt és megállítani a bolgár deviza leértékelődését. A bankok
tőkehelyzete javult, portfólióikat át tudták strukturálni.

1996-ban 39 bank működött Bulgáriában (10 állami és 29 magántulajdonú), melyek
közül 18 bank omlott össze és zárt be 1997 júniusára. A bezárás 4 állami bankot is
érintett, a fennmaradó 6 állami tőkeinjekcióval élte túl a válságot. Ezek ekkoriban
a bankrendszer konszolidált mérlegfőösszegének 67 százalékát adták, de a felgyor-
suló privatizáció következtében súlyuk folyamatosan csökkent, 1999-ben a mér-
legfőösszeg mintegy 47 százalékát, 2002-ben nagyjából 17 százalékát, 2007-ben
pedig már mindössze 2 százalékát adták (egy bank a pénzügyminisztérium, egy
pedig a szófiai önkormányzat tulajdonában állt), és jelenleg is nagyjából ez az arány
áll fenn.

Az állami tulajdon arányának csökkenésével párhuzamosan a külföldi tulajdonú
bankok aránya érdemben növekedett, 2001-ben a 10 legnagyobb bolgár bank közül
7 már külföldi tulajdonban volt. 2007-től azonban az EU tagországok tulajdonában
álló bankok aránya a mérlegfőösszeg alapján kismértékben csökkent 2013-ra (75
százalékról kb. 62 százalékra), amiben szerepet játszott a görög tulajdonban lévő
bankok 2012-től megfigyelt mérlegalkalmazkodása. Így a hazai tulajdonban lévő
bankok piaci részesedése növekedett, 2013-ra kb. 30 százalékot ért el, és a 2013
során megfigyelhető összes eszköznövekedés kétharmadát már a hazai bankok ad-
ták. Piaci várakozások szerint a hazai tulajdonban lévő bankok idén is tovább tudják
növelni piaci részesedésüket (*Trading 2014*).

A bolgár gazdaságot ért válság 2008-tól nem rengette meg alapjaiban a bankrend-
szer fejlődését (*Hafizi et al. 2014*). A banki tevékenység a nyereség visszaesése
ellenére profitábilis volt, és a bolgár bankok stabilak és szolvensek maradtak. Ugyan
a betétesek pénzügyi rendszerbe vetett bizalma a görög bankválság következménye-
ként csökkent, de adófizetők pénzét nem kellett a bankok megsegítésére fordítani.
A válság során nem vonult ki bank Bulgáriából. 2014-ben egy francia bank tervezi
a kivonulást, mivel európai fiókjait konszolidálja.

A 1. táblázat a 10 legnagyobb bolgár bank tulajdonosi szerkezetét mutatja be. Ez
alapján látszik, hogy elsősorban görög és osztrák pénzintézeteknek vannak érde-
keltségeik Bulgáriában, de az OTP leánybankja révén hazánk is érintett.

1. táblázat

A 10 legnagyobb bank tulajdonosi szerkezete

	Név	Mérlegfőösszeg (mrd euro)	Legnagyobb tulajdonosok
1	UniCredit Bulbank	6,51	UniCredit Bank Austria AG
2	DSK Bank	4,54	OTP Bank Zrt.
3	First Investment Bank	3,81	Bolgár magánszemélyek
4	Corporate Commercial Bank	3,45	Bromak EOOD (50,66%); Bulgarian Acquisition Company II S.A.R.L (30,35%)
5	United Bulgarian Bank	3,43	National Bank of Greece
6	Raiffeisenbank Bulgaria	3,05	Raiffeisenbank, Austria (100%)
7	Postbank (Eurobank Bulgaria)	2,91	EFG New Europe, Hollandia (54,27%); Eurobank Ergasias S.A., Görögország (34,56%), CEN Balkan Holdings Limited, Ciprus (11,16%)
8	Central Cooperative Bank	1,92	CCB Group EAD, Bulgária (68,56%)
9	Societe Generale Expressbank	1,87	Société Générale, Franciaország (99,74%)
10	Alpha Bank	1,87	Alpha Bank AE, Görögország (100%)

Forrás: Bulgarian National Bank

A görög válság kapcsán az utóbbi években fókuszba került a görög tulajdonú bankok jelentős szerepe több balkáni országban. Ez a bolgár esetben is kiemelt kérdés, mivel mérlegfőösszeg-arányosan a bankrendszer negyede van görög kézben. A válságtapasztalatok alapján ugyanakkor azt mondhatjuk, hogy a görög események csak kismértékben befolyásolták a görög leánybankok helyzetét. Ennek egyik oka az volt, hogy a pénzintézetek a válság alatt is profitábilisak maradtak, így az anyabankoknak csak erős kényszer mellett állt volna érdekében forráskivonásba kezdeni. Emellett a bolgár bankrendszer és a görög tulajdonú bolgár leánybankok is csak kevés görög állampapírt tartottak (mivel a helyi jegybank nem fogadja el azokat fedezetként), aminek következtében a görög szuverénnel kapcsolatos kockázatok is csak korlátozottan érvényesültek. Azt is érdemes kiemelni, hogy a jegybank prudenciális szabályai korlátozták a forráskivonást a bankrendszerből, így a görög anyabankok nem tevékenységük leépítésével, hanem elsősorban részesedésük értékesítésével tudtak volna pénzt kivonni a bolgár piacról, ami a bankrendszer stabilitására nézve kevésbé kockázatos. Komolyabb problémát Görögországnak az eurozónából való kilépése jelenthetett volna, azonban az elmúlt két évben az ezzel kapcsolatos kockázatok érdemben enyhültek.

A piac koncentrációja mérlegfőösszeg alapján magas, a legnagyobb 5 bank részesedése 1995 és 2007 között 70–75 százalék körül alakult, 2007-től 50 és 60 százalék közé csökkent. A vállalati hitelek esetében a legnagyobb 5 bank piaci részesedése 2007 és 2013 között alig változott, a hitelek 49–53 százalékát nyújtották. A lakossági

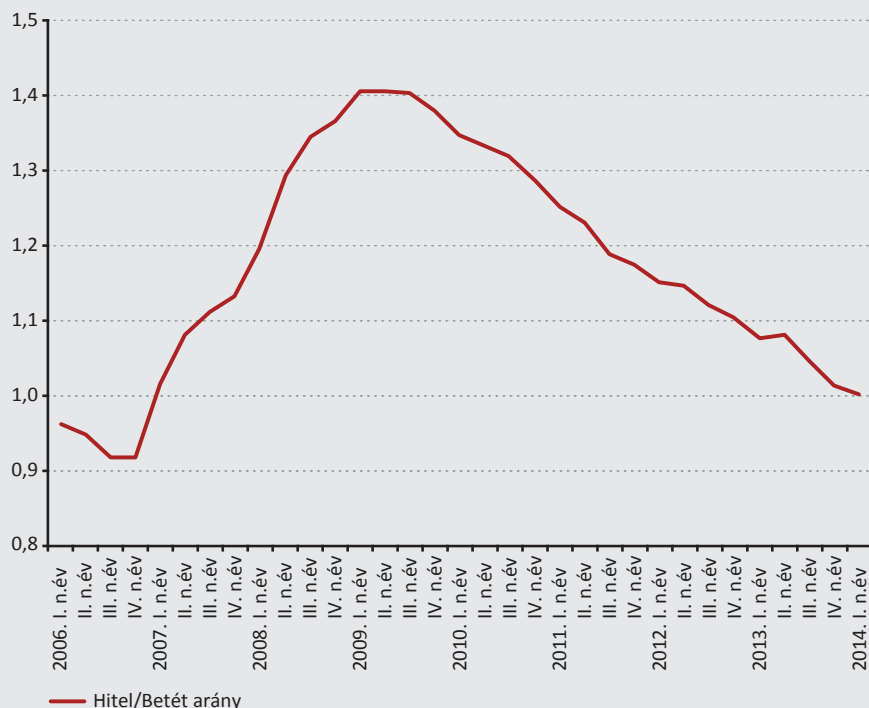
hitelezésben a legnagyobb 5 bank piaci részesedése 2007 óta fokozatosan csökken a közepes és kisbankok javára (a 2007-es 74 százalékos piaci részesedésük 2013-ra 57 százalékra csökkent) (Stoyanov 2008).

2. Hitelezési folyamatok a válság kitörését megelőzően és azt követően

A válságot megelőző években Bulgáriában felgyorsult a hitelezés, ami meghaladta a betétállomány bővülésének ütemét, a hitel/betét mutató jelentősen emelkedett, az ország növekedését elsősorban a bankok hitelezési aktivitása hajtotta.

Eközben a folyó fizetési mérleg erősen deficit volt, a 2006–2008-as időszakban 20–25 százalékos volt a hiány, ami miatt az ország külső adóssága is érdemben nőtt, elérte a GDP 104 százalékát. Ezt a helyzetet a nemzetközi szervezetek és hitelmi-nőcsítők is kiemelten figyelték, ugyanakkor átmeneti jelenségnek tartották, mely a 2007-es EU-csatlakozás kapcsán jelentkező érdemi tőkebeáramláshoz és az annak nyomán erősödő importhoz és fogyasztáshoz kötődött (Európai Bizottság 2014).

1. ábra
A hitel/betét arány alakulása

Forrás: Bulgarian National Bank

A válság kitörését követően ez a várakozás beigazolódott, és a folyó fizetési mérleg mára enyhén szufficitessé lett, a bruttó külső adósság pedig a GDP 95 százalékára csökkent. A gyors alkalmazkodáshoz hozzájárult, hogy a fizetési mérleg hiányát korábban finanszírozó működőtőke-beáramlások magas szinten maradtak. A bolgár példa két szempontból is érdekes: egyrészt rámutat, hogy kis, nyitott gazdaságokban jelentős külső egyensúlytalanság 2–3 év alatt is kialakulhat, másrészt azt is jelzi, hogy a későbbi alkalmazkodás sebessége és költsége szempontjából fontos, hogy az egyensúlyhiány milyen mértékben volt strukturális vagy átmeneti jellegű.

A gyorsuló hitelezés mellett a 2008-ban a válság következtében történt betétkivonás is hozzájárult ahhoz, hogy a hitel/betét mutató 2009 közepére 140 százalék közelébe ért. Az elmúlt években elsősorban a komplex politikai környezet miatt kialakult gazdasági bizonytalanság vezetett oda, hogy a háztartások és a vállalatok is kevésbé vettek fel hiteleket és magasabb megtakarítási hajlandóságot mutattak. Ezáltal a hitelek növekedési üteme és a betétek növekedési üteme közötti olló tovább nyílt, a hitel/betét mutató csökkent, 2014 első negyedévére már 100 százalékos szintre mérséklődött.

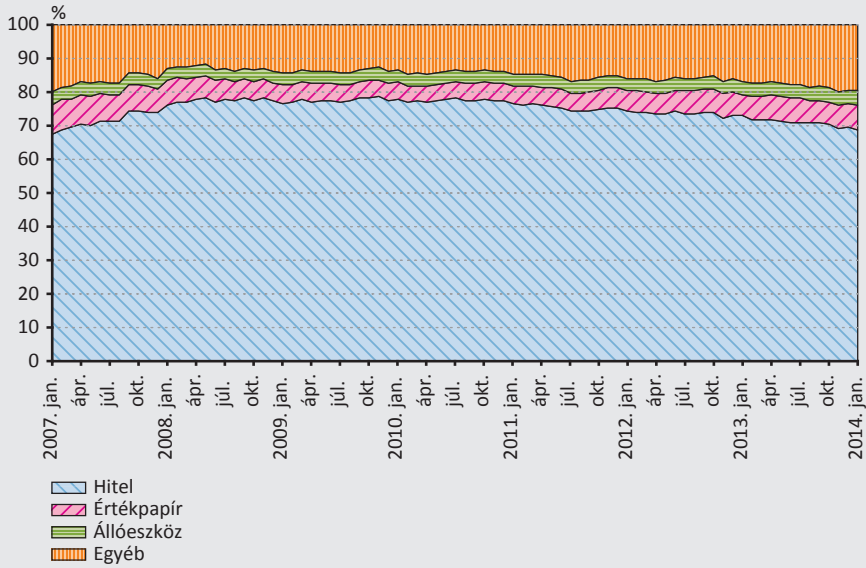
A bankrendszer mérlegfőösszegének GDP-hez viszonyított aránya tekintetében Bulgária bankrendszere ma az új EU-tagállamokéhoz viszonyítva a középmezőnyben helyezkedik el, míg a régi EU-tagállamokhoz képest sokkal alacsonyabb mutatószám-mal rendelkezik. Az elmúlt két évben megfigyelhető emelkedő trend fenntartásához strukturális változásokra lenne szükség a bankszektorban, vagy egy erőteljesebb külföldi működő-tőke beáramlásra, ami felpörgetné a hitelezést.

Az összes hitel/mérlegfőösszeg arány jelenleg 70 százalékon áll, a mutató a gyenge keresleti oldal és a szigorodó hitelezési feltételek miatt 2009 óta fokozatosan csökken, 2013 során elérte a válság előtti szintet. A bankrendszer állammal szembeni kitettsége alacsonynak mondható. A hitelek kevesebb mint 1 százaléka köthető az államhoz, míg a bankok mérlegeiben 5,6 milliárd leva (BGN) hazai államkötvény található (a mérlegfőösszeg kb. 7 százaléka).

A gazdasági aktivitás enyhe javulása ellenére mind a lakossági, mind a vállalati hitelezés visszafogottan alakult az elmúlt években. A vállalati szegmensben valamivel kedvezőbb folyamatok jellemzők, mint a lakoságnál, bár 2013 során mindkét szegmensben 0,4 százalékos növekedés történt, ami elmarad az előző évben megfigyelt 3,6 százalékos bővüléstől. A hitelezés rövid távon visszafogott maradhat, mivel a korábban gyorsan bővülő és a hiteleket felvevő szektorok adósságállománya továbbra is magas. Elemzések szerint a hitelezés gyorsulására csak az adósságkezelési folyamat lassulásával, az európai és bolgár gazdasági kilátások javulása nyomán kerülhet majd sor (Európai Bizottság 2014; Bákó et al. 2013).

2. ábra

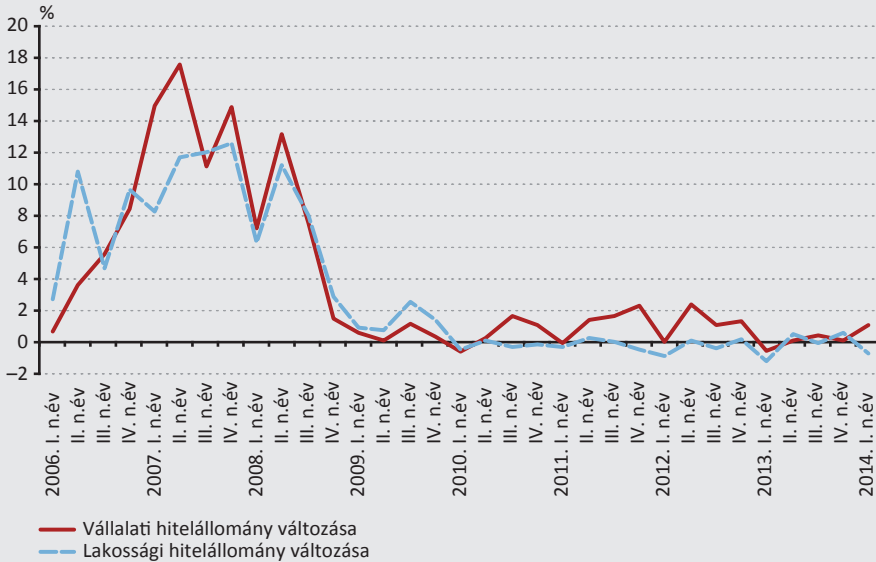
A bolgár bankrendszer konszolidált mérlegének eszköz oldala

Forrás: Bulgarian National Bank

3. ábra

Kint lévő hitelek állományának alakulása Bulgáriában (változás, negyedév/negyedév)

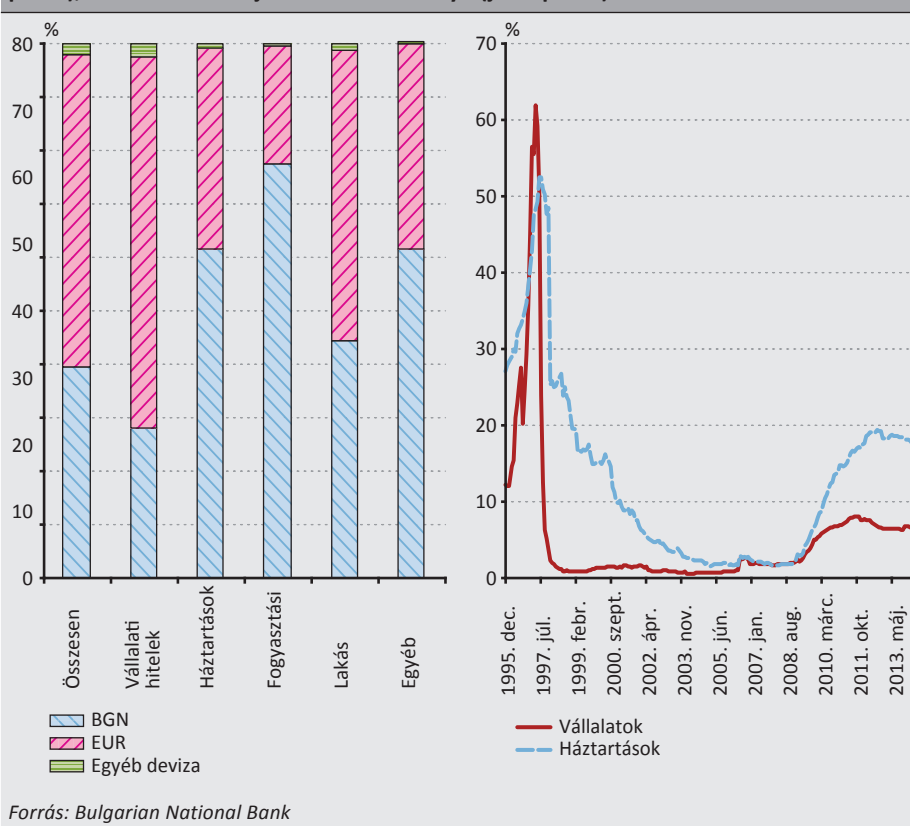
Forrás: Bulgarian National Bank

2013-ban a likvid eszközök 10 milliárd eurónak megfelelő állománya nyomán a bankrendszer likviditási helyzete kedvező maradt. Az év végén a likvid eszközök aránya 27 százalék volt, ami érdemi javulás az előző évi 20 százalékos értékhez képest.

Bulgáriában a hitelek 60 százaléka devizahitel, ugyanakkor a válság során ez nem okozott gazdasági problémákat, mivel a valutatanácsi rendszerben a BGN/EUR árfolyam 1999 óta rögzített. Bár az euróban denominált hitelek aránya kismértékben csökkent, a hitelállomány devizastruktúrája nem változott érdemben az utóbbi években.

4. ábra

A kint lévő hitelállomány denomináció szerinti megoszlása (2013 végi állapot, bal panel), illetve a nemteljesítő hitelek aránya (jobb panel)

A nemteljesítő hitelek aránya (NPL) a lakossági és a vállalati szegmensben is számottevően emelkedett a válság éveiben. 2011-et követően stabilizálódott az NPL-ráta, sőt enyhe javulás is történt. 2013 utolsó hónapjaiban ez a tendencia megtörni látszott. Az előrejelzések szerint a vállalati szegmensben fog a legkésőbb elindulni

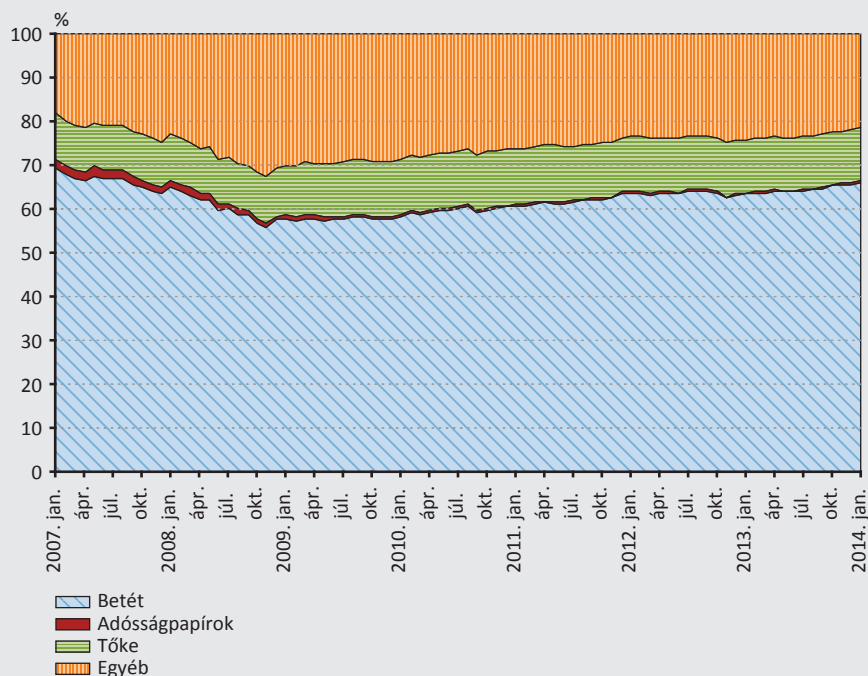
a javulás, mivel a gazdasági kilátások továbbra is bizonytalanok. A 31–180 napos késedelemben lévő hitelek aránya érezhetően csökkent 2013 folyamán, ami részben a gyorsuló leírásoknak, részben a gazdasági helyzet enyhe javulásának köszönhető. Összességében Bulgáriában továbbra is viszonylag magasnak számít az NPL-ráta, ami előre tekintve kockázatot jelenthet a bankrendszer jövedelmezőségére és stabilitására nézve.

3. Forrás oldali folyamatok

A bolgár bankok tőke megfelelése stabil keretek között mozgott az elmúlt 4 évben. 2013 folyamán az alapvető tőkeelemek mintegy 6 százalékkal nőttek, így a bankrendszer tőkével való ellátottsága tovább javult. A válság utáni években a bankok saját tőkéjének növekedése lépést tudott tartani az eszközök növekedésével, fenntartva ezzel egy stabil, 13,5 százalék körüli saját tőke arányt. Tavaly azonban már csak kisebb mértékben emelkedett a bankok saját tőkéje, és 2014-re is csökkenő saját tőke/eszköz mutató várható.

5. ábra

A bolgár bankrendszer konszolidált mérlegének forrás oldala

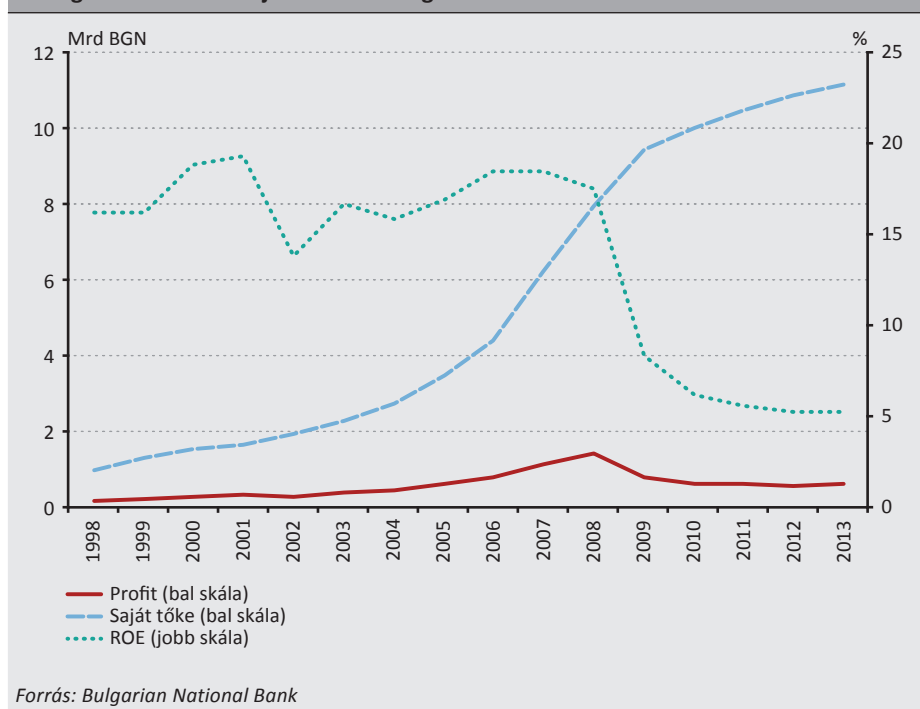
Forrás: Bulgarian National Bank

A bankok forrás oldalon a válságot megelőző években egyre kevésbé támaszkodtak a betétekre, amire a válság során tapasztalat betétkivonási hullám is ráerősített. 2009 óta azonban fokozatosan nő a betét/mérlegfőösszeg arány, mostanra a válságot megelőző szint közelébe került (67 százalék). Előretekintve a forrás oldalon belül a betétek arányának további növekedése várható, mivel az alacsony kamatkörnyezetben viszonylag olcsó forrásnak számítanak, így a bankok a jövedelmezőség javítása érdekében várhatóan a magasabb költségű forráselemeket vissza fogják fizetni.

4. Jövedelmezőség

A bankrendszer jövedelmezősége a 90-es évek első felében romló tendenciát mutatott, először jellemzően az állami, később a magántulajdonban lévő bankok is veszteségesek lettek. 1995-re a bankok harmadának negatív tartományba süllyedt a saját tőkéje. Az 1996–97-es bankválság után a bankrendszer magas profitabilitással, viszonylag stabilan működött. 1998 és 2008 közt a bankok sajáttőke-arányos nyeresége a 15–20 százalékos sávban stabilizálódott, ami két ellentétes hatású folyamat eredményeként állt elő: egyrészt a hitelezés felfutása növelte a piacot, másrészt a pénzügyi integráció mélyülése, a hatékonyság javulása és a verseny erősödése lefelé nyomta a profitabilitást (Nenovsky et al. 2008; Deloitte 2012; Proskurovska 2012).

6. ábra
A bolgár bankrendszer jövedelmezősége

A bolgár bankrendszer jövedelmezősége a válság során érdemben csökkent, de a bankok végig nyereségesek maradtak, a bankrendszer alapvetően stabil maradt. Egy nagy esés után, 2010 óta a saját tőke arányos nyereség 5 százalékos szinten stabilizálódott. 2013-ban 585 millió leva (kb. 300 millió euro) adózás utáni nyereséget értek el a bankok, ami 3,2 százalékkal magasabb a 2012-es adatnál.

5. A bankok megrohamozása 2014 júniusában

2014 nyarán Bulgáriában kisebb bankválság tört ki, aminek következtében két bankot is „megrohamoztak” a betétesek. Ugyan az egyik pénzintézet esetében a bankroham és más problémák miatt meg kellett indítani a felszámolási folyamatot, de ez rendezett körülmények között zajlott, és a kormány, a felügyeleti feladatokat is ellátó jegybank, illetve az EU közbelépése nyomán úgy tűnik, hogy összességében sikerül konszolidálni a helyzetet.

Június közepén a harmadik és negyedik legnagyobb bolgár bank stabilitása megkérdőjeleződött, ami érdemi betétkivonáshoz és az egész bolgár bankrendszer helyzetével kapcsolatos aggodalmakhoz vezetett. Az egyik hitelintézet (Corpbank) esetében a jegybank közbeavatkozására volt szükség, mely szabályozói jogaival élve 3 hónapra át is vette az intézmény irányítását. Az első tervek szerint a bankot a legnagyobb hitelezők tőkésítették volna fel, azonban ennek elmaradása esetére az állam jelezte, hogy egy állami tulajdonú bank és a betétvédelmi alap forrásaiból történne meg a rekapitalizáció a jegybank felügyeleti szakembereinek irányítása mellett. Néhány héttel később ugyanakkor kiderült, hogy a bank mérlegével a vártnál komolyabb problémák lehetnek, és meg is kellett indítani a felszámolási folyamatot. A szintén megrohamozott First Investment Bank esetében a jelentős betétkivonás ellenére már nem volt szükség jegybanki beavatkozásra. Bár a bank fiókjai péntek délben idő előtt bezártak, hétfőn minden fiók kinyitott.

A bankrendszer helyzete a politikai harcok témájává is vált, és egy-egy kevésbé szerencsés nyilatkozat is hozzájárulhatott a bizalom csökkenéséhez. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a '90-es évek végének nagy bankválságának emléke miatt a bolgár lakosság érzékeny a pénzügyi stabilitással kapcsolatos problémákra.

A bankrendszerrel kapcsolatos komolyabb gondok érzékenyen érintenék a növekedési problémákkal és deflációval küzdő bolgár gazdaságot. Az euróhoz rögzített árfolyamszint fenntartása egyelőre nem került veszélybe, ugyanakkor egy nagyobb külföldi forráskivonás a valutatanácsai monetáris politikai rezsim működési mechanizmusa miatt automatikus monetáris szigorítással lenne egyenértékű.

A helyzet néhány héten belül valamelyest stabilizálódott az illetékesek határozott fellépése, illetve a pletykák tisztázása és a tényszerű információk hangsúlyozása nyomán. Egyrészt a kormány kiállt a bankrendszer stabilitása mellett, és ismertette

a rosszindulatú pletykákkal kapcsolatos nyomozás részleteit. Emellett a jegybank is piacnyugtató kommunikációt folytatott, cáfolták a teljes bankrendszer szolvenciájához és likviditási helyzetéhez kapcsolódó negatív pletykákat. Az EU június 30-án 1,7 milliárd eurós hitelkeretet nyitott a bolgár bankok számára, ami szintén piacnyugtató hatású volt.

A bankrendszer stabilitásába vetett hit helyreállítását az is segítheti, hogy a bajba került két bank esetében a bolgár állam az alacsony államadósság miatt komolyabb probléma nélkül szerepet vállalhatna. A piaci bizalmat erősíti, hogy a bolgár állam két év után először épp ebben az időszakban bocsátott ki euro-devizakötvényeket.

A helyzettel kapcsolatban nyilatkozó külföldi elemzők és hitelminősítők szintén arra hívták fel a figyelmet, hogy – bár a kockázatok jelen vannak, de – a bolgár bankrendszer alapvetően stabil lábakon áll, kicsi az esély a komolyabb problémák kialakulására és a helyzet továbbgyűrűzésére.

Felhasznált irodalom

Yonkova, A. – Alexandrova S. – Bogdanov, L. (1999): Development of the banking sector in Bulgaria, Part one. In: The Banking Sector in the Conditions of Currency Board. Sofia, Institute for Market Economy.

Bákor Krisztina – Dietz Miklós – Kincses Attila – Shvakman Irene (2013): Eastern European banking: Time to shift gears. In: Banking and Securities (Europe). McKinsey&Company.

Deloitte (2012): The Banking Sector in Central Europe: Performance Overview.

Hafizi, D. – Bushi, I. (2014): Global Crisis Impact in Banking System for Western Balkan countries. In: Economics Questions, Issues and Problems, ISBN 978-80-89691-07-4.

Európai Bizottság (2014): Macroeconomic Imbalances Bulgaria 2014 in. Occasional Paper 173

Nenovsky, N. – Chobanov, P. – Mihaylova, G. – Koleva, D. (2008): Efficiency of the Bulgarian Banking System: Traditional Approach and Data Envelopment Analysis. Agency for Economic Analysis and Forecasting, Working paper series 1/2008.

Proskurovska, V. (2012): European banking sector facts and figures 2012. European Banking Federation.

Stoyanov, S. (2008): Banking system in Bulgaria: characteristics and indicators. Facta Universitatis. Series: Economics and Organization, vol. 5 no. 3 pp. 281-290.

Trading, E. (2014): Bulgarian Banking Sector Overview with focus on public listed banks.

Melléklet

A bolgár bankrendszer főbb adatai							
	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét	–	–	31%	48%	38%	33%	32%
Magánszektorban nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány	50%	24%	34%	54%	64%	72%	66%
NPL az összes hitel arányában	27%	16%	6%	1%	2%	11%	14%
Megképzett értékvesztés/NPL	–	–	4%	–	8%	–	3%
Devizakockázat							
FX hitelek aránya	–	–	37%	48%	51%	62%	62%
Források							
Betét/összes forrás	43%	76%	82%	67%	64%	60%	66%
Kötvények+alárendelt kölcsön+ külföldi hitelkeret/összes forrás	–	–	–	–	–	–	–
Szolvencia							
Tőke/RWA	–	–	–	–	–	–	–
ROE	–	16,2%	19,3%	15,9%	18,4%	6,1%	5,2%
Forrás: Bulgarian National Bank, Eurostat							

A chilei bankrendszer elemzése

Kálmán Péter – Monoki Péter – Vágó Nikolett

A chilei bankszektor 1970-es évekbeli liberalizációja a latin-amerikai adósságválság idején bankválsághoz vezetett, amit a jegybank többek között szabályozói tevékenységgel igyekezett orvosolni. A költségek a GDP 35 százalékára rúgtak, ugyanakkor egy reformfolyamat következtében nemzetközi szinten is fejlettnak mondható bankrendszer alakult ki. Az 1990-es éveket követően érdemi konszolidáció ment végbe a szektorban, a külföldi bankok jelenléte pedig markánsabbá vált, ami erősítette a versenyt. A pénzügyi közvetítőrendszer utóbbi évtizedekben végbement jelentős mélyülése során 120 százalékra emelkedett a bankrendszer GDP-arányos mérlegfőösszege. A hitelállományon belül kisebb eltolódás történt a háztartási szegmens felé, ugyanakkor továbbra is magasabb a vállalati hitelek aránya. A bankok tőkehelyzete a válság során is stabil maradt; a bankrendszer jelenlegi tőke megfelelési mutatója pedig megfelel a legújabb bázeli ajánlásoknak. Az ezredforduló óta tartóan magasnak számít a tőkearányos jövedelmezőség, amit segít a historikusan és nemzetközileg sem kiugró nemteljesítő hitelállomány.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G18, G21

Kulcsszavak: chilei bankrendszer, pénzügyi stabilitás, válságkezelés

1. A chilei bankrendszer története

1.1. A bankrendszer liberalizációja, a válsághoz vezető út

A modern chilei bankrendszer kialakulását az 1970–1980-as évek kereskedelmi és pénzügyi reformjai tették lehetővé, ami során a bankrendszer működését liberalizálták. Ennek keretében a hitelezésre, illetve a kamatpolitikára vonatkozó korlátozásokat eltörölték, és megindult a bankok privatizációja (OECD 2011). A liberalizációs folyamat során az 1970-es évek végén a belföldi hitelállomány éves átlagban 40 százalékkal bővült, így a magánszektor hitelállománya 1975–1980 között a GDP 8 százalékáról a GDP 35 százalékára nőtt. Problémát jelentett ugyanakkor, hogy a bankrendszer liberalizációs folyamata érdemi bankfelügyelet, valamint prudenciális szabályozás nélkül ment végbe, ami lehetővé tette a hitelintézetek túlzott kockázatvállalását. Emellett a piaci szereplők erősen bíztak abban, hogy probléma esetén az állam mentőcsomagot biztosít számukra, ami jelentős erkölcsi kockázatot

Kálmán Péter a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: kalmanp@mnbb.hu.

Monoki Péter a Magyar Nemzeti Bank volt elemzője, jelenleg az Magyar Külkereskedelmi Bank projekt koordinátora. E-mail: monoki.peter@mnbb.hu.

Vágó Nikolett a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: vagon@mnbb.hu.

vitt működésükbe. Ezek a folyamatok, valamint az 1982-es latin-amerikai adósságválság kirobbanása és a rögzített árfolyamrendszer összeomlása egy rendkívül mély valuta- és bankválságba torkollott, ami során 1985-re a kihelyezett hitelek 9 százaléka nemteljesítővé vált, valamint a bankszektor egészében mintegy 671 millió dollárnyi veszteség keletkezett (Betancour et al. 2006).

1.2. A 1980-as években kialakult bankválság okai és hatásai¹

Az 1981-1984 közötti chilei pénzügyi válság elsősorban a pénzügyi szektorban okozott gondokat, gyökere azonban a makrogazdasági egyensúlyhiányokban, a mélyülő folyó fizetési mérleg problémákban, valamint a bizonytalan gazdaságpolitikai lépésekben keresendő. Az 1980–1981-es gazdasági fellendülés időszakában a makrogazdasági kondíciók kedvezőek voltak, a hitelezési feltételeket lazították a bankok, a kockázatvállalási hajlandóság érdemben emelkedett. A bankrendszer hitelezési tevékenysége élénkült, ami folyamatos külföldi forrásbevonást igényelt. 1979 és 1981 között a vállalati és háztartási hitelállomány csaknem megduplázódott, elérve a GDP 45 százalékát.

A gyenge szabályozás lehetővé tette, hogy a gazdasági szereplők jelentős mértékű adósságot halmozzanak fel megfelelő tőkefedezet és adekvát kockázatkezelés nélkül. 1981 novemberében mentek csődbe az első bankok és egyéb pénzügyi intézmények, melyek ezt követően a szabályozó hatóság felügyelete alá kerültek. Ekkor a bankok csak rövid lejáratú forrásokhoz fértek hozzá, és folyamatos megújítási kényszerrel szembesültek, ráadásul emelkedő költségszint mellett, ami a hiteloldalon is megjelent. 1980 és 1983 között a nemteljesítő hitelek aránya a fennálló hitelek esetében 1,1 százalékról 8,4 százalékra nőtt. A fedezetek értéke párhuzamosan csökkent a hitelek nemteljesítővé válásával, emellett az erkölcsi kockázati tényezőt erősítette a kormányzat beavatkozásába vetett hit.

A helyzet rendezése csak rendkívüli intézkedések és a GDP egyharmadát kitevő költségek árán volt megoldható. A chilei jegybank három területet érintő programot hirdetett:

- vállalati és háztartási hitelek átstrukturálása,
- nemteljesítő hitelek átvétele,
- inszolvens intézmények felszámolási és értékesítési eljárásának kialakítása.

Az intézkedéscsomag javította a hitelpiac likviditását és a szolvens bankok mérlegét. Legfontosabb elemei az alábbiak voltak:

- Adósságátrendezés: A jegybank ezen intézkedés során elsősorban az áru-, fogyasztási- és jelzáloghitelek prolóngálását támogatta.

¹ Az alfejezet Hornbeck (2008) munkája alapján készült.

- A banki mérlegek helyreállítása: A jegybank célja az intézkedéssel a bankok mérlegének rossz hitelektől való időleges megtisztítása volt kölcsön nyújtásával, a rossz hitelek megvásárlásával vagy átmeneti elcserélésével. A bankok a rossz hitelek „visszavásárlásáig” nem fizethettek osztalékot. A konstrukcióban a rossznak minősített hitelek alapvetően továbbra is a bankok kezelésében maradtak, viszont nem kellett a mérlegükben kimutatni azokat, így időt nyertek, hogy helyreállítsák a mérlegüket és szolvensek maradjanak.
- A nehéz helyzetbe került bankok átstrukturálása: Ennek keretében új kockázatalapú hitelbesorolási rendszer és tőke megfelelési szabályozás került kialakításra. A szabályozást követően tizennégy pénzügyi intézményt felszámoltak. A felszámolások során három esetben a betéteseknek több mint 30 százalékos értékvesztést kellett elkönyvelniük.

A chilei reformok elérték céljukat, a hitelpiac működőképes maradt, és négy év alatt a bankrendszer is talpra állt. A válságkezelés legfontosabb üzenete, hogy a jegybank képes volt a hitelpiac iránti bizalmat fenntartani azáltal, hogy biztosította a piac likviditását. Emellett a hitelek lejáratí szerkezetének meghosszabbításával, a rossz hitelek átvételével, illetve az inszolvens intézmények felszámolásával javította a bankrendszer tőkehelyzetét.

A chilei bankválság a bankrendszer működésére nézve több tanulsággal is szolgált:

- A piac rendszerszintű válságot nem tud egyedül kezelni, különösen akkor, ha a szereplők várakozásaiba beépül a válság megoldását célzó kormányzati mentőcsomag.
- A mentőcsomaggal kapcsolatos várakozás önbeteljesítő lehet, ami emeli a válságkezelés költségét.
- A megfelelő prudenciális felügyelet és szabályozás kulcsfontosságú a pénzügyi piacok bizalmának megerősítése szempontjából.
- A magánszektor részt vállalt a válságkezelés költségeiből, és hozzájárult a pénzügyi szektor talpra állásához.
- A válságkezelés költségvetési terhe még így is magas volt, a stratégia ugyanakkor sikeresnek bizonyult, a pénzügyi rendszer ugyanis vissza tudott térni a stabilitás és a hosszú távú növekedés útjára.

A válság tapasztalataira építve 1983 és 1986 között az illetékes hatóságok kialakították a betétbiztosításra vonatkozó szabályozást. 1986 végén megszületett az általános banktörvény (General Banking Act), amely választ adott a latin-amerikai adósságválság miatt kialakult bankválságra. Az új szabályozás megerősítette a felügyeletet, és szigorította a hitelezési feltételeket. A jogszabály 1990-es frissítése során a törvényhozók a bázeli szabályozással összefüggő tőkekövetelmény-passzust emeltek be a szövegbe, valamint engedélyezték a bankok tengerentúli tevékenységét. A bankrendszert érintő szabályozási folyamatok mellett a hitelintézetek működésére és fejlődésére nagy hatással volt a chilei tőkepiac kialakulása, valamint az

1980-as évek eleji nyugdíjreform, amely bőséges hosszú távú finanszírozási forrást biztosított a pénzügyi piac szereplőinek (Betancour et al. 2006).

1.3. Bankkonszolidáció és erősödő piaci verseny 1990 és 2005 között

A chilei bankrendszer az 1980-as évek eleji válságidőszakot leszámítva stabilnak mutatkozott, így a jegybank tájékoztatása alapján sem az ázsiai, sem a 2008-ban kezdődő világ gazdasági válság során nem volt szükség rendkívüli intézkedések meghozatalára, csak kisebb válságmenedzsmentre. A szabályozási alapok és működési keretek kialakítását követően a chilei bankrendszer jelentős strukturális átalakuláson ment keresztül 1990 és 2005 között, aminek legfőbb jellemzői a külföldi bankok megjelenése, valamint a lakossági hitelek elterjedése voltak. 1990-ben Chilében 22 külföldi tulajdonú bank működött, melyek a teljes hitelállomány 15,2 százalékát, míg a teljes betétállomány 16,3 százalékát birtokolták. 2005-re a külföldi bankok piaci részesedése jelentősen megnőtt. Habár számuk elsősorban a felvásárlások következtében 22-ről 12-re csökkent, részesedésük a hitelállományon belül 39 százalékra, míg a betétek terén 39,4 százalékra bővült. Az időszak során lezajlott konszolidációs folyamat eredményeképpen 2005-re a bankrendszer koncentrációja fokozódott: a három legnagyobb bank részesedése a hitelállomány tekintetében 54 százalékra, míg a betétek esetében 55 százalékra nőtt. A külföldi bankok növekvő szerepe javította a kockázatkezelés minőségét és hatékonyságát, valamint a bevezetett technológiai újítások révén hozzájárult a bankok közötti verseny élénküléséhez is. Pénzügyi stabilitási szempontból a finanszírozási csatornák diverzifikálttá válása szintén pozitív hozadéka volt a külföldi bankok térnyerésének (Betancour et al. 2006).

A bankrendszer eszközstruktúrájában az időszak során elmozdulás történt a lakossági szektor irányába. A háztartási hitelezés a jelzáloghitelezésből fakadóan jelentősen élénkül. A külföldi bankok esetében a lakossági hitelezési aktivitás kiemelten agresszív volt, aminek eredményeképpen 2005-re a hitelek 30 százaléka a háztartási szegmensben került kihelyezésre. A magasabb megtérülés reményében a bankok ebben az időszakban enyhítettek hitelezési kondícióikon is: rugalmasabb visszafizetési konstrukciókat dolgoztak ki, meghosszabbították a hitelek futamidejét, illetve elterjedtek a változó kamatozású hiteltermékek is. Mindezek a folyamatok ugyanakkor nem jártak pénzügyi stabilitási kockázatokkal, mivel a makrogazdasági háttér stabilnak mutatkozott, és a kamatok is alacsony szinten voltak. Forrásoldalon a lekötött betétek jelentették a legfőbb tételt, jelentőségük az időszak során folyamatosan nőtt. Emellett, köszönhetően a rekord alacsony kamatoknak, a bankok finanszírozásában egyre nagyobb szerepet kaptak a hosszú lejáratú kötvények is.

Összességében a chilei bankrendszer ebben az időszakban stabilan és nyereségesen működött. A tőke megfelelési mutató 2000 és 2004 között a bankrendszer szintjén átlagosan 13,5 százalékot tett ki, és mindegyik bank 10 százalék feletti tőke megfeleléssel rendelkezett a kötelező 8 százalék helyett. A bankrendszer profitabilitása magas és stabil volt, az átlagos tőkearányos eredmény 15,6 százalékot tett ki.

1.4. A chilei bankrendszer napjainkban²

Chile bankrendszerét napjainkban 19 bank alkotja, melyek – a Banco del Estado de Chile kivételével – magánkézben vannak. A bankrendszer mintegy 300 milliárd dolláros teljes eszközállománya a GDP 120 százalékát tette ki 2014 áprilisában. A bankrendszer koncentráltága jelentős, 2014 áprilisában az öt (mérlegfőösszeg, valamint a vállalati és lakossági hitelezés alapján egyaránt) legnagyobb piaci részesedéssel rendelkező bank birtokolta a bankrendszer teljes eszközállományának 72 százalékát (*BIS 2014*).

A legnagyobb szereplők közötti megoszlás viszont viszonylag egyenletes: 2014 áprilisában a Banco Santander-Chile rendelkezett a legnagyobb, 17 százalékos piaci részesedéssel, amit a Banco de Chile 15,5 százalékkal, a Banco del Estado de Chile 15,2 százalékkal, a Banco de Crédito e Inversiones 12,9 százalékkal, míg a Corpbanca 11,7 százalékkal követett. Mindez tükrözi a bankfelügyelet azon szándékát, hogy egyik szereplő se tegyen szert túlzott piaci részesedésre egyes szegmensekben. A Banco del Estado de Chile száz százalékos állami tulajdonban van, elsősorban a mikro-hitelezésben aktív. Bizonyos előnyök illetik meg, és kizárólagos jogokkal is rendelkezik. Ellenben ugyanazok a szabályok vonatkoznak rá, mint a többi felügyeleti hatáskörbe tartozó bankra, és állami tulajdonú vállalatoknak nem nyújthat kölcsönt (*IMF 2011*). A chilei válságok tapasztalatai szerint viselkedése anticiklikusabb szektortársaiénál (*Cowan–Marfán 2010*). A hazai bankokon és a leányvállalatokon kívül 4 fióktelep működik Chilében, melyek elsősorban a vállalati szegmenst szolgálják ki: Banco de la Nación Argentina, Banco do Brasil, JP Morgan Chase Bank és Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ. Mérlegfőösszeg és hitelállomány alapján számított részesedésük sem éri el a bankrendszeri érték fél százalékát (*SBIF 2014*).

A bankrendszer külső kitettsége 2014 márciusában a GDP közel 4 százalékát tette ki. A kitettség legnagyobb része az Egyesült Államok irányába állt fenn (45 százalék). Ezen felül a három legjelentősebb partner Brazília (17 százalék), Kolumbia (12 százalék) és Kína (6 százalék) (*BIS 2014*).

A bankrendszer mellett jelentős szerepük van a nyugdíjpénztáraknak, biztosítóknak, a befektetési alapoknak és az egyéb pénzügyi intézményeknek is, melyek együttesen a teljes pénzügyi rendszer eszközállományának közel felével rendelkeznek, és hozzájárulnak a chilei megtakarítások magas fokú diverzifikáltságához.

² *BIS (2014), Cowan–Marfán (2010), IMF (2011) és SBIF (2014) alapján.*

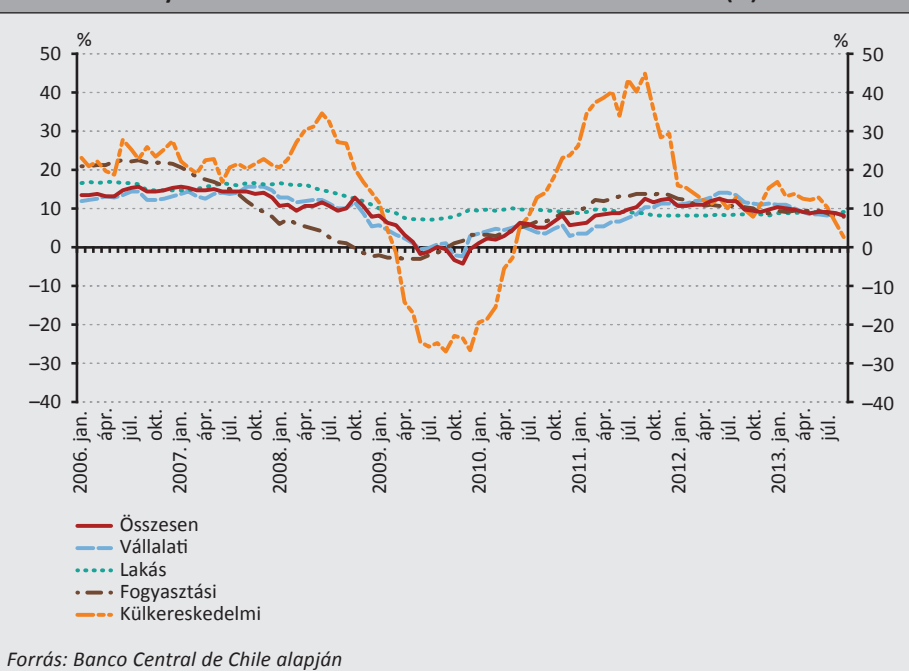
2. A chilei bankrendszer mérlegelemzése³

2.1. Eszközök

Chilében a pénzügyi rendszer mélysége nemzetközi összehasonlításban átlagon felüli: a GDP-arányos mérlegfőösszeg a 2008-as válság kitörésekor közel 110 százalék volt. A bankrendszer mérete 2010 végéig csökkent, majd onnantól fokozatosan emelkedett, így 2014 áprilisában 120 százalékos mérlegfőösszeg/GDP szintet ért el.

1. ábra

A hitelállomány éves növekedési üteme a különböző szektorokban (%)

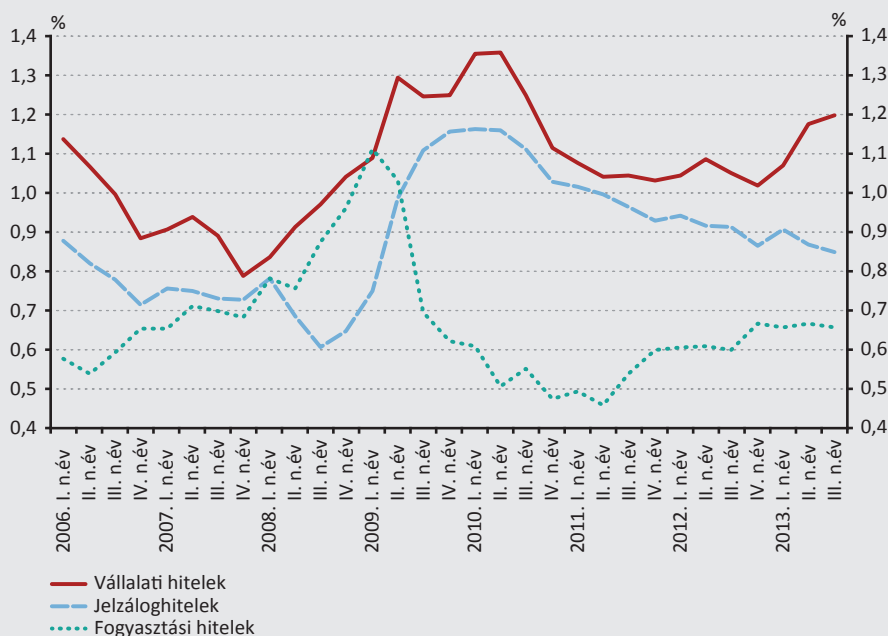
A 2008-as válságot, majd a 2010-ben bekövetkezett földrengést követő gyors kilábalás időszakában a jövedelem újra növekedésnek indult, amivel párhuzamosan a hitelezés is fellendült (1. ábra). A GDP-arányos hitelállomány a bankrendszer méretéhez hasonló pályát írt le az utóbbi években: a 2008 végi 76 százalékról 2010-ig mérséklődött, majd 2014 áprilisára összességében 86 százalékra emelkedett. A hitelekben belül kismértékű elmozdulás következett be a háztartási szektor irányába, de továbbra is a vállalati hiteleknek magasabb a súlya. Ugyan 2014 folyamán a bankok a hitelállomány növekedési ütemét a gazdasági ciklussal összhangban fokozatosan mérsékeltek mind a háztartási, mind a vállalati szegmensben, azonban a hitelezési folyamatokat továbbra is dinamikus, 10 százalék körüli bővülés jellemzi.

³ CBC (2013a), CBC (2013b), CBC (2014), IMF (2013), felügyeleti és jegybanki adatok alapján.

A Chilében jellemző nemteljesítési arány nemzetközi összehasonlításban nem tekinthető kiugrónak. A szektorális bontás (2. ábra) alapján megállapítható, hogy egyrészt a vállalati portfólióban nagyobb arányú a nemteljesítés, másrészt a háztartási szegmensben előbb jelentkezik a késedelmes törlesztés a fogyasztási, mint a jelzáloghitelek esetében.

2. ábra

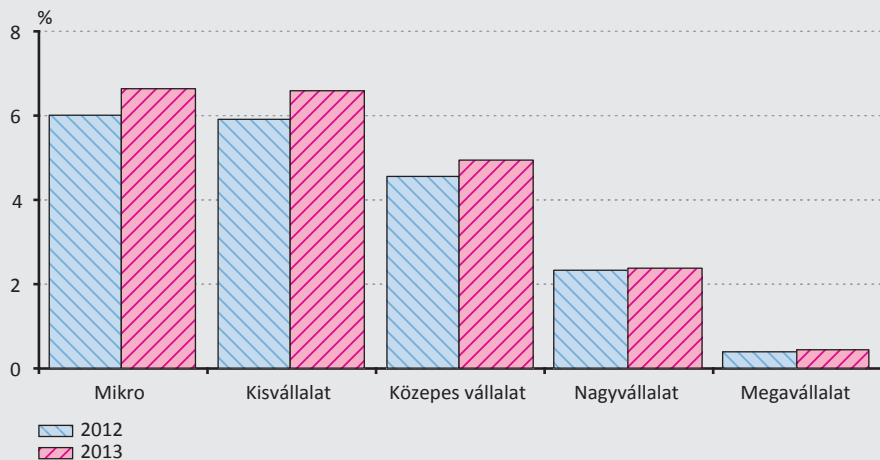
A nemteljesítő hitelek aránya a különböző hitelszegmensekben (%)

Forrás: Banco Central de Chile alapján

A vállalatok jövedelmezősége mérséklődött az elmúlt időszakban, ugyanakkor GDP-arányos hitelállományuk emelkedett. Összességében a nemteljesítő hitelek aránya enyhén emelkedett a vállalati szektorban, főként a KKV-k esetében, mely vállalatok nagyobb mértékben vannak kitéve a gazdasági ingadozásoknak (3. ábra), így bevételeik és fizetőképességük is kevésbé stabil.

A hitelkockázatok csökkentése érdekében a bankok jelentős mértékű értékvesztést képeznek nemteljesítő portfóliójuk után. Bankrendszeri szinten az értékvesztéssel való fedezettség a válság óta eltelt években folyamatosan magas szinten alakult: 2009-ben volt a legalacsonyabb mértékű (82 százalék), míg az azóta megvalósult folyamatos emelkedés eredményeképpen 2014 áprilisában már 123 százalék volt.

3. ábra**A nemteljesítő hitelek aránya vállalatméret szerinti megbontásban (%)**

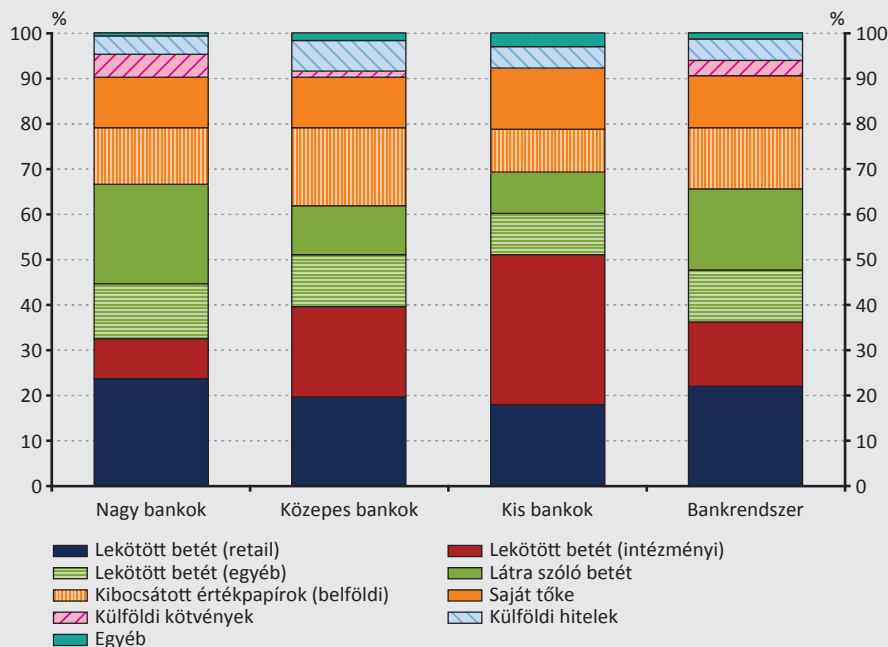
Forrás: SBIF.

A gazdasági növekedés most megfigyelhető lassulása a hitelkockázatok materializálódásához vezethet (CBC 2013b). A nemteljesítő hitelek aránya a következő időszakban mindkét szegmensben növekedhet: a munkanélküliség emelkedése negatívan érintené a háztartási szegmens fizetőképességét, míg a gazdasági ingadozásokra érzékenyebb szektorokban tevékenykedő vállalatok a visszafogottabb gazdasági teljesítmény és az alacsonyabb kereslet következtében válhatnak nemteljesítővé.

2.2. Források

A chilei bankrendszer forrásszerkezetében a lekötött betétek szerepe domináns, a mérlegfőösszeg közel felét teszik ki. Árnyalja a képet, hogy Chilében az intézményi befektetők jelentős mértékű lekötött betéteket tartanak. A lakossági és kisvállalati szektorhoz köthető lekötött betétek, melyek empirikus tapasztalatok alapján sokkal stabilabbak pénzügyi stresszhelyzet esetén is, a források mindössze 22 százalékát adják. Az intézményi befektetők közül a nyugdíjpénztárak (30 százalék) és a befektetési alapok meghatározóak a lekötött betétek piacán, előbbieket átlagosan féléves, míg utóbbiak jellemzően háromhónapos lekötést hajtanak végre (CBC 2014).

4. ábra
A bankok forrás szerkezete (%)

Megjegyzés: „Kis bankok” alatt a mérlegfőösszeg alapján 3 százaléknál kisebb piaci részesedéssel rendelkező bankokat, közepes bankok alatt a 3-10 százalék közötti részesedéssel rendelkező hitelintézeteket, míg nagybankok alatt az ezt meghaladó részesedéssel rendelkező bankokat értjük. A „Lekötött betét (egyéb)” kategória az intézményi szereplőkön kívüli egyéb wholesale, állami és külföldi szereplők által tartott lekötött betéteket tartalmazza. A „Saját tőke” kategóriában a következő tételek szerepelnek: Tier 1 tőke, értékesítés, derivatívák nettó értéke, visszatartott nyereség.

Forrás: Banco Central de Chile alapján.

Az intézményi befektetők által biztosított forrásokra való ráutaltság heterogén a bankrendszerben, és jellemzően negatívan függ a bankmérettől: a nagyobb bankoknál több a retail szektor által lekötött betét és a látra szóló betét, míg a kisebbek jobban rászorúlnak a wholesale-finanszírozásra⁴. Emiatt a kisebb bankok nagyobb hangsúlyt helyeznek a likviditási kockázatok csökkentésére: egyrészt igyekeznek jobban diverszifikálni az intézményi befektetők között, másrészt több likvid eszközt tartanak, és a finanszírozási szerkezetükön belül nagyobb a saját tőke aránya. Többek között az előbbieken említett, wholesale-finanszírozásban rejlő kockázatok csökkentése érdekében fejleszti a jegybank a bankok likviditáskezelésére vonatkozó szabályozási környezetet (CBC 2014).

⁴ A retail-szegmensbe sok kis szereplő sorolható (jellemzően a lakosság és a kkv-k), míg a wholesale-szegmenst kevés, jelentős szereplő alkotja (jellemzően pénzügyi intézmények, nagyvállalatok).

Bár a hitel/betét ráta megközelíti az IMF által már kockázatosnak tekintett 120 százalékot, Chile bankrendszere a betéteken kívül is rendelkezik stabil, hosszú távon rendelkezésre álló forrásokkal, melyeket figyelembe véve 100 százalék alatti mutató adódik: a jelzáloghitelek finanszírozása elsősorban hosszú távú bankhitelekben történik, míg a külkereskedelmi hitelekhez a válság alatt is stabilan fennmaradó külföldi hitelkeretek biztosítanak forrást (IMF 2013).

A lekötött (48 százalék) és látra szóló betétek (18 százalék) mellett fontos tételt jelentenek a belföldi kibocsátású adósságjellegű értékpapírok (13 százalék). A külföldi források 8 százalékos aránya nemzetközi összehasonlításban nem tekinthető kiugrónak. A mérlegfőösszeg 11 százaléka áll rendelkezésre saját tőke formájában.

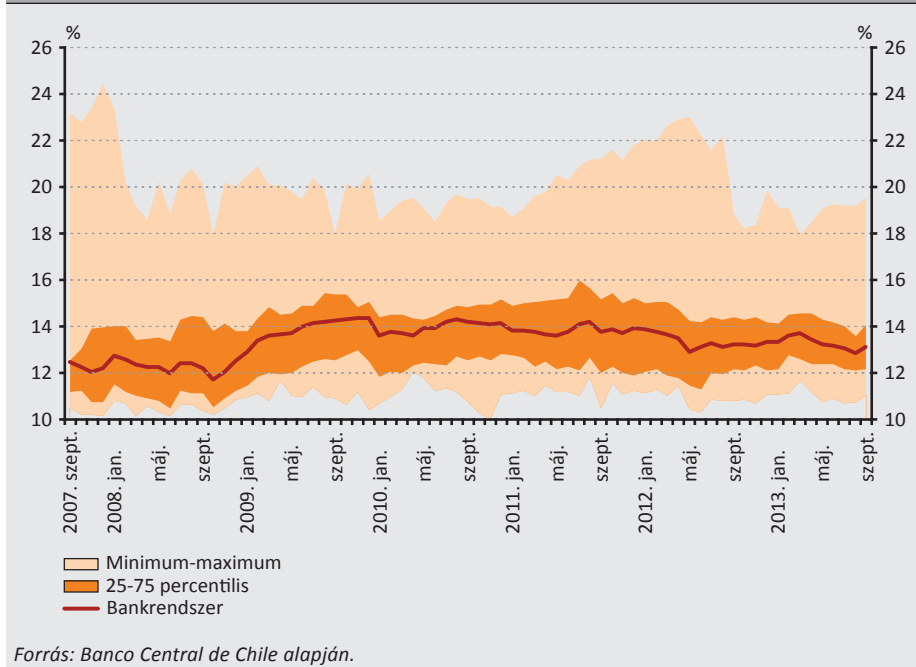
Bár a bankszektor külső adóssága emelkedett a válság óta, időközben diverzifikáltabbá is vált mind a struktúrája, mind a hitelezői kör szempontjából, ráadásul a forrásokon belüli súlya továbbra sem éri el a 10 százalékot. Míg 2008 folyamán a külkereskedelmi hitelkeretek a külső források 70 százalékát jelentették, addig 2013 elejére szerepe 50 százalék alá csökkent a forgóeszközhitel-keretek, a (főleg ázsiai piacokon szerződött) szindikált hitelek és a külföldi (nagy részt amerikai) kötvénykibocsátások térnyerésének következtében. A kötvények irányába történő elmozdulás kedvező: a lejáratok hosszabbodása révén javult a bankrendszer likviditási pozíciója, valamint a kedvező külföldi kamatkörnyezet a finanszírozási költségek csökkenését eredményezte (CBC 2013b).

A bankrendszer devizakockázata mérsékelte: 2013-ban megközelítőleg a bankrendszer eszközállományának 12 százaléka volt devizában denominálva, amit forrásoldalon nagyságrendileg kiegyenlítenek a külső források, devizabetétek és fedezeti eszközök.

2.3. Tőkemegfelelés és szolvencia

A kockázatokkal súlyozott eszközállomány arányában kifejezett tőkemegfelelési mutató, mely a váratlan veszteségekkel szembeni sokktűrő képességet jelzi, 2014 márciusában rendszerszinten 13,2 százalék volt, így érdemben meghaladta a Chilében hatályos 8 százalékos szabályozói minimumszintet, továbbá a Bázeli III által javasolt 10,5 százalékot is. Bár az egyes bankok között jelentős eltérések figyelhetők meg, a bankrendszer minden szereplője 10 százaléknál nagyobb tőkemegfelelési mutatóval rendelkezik (5. ábra). A bankok eladósodottságát mérő 8 százalékos tőkeáttételi mutató szintén jóval a (chilei és egyúttal Bázeli III szerinti) szabályozói 3 százalékos minimum felett volt (CBC 2013a).

5. ábra
A tőkemegfelelési mutató alakulása (%)

A chilei bankrendszer szolvencia mutatóit összehasonlítva az OECD-országokéval a tőkeáttételi mutató átlagosnak, míg a tőkemegfelelési mutató relatíve alacsonynak tekinthető. A kizárólag a fenti két mutatóra alapozott következtetések azonban megtévesztőek lehetnek, hiszen a bankválságot elszenvedő országok (pl. Írország), illetve a jelentős állami segítségre rászoruló bankrendszerek (pl. Anglia, Németország, USA) is szolvensebbnek tűnnek e mutatók alapján (CBC 2013a).

A bankrendszerek szolvenciájának értékelésekor érdemes tekintettel lenni a következő tényezőkre:

- A gazdasági és pénzügyi ciklusok eltérő szakasza: a mérlegleépítéssel jellemezhető Európában és USA-ban többek között a kedvezőtlen gazdasági környezet miatti potenciális portfólióromlás miatt szükséges magasabb tőkeszint előírása és fenntartása; Chilében azonban a gyors kilábalás és a nemzetközi összehasonlításban alacsony banki veszteségek miatt kevésbé lehet indokolt hasonlóan magas tőkeelvárás.
- A tőke összetétele: Chilében a Tier 1 szabályozói tőke kb. 75 százaléka magas minőségű (részvény, visszatartott nyereség), miközben az elsődleges tőkeelemek

között Európában és USA-ban – Chilével ellentétben – kevésbé jó minőségű hibrid tőkeelemek⁵ is szerepelhetnek kiegészítő tőkeként;

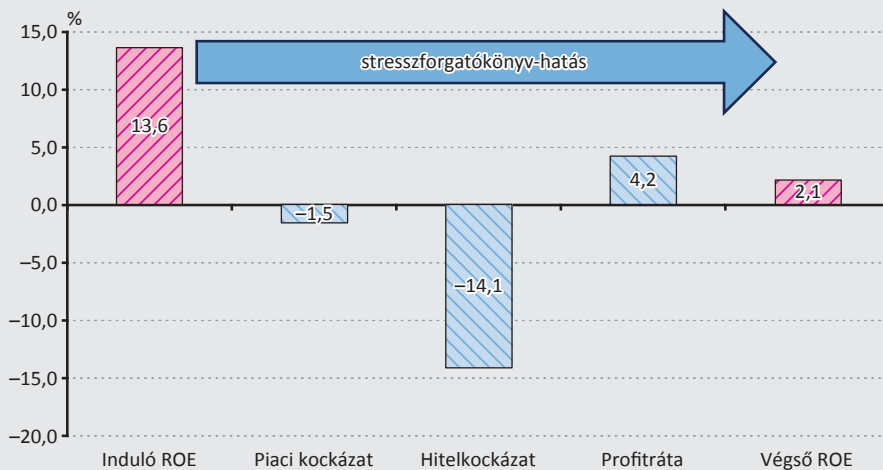
- Az eszközök összetétele: a chilei bankrendszer tőkehelyzetének megítélését pozitív irányban befolyásolhatja, hogy a bankok mérlegének eszközoldala hagyományos bankmodellt tükröz, az eszközök közel kétharmada hitelkövetelés, és a befektetési portfólió főként likvid értékpapírokból áll; ezzel szemben a nemzetközi szintén találhatók olyan bankrendszerek, melyek mérlegében ugyan kisebb arányban vannak a magasabb kockázati besorolású hitelek, ellenben nagyobb szerepe van a mérlegen kívüli kockázatosabb eszközöknek.

A 2013 második félévéről szóló stabilitási jelentés stressztesztjének főbb eredményei a bankrendszer tőkehelyzetével kapcsolatban

A 2013 második félévéről szóló Stabilitási jelentés stressztesztje alapján a chilei bankrendszer tőkemegfelelési szintje egy a subprime-válsághoz hasonló mértékű GDP-csökkenést, finanszírozási költségemelkedést és árfolyamgyengülést továbbra is kibírna, bár az összkép némileg romlott a legutóbbi stabilitási jelentés óta. A stressz-forgatókönyv 20 százalékos árfolyamgyengülést, 300 bázispontos rövidhozam- és 100 bázispontos hosszúhozam-emelkedést tartalmaz.

6. ábra

A stressz-forgatókönyv hatása a bankrendszer jövedelmezőségére (ROE, %)

Forrás: SBIF

⁵ Hibridtőkének nevezik az olyan értékpapírokat, melyek egyaránt rendelkeznek a kötvény és a részvény bizonyos jellemzőivel.

A chilei bankrendszer jövedelmezősége tőkearányosan a 2000-es évek óta 15–20 százalék körül alakult. Bár a profitabilitási mutatók enyhén emelkedtek az elmúlt 1 évben, a legutóbbi 2013 második féléves pénzügyi stabilitási jelentés keretében elvégzett stresszteszt alapján romlott az összkép a jövedelmezőséggel kapcsolatosan (6. ábra). Ezek alapján átlagosan 2,1 százalékra csökkenne a ROE-mutató az előző féléves 5,2 százalék helyett, ugyanakkor a bankrendszer tőkehelyzete még mindig kedvezőnek mondható. A negatív eredményt felmutató bankok a bankrendszer 47 százalékát adnák a stressz-szenárióban (CBC 2014).

2013 második felében a legnagyobb kockázatot a bankok jövedelmezőségére, tőkeellátottságára és szolvenciájára a Fed tapering levezénylése, a kínai gazdaság lassulása, valamint az eurozóna romló makrofolyamatai jelentették. Azóta a chilei jegybank legnagyobb kockázatként a kínai lassulást tartja számon, a másik két faktor súlya csökkent. A kínai lassulás leginkább a külső kereslet, illetve a réz árának csökkenésén keresztül hatna a chilei bankrendszerre. A forrásköltség rég nem láttott alacsony szinteken van, ugyanakkor nem zárható ki egy esetleges emelkedés vagy turbulencia, ezért a bankrendszernek érdemes diverzifikált lejáratú struktúrát fenntartania.

Felhasznált irodalom

BIS (2014): *Consolidated Banking Statistics*. Bank for International Settlements.

CBC (2013a): *Financial Stability Report Second Half 2012*. Central Bank of Chile.

CBC (2013b): *Financial Stability Report First Half 2013*. Central Bank of Chile.

CBC (2014): *Financial Stability Report Second Half 2013*. Central Bank of Chile.

Betancour, C. - Gregorio, J. D. – Jara, A. (2006): *Improving the Banking System: The Chilean Experience*. Economic Policy Papers, Central Bank of Chile Hornbeck, J. F. (2008): *The U.S. Financial Crisis: Lessons From Chile*. September 29. CRS report no. RS22961.

IMF (2011): *Chile: Financial System Stability Assessment*. IMF Country Report No. 11/261

IMF (2013): *Chile*. Selected Issues Series. IMF Country Report No. 13/199

Cowan, K. – M. Marfán (2010): *The evolution of credit in Chile*. In: Bank for International Settlements (ed.), *The global crisis and financial intermediation in emerging market economies*, volume 54, pages 121-130, Bank for International Settlements.

OECD (2011): *Chile - Review of the financial system*, Organisation for Economic Co-operation and Development.

SBIF (2014): *Reporte de Información Financiera Mensual a Junio de 2014, Superintendencia de Bancos e Instituciones Financieras Chile*. Superintendencia de Bancos e Instituciones Financieras.

Melléklet

A chilei bankrendszer számokban (%)						
%	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás						
Hitel / Betét	103,1	103,9	101,3	116,2	115,4	117,5
Magánszektornak nyújtott hitelek						
Hitelállomány / Összes eszköz	66,9	68,2	66,6	73,9	70,2	72,7
Nemteljesítő hitelek aránya	–	1,7	1,2	0,8	2,7	2,0
Az összes hitelre megképzett értékvesztés / NPL-állomány	–	138,0	165,5	210,2	93,6	121,1
Devizakockázat						
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	–	15,8	12,9	12,8	11,3	18,5
Vállalati hitelállományon belül	–	10,7	8,8	8,9	16,6	26,3
Háztartási hitelállományon belül	–	0,1	0,1	0,1	0,1	3,9
Források						
Betétek / Összes forrás	52,6	53,1	53,1	57,8	60,0	61,2
Kibocsátott értékpapírok / Összes forrás	–	–	–	13,0	14,1	15,7
Szolvencia						
Tőke / RWA	12,6	12,7	13,6	12,2	14,1	13,3
ROE (adózás előtti)	5,4	19,5	19,9	19,2	21,8	18,4
ROE (adózás utáni)	4,8	17,7	16,7	16,2	18,6	14,9
Forrás: SBIF, Banco Central de Chile.						

Iszlám bankrendszer az Egyesült Arab Emírségekben

Ádám Dénes – Bodnár László – Luspay Miklós

Az Egyesült Arab Emírségek bankszektora erősen töredezett. Nincs egy domináns szereplő, az 5–6 legaktívabb nagybank piaci részesedése egyformán jelentős, a többi résztvevő kisebb részaránnyal bír. A nagybankok versenye miatt több bank próbál külföldi piacok felé nyitni. A bankok tulajdonosi szerkezetében jelentős az állami részvétel. Az Egyesült Arab Emírségek bankszektora a legnagyobb eszközállománnyal bír az Öböl-menti országok közt. A bankszektort hazai bankok dominálják (NBAD 2013). Jellemzően Abu Dhabira és Dubaira koncentrálódik, specialitása a hagyományos, illetve az iszlám bankok együttes jelenléte az országban. Részben emiatt az ország a 2008-as válságnak hatékonyabban ellen tudott állni, bár hatását teljes mértékben kivédeni nem tudta. A válság elsősorban Dubai-t érintette, az itteni hitelintézetek ugyanis jelentős hitelkitettséget vállaltak az ingatlanszektorban, melyet a válság érzékenyen érintett. A válságot követően a jegybank a gazdasági stabilitás visszaállítása céljából számos új szabályt hozott, továbbá jelentős likviditást vitt a rendszerbe, aminek következtében a bankszektornak sikerült talpra állnia.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21

Kulcsszavak: bankrendszer, iszlám bankolás, Egyesült Arab Emírségek

1. Az Emírségek bankrendszere

Az Egyesült Arab Emírségek egy 7 emírségből álló szövetségi állam, központja Abu Dhabi. Élén az elnök áll, aki Abu Dhabi kormányzója is egyben. Az alelnöki pozíciót Dubai kormányzója tölti be. Az „arab tavasz” óta a régió bankrendszerére sokan mint pénzügyi mentsvárra tekintenek (Cooper 2014). A Perzsa-öböl menti országok közül az Emírségek bankszektora messze a legjelentősebb.

Az Egyesült Arab Emírségek bankszektorát nem lehet önmagában, a gazdaság többi ágazatától függetlenül vizsgálni, hiszen az nagymértékben függ az ország speciális iparágainak teljesítményétől. A világ kőolajkészletének csaknem 10 százaléka található az államszövetség területén, így ebből természetesen adódik, hogy az olajiparhoz köthető vállalkozások és így beruházások adják a szektor teljesítményé-

Ádám Dénes a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: adamd@mnb.hu
Bodnár László a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: bodnarl@mnb.hu
Luspay Miklós a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezetője. E-mail: luspaym@mnb.hu

nek az alapját (*Anaam Hashmi 2007*). A régióban Abu Dhabi és Dubai gazdasága és bankszektora emelkedik ki mind mérete, mind pedig fejlettség alapján, míg a többi 5 állam bankrendszere és gazdasága nem tekinthető ilyen értelemben jelentősnek. Elsősorban Abu Dhabi ipara függ jelentősen a világpiaci olajáraktól, aminek egy jelentősebb csökkenése mind az állami, mind a lakossági fogyasztást és beruházást, így a banki aktivitást is nagymértékben visszavetheti. Dubai egyéb húzó iparágai (ingatlan, turizmus) szintén nagyban függnék a világ gazdaság teljesítményétől, ami erősen befolyásolja a banki mozgásteret. A helyi kormányok mindent megtesznek az olajipari függőség csökkentéséért, amiben a bankszektor is nagy szerepet szánna (*Moukahal 2011*).

Az ország szövetségi struktúrájából adódóan egy igen élénk és kompetitív piacról beszélünk. Az Emírségek bankrendszere meglehetősen koncentrált, töredezett. A koncentráció jellemzésére a Herfindahl-Hirschmann-indexet¹ (HHI) szokták alkalmazni. Az Emírségek esetén ez a koncentrációs mutató 0,2 (*OBG 2013*). Hiába működik az országban 4–5 nagyobb bank, egyiküknek sincs szignifikáns piaci részesedése a többiekhez képest, egyikük sem dominálja egyértelműen a bankszektor. Együttes részesedésük ugyanakkor jelentős. Az Emírségekben üzemelő legtöbb bank viszonylag kicsi, viszont az 5 legnagyobb bank kontrollálja a hitelek és betétek több mint 50 százalékát. Az erősödő verseny miatt az utóbbi években egyre több Emírségekbeli bank kezdett el külföldön irodákat nyitni – legutóbb pl. az *Abu Dhabi Commercial Bank* nyitott Londonban irodát 2014 májusában (*Kassem 2014a*).

Jelenleg a 9 milliós összlakosságú országban 55 bank van, több mint 800 fiókkal (*OBG 2014a*). Az 55 bankból 23 hazai, összesen 805 fiókkal szerte az országban, a maradék 32 külföldi székhelyű bank pedig 83 fióktelepet üzemeltet. Továbbá 110 külföldi bank telepített ún. képviselőket („*representative office*”) az országban, közülük 48 Abu Dhabiban található.

Az államszövetség bankrendszere számtalan szállal kötődik Abu Dhabi és Dubai kormányaihoz, mindamellett az uralkodó családok pénzügyeinek menedzseléséhez. Ha megvizsgáljuk az ország 5 legaktívabb bankjának tulajdonosi szerkezetét, mindegyiknél jelentős az uralkodó família részvétele, emiatt a legnagyobb bankok hitelminősítése többnyire a stabil, „befektetésre ajánlott” kategóriákban mozog. Az erős állami részvétel abban is tetten érhető, hogy 2008-ban, amikor a bankoknak likviditásra volt szükségük, a kormányzat gyorsan és hatékonyan tudott beavatkozni a szektor megmentéséért, és a törvényhozás is számtalan, a banki teljesítményt segítő intézkedést fogadott el pár hónap leforgása alatt. Ez a kormányzati függőség várhatóan fennmarad a jövőben is, és nemcsak a bankok hitelezésének jelentős részét fogja befolyásolni, hanem egy esetleges újabb pénzügyi válság kialakulása

¹ Amennyiben értéke 1-hez közelít, akkor gyakorlatilag 1 szereplő dominálja a piacot (egyfajta oligopol/monopol helyzetet tükröz), míg a 0 közeli érték sok kis szereplőre utal, akik közül egyikük sem kiemelkedő.

esetén újból hajlandóságot fog mutatni a szektor állami megsegítésére, növelve ily módon a bankrendszer stabilitását.

Az iszlám bankrendszer alapelvei

Az Emírségek bankrendszere alapvetően különbözik más országokétól, ugyanis a hagyományos bankok mellett kiemelkedő szerepük van az iszlám elvek szerint működő hitelintézeteknek. Az iszlám bankoknak minden esetben meg kell felelniük a Saríának, vagyis az iszlám erkölcsi és jogi vezérelveinek. Ettől függetlenül ugyanolyan profitmaximalizáló intézményeknek tekinthetők, mint hagyományos versenytársaik (sőt az Iszlám Pénzügyi Szolgáltatások Tanácsa² szerint a Saría-kompatibilis hitelintézetek esetén a kapcsolódó pénzügyi kockázatok nem is különböznek jelentősen a hagyományos bankoknál tapasztaltaknál), csupán van néhány alapelv, melyet be kell tartaniuk (*Imam et al. 2010; Bank Negara Malaysia 2009*). Ezek többek közt:

- (1) A bankok nem számíthatnak fel kamatot („*riba*”) a kiadott hitelek után. A pénz „időértékét” nem ismerik el klasszikus formában, ennél fogva nem tartják jogosnak a jövedelemszerzést kizárólag az idő múlásából eredően. Az alapelv szerint csakis reális, valós tranzakció ellenében jogszerű a jövedelemszerzés.
- (2) Kerülendő a felesleges bizonytalanság („*gharar*”) és a túlzott mértékű kockázatvállalás („*mayseer*” vagy „*qimar*”). Az iszlám kifejezetten tiltja a spekulációt.
- (3) Illegális tevékenységektől („*haram*”) való tartózkodás. Az iszlám bankok nem finanszírozhatnak olyan tevékenységeket vagy vállalkozásokat, amelyek a társadalomra negatív hatással bírnak (pl. szerencsejátékok) vagy az iszlám törvények alapján illegálisnak tekinthetők (pl. egy alkoholtartalmú italokat gyártó cég megépítésének finanszírozása).
- (4) Hagyományos banki környezetben hitelnyújtást követően minden következményt a hitelfelvevő visel. Ha például a hitelfelvevőnek van egy vállalkozása, és a felvett hitelt e vállalkozásának fejlesztésére fordította, akkor – nyereséges működés esetén –, minden profit a hitelhez folyamodó vállalkozónál jelentkezik, valamint ha vállalkozása veszteséges, akkor is teljes mértékben ő tartozik elszámolással. A hagyományos bankokat elsősorban a hitelt igénylő hitelképessége³, valamint a felvett hitel tőke- illetve kamatrésze foglalkoztatja, a szóban forgó vállalkozás vagy meghitelezendő projekt sikeressége kevésbé. Az iszlám banki környezetben más a helyzet. Ott a bank és a hitelhez folyamodó vállalkozó egyfajta kockázatközösséget alkotnak, és a vállalkozás nyeresége vagy vesztesége a hitelt felvevő valamint a bank között egyaránt megoszlik (ami mérsékelheti a túlzott kockázatvállalást). Sok esetben nemcsak a kockázat osztozik, de tulajdoni ré-

² Islamic Financial Services Board

³ creditworthiness

szesedést is vállal a bank a finanszírozott projektben/eszközben, közelebb hozva ezáltal az iszlám bankokat a reálszférához a hagyományos bankokhoz képest (vagyis az iszlám bankokat jellemzően az *asset-based* hozzáállás jellemzi, szemben a hagyományos bankok *debt-based* befektetési stratégiájához képest). Így értelemszerűen az iszlám bank nagyon is érdekelt a kérdéses finanszírozandó projekt nyereségességében⁴.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az Emírségek bankrendszerének különlegességét fokozza a tény, hogy az országban egyszerre vannak jelen a hagyományos és az imént részletezett iszlám alapelveknek megfelelően működő bankok. A legfontosabb, iszlám elvek alapján működő hitelintézetek: az *Abu Dhabi Islamic Bank*, a Dubai központú *Emirates Islamic Bank*, *Noor Bank*, *Al Hilal Bank* stb. (DEIH 2013). Részesedésük a szektoron belül jelenleg közel 25 százalékra tehető, szakértők szerint azonban ez 2020-ra meg fog duplázódni (Kassem 2014c). Úgy vélik, hogy az iszlám bankok éves növekedési üteme várhatóan meg fogja előzni a hagyományos bankok növekedési ütemét a következő években. Ez részben annak is betudható, hogy az iszlám lakosság szívesebben helyezi el a pénzét az iszlám alapelveknek megfelelően működő hitelintézetnél, nagy az érdeklődés a Saría-kompatibilis pénzügyi termékek iránt (annak ellenére, hogy az ország lakosságának jelentős része már nem muszlim). Az iszlám bankolásra vonatkozó törvényi és szabályozói keretrendszer is folyamatosan bővül. A „hagyományos” kultúrájú befektetők részéről is megvan az igény, hogy befektetési portfóliójukat iszlám pénzügyi eszközök révén diverzifikálják.

Az Egyesült Arab Emírségek célja, hogy az iszlám banki szolgáltatásokat a fogyasztók körében tovább bővítse. Dubai vezetője, egyben az ország alelnöke, *Sheikh Mohammed bin Rashid* 2013-ban jelentette be tervét, miszerint 5 éven belül szeretné elérni, ha Dubai lenne az iszlám pénzügyi világ központja (Kane 2013). E merész célkitűzésnek már ma is látható jelei vannak, a helyi iszlám bankok jelenleg is terjeszkednek a jelentős iszlám lakossággal bíró Egyiptomban, Líbiában, Tunéziában és Marokkóban. Ez nem véletlen, az iszlám bankok elfogadottsága és elismertsége a piacokon egyre nő, továbbá a 2008-as pénzügyi válság is valamelyest hozzájárult az iszlám bankolás lakosság körében való terjedésének. A válság hatására ugyanis a nagyvállalatok egyre kevésbé vettek igénybe új hiteleket, valamint a régiókat is nehezen tudták visszafizetni. Ez a trend pedig a bankokat a vállalati szektor helyett egyre inkább a lakosság felé mozdította el (Kassem 2014b). A hatékony lakossági piacszerzés végett az elmúlt években jelentős átalakulások történtek, az *Emirates Islamic* például összeolvadt a *Dubai Bank*-kal, egyesülésükből jött létre az *Emirates Islamic Bank* 2012-ben. Az *Abu Dhabi Islamic Bank* idén áprilisban vásárolta fel a Barclays lakossági üzletágát 650 millió Dirhamért (177 millió USD), 110 000 új fogyasztót biztosítva ezzel magának (Kassem 2014c).

⁴ Angol terminológiával élve a hagyományos bankok a kockázátátvitel (risk-transfer), míg az iszlám bankok inkább a kockázatmegosztás (risk-sharing) megoldásával élnek.

A bankpiacon tehát erős a verseny, a fogyasztói bizalom növekedése miatt pedig a lakossági hitelezés további bővülése várható, melynek teljesítésében az iszlám bankoknak fontos szerepük van. Noha egyre nagyobb az érdeklődés irántuk, az iszlám pénzügyi szolgáltatások terjedését némileg gátolja a tény, hogy a lakosság körében nem teljesen transzparens és világos a módszer, ahogyan az ilyen típusú bankok működnek.

Az Emírségekbeli iszlám bankoknak jelentős külföldi konkurenciával is szembe kell nézniük. Eddig Kuala Lumpur volt a Saría-kompatibilis pénzügyi szolgáltatások központja, amely az elmúlt közel 20 évet iszlám pénzügyi termékeinek fejlesztésére fordította. Ezenkívül más városok is fejleszteni kívánják iszlám pénzügyi szolgáltatásait, például Indonézia és Bahrein.

2. A bankszektor kialakulása az Emírségekben – a kezdetek

Az Emírségek mai, modernnek tekinthető bankrendszerének kialakulása a 70-es évekre nyúlik vissza. 1973-ban alakult meg a szövetségi *Valutatanács*⁵, melynek elsődleges feladata az azóta is használt helyi hivatalos pénznem, a dirham bevezetésének felügyelete volt (*OBG 2014a, illetve a jegybank történetét bemutató honlap*). Ezt megelőzően ugyanis többfajta valuta forgott (akár egyszerre is) az országban. 1966-ig az indiai rúpia volt az elsődleges pénzügyi közvetítőeszköz, ekkor Abu Dhabi elkezdte használni a bahrein-i dínárt, Dubaiban illetve a többi emírségben viszont ragaszkodtak az ún. katar/dubai riálhoz (*Chapin Metz 1993*). 1971-ben jött létre a független Egyesült Arab Emírségek (azelőtt brit fennhatóság alatt működött az ország), majd 1973. május 19-én került bevezetésre a dirham, melynek árfolyamát az USA dollárhoz rögzítették (3,6725 Dirham/USD). A dirham sikeres bevezetését követően a Valutatanács szerepköre egyfajta ellenőrzési, megfigyelői feladattá alakult át, továbbá a tanács az IMF-fel együttműködve éves és féléves jelentéseket publikált azzal a céllal, hogy nyomon kövessék a születőben levő bankrendszer kialakulását. Az évtized végére az ország (elsősorban Abu Dhabi) gazdasága a szénhidrogén-ipar révén egyre gyorsabban kezdett fejlődni, az emírségek bankszektora pedig a fejlődés következő lépcsőfokára lépett (*OBG 2013*).

1980-ban a Valutatanács intézményéből hozták létre az ország központi bankját. Az újonnan megalakult jegybank legfontosabb feladatai a következők lettek: a kormány segítése monetáris, illetve fiskális politikai területen, a tartalékok kezelése, a hitelpolitika alakítása és az árstabilitás fenntartása. A jegybank, megalakulását követően, folyamatosan felügyelte a bankrendszer fejlődését, hozzájárulva ezáltal az ország gazdaságának fenntartható fejlődéséhez. Már a 80-as években számos intézkedést vezetett be a bankrendszer megerősítésére. Bővítette a felügyeletet és

⁵ Currency Board

az ellenőrzést, növelte a bankok jelentési kötelezettségét, kockázatkezelési részleget hozott létre, továbbá minimum tőkekövetelményeket határozott meg a kereskedelmi bankok részére (*Chapin Metz 1993*).

Az 1980 januárja és 2012 januárja közt eltelt, kicsivel több mint 3 évtizedben mind a jegybanki tevékenységek, mind a jegybank által felügyelt intézmények köre jelentősen megnövekedett, ennek hatását a számokban is érzékelhetjük. A forgalomban lévő készpénzállomány 2,1 milliárd dirhamról (571,6 millió USD) 42,6 milliárd dirhamra (11,6 milliárd USD) növekedett, míg a magánszektorba kihelyezett hitelek állománya 25,2 milliárd dirhamról (6,9 milliárd USD) 816,5 milliárd dirhamra (222,3 milliárd USD) nőtt. A monetáris betétek szintén jelentős emelkedést mutatnak, az 1980-ban jellemző 5,2 milliárd dirhamról (1,4 milliárd USD) 229,4 milliárd dirhamra (62,4 milliárd USD) növekedtek a 2010-es évek elejére (*OBG 2013*).

E nagymértékű növekedés részben a külföldi bankok megjelenésének is köszönhető, bár ez nem volt mindig így. Korábban a külföldi székhelyű bankok terjeszkedését limitálták, egy még 1980-ban meghozott törvény alapján például nem nyithattak 8-nál több fiókot (*Anaam Hashmi 2007*). A törvény egészen 2003-ig volt életben, amikor a szabályozást módosították. Azóta – külön jegybanki engedéllyel ugyan, de – már bővíthetik hálózataikat a külföldi bankok is az Emírségekben (*Chapin Metz 1993*).

Az Emírségek bankszektorának fejlődése nem volt lineáris. Az 1990-es kuwaiti konfliktus következtében pl. a betétállomány 15–30%-a áramlott ki az országból. Két bank, hogy a likviditási hiányt kezelni tudja, jegybanki tőkeinjekcióra szorult, ami után a befektetői bizalom és a betétállomány egészséges szintje csak lassan állt helyre (*Chapin Metz 1993*).

Emellett az ország bankrendszerét 1991-ben a *Bank of Credit and Commerce International (BCCI)*⁶ 69 országban létrehozott leányvállalatainak bezárása rengette meg. A BCCI 2 amerikai leányvállalatát illegális drogkereskedelemmel összefüggő pénzmosás gyanújával vádolták meg. A helyzetet rontotta, hogy Abu Dhabi kormányzója, illetve az Emírségek elnöke alapító részvényesei voltak a cégnek, a csődöt megelőző évben ráadásul többségi tulajdont (a cég részvényeinek 77%-át) szereztek. A *Bank of England* megbízásából elindított átvilágítási folyamat eredményeképp világszerte bezárásra kerültek a BCCI fióktelepei. Ennek hatása az Egyesült Arab Emírségek teljes gazdaságát érintette, a bezárás pillanatában több mint 2 milliárd dolláros tartozással rendelkezett (*Chapin Metz 1993*).

⁶ A céget luxemburgi székhellyel jegyezték be.

3. A 2008-as válság hatásai, valamint az annak kapcsán kibontakozódó jegybanki szabályozás az Emírségekben

3.1. A válság első hulláma

A 2008-as Lehman-csőd kapcsán kibontakozódó gazdasági válság az Egyesült Arab Emírségeket is elérte. Nehezen tért magához az ország bankrendszere, amit első-sorban a dubai-i ingatlanpiac összeomlása okozott. A válságot követően a dubai-i bankok számára a legnagyobb problémát a kihelyezett hitelek mögött álló alacsony fedezeti érték, valamint a nemteljesítő hitelek nagy aránya jelentette. A másik nagy Emírség, Abu Dhabi bankszektorát csak kisebb részben érintette a válság, hiszen Dubaihoz képest sokkal kisebb mértékben finanszírozott ingatlanfejlesztéseket, és inkább az olajipari beruházások hitelezésére fókuszáltak.

A speciális bankrendszernek köszönhetően azonban, melyben az iszlám és a hagyományos bankok egyszerre vannak jelen, az ország más gazdaságokhoz képest valamelyest hatékonyabban ellen tudott állni a válság megpróbáltatásainak. A Sáría-alapelvek szerint (ld. az iszlám bankrendszer alapelveit részletező kiegészítő fejezetet) működő iszlám bankok ugyanis nem fektetnek olyan kockázatos, „toxikus” pénzügyi termékekbe, mint pl. az MBS-ek (*mortgage backed securities*), melyek a válság kialakulásában és elterjedésében is nagy szerepet játszottak. Ez némileg korlátozza is az iszlám bankok befektetési portfólióját. Jellemzően olyan pénzügyi termékeket értékesítenek, melyek gátolják a túlzott mértékű eladósodást, hozzájárulva ezáltal is a gazdasági stabilitáshoz. Továbbá, az iszlám bankok tevékenységeiket jellemzően betétekből és nem jegybanki, állami alapokból vagy külföldi forrásokból finanszírozzák, ezáltal kevésbé teszik ki magukat a piac volatilitásának. Végül, de nem utolsósorban csak konkrét és reális értéket teremtő projektek finanszírozását vállalják⁷. Ez utóbbi alapelv az iszlám banki világ egyik jelentős érdeme, ugyanakkor nagyrészt ennek köszönhető, hogy 2008-ban a reálgazdaság megérezte a válságot. Az Emírségek bankszektora (különösen a dubaii iszlám bankok) ugyanis jelentős hitelkitettséget vállalt fel az ingatlanpiacon, sokszor a jogszabály által előírt határtértékeket meghaladó mértékben (*Hasan et al. 2010*). A hagyományos értelemben vett kockázatkezelési gyakorlatot pedig nem vagy nem olyan mértékben alkalmazzák az iszlám banki világban, mint ahogy azt a klasszikus bankrendszerrel bíró országokban megszokhattuk.

3.2. A válság második hulláma

Az iszlám bankokat sokkal inkább a válság második köre érintette,⁸ ugyanis hiába nem ruháztak be kockázatos pénzügyi termékekbe, számos, az általuk megkötött szerződés esetén a fedezetet ingatlanok jelentették. Miután az ingatlanok értéke

⁷ Ezt az alapelvet az iszlám bankrendszer alapelveiről szóló fejezetünkben is bemutattuk.

⁸ 2nd round effect

2008-at követően drasztikusan lezuhant, az Emírségek bankszektorának profitabilitása is visszaesett (1. táblázat)

2008-ban még, bár eltérő mértékben, mind a hagyományos, mind az iszlám bankok nyereségessége nőtt az országban. Míg a hagyományos bankok 6 százalékos profitabilitásnövekedést könyvelhettek el 2008-ban, addig az iszlám bankok nyereségessége mindössze 1,1 százalékkal növekedett (*Hasan et al. 2010*). 2009-ben azonban ez a különbség még drasztikusabb: az iszlám bankok profitabilitása jelentősen, közel 42 százalékkal (!) esett vissza a 2007-es állapotokhoz képest, elsősorban a hitelek értékvesztése, valamint az ennek kapcsán elindult tartalékképzési folyamat miatt⁹. Ez a negatív spirál ugyanakkor nem tartott sokáig, a 12 hazai bank által 2010 nyarán publikált évközi jelentések alapján már a nettó bevételek aggregált szintű 2,2 százalékos bővüléséről lehet beszámolni. Ugyanakkor a megnövekedett tartalékképzés még mindig egyfajta negatív nyomást fejtett ki a bankok profitabilitására (*OBG 2013*).

1. táblázat a válság hatása az iszlám és a hagyományos bankokra az Egyesült Arab Emírségekben			
Mutató	islám / hagyományos bank?	2005–2007	2008–2009
ROA-változás, %	islám bankok	+2,5%	+1,2%
	hagyományos bankok	+3,0%	+1,7%
ROE-változás, %	islám bankok	+21,0%	+12,5%
	hagyományos bankok	+22,5%	+14,0%
Mutató	islám / hagyományos bank?	2007–2008	2007–2009
Profitabilitás-változás, %	islám bankok	+1,1%	–42,2%
	hagyományos bankok	+5,7%	–7,6%
Mutató	islám / hagyományos bank?	2007	2009
NPL, %	islám bankok	1,9%	4,0%
	hagyományos bankok	2,0%	5,0%
Mutató	islám / hagyományos bank?	2007–2008	2008–2009
Hitelkihelyezések változása, %	islám bankok	+39,5%	+4,3%
	hagyományos bankok	+38,1%	+4,6%
Forrás: Hasan et al. (2010)			

A nemteljesítő hitelek (NPL¹⁰) aránya az Emírségek bankrendszerében a válságot megelőzően, 2007-ben mind a hagyományos, mind az iszlám bankokat tekintve 2–2 százalék körül alakult. 2009-re azonban nőtt, az iszlám bankok esetén 5 százalékra,

⁹ loan loss provisions

¹⁰ non-performing loans

a klasszikus bankok esetén 4 százalékra. A nemteljesítő hitelek 2011-ben érték el a csúcspontjukat, állományuk növekedése ekkorra lassult le. Ebben az időszakban Abu Dhabiban a nemteljesítő hitelek aránya 6,8 százalékon mozgott, Dubai bankjait tekintve pedig a nemteljesítő hitelek aránya 10,6 százalékon állt. Az utóbbi években azonban ez a trend visszafordulni látszik, és az NPL-állomány csökkenéséről lehet beszámolni. A legnagyobb kihívást ebben az időszakban a Dubai kormányzójának tulajdonában lévő *Dubai Holding Group* adósságának átstrukturálása jelentette (*Kassem 2014d; Reuters 2014*). A cég 2008-at megelőzően számos, főleg ingatlanpiaci befektetésben vett részt, a válságot követően azonban a csőd szélére került. Évekig elhúzódó tárgyalási folyamat eredményeképp végül 2014 elején sikerült megegyezni a hitelező bankokkal egy 10 milliárd dollár összértékű adósságfinanszírozásról. Kiterjedt cégről lévén szó, a megállapodásnak óriási a jelentősége, sokak szerint a stabilizálódó NPL-arány nagyrészt e megegyezésnek köszönhető. A legtöbb nemteljesítő hitelt sikerült valamilyen formában átstrukturálni, ezáltal újra a teljesítő kategóriába sorolni, a legtöbb bank pedig már nem számít újabb hitelbedőlésekre. A javuló ingatlanpiaci helyzet, valamint a jelenleg tapasztalható kreditexpánzió jótékony hatással bír az Emírségek eszközportfóliójára, ezáltal az NPL-állomány további javulását várhatjuk a jövőben.

A hitelkihelyezések üteme is visszaesett a válság hatására mindkét banktípus esetén. 2008-ban még növekedés tapasztalható (mely az iszlám bankok esetén némileg nagyobb a hagyományos bankokhoz képest), 2009-ben viszont a növekedés mértéke visszaesett, igaz még mindig pozitív: 4–5 százalékos növekedés tapasztalható a hitelkihelyezésben. Azt mondhatjuk, hogy a krízis a hitelkihelyezés tekintetében valamivel jobban érintette az iszlám bankokat mint a hagyományosakat, mivel előbbiek jelentős mértékű beruházásokat hajtottak végre azon ágazatokban (ingatlan és turizmus), amelyek a válság hatására leginkább visszaestek.

A hitelek válságot követő lassú növekedésének oka a fogyasztói viselkedés változásában, valamint a lekötött betétek lejáratának alakulásában kereshető. Míg 2008-ban a lekötött betétek 24 százaléka jellemzően 1 évnél hosszabb futamidejű volt, addig 2011-ben ez az arány már csak 7 százalékos volt. Ez részben annak tudható be, hogy a fogyasztók kisebb hajlandósággal kötik le vagyonukat hosszabb távra alacsony kamatok mellett, ezzel párhuzamosan pedig a hitelintézetek a kisebb hitelkereslet miatt szintén kevésbé preferálják a hosszú lejáratú betétek kezelését (*OBG, 2013; Barakat et al. 2014*).

Ez azért jelent problémát, mert mindeközben egyre növekvő igény jelentkezik a hosszabb lejáratú projektek finanszírozására, többek között az infrastrukturális beruházások kapcsán. Ez nagymértékben megnöveli a bankok lejárat szerkezetéből eredő kockázatát, ugyanis a bankoknak rövid lejáratú forrásokból kell majd hosszú futamidejű projekteket finanszírozniuk. Ugyanakkor a készpénzben gazdag közszféra valószínűleg továbbra is biztos forrást fog szolgáltatni az Emírségek bankjainak. A kö-

zelmúltban az egyes kormányzati szervek¹¹ például kötvénykibocsátást indítottak el, mely iránt, úgy tűnik, a lakossági és intézményi befektetők részéről egyaránt jelentős kereslet mutatkozik. A bankok emellett további eszközök bevezetését is tervezik e lejáratú eltérés elhárítására (OBG 2013).

Jegybanki lépések a válságot követően

A válság tanulságait figyelembe véve alakította át a jegybank az eszközeit. Első körben felállított egy 50 milliárd dirhamos (13,6 milliárd USD), rövid távú likviditást biztosító alapot¹², melyet nem sokkal később egy, a Pénzügyminisztérium által szorgalmazott, hasonló nagyságrendű likviditásbővítő intézkedés követett. Eközben Abu Dhabi kormánya további 16 milliárd dirham (4,4 milliárd USD) értékű tőkével támogatta az 5 legnagyobb abu dhabii székhelyű bankot (OBG 2014a). Ezenkívül számos szabályozói változtatásra is sor került az eszközportfólió megvédése, valamint a bankszektor aggregált mérlegének stabilizálása céljából. A szabályok három fő területet céloztak meg, ezeket részletezzük az alábbiakban.

- (1) 2010 év végén átláthatóbb hitelkockázat-kezelésre vonatkozó alapelveket fektettek le a hitelek újfajta kockázati besorolásával a célból, hogy a bankok számára is megkönnyítsék saját hitel- és eszközportfóliójuk minőségének meghatározását. Az új módszertan alapján a hitelek besorolása a következő (ahol az egyes csoportokat a hitelek kockázatos voltának mértéke szerint képezték): normál, figyelőlistás, átlagalatti, bizonytalan, veszteséges (OBG 2014a).¹³
- (2) A hitelezéshez köthető díjak szabályozása. 2011 februárjában hozták nyilvánosságra az erre vonatkozó tervezetet, és még ugyanezen év májusában be is vezették a szabályozást. Ennek keretében a felvett hitelhez köthető havi díjak nem haladhatják meg a hitelfelvevő bruttó fizetésének 50 százalékát. Továbbá új hitelezési maximumokat vezettek be, eszerint adott a hitelfelvevő fizetésének maximum 20-szorosát veheti fel hitelként (korábban a személyi hiteleknél összeghatár volt megadva, 250 000 dirhamban (~ 70 000 USD) limitálták a felvehető hitel nagyságát). A szabályozás hatását már 2011-ben megéreztek a bankok, a díjakból és jutalékokból származó bevételek jelentősen csökkentek Abu Dhabi 5 legnagyobb bankja esetén (OBG 2013).
- (3) A bankok kitettségének (illetve annak koncentrációjának) szabályozása. A bankszektor jelentős mennyiségű hitelt folyósított az ingatlanszektorba, elsősorban kormányzati szerveken (GRE-kon) keresztül. Ezt az óriási, kormányzati szervekkel szemben felvett kitettséget szándékozott a jegybank visszafogni a 2012 áprilisá-

¹¹ Government Related Entities, GRE

¹² liquidity support facility

¹³ "normal", "watch-list", "sub-standard", "doubtful", "loss"

ban bejelentett szabályozással, melynek értelmében adott hitelintézet tőkebázisának 100 százaléknál nagyobb mértékben nem nyújthat hitelt GRE-knak. 5 évet kaptak a bankok arra hogy az új előírásokhoz alkalmazkodjanak (*OBG 2013; OBG 2014a; Barakat et al. 2014*).

- (4) A bankszektor kockázatának és sebezhetőségének csökkentése érdekében szigorodtak a tartalékképzési szabályok. Eszerint a kereskedelmi bankoknak a hitelkockázattal korrigált eszközérték 1,5 százaléka kell tartalékot képezniük, továbbá a 90 napnál régebbi fizetési késedelemben lévő hiteleket nemteljesítőnek tekintik – szemben a korábbi 180 napos határértékkel (*OBG 2014b*).

Az Emírségek bankszektorának válság után tapasztalt növekedése nagyrészt tehát a jegybank által indított prudens szabályozásnak köszönhető.

4. Az új bázeli szabályozás fogadtatása az Emírségek bankszektorában

A fent részletezett, az Emírségek jegybankja által bevezetett szabályozás mellett a bankoknak a nemzetközi sztenderdeknek is meg kell felelniük. A következő fontos lépcsőfokot a 2018-ban bevezetésre kerülő új bázeli szabályokhoz való alkalmazkodás jelenti, a 2008-as válsághoz hasonló újabb válság kialakulásának megakadályozása céljából. A szabályok elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy az egyes pénzügyi intézményeknek elegendő készpénzzel kell rendelkezniük veszteségek esetén is, a jegybankban jelenleg is dolgoznak a szabályozói tőkekövetelmények frissítésén. Úgy tűnik azonban, hogy a bázeli szabályozás nem fog jelentős gondot okozni az Emírségek bankjainak, 2011 decemberében ugyanis a tőkemegfelelési ráta 16,3 százalék volt, 2013-ban pedig 19 százalék, ezek az értékek pedig jelentősen meghaladják a bázeli minimumokat (12 százalék, valamint csak az 1-es pillér tőkéje¹⁴ alapján számított ráta esetén 8 százalék). Ennek oka egyrészt a szektor tartós jövedelmezősége, másrészt az, hogy ennek a nyereségnek a jelentős részét nem fizetik ki osztalékként, harmadrészt az állami szektor jelentős tőkeemelése a stratégiai fontosságú bankokban (*Barakat et al. 2014*).

5. A bankrendszer szerkezete, főbb jellemzői

2011-ben az Emírségek bankszektorának eszközállománya 3,5 százalékkal nőtt, elérve ezzel az 1 662,1 milliárd dirhamot (453 milliárd USD), 2012-ben a bővülés 8 százalékos volt, így az eszközállománya a közel 1 800 milliárd dirhamra (490 milliárd USD) nőtt (*OBG 2014a*). Ez alapján az Öböl menti országok legnagyobb bankszektorának tekinthető (2. táblázat). Az Egyesült Arab Emírségek bankrendszerének gerincét a két legfontosabb emírség, Abu Dhabi és Dubai jelenti. E két „tagállamban”

¹⁴ Tier 1 capital

lévő bankok képezik a bankszektor teljes eszközállományának oroszánrészét, becslések szerint közel 90 százalékát (Anaam Hashmi 2007). Jegybanki adatok alapján elmondhatjuk, hogy az ország legnagyobb bankja a dubaii székhelyű *Emirates NBD*, mely az országban kihelyezett összes hitel 20 százalékát generálja. A nagyságrendek érzékeltetésére említsük meg, hogy a következő 9 bank a teljes hitelállomány 60,3 százalékát biztosítja, a maradék több mint 40 bank pedig a 19,5 százalékát. Banki aktivitás tekintetében az *Emirates NBD*-t követő, legfontosabb 5 bank mindegyike Abu Dhabiban található, ezek: *National Bank of Abu Dhabi (NBAD)*, *Abu Dhabi Kereskedelmi Bank (Abu Dhabi Commercial Bank, ADCB)*, *First Gulf Bank (FGB)*, *Union National Bank*, *Abu Dhabi Islamic Bank*. A felsorolt bankok sikerrel tudtak alkalmazkodni a válság kapcsán megváltozott gazdasági környezethez, bevételi forrásaik diverzifikálásával pedig nyereségesek tudtak maradni az egyre kompetitívabb piaci környezetben. A hagyományos pénzügyi szolgáltatások mellett mindegyik nyújt Saríá-kompatibilis pénzügyi szolgáltatásokat is.

Az Emírségek bankszektora az utóbbi években jelentősen nőtt, ez a teljesítmény pedig elsősorban az Abu Dhabi székhelyű bankoknak köszönhető, ráadásul a gazdasági válság is kevésbé érintette Abu Dhabit a többi emírséghez, pl. Dubaihoz viszonyítva. Ebből eredően Abu Dhabi bankjai jelentős mértékben növelni tudták részesedésüket a piacon. Míg 2008-ban Abu Dhabi bankjai (eszközállomány tekintetében) a teljes Egyesült Arab Emírségek bankszektorának körülbelül 34 százalékát tették ki, ez az érték ma már legalább 50 százalék környékén mozog.

2. táblázat

Egyesült Arab Emírségek bankrendszerét jellemző fontosabb indikátorok, 2011 és 2012 év végén (milliárd dirham és USD)

	2011 december		2012 december	
	milliárd dirham	milliárd USD	milliárd dirham	milliárd USD
Eszközök	1 662,1	452,6	1 791,6	487,8
Betétek	1 069,7	291,3	1 167,8	318,0
Hitelek	1 071,0	291,6	1 099,1	299,3
Személyi hitelek	252,1	68,6	260,9	71,0
Tőke, tartalékok	258,4	70,4	276,4	75,3
Tőkemegfelelési ráta	20,8%		21%	
Külföldi eszközök	248,9	67,8	306,6	83,5

Forrás: Oxford Business Group (2014a)

Jelenleg az iszlám bankok részesedése a teljes bankrendszeren belül 25 százalékra tehető. A Perzsa-öböl menti országok közt az Egyesült Arab Emírségek rendelkezik a legkompetitívabb bankrendszerrel, ugyanis itt a legalacsonyabb a betétekért fizetett, valamint a hitelek után felszámított kamat közti különbözet.

Miután 2013 év végén Dubai elnyerte a 2020-as világhiállítás rendezési jogát, számtalan beruházás indult el, főleg állami kezdeményezésre. Az állami beruházások miatt a szektorra nehezedő finanszírozási és likviditási nyomás jelentős, aminek köszönhetően bizonyos bankok esetén a hitel-betét arány meghaladta a 100 százalékot, sőt néhol a 120 százalékot is. A banki finanszírozás jelentős részét tehát továbbra is a betétállomány jelenti, mintegy 2/3-át teszi ki a bankszektor aggregált szintű mérlegének. A betétállomány 90 százaléka rezidens, 10 százaléka nem rezidens ügyfelektől származik. Valószínűleg ez a jövőben sem fog nagymértékben változni, bár a helyi nagybankok a finanszírozás tekintetében egyre nyitottabbak a modern tőkepiaci megoldások iránt is (kötvények, FX-termékek, opciós ügyletek), ezekkel a lehetőségekkel korábban kevésbé éltek az Emírségek bankjai (*Thursby 2013; Barakat et al. 2014*).

A bankrendszerben bőséges a likviditás, a likvid eszközök állománya a válságot követően jelentősen megnőtt. A hitelintézetek az elmúlt években diverzifikálni tudták finanszírozási forrásaikat, így az európaiak mellett ázsiai és öböl menti országok befektetőire is támaszkodnak. Az Emírségek vállalati adósságállományának jelentős részét európai befektetők finanszírozzák, mely adósság nagy része a következő években le fog járni. Kérdéses, hogy az európai befektetőknek szándékukban áll-e tovább görgetni a lejáró adósságokat, ugyanakkor a rendelkezésre álló nagymértékű likviditás révén nagy valószínűséggel képesek lesznek a belföldi bankok finanszírozni a hiteleket.

Korábbi években (különösen a válság előtt) jelentős volt a bankok ingatlanpiaci kitettsége. A jelenlegi szabályok értelmében azonban a bankok betétjeinek maximum 20 százalékat használhatják fel ingatlanpiaci projektek finanszírozására, így módon az ingatlanpiac gazdasági dinamikáját nagymértékben meghatározza a betétállomány alakulása. Részben az előírt szabályoknak köszönhetően az ingatlanpiac szembeli kitettség jelentősen csökkent, az Emírségek teljes hitelállományának alig 20 százaléka jut erre a szektorra (*1. ábra*).

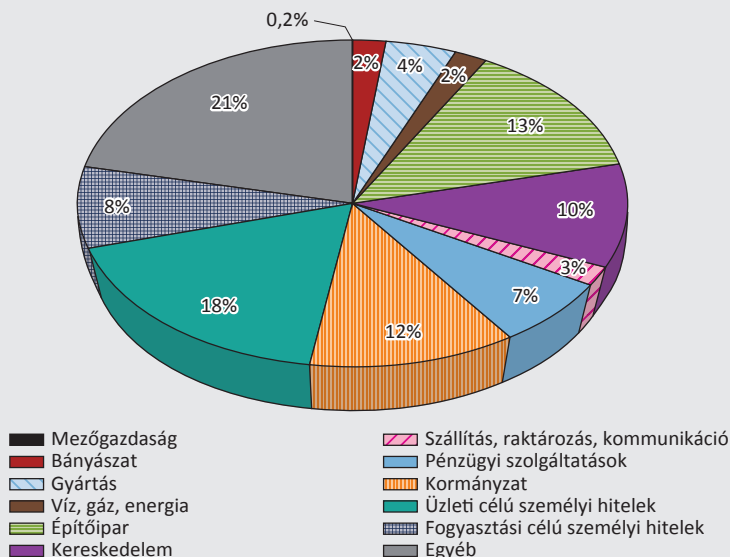
Az Emírségek bankjairól általában elmondható, hogy nincsenek olyan mértékben eladósodva külföldi versenytársaikhoz képest, ebből fakadóan a bankok várhatóan képesek lesznek teljesíteni a bázeli szabályozás által előírt 3%-os eladósodottsági rátára vonatkozó követelményeket¹⁵.

A tény, hogy Dubai rendezheti a 2020-as világhiállítást, kiemelkedő jelentőségű volt a bankszektor számára, hiszen pont abban a szektorban fogja érinteni a hatalmas méretű állami beruházás, ami a bankszektor hitelállományának legnagyobb részét tette ki korábban. Az új hitelek mellett azonban a világhiállítás elnyerésének 2013-as bejelentése az ingatlanárakra is rendkívül kedvezően hatott. 2010 óta folyamatosan

¹⁵ leverage ratio requirement

1. ábra

Folyósított hitelek megoszlása szektoronként (2012-es adatok alapján, %)

Forrás: Oxford Business Group (2014a)

nőttek mind a tulajdonszerzési, mind a bérleményi árak, de igazán nagy lendületet csak a bejelentés után vett a szektor. Ez a jelentős árszintnövekedés természetesen a válság előtti hitelkihelyezések fedezetére is jótékonyan hatott, így a banki hitelfedezeti mutatók is jelentősen javultak. Az elnyert világiárlítás a bankszektor hitelkihelyezései szempontjából az ingatlanpiac mellett a második legfontosabb iparágat, vagyis a turizmust (és annak potenciális alakulását) is kedvezően érintette, ami csak tovább csökkentette a szektor kockázatait.

A válságot követően sokat javultak a profitabilitási mutatók, ugyanakkor a korábban említett, jegybank által 2014-es határidővel előírt 1,5 százalékos tartalékképzési cél tovább árnyalja a képet. Ennek ellenére elmondható, hogy Abu Dhabi 5 legnagyobb bankjának nettó profitja 2011-ben 45 százalékkal növekedett az előző évhez képest, 2012-ben a növekedés 7,7 százalékos, 2013 első felében pedig 13,4 százalékos a megelőző év azonos időszakához képest. A nettó kamatbevételek 7,5 százalékos növekedése jellemző 2011-ben.

Bár a nagyobb bankok esetén a vállalati hitelezés viszonylag fontos szerepet játszik, a fogyasztói bizalom érezhető javulása miatt ugyanakkor a lakossági hitelezés, illetve a KKV-k finanszírozása is fokozatosan kezd előtérbe kerülni. 2013-ban a fogyasztási hitelek jelentősen megnőttek. Ez részben annak is a következménye, hogy a bankok óriási likviditáshoz jutottak a válságot követően, továbbá, az egyre nagyobb szám-

ban jelen lévő külföldi munkaerő¹⁶ szintén gerjeszti a hitelkeresletet. Több elemző emiatt egy újabb hitelezési „boom” kialakulásától tart. Egy 2012-es felmérés szerint az Emírségekben élő családok 60%-a bevételeik negyedét valamilyen hitel finanszírozására fordítják. Az IMF szerint a hitelezés további bővülése várható 2014-ben, 8,4%-os növekedést prognosztizálnak. A jegybank tisztában van ezzel a folyamattal, ezért 2013 év végén újabb szabályozást vezettek be hitelfelvételekre vonatkozóan: plafont állítottak az LTV¹⁷ értékeknek, vagyis lakáshitelek esetén egy Emírségekbeli lakos a lakás értékének maximum 80%-a, külföldi személy pedig a megvenni kívánt lakás értékének maximum 75%-ának erejéig vehet fel hitelt (OBG 2014a).

Felhasznált irodalom

Anaam Hashmi, M. (2007): An Analysis of the UAE Banking Sector. International Business & Economics Research Journal, 2007 január. Forrás: http://www.academia.edu/5311215/An_Analysis_Of_The_United_Arab_Emirates_Banking_Sector. Letöltve: 2014. május 4.

Az Egyesült Arab Emírségek jegybankjának története: a jegybank honlapján publikált írás a bankrendszer kialakulásáról, előzményekről valamint a jegybank történetéről, feladatairól.

Forrás: http://www.centralbank.ae/en/index.php?option=com_content&view=article&id=148&Itemid=106. Letöltve: 2014. május 20.

Barakat M. – Naayem J. – Baba S. – Kanso F. – Borgi S. – Arabian G. (2014): UAE Economic Report. Bank Audi kiadvány. Forrás: http://research.banqueaudi.com/documents/EconomicReports/uae_economic_report.pdf. Letöltve: 2014. január 20.

Bank Negara Malaysia (2009): *What is Islamic Banking? Your guide on Basic Concepts and Principles of Islamic Banking*. A Maláj Nemzeti Bank kiadványa.

Forrás: http://www.bankinginfo.com.my/_system/media/downloadables/islamic_banking.pdf. Letöltve: 2014. május 20.

Chapin Metz, H. (1993): *Persian Gulf States: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress. Banking and Finance fejezet. Forrás: <http://countrystudies.us/persian-gulf-states/89.htm>. Letöltve: 2014. június 15.

Cooper, P. (2014): The UAE's Banking System: A Safe Haven. Forrás: <http://gulfbusiness.com/2014/06/uae-banking-system-safe-haven/#.U5874nYyne4>. Letöltve: 2014. június 15.

Deutsch-Emiratische Industrie- und Handelskammer (2013): *Sectorial Overview*. Banking & Finance. 2013 augusztus (előadásanyag).

¹⁶ ún. expatok, angolul „expatriats”

¹⁷ Loan to Value

- Forrás: http://vae.ahk.de/fileadmin/ahk_vae/Members/Committees/Banking____Finance_Sectorial_Overview.pdf. Letöltve: 2014. június 15.
- Hasan M. – Dridi J. (2010): The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study. IMF Working Paper. Forrás: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf>. Letöltve: 2014. április 18.
- Imam P. – Kpodar K. (2010): Islamic Banking: How Has it Diffused? IMF Working Paper. Forrás: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10195.pdf>. Letöltve: 2014. április 18.
- Kane, F. (2013): Islamic finance has taken the stage in 2013. Forrás: <http://www.thenational.ae/business/industry-insights/finance/islamic-finance-has-taken-the-stage-in-2013>. Letöltve: 2014. június 20.
- Kassem, M. (2014a): ADCB sets up shop in London. Forrás: <http://www.thenational.ae/business/banking/adcb-sets-up-shop-in-london>. Letöltve: 2014. június 20.
- Kassem, M. (2014b): 'In banking, go big or go home', says ADIB chief behind turnaround. Forrás: <http://www.thenational.ae/business/industry-insights/finance/in-banking-go-big-or-go-home-says-adib-chief-behind-turnaround>. Letöltve: 2014. június 20.
- Kassem, M. (2014c): UAE's Islamic banks up the incentives. Forrás: <http://www.thenational.ae/business/money-tips-and-advice/uaes-islamic-banks-up-the-incentives>. Letöltve: 2014. június 20.
- Kassem, M. (2014d): Dubai Group close to final deal with creditors. Forrás: <http://www.thenational.ae/business/industry-insights/finance/dubai-group-close-to-final-deal-with-creditors>. Letöltve: 2014. június 1.
- Moukahal, W. (2011): Clearly, very unclear. The banking industry in the UAE. Forrás: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-MiddleEast/Local%20Assets/Documents/Insights/ME%20PoV/ME%20PoV%20issue%205/me_pov5_Banking.pdf. Letöltve: 2014. május 4.
- NBAD (2013): Az NBAD (National Bank of Abu Dhabi) bank befektetői prezentációja a 2013-as pénzügyi évről. Forrás: <https://www.nbad.com/en/InvestorsRelation/Documents/Presentations/Investor%20PresentationAED.pdf>. Letöltve: 2014. június 20.
- OBG (2013): Oxford Business Group : The Report: Abu Dhabi 2013. Az Oxford Business Group kiadványa. Forrás: <https://archive.org/stream/TheReportAbuDhabi2013#page/n0/mode/2up>. Letöltve: 2014. június 10.
- Oxford Business Group (2014a): *The Report: Abu Dhabi 2014*. Az Oxford Business Group kiadványa.
- Oxford Business Group (2014b): *The Report: Dubai 2014*. Az Oxford Business Group kiadványa.

Reuters (2014): Dubai confirms final deal on \$10bn debt restructuring. Forrás: <http://www.arabianbusiness.com/dubai-confirms-final-deal-on-10bn-debt-restructuring-535941.html>. Letöltve: 2014. június 1.

Thursby, A. (2013): Interjú. Alex Thursby, a National Bank of Abu Dhabi (NBAD) vezérigazgatójának véleménye az Egyesült Arab Emírségek bankszektoráról. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=A3zTLjQuBXU>. Letöltve: 2014. június 1.

Melléklet forrásai

Economic Research weboldal, a likvid eszközök és összes betét arányáról. Federal Reserve Bank of St. Louis. Forrás: <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDSI06AEA156NWDB>. Letöltve: 2014. október 17.

Trading Economics weboldal, az Emírségek magánszektorának nyújtott hitelek és a GDP viszonyáról. Forrás: <http://www.tradingeconomics.com/united-arab-emirates/domestic-credit-to-private-sector-percent-of-gdp-wb-data.html>. Letöltve: 2014. október 17.

IMF (2004): United Arab Emirates: 2004 Article IV Consultation. Forrás:

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04175.pdf>. Letöltve: 2014. október 17.

IMF (2006): United Arab Emirates: 2006 Article IV Consultation. Forrás:

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06257.pdf>. Letöltve: 2014. október 17.

IMF (2013): United Arab Emirates: Selected Issues and Statistical Appendix. pp. 52-53. illetve pp. 55. Forrás: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2013/cr13240.pdf>. Letöltve: 2014. október 17.

Melléklet

Az Egyesült Arab Emírségek bankrendszerét jellemző fontosabb indikátorok, historikusan (%)								
	1997	1999	2001	2004	2007	2010	2011	2012
Likvid eszközök / összes betét	49,9%	41,8%	40,6%	31,9%	32,7%	24,1%		
Likvid eszközök / összes eszköz			31,8%	23,2%	13,2%	17,2%	16,2%	19,4%
Betétek megoszlása a magán ill. állami tulajdonú bankok közt:								
magán tulajdonú bankok				38,8%	39,9%	35,0%	36,2%	33,1%
állami tulajdonú bankok				61,2%	60,1%	65,0%	63,8%	66,9%
Betétek megoszlása az iszlám ill. nem iszlám jellegű bankok közt:								
islám				13,3%	17,1%	18,8%	18,0%	18,0%
nem-islám				86,7%	82,9%	81,2%	82,0%	82,0%
Magánszektorban nyújtott kereskedelmi banki hitelek/ összes betét állomány				70,5%	61,5%	63,0%	63,7%	58,4%
Magánszektorban nyújtott hitelek aránya a GDP-hez viszonyítva			34,4%	37,7%	56,0%	72,5%	64,0%	59,1%
NPL az összes hitel arányában	14,4%	13,6%	15,7%	12,5%	2,6%	5,6%	7,2%	8,7%
Az összes hitelre megképzett értékvesztés / NPL *	89,6%	86,1%	87,0%	94,6%	90,1%	68,0%	67,8%	64,9%
Betét-hitel arány**				113,6%	99,7%	96,5%	93,6%	98,6%
Ingatlanpiaci hitelek aránya az összes hitelhez viszonyítva			7,1%	4,7%	8,3%	16,4%	21,1%	15,3%
Betét / összes forrás				15,0%	13,2%	12,3%	13,5%	14,1%
Tőke megfelelési ráta	19,4%	20,5%	19,6%	16,3%	12,4%	16,1%	15,2%	16,7%
ROE	18,3%	12,8%	15,5%	18,6%	14,1%	10,4%	11,4%	9,6%
Megjegyzés: * loan loss reserves / non-performing loans, ** customer deposits to total (non-interbank) loans								
Forrás: IMF, Trading economics								

Az Egyesült Királyság bankrendszerének története: univerzális bankok létrejötte

Felcser Dániel – Plajner Ádám – Schindler István

Az Egyesült Királyság bankszektora jelentős változáson ment keresztül a 20. század második felétől kezdődően. Ennek eredményeként a legnagyobb bankok tevékenységi köre kiszélesedett, nemzetközileg is jelentős univerzális bankokká váltak. Hatalmas intézmények és ezzel együtt hatalmas, de igen koncentrált bankszektor jött létre, London pedig a világ egyik nemzetközi pénzügyi központjává emelkedett. A pénzügyi válság során ez jelentős terhet jelentett a brit gazdaság számára, több bank esetében is állami közbelépésre került sor. A válság a hitelezési folyamatokban is meghatározó fordulatot hozott, az addig folyamatosan növekvő hitelállomány számottevően visszaesett. A válság a fióktelep formájában működő hitelintézeteket jobban, a takarékszövetkezeteket kevésbé érintette. A kilábalás hangsúlyosabb jelei csak 2013 második felétől kezdődően mutatkoznak, de a hitelezés az ösztönző program ellenére is még mindig jóval elmarad a válság előtt tapasztalttól.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, G28, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, hitelezés, pénzügyi válság, Egyesült Királyság

1. A bankrendszer átalakulása

Az Egyesült Királyság bankrendszerének jelenlegi képe egy jóval korábban indult folyamat eredményeként alakult ki. A hitelintézeti szektor jelentős változáson ment át a 20. század második felétől kezdődően, mire elnyerte mai formáját.¹ 1960-ban mintegy 100 bank volt jelen a piacon, melyek közül a 16 legnagyobb birtokolta a szektor eszközeinek nagyjából 85 százalékát, ami ekkoriban a GDP-nek mindössze harmadát jelentette. Mostanra ezzel szemben több mint 300 bank működik, de a korábbi 16 legnagyobb bank a lezajlott konszolidáció során 4 nagy bankcsoporttá alakult (Royal Bank of Scotland, HSBC, Lloyds, Barclays). A kereskedelmi banki tevékenység terén igen nagy mértékű a koncentráció, ugyanis a hitel- és betétállomány 80 százaléka ezen bankokhoz és további két szereplőhöz köthető. A 4 nagy bankcsoport összesített mérlegfőösszege 2013 elején meghaladta a GDP háromszorosát, míg a teljes hitelintézeti szektoré az ötszörösét.

Felcser Dániel a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: felcserd@mnbb.hu.

Plajner Ádám a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: plajnera@mnbb.hu.

Schindler István a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: schindleri@mnbb.hu.

¹ A történeti áttekintés alapja Davies et al. (2010).

Az 1960-as évek nagy klíringbankjainak tevékenysége még igen szűk körű volt, elsősorban betétgyűjtésre, rövid távú vállalati hitelezésre és fizetési szolgáltatásokra korlátozódott. A betétek nagyobb része nem kamatozó folyószámla-betét volt, a lekötött, kamatozó betétek csak kisebb részt tettek ki, miközben az eszközoldal közel kétharmadát alacsony kockázatú likvid eszközök alkották (készpénz, állampapír). Az ügyfeleknek nyújtott hitelek kevesebb mint egyharmados arányt képviseltek. A lakossági hitelezésben nem a bankok, hanem egyéb pénzügyi intézmények, pénzügyi vállalkozások, valamint a takarékszövetkezetek jártak élen. A takarékszövetkezeti szektor ekkoriban elsősorban jelzáloghitelezéssel foglalkozott, méretét tekintve pedig – mérlegfőösszeg alapján – ezen bankok nagyjából harmadának felelt meg.

Később a hitelintézeti szektor mérete fokozatos növekedésnek indult, amiben meghatározó szerepe volt a külföldi bankok fióktelepei megjelenésének. Az Egyesült Királyság hatóságai alapvetően nyitottan viszonyultak a fióktelepek megjelenéséhez, főként, ha azok bankcsoportjának hazai szabályozása nagy vonalakban megfeleltethető volt a brit szabályozásnak. Ez a folyamat is szerepet játszott abban, hogy míg 1960-ban még a hitelintézetek eszközeinek döntő többsége font-eszköz volt, a külföldi bankok fióktelepeinek megjelenésével drasztikusan megnőtt az egyéb devizában denominált eszközök aránya, 1980-ra már a bankrendszer eszközeinek több mint felét ezek tették ki.

A bankok mérete folyamatosan növekedett, egyrészt összeolvadások és felvásárlások révén, másrészt szolgáltatási profiljuk folyamatos szélesedésének köszönhetően. Az egyedi szintű növekedéssel együtt a bankszektor mérete is hatalmas növekedésen ment keresztül. Mérlegfőösszegük 1960 körül még a GDP kb. 30 százalékát tette ki, ami 1980-ra már meghaladta a 100 százalékot, 2000-re a 300 százalékot, 2013 elején pedig már több mint 500 százalék körül alakult, ami nemzetközi összehasonlításban is igen magas arálynak számít, amivel a fejlett országok közül csak Svájc vetekszik.

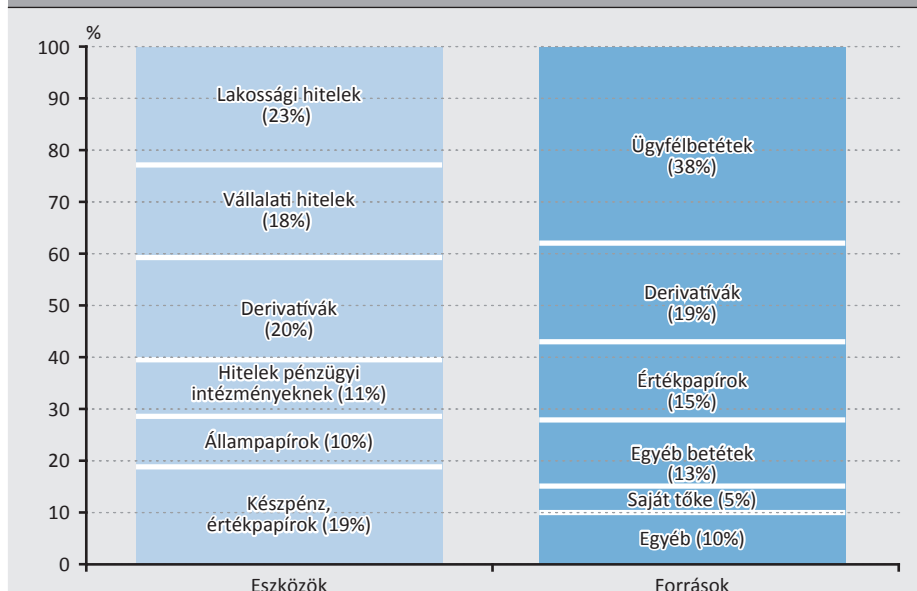
A növekedés jelentős részben a szabályozói környezet megváltozásának volt köszönhető. Az 1970-es, 1980-as évek deregulációja segítette a bankrendszer növekedését, valamint a verseny erősödését, nemcsak a bankszektoron belül, hanem a banki és nem-banki pénzügyi szektor szereplői között is. A két legjelentősebb intézkedés a Bank of England 1971-es verseny- és hitelszabályozási lépése (Competition and Credit Control), valamint az 1986-ban indult „Big Bang” elnevezéssel illetett reformsorozat volt (Davies *et al.* 2010). Ezek keretében megszüntették azt a gyakorlatot, hogy a bankok nyíltan együttműködhettek a kamatlábak meghatározásánál, így a bankközi piacon megjelenhettek kisebb bankok is, továbbá enyhítették a devizakereskedésre, devizabetétekre vonatkozó szabályozást, a likviditási követelmények enyhítése révén pedig teret nyitottak a hitelezés felfutásának. Emellett a tőzsdét igyekeztek olyan mértékben versenyző jellegűvé tenni, mint amilyen például az USA részvénypiaca volt már akkoriban.

A szabályozás adta lehetőségeket kihasználva a bankok új piacokra léptek be, és kiaknázták a szolgáltatások együttes nyújtásával járó költségcsökkenési, illetve a nagyobb volumenű értékesítésben rejlő méretgazdaságossági lehetőségeket. A piaci verseny erősödésével párhuzamosan a bankok száma csökkent, méretük pedig nőtt. Az Egyesült Királyság legnagyobb bankjai univerzális bankokká alakultak, tevékenységi körükben megjelentek a befektetési jellegű tevékenységek, elkezdtek értékpapírok lejegyzésével, alapkezeléssel, derivatívakereskedéssel, biztosítással foglalkozni. Könnyítette a folyamatot, hogy a vállalatok a banki hitelek mellett kezdtek egyre nagyobb mértékben a kötvénypiacokra támaszkodni, valamint kockázataik fedezésére egyre nagyobb mértékben derivatívákat alkalmazni. A technikai fejlődésnek köszönhetően az 1990-es évek közepétől ezek a tevékenységek nemzetközi szinten is előretörték, a bankszektor globalizálódott, felgyorsult a nemzetközi tőkeáramlás, London pedig a világ egyik nemzetközi pénzügyi központjává emelkedett. Az Egyesült Királyság nagybankjai globálissá váltak, a kötvény-, deviza- és derivatívapiac meghatározó szereplői lettek. Ezzel együtt nem kamat jellegű bevételeik aránya is egyre inkább növekedett, ma már a hitelintézeti szektor egészét tekintve több mint 60 százalékot tesznek ki.

A végbement átalakulás a bankok mérlegszerkezetében is megmutatkozik (1. ábra). Az eszközoldalon jelentősen csökkent a korábban még többségben lévő készpénz, valamint az értékpapírok aránya, ugyanakkor megjelentek, sőt már 20 százalék körüli

1. ábra

A legnagyobb bankok mérlege (2011)

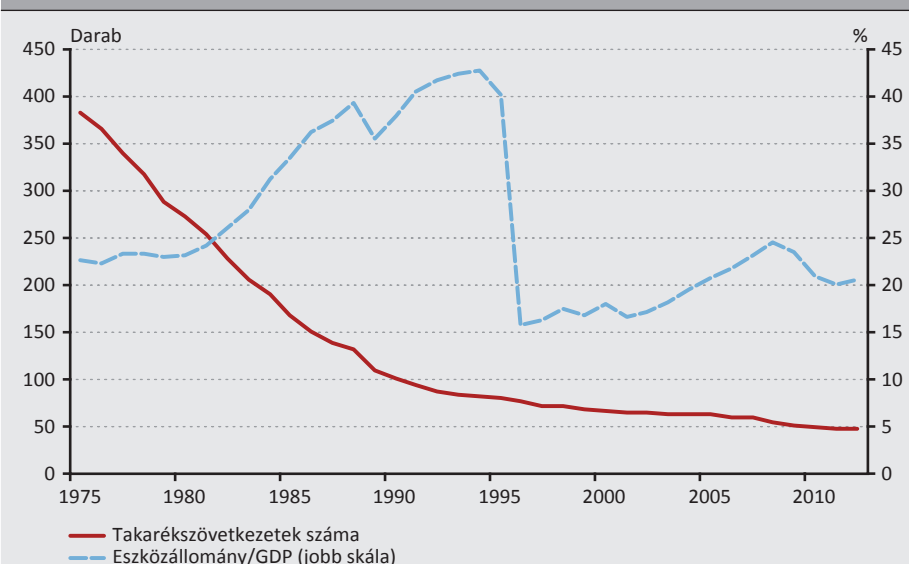
Forrás: Bank of England, Financial Stability Report, 2012. június.

arányt képviselnek a derivatívák. A bankok tőkeáttétele számottevően megemelkedett, a forrásoldalon a korábbtól jelentősen alacsonyabb, nagyjából 40 százalék az ügyfelektől származó betétek aránya. A betétekkel szemben az eszközoldalon körülbelül ugyanilyen súlyt képviselnek a hitelek, amelyek nagyjából fele-fele arányban oszlanak meg a vállalati és a lakossági ügyfelek között.

Az utóbbi évtizedekben a bankok mérete megnőtt, tevékenységük kiszélesedett, több országra kiterjedő, nagy bankcsoportok jöttek létre. A konszolidáció azonban a takarékszövetkezeteket (building societies) sem hagyta érintetlenül, számuk jelentősen csökkent. A takarékszövetkezetek történelmi gyökerei egészen a XIX. századig nyúlnak vissza. Fő üzleti tevékenységük a jelzáloghitelezés, aminek piacát hosszú ideig, egészen az 1980-as évekig ők uralták, ekkor azonban a bankok vették át a vezető szerepet ezen a területen is (HM Treasury 2012).

1900-ban még 2286 szövetkezet működött, 1990-ben azonban már csak 101. A létszámcsökkenés mögött két fő ok áll. Egy részük – jellemzően a nagyobbak – bankká alakult, illetve az 1990-es években átalakult szövetkezeteket végül minden esetben még fel is vásárolta valamelyik nagyobb bank. Az esetek számát tekintve azonban ennél meghatározóbbak voltak az összeolvadások, amelynek révén a nagyobbá váló takarékszövetkezetek kihasználhatták a méretgazdaságosság előnyeit. 2012-ben már csak 47 takarékszövetkezet működött (2. ábra), 25 millió taggal és 42 ezer alkalmazottal (HM Treasury 2012).

2. ábra
Takarékszövetkezetek, 1975-2012

Megjegyzés: Az eszközállományban az 1990-es években látható jelentős csökkenés annak tulajdonítható, hogy több nagy takarékszövetkezet bankká alakult.

Forrás: Building Societies Association.

A takarékszövetkezetek piaci tevékenysége szigorúan szabályozott. Eszközeik legalább 75 százalékának ingatlanfedezetű hitelnek kell lennie, és forrásaik legalább 50 százalékának a tagoktól gyűjtött betétekből kell származnia, valamint további szigorú előírásoknak kell megfelelniük a befektetési tevékenység terén is. A szabályozás célja, hogy ne vállaljanak túlzott kockázatot, és a bankoktól eltérő profil alapján működjenek.

Annak ellenére, hogy számuk jelentősen csökkent, a betétgyűjtésben és a jelzáloghitelezésben továbbra is fontos szerepet töltenek be. 2012-ben a jelzálogpiac 17 százaléka kapcsolódott a takarékszövetkezetekhez, míg a lakossági megtakarítások 19 százalékát kezelték. A szektor nagyfokú koncentráltóságát mutatja, hogy a legnagyobb takarékszövetkezet az eszközök 60 százalékával rendelkezett 2012-ben, míg a második legnagyobb az eszközök 13 százalékával. Tekintettel arra, hogy a fogyasztók választási szabadságát és a hatékony pénzügyi rendszerhez szükséges versenyhelyzetet eltérő típusú pénzügyi intézményekkel lehet biztosítani, a brit kormányzat arra törekszik, hogy a takarékszövetkezetek a jövőben is fontos szerephez jussanak a pénzügyi szolgáltatások területén, a szektor tovább növekedjen és fejlődjön, de továbbra is fenntartva az ágazat sajátos, alacsonyabb kockázatú jellegét (*HM Treasury 2012*). Míg egyesek továbbra is a megtakarításokra és a jelzáloghitelekre fognak koncentrálni, addig mások kiterjeszthetik az üzleti modelljüket, például a kis- és középállalkozások hitelezésére.

2. A pénzügyi krízis hatása a bankrendszerre

A fent részletezett folyamat eredményeként olyan nagy bankok jöttek létre, hogy az Egyesült Királyság pénzügyi rendszere tekintetében fokozott figyelmet igényel a „too big to fail” probléma. Ez akkor áll fenn, ha egy intézmény olyan nagy, hogy a kormányzat nem hagyhatja magára, mert a fizetéseképtelenné válása esetén bekövetkező fertőzés az egész ország pénzügyi rendszerét, ezzel együtt pedig teljes gazdaságát veszélybe sodorná. A bankmentés azonban jelentős költségekkel járhat, ahogyan az a legutóbbi válság során be is bizonyosodott.

Az USA-ból induló válság első jelei igen hamar, már 2007 nyarán megmutatkoztak az Egyesült Királyságban is. A jelzálog fedezetű eszközök piacának likviditása igen hamar csökkenésnek indult, ami az egész bankközi piac kiszáradásához vezetett, mivel nagyfokú bizalmatlanság lépett fel az addig standard fedezetként használt értékpapírokkal szemben. Elsőként a dinamikus – mérlegfőösszeg alapján a korábbi években évi 20 százalékkal – növekvő Northern Rock került bajba. A bank időközi jelentésében mindössze profitjának enyhe csökkenését jelezte, de az elemzők ezt követően elkezdtek közelebről megvizsgálni a bank működését, és a rejtett veszélyek láttán a részvények eladásába kezdtek, aminek következtében a részvényárfolyam zuhanásnak indult (*Conaghan 2012*).

2007. augusztus 9-én az eszközfedezetű értékpapírok piaca gyakorlatilag leállt, globális szinten kiszáradt. Az Európai Központi Bank és a Federal Reserve azonnal beavatkozott és likviditást nyújtott, de a Bank of England mérlegelést követően nem lépett, és az elkövetkező hónapokban sem kívánt engedni a bankok ezen irányú kérésének, mivel tartott az erkölcsi kockázattól, és bízott abban, hogy a piac megoldja maga a helyzetet. A Northern Rock fokozottan a bankközi piacra volt utalva, forrásainak mintegy 75 százalékát innen szerezte, így annak kiszáradása az összeomlással fenyegette, a jegybank azonban továbbra sem kívánt segítséget nyújtani neki, így egyedül az tűnt reális alternatívának számára, ha felvásárolják. Mivel ez meghiúsult, a jegybank mint végső hitelező végül likviditást biztosított részére. A bejelentés ahelyett, hogy nyugtatóan hatott volna, éppen ellentétes hatást váltott ki. Az ügyfelek megrohamozták a bankot, amire Angliában a 19. század óta nem volt példa. A kialakult helyzet megoldására a kormány bejelentette, hogy az állam garanciát vállal a banknál elhelyezett betétekre, ami helyreállította a Northern Rockba vetett bizalmat, a bank működése többé-kevésbé helyreállt, de végül elkerülhetetlenné vált, hogy a bankot 2008 februárjában államosítsák. Később ugyanerre a sorsra jutott a Bradford & Bingley, az Egyesült Királyság egyik legnagyobb jelzáloghitelezője, igaz, csak részlegesen. A betéteket és a fiókhálózatot egy másik bank felvásárolta, a jelzáloghitelezéssel foglalkozó üzletág – a rossz hitelekkel együtt – pedig állami kézbe került. (2012-ben a Northern Rock esetében is szétválás történt, a fiókhálózatot az állam sikeresen eladta a magánszektornak.)

A Bank of England ezt követően változtatott hozzáállásán, és aktív válságkezelésbe kezdett. Korábban csak rövid távú likviditást biztosítottak, de mivel 2008 áprilisára már nemcsak a bankok likviditási helyzete, de szolvenciája is veszélybe került, a hatalmas, rendszerszintű kockázatra tekintettel bejelentették az SLS (Special Liquidity Scheme) elindítását, melynek révén a bankok swap-ügylet keretében elcserélhették a piacon kevésre becsült jelzálogfedezetű értékpapírjaikat kincstárjegyekre, amelyek gyakorlatilag készpénzzel felérő likvid eszköznek minősültek, így ismét magára találhatott a bankközi piac. Ráadásul nem hozták nyilvánosságra, hogy mely bank milyen mértékben vette igénybe az eszközt, így elkerülték annak veszélyét, hogy az esetlegesen magas kihasználtságról való értesülés aláássa a belépők vetett bizalmat.

Közvetlenül az amerikai Lehman Brothers 2008. szeptemberi bukását követően több angliai nagybank is igen nehéz helyzetbe került. Bejelentették, hogy a Lloyds fel fogja vásárolni az HBOS-t, amely szintén a nagyfokú bankközi piacra való ráutaltsága miatt került szorongatott helyzetbe, miután nem tudta megújítani lejáró forrásait. Mivel érdemben fennállt a bankrendszer összeomlásának veszélye, 2008 októberében a jegybank jelentős mértékű sürgősségi likviditási segítséget (emergency liquidity assistance) nyújtott a legnagyobb bankok közül az HBOS-nek és az RBS-nek (Royal Bank of Scotland), majd röviddel ezt követően a kormányzat egy nagyszabású, 500 milliárd font értékű mentőcsomagot (likviditási hitel, tőkejuttatás és hitelgarancia

formájában) jelentett be, amelyet az Egyesült Királyság 8 legnagyobb hitelintézete vehetett igénybe. Az ennek részét képező állami tőkejuttatás keretében az akkorigban a világ egyik legnagyobb bankjának számító RBS-nek az állam több lépcsőben összesen több mint 45 milliárd font értékű tőkejuttatást nyújtott, amivel több mint 80 százalékos részesedést szerzett, az HBOS és a Lloyds esetében pedig összesen 17 milliárd font értékű részvény került a birtokába, ami 40 százalékot meghaladó részesedésnek felelt meg (Plenderleith 2012).

2009 januárjában a kormány bejelentette a második bankmentő programot, az Asset Protection Scheme-et (APS), amely egyfajta biztosítási konstrukció volt a bankok számára a hitelek bedőlése ellen. A lényege az volt, hogy a bankok díjfizetés ellenében 90 százalékos állami garanciát kaphattak hiteleikre. A program hatalmas mértékű volt, az RBS közel 300 milliárd font értékű hitelre vette igénybe a biztosítást.

3. A válságot követő intézkedések

A bankmentést követően 2009 decemberében a kormány bejelentette, hogy egyszeri, 50 százalékos adót vetnek ki minden 25 ezer font feletti banki bónuszra, amit minden esetben a banknak, és nem az alkalmazottnak kell megfizetnie (Seeley 2014). Eredetileg 500 millió fontnyi bevételre számítottak ebből, de végül a várakozást messze felülmúlva mintegy 3,5 milliárd fontnyi bevételt hozott az intézkedés. Ennek ellenére ez az adó valóban egyszerinek bizonyult, azonban nem sokkal később, 2010 májusában már jelezte a kormány, hogy 2011-től állandó jellegű bankadót vezetnek be annak érdekében, hogy a szektor méltányosan hozzájáruljon azokhoz a költségekhez, amit az adófizetők viseltek a bankok kimentése során, továbbá a jövőre nézve is fedezze azt a kockázatot, amit a bankszektor hordoz egy esetleges későbbi turbulencia esetén.

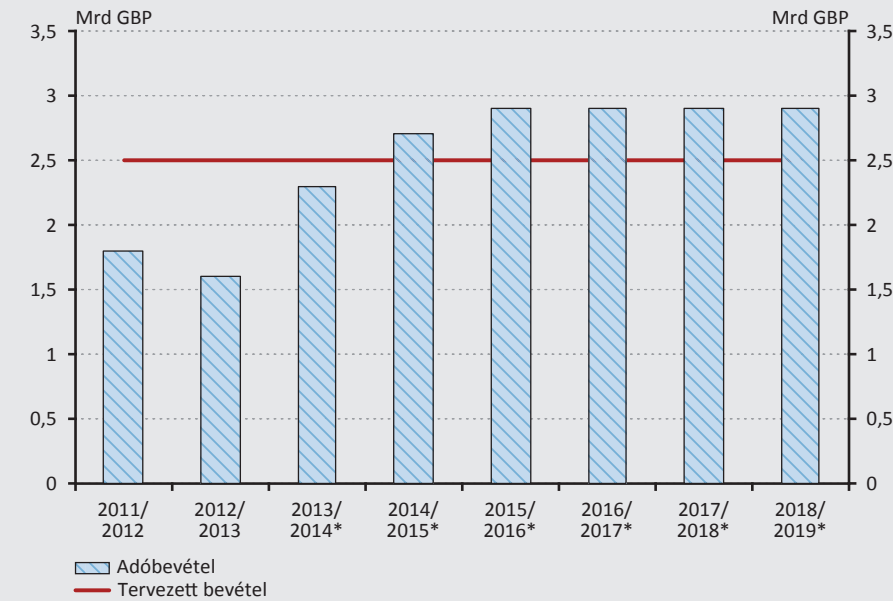
Alapvetően minden, az országban működő bank (tehát mind a belföldi, mind a külföldi bankok, bankcsoportok) és takarékszövetkezet a bankadóról szóló törvény hatálya alá esik. Az adó alapját a mérleg meghatározott forráselemei képezik, azonban azok a hitelintézetek, amelyeknél a kijelölt tételek összesített értéke nem haladja meg a 20 milliárd fontot, mentesülnek az adó alól. További könnyítés, hogy az egy évnél hosszabb lejáratú forrásokra 50 százalékkal alacsonyabb adókulcs vonatkozik. Ezen feltételek mögött stabilitási megfontolások állnak: egyrészt ösztönzik a bankokat arra, hogy ne törekedjenek túlságosan nagyra nőni, másrészt igyekeznek a hosszabb források irányába terelni őket, ami szintén mérsékli a kockázatokat.

Az adónem így mintegy 30 bankot, illetve takarékszövetkezetet érint. A kormányzat eredeti célkitűzése az volt, hogy az adóból évente minimum 2,5 milliárd fontnyi bevételre tegyen szert, azonban a folytatódó mérlegleépülés miatt a kitűzött bevételi küszöböt eddig egyik évben sem sikerült elérni (3. ábra). Az emiatt, valamint a társasági adó kulcsának többszöri csökkentése miatt kieső költségvetési bevételek

részbeni kompenzálása céljából mostanáig 7 alkalommal emelték meg a bankadó kulcsát, így az a 2011. januári bevezetéskor alkalmazott 0,05 százalékról mostanra több mint háromszorosára nőtt, 2014. januártól 0,156 százalék.

3. ábra

A bankadóból tervezett és megvalósult kormányzati bevételek

* előrejelzés

Forrás: Seeley (2014).

2012 nyarán tört ki a LIBOR-botrány, melynek során fény derült arra, hogy egyes bankok nemcsak a válság éveiben, a korlátozott piaci likviditás következtében torzították a kamatjegyzéseket, hanem már a korábbi években is, nyereségszerzési céllal rendszeresen történhettek hasonló manipulációk.² A nemzetközi vizsgálatok eredményeként a hatóságok az Egyesült Királyság (és más országok) több bankjával szemben is jelentős bírságot állapítottak meg. Az RBS, a Barclays és a Lloyds bírságának együttes összege, amelyet az angol és amerikai szabályozói hatóságok róttak ki, meghaladta az 1,2 milliárd fontot (Patton 2014). A büntetésen felül az Egyesült Királyságban különböző intézkedéseket hoztak a bankközi kamatjegyzésekkel szembeni bizalom helyreállítása érdekében. Ennek egyik legfontosabb következményeként 2014. január 31-től a NYSE Euronext vette át a Brit Bankszövetségtől (BBA)

² A LIBOR elterjedt bankközi referenciakamatként széles körben hatással van a pénzügyi termékek árazására. Ez a referenciakamat az árjegyző bankok bankközi forrásainak költségeit adja meg, illetve a rövid távú kamatvárakozásoknak is fontos mutatója. A pénzügyi válság nyomán az egy hónapnál hosszabb futamidőknél számottevően romlott a bankközi piac likviditása, ez és a piacok közötti akadályozottabb átjárás növelte a referenciakamat manipulációjának kockázatát (Erhart et al. 2013).

a LIBOR koordinálásával kapcsolatos feladatokat, mint az árjegyzések összegyűjtését, ellenőrzését és a referenciakamat közzétételét.

4. Hitelezés

A válság a hitelezési folyamatokban is fordulatot hozott. Az addig folyamatosan növekvő hitelállomány számottevően visszaesett, és a változás jelei csak 2013 második felétől kezdődően mutatkoznak, de a hitelezés továbbra is messze elmarad a válság előtt tapasztalttól. Az elmúlt években a háztartások és a vállalkozások is igyekeztek leépíteni adósságukat, de a két szegmensnél ez eltérő mértékben jelentkezett, a csökkenés a vállalati hitelezésnek tulajdonítható.

A vállalati hitelállomány a 2008-at megelőző néhány évben igen gyorsan, évente mintegy 15 százalékkal emelkedett, majd az eleinte csak megtorpanó növekedés 2009 második felére már esésbe fordult. 2014 első felében még mindig 2–3 százalék körüli mértékben csökkent a hitelállomány az egy évvel korábbihoz képest, igaz, a jegybank hitelezési felmérése szerint a hitelkondíciók kezdenek enyhülni (*Bank of England 2014*). Érdemes kiemelni, hogy 2012 eleje óta elsősorban az ingatlanszektorban tudható be a csökkenés, a többi szektorban az állomány mostanra már nagyjából stagnálást mutat. A visszaesés enyhébb a kis- és középvállalkozások körében, ez azonban vélhetően inkább azt a jelenséget tükrözi, hogy a nagyobb vállalatok kevésbé szorulnak a banki finanszírozási csatornára, hiszen számukra reális alternatíva a forrásszerzésben a tőkepiac. Ezt igazolja, hogy míg 2009-ben a hitelezésben megindult a visszaesés, a tőkepiaci kibocsátások számottevően emelkedtek, és azóta is meghaladják a válság éveit megelőző átlagot.

A válság a háztartási hitelezést is visszavetette, de a vállalati hitelezésnél jóval kisebb mértékben. A hitelállomány itt nem indult csökkenésnek, csak a növekedés üteme mérséklődött 2009 második felében évi 0,5–1 százalék közötti szintre, ami az elkövetkező években is fennmaradt. Még így is elmondható, hogy a 2009-ben újonnan folyósított lakáscélú hitelek értéke több mint 50 százalékkal, a fogyasztási hitelek értéke 20 százalékkal volt alacsonyabb, mint a válságot megelőzően.

Annak, hogy válság kitörése az Egyesült Királyság bankszektorának hitelezését különösen erősen érintette, egyik magyarázata az lehet, hogy a külföldi fióktelepek igen magas arányt képviselnek a bankrendszeren belül.³ 2007 végén a fióktelepek a bankszektor teljes eszközállományának 45 százalékát tették ki, míg ez az arány az euróövezet átlagában, illetve az Egyesült Államokban 10 százalék alatti volt (*Hoggarth et al. 2013*). A magas arány később is jellemző maradt, 2011 végi adatok

³ A fióktelep jogilag elválaszthatatlan az anyabanktól. Nincs külön tőkésítve, és a betéteket is a hazai, és nem a fogadó ország biztosítja. Jellemzően azok a bankok működtetnek fiókokat más országokban leánybankok helyett, melyek jelentős bankközi (wholesale) piaci tevékenységet végeznek, mert így könnyebb a forrásokat átcsoportosítani a bankcsoporton belül.

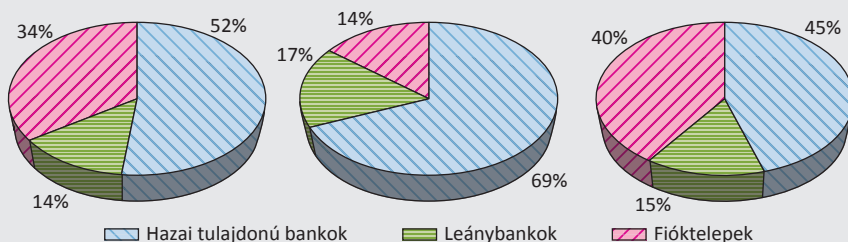
alapján a külföldi bankcsoportok fióktelepei az Egyesült Királyság banki eszközeinek mintegy harmadát ölelik fel (4. ábra). A fióktelepek eszközállománya is nagymértékben koncentrált, az öt legnagyobb fióktelepé a külföldi fióktelepek aggregált eszközállományának több mint fele. Nagy méretükből fakadóan egyes csoportok (elsősorban a vállalati szektor) hitelezésében fontos szerepet töltenek be, közvetlenül és közvetve (más pénzügyi vállalkozásokat hitelezve), valamint fontos szerepet játszanak a belföldi bankközi piacon is. Emellett jelenlétükkel élénkíthetik a pénzügyi piacon a versenyt, valamint a menedzsmenttel kapcsolatos és egyéb szakismeretek (know-how) átadásával növelhetik a hazai bankok hatékonyságát.

A fióktelepek üzletpolitikájuk alapján kevésbé koncentrálnak a belföldi piacra, mint a hazai bankok vagy a leánybankok, emiatt jobban ki vannak téve a külső sokkoknak és a piaci fertőzéseknek. Részben ennek is tulajdonítható, hogy a pénzügyi válság során a fióktelepek hitelezése különösen ciklikus volt: a 2007. szeptember végi 23 százalékos éves növekedést 2009 márciusában 23 százalékos csökkenés követte. Ezek a kilengések meghaladták a hazai tulajdonú bankok és a külföldi bankok leánybankjainál megfigyelhető mértéket.

A fióktelepek hitelezésében a nagyobb visszaesés a hazai tulajdonú bankokhoz képest működésük sajátosságaira vezethető vissza. A fióktelepek fokozottan a külföldi bankközi forrásokra vannak utalva, így a csökkenő piaci likviditás nagyobb mértékben érinti őket, emellett vélhetően a válság alatti kormányzati politikák is azt eredményezték, hogy a bankcsoportok az állami segítségért cserébe jobban összpontosítottak a hazai piacukra (home bias), a külföldi fióktelepek pedig háttérbe szorultak. A magasabb visszaesésben szerepet játszhatott továbbá az is, hogy a fióktelepek hitelezése a válság előtt a hazai bankokénál magasabb növekedést mutatott, ami arra utalhat, hogy kockázatosabb ügyfeleket is hiteleztek, vagy egyszerűen rosszul mérték fel a hitelkockázatokat, ráadásul ügyfeleik között a nagyon ciklikus pénzügyi szektor szereplői magas arányt képviselnek.

4. ábra

A fióktelepek súlya az Egyesült Királyság bankrendszerében

Megjegyzés: A hitelpiaci részesedés a magánszektornak, bármilyen devizában nyújtott hitelekre vonatkozik.

Forrás: Hoggarth et al. (2013).

A fióktelepekkel szemben a takarékszövetkezetek jobban átvészelték a pénzügyi válságot, mint a brit bankszektor egésze. Ebben szerepet játszhatott a szigorú szabályozásnak is köszönhető alacsony kockázatvállalásuk, a különböző befektetési tevékenységekre vonatkozó szigorú előírások, a saját tőke magasabb aránya, a hosszabb távú tervezésre helyezett nagyobb hangsúly és a tagok érdekeinek szem előtt tartása a külső tulajdonosi nyomás helyett.

A hitelállomány növelésének szándékával a Bank of England 2012 júliusában elindította Funding for Lending Scheme (FLS) elnevezésű programját. Ennek keretében a jegybank kedvező árazás mellett biztosít 4 éves futamidővel szabad likviditást azon bankok számára, amelyek vállalják, hogy növelik hitelállományukat. 2013 áprilisában a programot 1 évvel kiterjesztették, és igyekeztek a lakossággal szemben inkább a kis- és középvállalkozások hitelezése irányába terelni a bankokat azzal, hogy a módosítás értelmében a kis- és középvállalkozások hitelállományának növelése után nagyobb összeg hívható le a program keretében, mint a lakosság és a nagyvállalatok hitelezése esetén, sőt, 2014 februárjától a lakossági hitelezést már nem is támogatják. A hitelállományban 2009 óta megfigyelt csökkenést azonban az FLS sem tudta megállítani. A program hatását nehéz mérni, de feltételezhető, hogy a csökkenés a program nélkül nagyobb lett volna. A meghirdetés óta a kamatfelárak ugyan csökkentek, de ez nagyobb részben, vélhetően, inkább az általános gazdasági környezet javulásának következtében történt.

Felhasznált irodalom

Bank of England (2012): *Financial Stability Report*. June.

Bank of England (2014): *Trends in Lending*. April.

Conaghan, D. (2012): *The Bank: Inside the Bank of England*. Biteback Publishing.

Davies, R. – Richardson, P. – Katinaite, V. – Manning, M. (2010): *Evolution of the UK banking system*. Quarterly Bulletin 2010 Q4, Bank of England, pp. 321-332.

Erhart Szilárd – Ligeti Imre – Molnár Zoltán (2013): *A LIBOR-átvilágítás okai és hatásai a nemzetközi bankközi referenciakamat-jegyzésekre*. MNB-szemle, január, pp. 22-32.

HM Treasury (2012): *The future of building societies*. July.

Hoggarth, G. – Hooley, J. – Korniyenko, Y. (2013): *Which way do foreign branches sway? Evidence from the recent UK domestic credit cycle*. Financial Stability Paper No. 22, Bank of England.

Patton, R. (2014): *Trends in Regulatory Enforcement in UK Financial Markets*. 2014/15 Mid-Year Report, NERA Economic Consulting.

Plenderleith, I. (2012): *Review of the Bank of England's Provision of Emergency Liquidity Assistance in 2008-09*. Bank of England, October.

Seeley, A. (2014): *Taxation of banking*. House of Commons Library, May.

Melléklet

Az Egyesült Királyság bankrendszerének jellemzői							
(%)	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét	34,3	44,6	47,6	46,8	52,1	56,7	58,3
Magánszektornak nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány	45	42,3	42,2	42,6	38,2	36,4	36,8
NPL az összes hitel arányában	n.a.	n.a.	2,6	1,9	0,9	4	3,7 ⁽¹⁾
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	n.a.	n.a.	17,3	19,3	40,6	35	39,0 ⁽²⁾
Deviza kockázat							
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	13,1	12,9	15,3	15,6	19	18,4	16,1
Források							
Betét/összes forrás	40,6	38,6	36,7	35,4	33,1	37,2	39,5
Kötvények+alárendelt kölcsön+ külföldi hitelkeret/összes forrás	9	10,1	11	9,3	10,5	8,6	11,9
Szolvencia							
Tőke/RWA	n.a.	8,2	10,4	8,6	17	15,9	16,4 ⁽²⁾
ROE	n.a.	16,3	7,9	35,2	21,9	-0,5	7,0 ⁽³⁾
(1)2012 (2)2012q2 (3)2013q2 Forrás: Bank of England, OECD, IMF, Világbank, EKB.							

Fejlett univerzális bankrendszer Izraelben

Fülöp Zénó – Makay Eszter – Pappné Kovács Beáta

Bár az izraeli bankrendszer szerteágazó tevékenysége és a szektor magas koncentrációja folyamatos kihívást jelentett a felügyeleti- és szabályozó hatóságoknak, az elmúlt évtizedek tőkepiaci reformjainak köszönhetően fejlett univerzális bankrendszer jöhetett létre. A bankrendszer univerzális működése a jövedelmezőség stabilitását eredményezte, ami hozzájárult ahhoz, hogy az országban a legutóbbi pénzügyi krízis során sem alakult ki bankválság. Ezt a stabil jövedelmezőség mellett az ügyfélbetéteken alapuló finanszírozás, a konzervatív hitelezés és a subprime-eszközökben meglévő mérsékelt kitettség is nagyban segítette. Mindemellett a bankrendszer hitelkínálatát a tőkepiac is jól kiegészíti, ami mérsékli a banki hitelezés kilengéseit a gazdasági ciklusok között. Mivel ez utóbbi csatorna elsősorban a nagyvállalati szegmens finanszírozását könnyíti, a lakossági és kkv-szegmensben a bankok kevésbé versenyzőek.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, N25

Kulcsszavak: bankrendszer, pénzügyi válság, hitelezés, Izrael

1. Általános bevezető a bankrendszeréről

Izrael állam megalakulásától, vagyis az 1940-es évek végétől az 1980-as évek közepéig az izraeli pénzügyi rendszert nagyfokú állami beavatkozás és kontroll jellemezte. Ebben az időszakban a kormányzat aktív szerepet töltött be a források allokációjában, közvetlen kormányzati hitelekkel, tőkejuttatásokkal, garanciákkal, amelyekkel elsősorban a feldolgozó és exportszektorokat támogatta. A magánszektornak nyújtott hitelek nagy részét ezért különböző kormányzati programok alatt folyósították. Ezekben az évtizedekben a pénzügyi rendszert teljes mértékben a bankok dominálták, míg a tőkepiac csak kezdetleges formában létezett. A bankszektor koncentrációja a jelenleginél is magasabb volt: a három legnagyobb intézmény eszközei a szektor 85 százalékát tették ki. A bankok az alapkezeléstől a jelzáloghitelezésig a tevékenységek széles skáláját végezték. A külföldi jelenlét a bankrendszerben a kötött devizagazdálkodás miatt marginális volt (OECD 2011:14).

A bankrendszer szerteágazó tevékenysége és a szektor erősen oligopol jellege azonban számos érdekkonfliktus forrása volt az idők során, ami a szabályozó- és fel-

Fülöp Zénó a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: fulopz@mnbb.hu.

Makay Eszter a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: makaye@mnbb.hu.

Pappné Kovács Beáta a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: pappneb@mnbb.hu.

ügyleti hatóságokat folyamatosan kihívások elé állította. Ezek közül az egyik talán legsúlyosabb eset a banki részvénytőke 1983-as összeomlása volt. A részvényárak összeomlását az irányító részesedéssel rendelkező csoportok piacbefolyásolása okozta. A helyzet rendezése során az állam az érintett négy⁴ bankcsoportban irányító részesedést szerzett, majd a részvényeket kivezették a tőzsdéről (*OECD 2011:14*). A kivezetés során a kisebbségi részvényesek államkötvényeket kaptak részesedéseikért cserébe, aminek következtében az állami tulajdon aránya az érintett négy bankcsoportban 90 és 100 százalék közti szintre emelkedett.

2. Szabályozás és intézményi szerkezet

Az előzőekből jól látszik tehát, hogy a bankrendszer sokoldalú tevékenysége (univerzális bankrendszer) és koncentráltága nyomán kialakuló érdekonfliktusok, megfelelő szabályozás hiányában jelentős rendszerkockázatot hordoznak. Másfelől viszont az is igaz, hogy a tevékenységek széles diverzitása növeli a jövedelmezőség stabilitását, ami a bankrendszer válságokkal szembeni ellenálló képességét erősíti. Bár a szabályozó hatóságok az elmúlt két évtizedben jelentősen korlátozták a bankok tevékenységét, az izraeli bankrendszer univerzális jellegét mind a mai napig megtartotta. Ha pedig az elmúlt két évtized jövedelmezőségét tekintjük, az rendkívüli stabilitást mutatott: a szektor átlagos ROE értéke erre az időszakra 9,3 százalék körül alakult, és még a legutóbbi pénzügyi válság éveiben sem fordult negatívba. Ez a stabil jövedelmezőség érdemben hozzájárult ahhoz, hogy az országban a legutóbbi pénzügyi krízis során sem alakult ki bankválság.

A hitel/betét mutató 1995-től mindvégig 80 és 90 százalék között alakult, ami azt mutatja, hogy a betétgyűjtés és a hitelezés egészséges aránya a gazdasági növekedés felívelő ciklusaiban sem borult fel. A banki hitelállomány GDP-hez viszonyított aránya a kilencvenes évek közepén még alig haladta meg a 60 százalékot, a kétezres évek elejére azonban már a 110 százalékos szintet közelítette (*Bank of Israel 2002*). Ezt követően viszont ismét egy hosszabb csökkenő trend bontakozott ki, melynek következtében a mutató 2013 közepére 80 százalék alá esett (*Bank of Israel 2013*). Mindez azzal magyarázható, hogy a kétezres évektől kezdve a pénzügyi közvetítés egyre nagyobb mértékben a bankrendszer mérlegén kívül zajlott, nagyobb teret engedve a tőkepiacoknak és más nem banki csatornáknak. Ez a jelenség a mérlegfőösszeg GDP-hez viszonyított arányában is hasonló pályát eredményezett. Ez utóbbi mutató a kilencvenes évek közepén 120 százalékos értéket vett fel, ami a kétezres évek elejére megközelítette a 160 százalékot, majd 2013-ra ismét 120 százalék közelébe süllyedt (*Bank of Israel 1998–2013*).

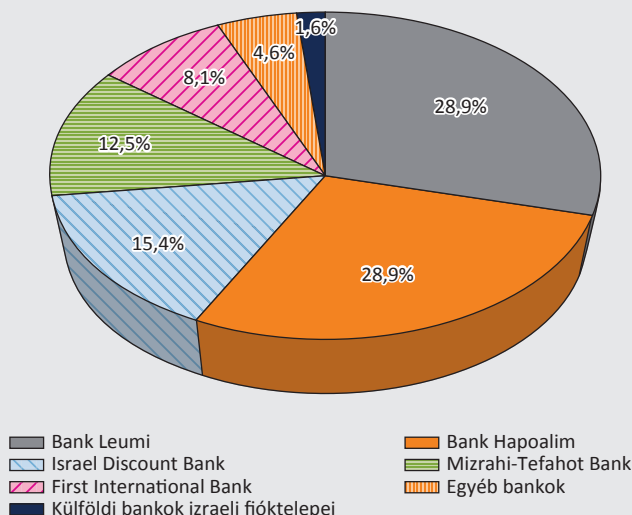
⁴ A Bank Leumi, a Bank Hapoalim, a Israel Discount Bank, és a Mizrahi-Tefahot Bank részvényeivel történt manipuláció, míg a First International Bank nem volt érintett az ügyben.

A devizahitelezés az Izraeli bankrendszerben az elmúlt két évtizedben végig jelen volt, rendszerkockázati problémát azonban mégsem jelentett. Ennek egyik oka az volt, hogy a bankrendszer devizában is megfelelő mennyiségű likviditással rendelkezett. Ez a devizaforrás ráadásul ügyfélbetétekből származott, így a bankoknak nem a bankközi piacról vagy swap ügyletek révén kellett azt megszereznie. Az ügyfélbetétek devizában denominált része a vizsgált két évtizedben meglehetősen stabilan alakult, mindvégig a teljes állomány 30 százaléka körül mozgott. Ezen betétek jelentős részét a külföldön élő zsidóság Izraelben tartott dollármegtakarításai alkották (Marzuk 2010:253).

A devizaforrások szerkezetének megfelelően a devizahitelezés nagyrészt dollár alapon valósult meg, amit főként az exportra termelő vállalatok vettek igénybe. A kilencvenes évek második felében azonban, elsősorban a sékel hiteleknél kedvezőbb kamatkondíciók miatt, az építőiparban is megnőtt a kereslet a devizahitelek iránt. Ez utóbbi szereplők azonban már nem feltétlenül rendelkeztek devizajövedelemmel, ami az árfolyammozgások hatását semlegesíthette volna. A kilencvenes évek végére azonban a dollár sékellel szembeni kamatelőnye lecsökkent, továbbá a sékel is jelentősen gyengült, ami visszavetette a devizahitelek iránti keresletet. Emiatt a természetes fedezettel nem rendelkező vállalatok körében nem épült ki számottevő kitétség (Bank of Israel 1998). A kétezres évek elejétől a tőkepiacok térnyerésével a belföldi exportáló vállalatok egyre nagyobb arányban a külföldi vagy hazai kötvénypiacokról vontak be devizaforrásokat, ami a banki mérlegben a devizahitelek

1. ábra

Az izraeli bankrendszer intézményi szerkezete a 2012 év végi mérlegfőösszeg alapján

Forrás: Bank of Israel (2012:8)

arányának csökkenéséhez vezetett. A devizahitelek visszaszorulását az sem állította meg, hogy a bankrendszer egyre növekvő volumenben külföldi szereplőket is hitelezett devizában. Mindez a magánszektor deviza hitelállományának folyamatos leépülését eredményezte, ami az 1998 év végi 38 százalékról 2013 végére 9 százalékra mérséklődött.

Az izraeli bankrendszer nemzetközi összehasonlításban is erősen koncentrált: HH-index⁵ értéke 2012 végén 0,2 volt, aminél Európában csak három ország (Finnország, Észtország és Hollandia) rendelkezett nagyobb piaci koncentrációval (*Bank of Israel* 2012). Az öt nagy bankcsoport mérlegfőösszege a piac 94 százalékát lefedi, míg a csoporthoz nem tartozó három független bank részesedése kevesebb, mint 5 százalékot tesz ki, a fennmaradó 1,5 százalék körüli piaci részen pedig négy külföldi bank fióktelepe osztozik. A két legnagyobb bankcsoport piaci részesedése 58 százalék (*1. ábra*). A bankcsoportok azonban nem csak a banki eszközök, hanem a különböző befektetési szolgáltatások terén is hasonlóan koncentrált piacszerkezet hoztak létre, ami az ebből fakadó érdekkonfliktusok miatt a szabályozó hatóságokat 2005-ben jelentős reformok kidolgozására készítette.

A BACHAR reform (2005)⁶

A pénzügyi intézmények és piacok szabályozásának reformtervezetét kialakító kormányközi bizottságot (Bachar Bizottság) Dr. Yossi Bachar pénzügyminiszter vezette. A bizottság javaslatait a Knesset (izraeli parlament) 2005 júliusában fogadta el. A bizottság szerint a magas koncentráció önmagában még nem lenne a piaci versenyt korlátozó áthatolhatatlan akadály, azonban a kapcsolódó érdekkonfliktusokkal együtt egy olyan negatív spirált hoz létre, ami a konzerválja a jelenlegi állapot.

A bizottság az alábbi érdekkonfliktusokat azonosította:

- 1) A bankok egyszerre (befektetési) tanácsadók és nyugdíj-, illetve befektetési alapok tulajdonosai/alapkezelői. Ez arra ösztönzi őket, hogy olyan tanácsokkal lássák el ügyfeleiket, hogy azok az általuk kezelt pénzügyi instrumentumokba fektessenek.
- 2) Bankok jegyzési garanciát vállalhatnak és hitelezhetnek is, ami arra ösztönzi őket, hogy olyan adósoknak jegyezzék le az értékpapír kibocsátását, akik a befolyt összegből korábbi hiteleiket fizetik vissza.
- 3) Az ellenőrzésük alatt lévő alapok forrásait arra is használhatják, hogy a saját leányvállalataik által kibocsátott értékpapírokat vásárolják meg.

⁵ A bankok mérlegfőösszeg-arányos piaci részesedéseiből számított Herfindahl–Hirschman Index, ami a piaci szereplők részesedéseinek négyzetösszegével méri a piac koncentráltságát. Értéke nulla és egy között mozoghat: nulla értéket a tökéletes verseny, míg egyet a tiszta monopólium esetén vesz fel.

⁶ *Manor (2005)* és *Sokoler (2006)* alapján.

- 4) Nyugdíj- és befektetési alapok tulajdonosaiként, illetve alapkezelőiként arra is ösztönözve vannak, hogy az általuk ellenőrzött alapok számára kizárólag saját kereskedelmi banki szolgáltatásaikat kínálják.

A fenti érdekkonfliktusok feloldására a szabályozók korábban az egyes információk felhasználását korlátozó ún. kínai fal típusú szabályozással próbálkoztak. Mivel ezek nem bizonyultak elég hatékonyak, a Bachar Bizottság a tulajdonosi struktúra és a pénzügyi közvetítők tevékenységének megváltoztatását javasolta, az alábbiak szerint:

- 1) A nyugdíj- és befektetési alapok leválasztása a bankokról

A bankoknak sem közvetett, sem közvetlen részesedésük nem lehet nyugdíj-, illetve befektetési alapokban. Továbbá nem is kezelhetik ezen alapok vagyonát.

- 2) A nagybankok jegyzési garanciavállalásának korlátozása

A jegyzési garanciát vállaló bank nem vehet részt értékpapír nyilvános kibocsátása esetén az ár megállapításában, ha nagy pénzügyi összeget adott kölcsön a kibocsátó cégnek (legalább 5 millió sékel, és ez a kibocsátó cég teljes pénzügyi kötelezettségének több mint 10 százalékát teszi ki). Továbbá a jegyzési garanciát vállaló bank ne kapjon engedélyt arra, hogy 5 százaléknál több értékpapírt értékesítsen abból, amelyet kibocsátáskor neki vagy a csoportba tartozó intézményeknek összesen felajánlottak.

- 3) A nem banki pénzügyi közvetítők koncentrációját csökkentő lépések

Ahhoz, hogy az 1) pontban a bankok számára előírt részesedések eladása a nem banki közvetítők (biztosítók, befektetési vállalkozások) szektorában ne okozzon túlzott koncentrációt, a bizottság azt javasolta, hogy azokat a felvásárlásokat ne engedélyezzék, ahol a felvásárlás után nyugdíj-, illetve életbiztosítási portfóliók esetén konszolidáltan 15 százaléknál nagyobb piaci részesedés, míg befektetési alapoknál 20 százaléknál nagyobb piaci részesedésű csoport jönne létre.

- 4) A bankok tevékenységének kiterjesztése nyugdíj- és biztosítási termékek értékesítésére

Azért, hogy a bank tanácsadói- és fiókhálózatának kihasználtsága növekedjen, engedélyezik a bankok számára, hogy életbiztosításokat, illetve nyugdíj-megtakarítási termékeket is értékesítsenek.

A fenti intézkedések hatására az alapkezelők és a tőkepiac a bankszektor valódi versenytársává válna, erősítve a nem banki hitelcsatornák (részvény és kötvénypiacok), illetve a nem banki megtakarítási formák (befektetési alapok, nyugdíjalapok, biztosítások) szerepét a pénzügyi közvetítésben.

Bár a bankszektor oligopol jellege nem sokat változott az elmúlt húsz év során, a tulajdonosi struktúra jelentősen átalakult. 1985 után egy reformfolyamat vette kezdetét, mely során az állam elkezdett kivonulni a gazdaságból, több teret engedve a piaci folyamatoknak. Ebbe a folyamatba illeszkedő tőkepiaci liberalizáció részeként a korábban államosított négy bankcsoport részvényeit 1993 és 1998 között ismét bevezették a tőzsdére, majd ezt követően elkezdődött az állami részesedések értékesítése. A bankszektor privatizációja során 2005 végéig az érintett négy bankcsoportból háromban teljesen megszűnt az állami befolyás, míg a legnagyobb intézményben (Bank Leumi) 11,5 százalékos, a harmadik legnagyobb bankcsoportban (Israel Discount Bank) pedig 25 százalékos részesedést tartott meg az állam (OECD 2011:22). Később azonban ezeket a részesedéseket is értékesítette. 2012 végén már csak a legnagyobb bankcsoportban volt állami tulajdonrész (közel 6 százalékos), ami a szórt tulajdonosi struktúra ellenére sem jelentett irányító befolyást (1. táblázat).

1. táblázat			
Az Izraeli bankrendszer tulajdonosi szerkezete 2012 végén			
	Öt százalék feletti tulajdonosok és intézményi befektetők részesedése (%)	ebből: állami részesedés (%)	Közkészhányad (%)
Bank Leumi	18,5	6,0	81,4
Bank Hapoalim	29,5		70,5
Israel Discount Bank	25,2		74,8
Mizrahi-Tefahot Bank	47,3		52,7
First International Bank	80,0		20,0
Forrás: Bank of Israel (2012:7)			

A privatizáció során külföldi befektetők csak a harmadik legnagyobb (15 százalékos piaci részesedésű Israel Discount Bank) intézményben szereztek meghatározó részesedést, így a bankrendszer irányítása alapvetően hazai kézben maradt. Külföldi bank izraeli leányvállalataként 2007 óta egyetlen szereplő tevékenykedik 1 százalék alatti piaci részesedéssel, míg az ezredforduló óta öt külföldi bank fióktelepként kezdte meg működését Izraelben, melyek közül négy jelenleg is működik. Ez utóbbi intézmények piaci részesedése 2 százalék körül mozog. Összességében tehát a külföldi irányítású bankok részesedése nem éri el a bankrendszer mérlegfőösszegének 20 százalékát. A nagy bankcsoportok tevékenységében a széles körű diverzifikációnak köszönhetően nincsenek jelentős eltérések, a kisebb külföldi intézmények ezzel szemben a tevékenységek csak egy szűkebb skáláját kínálják, ügyfélkörüket tekintve pedig elsősorban a nagyvállalatokra, illetve a privát banki ügyfelekre fókuszálnak (Marzuk 2010).

Az elmúlt két évtizedben a bankszektor egy lassú konszolidációs folyamat jellemezte, ahol a méretgazdaságosság jegyében az egyes bankcsoportokhoz tartozó intézmények összeolvadtak vagy felvásárolták őket. A hitelintézetek száma így 36-ról 19-re csökkent, ami a négy fióktelepet és a három független bankot is magában foglalja. A vizsgált időszakban csak a BNP Paribas fióktelepe hagyta el a piacot, mégpedig 2012-ben. Az intézmények számát az is csökkentette, hogy 2002-ben két bank csődbe ment. 2002 áprilisában egy kisebb kereskedelmi bank, a fél százaléknál is kisebb piaci részesedésű Trade Bank ment csődbe belső csalás és sikkasztás miatt. A betétesek kifizetését betétbiztosítási alap hiányában a Bank of Israel és a kormány garantálta. Néhány hónappal később a 2 százalék körüli piaci részesedésű, állami tulajdonú Industrial Development Bank of Israel került bajba. Ez utóbbi intézmény esetében a felszámolásra bankpánik miatt került sor. Az ügyfélbetétek hirtelen kivonását a bank gyenge eredménye és reputációja mellett a Trade Bank csődjét követő bizalmatlanság is táplálta. A bank likviditását a központi bank stabilizálta, amely rendkívüli hitelt nyújtott az intézménynek a kiáramló betétek kifizetéséhez. Ezek után az állam, mint tulajdonos a bank felszámolása mellett döntött (*Bank of Israel 2002*).

Betétbiztosítás vagy hallgatólagos kormányzati garancia

Az izraeli pénzügyi rendszer egyik megkülönböztető vonása, hogy nem rendelkezik a fejlett országok gyakorlatához hasonló hivatalos betétbiztosítási intézménnyel. Törvény szabályozza, hogy az izraeli jegybank (Bank of Israel) elnöke dönthet a banki betétek teljes vagy részleges garantálásáról. A garancia szólhat határozott vagy határozatlan időre, lehet feltételhez kötött, vagy feltétel nélküli. A hallgatólagos kormányzati garancia egy 1983-as eset eredménye, amikor a kormányzat államosítással mentette meg a legnagyobb izraeli bankokat. Ezt a precedenst erősítették a hatóságok azzal, hogy 1985-ben és 2002-ben két kisebb banknál is garantálták a betéteket. Formálisan az izraeli jegybank elnöke csak kormányzati jóváhagyás után jogosult garantálni a betéteket. Valójában azonban a hatóság még soha sem hagyta, hogy a betétesek elveszítsék a pénzüket, ezért a piaci szereplők abban bíznak, hogy a kormányzat hallgatólagosan garanciát vállal minden banki betétre. Ez a garancia azonban nem vonatkozik a külföldi bankokra (akár fióktelep, akár leányvállalat útján tevékenykedik Izraelben), illetve a nem banki intézményekre. A legutóbbi nyilatkozatok alapján, ha egy hivatalos betétbiztosítási intézmény felállításra kerülne, a betétbiztosítás terén, a fejlett országok gyakorlatának megfelelően nem lenne különbség helyi és külföldi bankok között (*Marzuk 2010:253–254*).

Mindazonáltal egy teljes körű kormányzati garanciába vetett bizalom a bankrendszer erkölcsi kockázatait növeli, mivel egyrészt a nagybetétesek kevésbé vannak ösztönözve, hogy figyelemmel kísérjék a bank tevékenységét, másrészt ez a szituáció a bankokat is kockázatosabb ügyletek irányába terelheti. A jelenlegi rendszer ellen szól az is, hogy a törvény szerint a betétesek kártalanítása csak joga, nem pedig kö-

telezettsége a központi banknak (Bank of Israel), ami bizonyos helyzetekben kevés lehet a bankpánik elkerüléséhez. Mindezek fényében egy formális betétbiztosítási rendszer felállítása mindenképpen megfontolandó (IMF 2012:23–25).

3. Eszközoldal, likviditási helyzet

Vélhetően az állami tulajdonnal összefüggésben, 1995-ben a bankrendszer mérlegének még viszonylag nagy részét, közel 10 százalékát tették ki a kormányzatnak nyújtott hitelek, ez az arány azonban már 1998-ra 4 százalékra mérséklődött, az ezt követő években pedig tovább csökkent. A 2013-as év végén az állammal szembeni kitettség aránya már a fél százalékot sem érte el. A teljes hitelállomány aránya az elmúlt, közel két évtizedben végig a mérlegfőösszeg 60 százaléka körül mozgott.

A magánszektorban nyújtott hitelek állománya a vizsgált időszakban évente átlagosan 9 százalékkal bővült. Érdekes módon átlag feletti növekedés többek között a válság éveiben, így például 2001-ben (13 százalékos) és 2008-ban (10 százalékos) volt megfigyelhető. Ennek az a magyarázata, hogy ezekben az időszakokban a válság által elsőként érintett tőkepiacokról kiszoruló nagyvállalatok nagyobb arányban vontak be banki forrásokat. Ez a hitelállomány mellett a banki hitelportfólió koncentrációját is növelte, továbbá csökkentette a bankok hitelezési képességét a kiskereskedelmi (kkv- és lakossági) szegmensben. Gazdasági fellendülés idején pedig ennek az ellenkezője történt: a nagyvállalatok visszatértek a részvény- és kötvénypiacokra, a banki hitelezés pedig a kiskereskedelmi üzletágban erősödött.

A válság hatását tehát a tőkepiac valamelyest tompította, így a banki hiteldinamika a vizsgált időszakban nem mutatott szélsőséges kilengéseket. Mindebből az is látható, hogy a bankszektor főként a nagyvállalati szegmensben versenyző, míg a kiskereskedelmi üzletágban ez már sokkal kevésbé nyilvánvaló. Emiatt a válság során a kkv-szegmens forráshoz jutását a kormányzat speciális pénzalapokkal is támogatta. A kis vállalkozások számára 180 millió sékelt, míg a középvállalatok számára 260 millió sékelt különítettek el. Ezeket a kormányzati pénzeket a tenderen sikeres bankok juttatták el a kkv-khoz, vállalva, hogy a támogatás mellé saját forrásból is nyújtanak hitelt (OECD 2011:10). Mindazonáltal a kormányzati hitelösztönzés mértéke a kkv-szegmens hitelállományához képest, ami 2009 év végén 50 milliárd sékelt tett ki, marginálisnak mondható. Azért, hogy a tőkéhez jutás ne gátolhassa a hitelezést, a kormányzat egy 6 milliárd sékel összegű garanciakeretet is a bankok rendelkezésére bocsátott, amelyet alárendelt kölcsöntőke kibocsátására használhattak volna fel. A tőkével való megfelelő ellátottságot tükrözi, hogy az említett garanciát egy bank sem vette igénybe (OECD 2011:9).

A 2008-as válságot követően a kiskereskedelmi tevékenység alapvetően a lakáscélú hitelezés területére fókuszált. 2008-ban a tőkepiacok gyenge teljesítménye miatt a háztartások hosszú távú megtakarításaik egy részét a befektetési alapokból, illetve

az életbiztosításokból ingatlanba csoportosították át, amihez az alacsony kamatok miatt banki finanszírozást is igénybe vettek. Ennek eredményeként a lakáscélú hitelek állománya 2008 végétől 2012 végéig évente átlagosan 14 százalékkal bővült, aránya pedig a teljes hitelállományon belül 19 százalékról 28 százalékra emelkedett. A lakáshitel portfólió kockázatát a jegybank az LTV⁷-szabályozás, illetve a lakáshitelek utáni értékvesztés és tőkeképzés szigorításával kívánta elérni. 2012 novemberétől a befektetési céllal vásárolt lakások esetén az ingatlan értékének 50 százalékban maximálták a folyósítható hitel nagyságát, míg egyéb esetekben 70 százalékban. Ez alól kivétel az első lakáshoz jutás, amikor 75 százalékos LTV-t is megengednek. Ezen túlmenően 2013 márciusától a bankoknak a 45 és 50 százalékos LTV-sávba eső lakáshitelek után 50 százalékos, míg a 60 százalék feletti LTV-sávba esők után 100 százalékos tőkesúlyt kell alkalmazniuk. A lakáshitelek után minimum 0,35 százalékos értékvesztést kell képezniük (*Bank of Israel 2012*).

A banki hitelportfólió minősége a vizsgált, közel 20 éves időszakban folyamatos javulást mutatott. Bár a 2008-as válság utáni években a problémás hitelek aránya ismét 7 százalék fölé emelkedett, a portfólió romlása még ebben az időszakban sem mondható kiugrónak. 2013 végére a problémás hitelek aránya rekord alacsony szintre, 5 százalékra csökkent, ami nagyrészt a lakáshitelezés felfutásához köthető. A problémás hitelek aránya ez utóbbi szegmensben ugyanis mindössze 1,5 százalék, ami jóval alatta van a vállalati portfólió 8 százalékos értékének. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a lakossági hitelállomány jelentős része a gyors állománybővülés miatt még nagyon fiatal, ezért a hozzá kapcsolódó hitelkockázatoknak eddig csak kis része realizálódhatott.

Az izraeli bankrendszer likviditása nemzetközi összehasonlításban is magasnak számít. A likvid eszközök (értékpapírok, bankközi kihelyezések és készpénz) aránya a mérlegfőösszeg 30 százaléka körül ingadozott a vizsgált két évtizedben, míg a betétállományhoz viszonyított aránya 35 és 40 százalék között mozgott. Bár az értékpapír-portfólión belül a subprime-válsággal érintett külföldi bankok papírjai is megtagálhatóak voltak, arányuk azonban nem volt olyan jelentős, hogy likviditási válságot okozzon a bankrendszerben. Ráadásul a Lehman Brothers csődje utáni időszakban a pénzügyi rendszer likviditását a központi bank állampapír- és devizavásárlásokkal is támogatta. A válságot követően a bankok – a külföldi értékpapírok magasabb kockázata, illetve az alacsony kamatkörnyezet miatt – likvid eszközeik egy részét hazai állampapírokba csoportosították át. Az értékpapír-portfólión belül a külföldi papírok aránya a 2008 évvégi 31 százalékról 2013 évvégre 20 százalék alá süllyedt, míg a hazai állampapírok aránya ugyanebben az időszakban 15 százalékról 37 százalékra emelkedett.

⁷ Az LTV (Loan to Value)-mutatószám a folyósított hitel és a hitelfedezet értékének hányadosa.

4. Forrásszerkezet és szolvencia

Az izraeli bankrendszer forrásoldalát az ügyfélbetétek dominanciája jellemzi. Az elmúlt 20 évben ezek a tételek adták a források 75–80 százalékát. Emiatt a bankrendszer csak kismértékben (átlagosan 4–5 százalékban) támaszkodott bankközi forrásokra, ami a legutóbbi pénzügyi válsággal szemben is igen ellenállóvá tette. A bőséges betéti forrás miatt a bankok kötvénykibocsátással csak alárendelt kölcsöntőkét vonnak be, melynek aránya 2013 végén a mérlegfőösszeg közel 4 százalékát tette ki. A sajáttőke-mérlegen belüli aránya pedig stabilan 7 és 8 százalék között alakult.

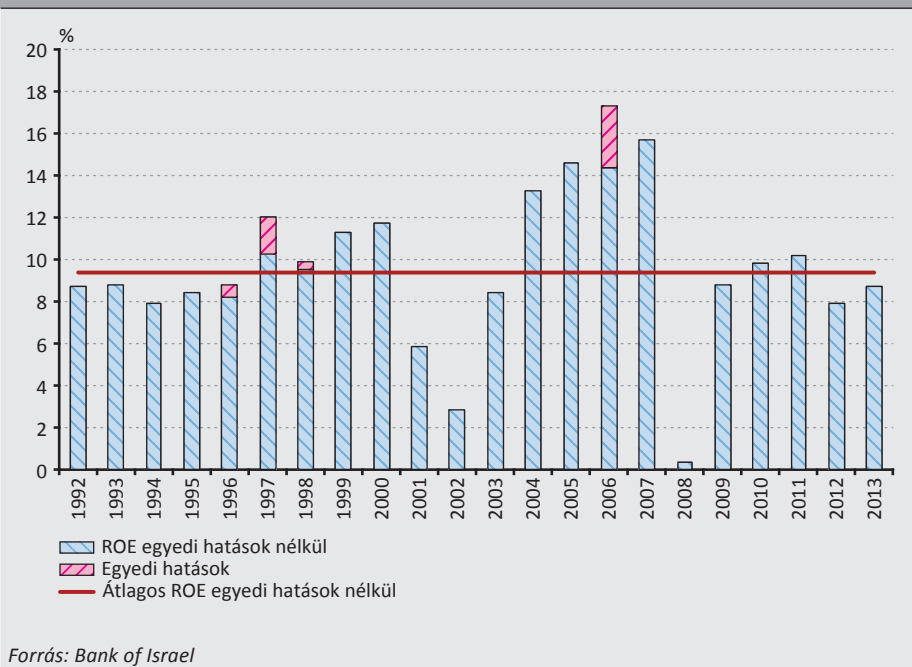
Bár a bankrendszer tőkemegfelelése mindvégig jóval a szabályozói minimum felett alakult, nemzetközi összehasonlításban egészen 2009-ig a nem érte el a fejlett országok átlagát. A tőkepuffer emelése érdekében a központi bank 1999 elejétől 9 százalékra emelte a tőkekövetelmény minimális szintjét, azonban a nemzetközi átlag eléréséhez ez sem bizonyult elegendőnek. 2009-ben, amikor a Bázeli II. tőkeszabályozást bevezették, a tőkekövetelmény minimális szintjét 12 százalékban határozták meg. Ennek teljesítését az is segítette, hogy a központi bank egy rendeletben lényegében megakadályozta az osztalékfizetést. Mindezek hatására a bankrendszer tőkemegfelelése 2009 végére 13,7 százalékra emelkedett, elérve a hasonló fejlettségű bankrendszerek szintjét. A Bázeli III. szabályozásra való felkészülés keretében azonban a bankoknak tovább kell erősíteniük tőkehelyzetüket: 2015-ig a legjobb minőségű CET 1 tőkeelemekre 9 százalékos tőkemegfelelést kell elérniük, míg a két legnagyobb bankcsoportnak (Bank Leumi és Bank Hapoalim) 2017-ig a 10 százalékot kell teljesítenie. Ez a bázelinél szigorúbb követelményeket és gyorsabb implementálást jelent. A felkészülés a magas elvárások ellenére jól halad. A bankszektor CET 1 tőkemegfelelése már 2013 közepére elérte a 9 százalékos szintet, a teljes szavatoló tőkére nézve pedig megközelítette a 15 százalékot.

Az izraeli bankrendszer jövedelmezősége a vizsgált, közel két évtized során végig a pozitív tartományban mozgott, ami több tényezővel magyarázható. Egyrészt a konzervatív banki működés következtében a bankrendszer tőkéjét meghaladó hitelkockázatok nem épültek fel, másrészt a subprime-válsággal érintett intézmények felé nem volt nagy kitétséjük, harmadrészt pedig a bankcsoportok tevékenységének széles spektruma biztosította az egyenletesebb jövedelmezőséget. Ez utóbbiban a kétezres évek elején kiemelt szerepet játszott a bankcsoportok külföldi leányvállalatainak eredménye is. Az izraeli bankcsoportoknak azonban e kezdeti sikerek és az ezt követő tekintélyes beruházások ellenére sem sikerült stabil és jelentős profitcentereket létrehozniuk külföldön. A bankrendszer sajáttőke-arányos jövedelme (ROE) 0,4 és 17,3 százalék között mozgott a vizsgált időszakban, ezt azonban sokszor egyszeri tényezők (pl. nem pénzügyi vállalatokban, alapkezelő társaságokban meglévő részesedések eladása) is nagyban befolyásolták. E hatásoktól megtisztítva az elmúlt két évtized átlagos ROE-értéke 9,3 százalék körül alakulna (2. ábra). A banki jövedelmet a társasági adón túl más pénzügyi stabilitási célú adó vagy járulék nem

terheli. A társasági adókulcs 2013 végén 25 százalék volt, ami az OECD-országok átlagával nagyjából megegyező szintet jelent.⁸

2. ábra

Az izraeli bankrendszer jövedelmezőségének (ROE) alakulása

Az izraeli bankrendszer példáján láthattuk, hogy ha az univerzális bankrendszer nagy piaci koncentrációval párosul, az stabilitási szempontból is jelentős kockázatok kiépüléséhez vezethet. Egy ilyen intézményi szerkezet mellett a szabályozó hatóságok szerepe kiemelkedő fontosságú. A banki működés ésszerű szabályozásával és a verseny erősítésével azonban el lehet érni, hogy hosszú távon az univerzális banki koncepció előnyei érvényesüljenek. Ez alapvetően a banki jövedelmezőség stabilitásában nyilvánul meg, ami ezen intézmények sokkellenálló képességét erősíti.

Az izraeli bankrendszert a Lehman Brothers csődjét követő pénzügyi válság szinte alig érintette, amelyben a stabil jövedelmezőség mellett más tényezőknek is fontos szerepe volt. Egyrészt az izraeli bankrendszer finanszírozása döntő mértékben ügyfélbetéteken alapul, és csak kismértékben támaszkodik bankközi forrásokra, ami szintén a nemzetközi pénzügyi sokkok begyűrzésének esélyét csökkenti. Másrészt-

⁸ Forrás: Corporate tax rates table

<http://www.kpmg.com/global/en/services/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx>
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

ről pedig az ügyfélbetétek dominanciája a forrásoldalon automatikusan biztosítja, hogy a betétgyűjtés és a hitelezés egészséges aránya a gazdasági növekedés felívelő ciklusaiban se boruljon fel, azaz túlzott hitelezési kockázatok ez utóbbi időszakokban se épülhessenek fel. Harmadrészt pedig a bankok subprime-eszközökben meglévő kitettsége is mérsékelt volt.

Mindemellett a bankrendszer hitelkínálatát a tőkepiac is jól kiegészíti, ami mérsékli a banki hitelezés kilengéseit a gazdasági ciklusok között. Ez a bankrendszer kevésbé prociklikus működését eredményezi, amennyiben turbulens időszakokban a tőkepiacokról kiszoruló nagyvállalatok nagyobb arányban vonnak be banki forrásokat, míg gazdasági fellendülés idején visszatérhetnek a részvény- és kötvénypiacokra.

Felhasznált irodalom

Bank of Israel (2013): *Israel's Banking System - First Half Of 2013*. 2013. október.<http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skiraHalf2013.aspx>
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2012): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2012*. 2013. július.
<http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira12.aspx>
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2011): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2011*. 2012. október.
<http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira11h.aspx>
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2010): *Israel's Banking System – Annual Survey, 2010*. 2011. október.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira10_ski-ra10e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2009): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2009*. 2010. november.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira09_ski-ra09e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2008): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2008*. 2009. október.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira08_ski-ra08e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Bank of Israel (2007): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2007*. 2008. október.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira07_ski-ra07e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.

- Bank of Israel (2006): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2006*. 2007. december.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira06_ski-ra06e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2005): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2005*. 2007. május.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira05_ski-ra05e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2004): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2004*. 2006. március.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira04_ski-ra04e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2003): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2003*. 2005. március.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira03_ski-ra03e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2002): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2002*. 2004. március.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira02_ski-ra02e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2001): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2001*. 2002. szeptember.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira01_ski-ra01e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (2000): *Israel's Banking System - Annual Survey, 2000*. 2001. december.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira00_ski-ra00e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (1999): *Israel's Banking System - Annual Survey, 1999*. 2000. szeptember.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira99_ski-ra99e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- Bank of Israel (1998): *Israel's Banking System - Annual Survey, 1998*. 1999. július.
http://www.boi.org.il/en/NewsAndPublications/RegularPublications/Pages/skira98_ski-ra98e.aspx
Letöltés dátuma: 2014.04.06.
- IMF (2012): International Monetary Fund : *Israel: Technical Note on Crisis Prevention and Management*. IMF Country Report No. 12/304, 2012. november.

Manor, Y. (2005): *Izrael legnagyobb tőkepiaci reformja*. Biztosítási szemle, 2005. november – december.

Marzuk, D. (2010): *Domestic bank intermediation: domestically owned versus foreign-owned banks in Israel*. In: The global crisis and financial intermediation in emerging market economies, BIS Papers No 54, 2010. december.

OECD (2011): *Israel: Review Of The Financial System*. 2011. szeptember.

Sokoler, Meir (2006): *Changes in the Israeli banking system*. In: The banking system in emerging economies: how much progress has been made?, BIS Papers No 28, 2006 augusztus.

Felhasznált adatok

<http://www.boi.org.il/en/BankingSupervision/Data/Pages/AnnualInformation.aspx>

Letöltés dátuma: 2014.04.06.

Melléklet

Az izraeli bankrendszer főbb mutatóinak alakulása							
	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét	39%	42%	38%	37%	38%	38%	35%
Magánszektornak nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány	49%	52%	57%	58%	60%	61%	62%
Problémás hitelek ² az összes hitel arányában	12,9%	9,4%	9,0%	10,6%	6,2%	7,4%	5,0%
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/problémás hitelek	na.	29,7%	28,3%	34,2%	44,3%	40,5%	36,3%
Devizakockázat							
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	32%	38%	37%	31%	19%	13%	9%
Források							
Betét/összes forrás	80%	83%	84%	83%	78%	75%	80%
Kötvények+alárendelt kölcsön+ külföldi hitel- keret/összes forrás	6,6%	4,7%	5,0%	5,4%	9,6%	11,8%	6,0%
Szolvencia							
Tőke/RWA	9,6%	9,2%	9,4%	10,7%	11,0%	14,0%	14,9%
ROE	8,4%	9,9%	5,8%	13,2%	15,6%	9,8%	8,7%
Megjegyzés: a problémás hitelek a nemteljesítő állományon túl magukban foglalják az átstrukturált és külön figyelendő állományokat is. Forrás: Bank of Israel							

A japán bankrendszer átalakulásának főbb állomásai

Hidasi Balázs – Papp István

Japánban az 1950-es és 60-as években a monetáris hatóságok szigorúan szabályozták a pénzügyintézetek működését; a hitelezést döntően a bankok végezték. A szigorúan szabályozott és rugalmatlan bankrendszer az 1970-es években egyre inkább gátja lett a gazdaság további modernizációjának és nemzetköziesedésének, ezért az 1970-es években Japánban is elkezdődött a pénzügyi dereguláció, ami felgyorsította a tőkepiac fejlődését és a pénzügyi szektor átalakulását. A kötvénypiac kialakulásával alternatív finanszírozási lehetőségek váltak elérhetővé a vállalatok számára, aminek következtében a bankok elveszítették ügyfeleik egy részét, s ennek kompenzálása céljából egyre aktívabbá váltak az ingatlanfinanszírozásban. Az 1980-as évek végére a spekulatív részvényvásárlások és ingatlan-adásvételek „buborékgazdaság” kialakulását eredményezték, majd miután az eszközárak emelkedő trendje megfordult, a bankok nemteljesítő hitelállománya historikus csúcsra növekedett. A magas NPL-rátát csak több mint 15 év eltelte után sikerült tartósan 3 százalék alá szorítani. A magas nemteljesítő hitelállomány kezelése éveken át lekötötte a szektor erőforrásait, ezért a japán bankrendszer nemzetközi versenyképessége leromlott, amelyen a méretgazdaságosság kiaknázásával igyekeztek javítani. A megabankok színre lépése kedvezően hatott a versenyképességi hátrányok lefaragására, de egyúttal egy új, rendszerszintű kockázattal terhelte meg a pénzügyi szektort a „too big to fail” probléma felerősítésével.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G18, G21, G28

Kulcsszavak: Japán, bankrendszeri reformok, pénzügyi dereguláció, nemteljesítő hitelállomány

1. Szigorúan szabályozott bankrendszer az újjáépítés támogatásának jegyében

A japán bankok az 1950-es és 60-as években szigorúan szabályozottan, a világ pénzügyi piacaitól elszigetelten működtek, mert a kormány lényegében megtiltotta, hogy a hazai tőke elhagyja az országot. Ezek az évek a háború utáni újjáépítés jegyében teltek, s ahhoz minden belső forrásra szükség volt, amit elsősorban a kiemelt ipar-

Hidasi Balázs a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: hidasib@mnbb.hu.

Papp István a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. E-mail: pappis@mnbb.hu.

ágakba koncentráltak. A monetáris hatóságok szigorúan szabályozták a pénzügyi intézetek működését, a piacot erős szegmentáltság jellemezte, s a kamatok többségét mesterségesen alacsony szinten rögzítették (Suzuki 1992). 1945-ben Japán elvesztette a világháborút, az országot amerikai csapatok szállták meg. A megszálló erők átalakították az ország gazdasági és pénzügyi rendszerét, így olyan bankrendszer jött létre, amely funkcionálisan és földrajzilag is erősen szegmentált volt (Vittas et al. 1994). A megszálló erők élesen elkülönítették a kereskedelmi és a befektetési banki tevékenységet. A kereskedelmi bankok csak rövid lejáratú forrásokat gyűjthettek, és csak rövid lejáratú hiteleket nyújthattak. A hosszú lejáratú hitelezés az ún. „long term credit bank”-ok (*chougin*) feladata lett. A vagyonkezelés néhány trust bank (*shintaku ginko*) privilégiuma volt. A nagy, országos fiókhálózattal rendelkező kereskedelmi bankok (*toshi ginko*) ügyfelei főként a nagyvállalatok közül kerültek ki, a közép- és kisvállalatok bankjai pedig a regionális bankok (*chigin*) lettek. A helyi kisvállalatok finanszírozási igényeit főként a helyi hitelintézetek (*shinkin*) és a takarékszövetkezetek (*shinyou kumiai*) elégítették ki. A hitelezést döntően a bankok végezték, a nem banki közvetítők és az értékpapírpiacon szerepe korlátozott volt. A vállalati hitelek esetében gyakoriak voltak a hitellimitek, de a KKV-k mellett a háztartások is csak nehezen jutottak hitelhez ezekben az években. A belföldi források szűkösek voltak, a külföldi hitelfelvétel pedig nem volt engedélyezett ekkoriban (Ito 1992:119).

Az 1950-es és 60-as években a japán bankrendszer lényegesen eltérő képet mutatott a korabeli amerikai vagy a nyugat-európai országok bankrendszereitől. A japán pénzügyi rendszer szigorúan szabályozott és erősen szegmentált volt, de ez nem tekinthető különlegesnek, mert a világ számos országában hasonló volt a helyzet. Ami valójában Japán sajátossága volt, az a „main bank”-nak nevezett intézményrendszer és a kereskedőházak¹ szerepe, valamint az, hogy a szigorú pénzügyi szabályozás makrogazdasági stabilitással, illetve exportorientált gazdaságpolitikával párosult.

A szigorúan szabályozott, s az újjáépítés támogatásának alárendelt bankrendszer az 1950-es és 60-as években sikeresen betöltötte a feladatát, de a 70-es évek kihívásai („Nixon-sokk”: a dollár kötött árfolyamon történő aranyra váltásának megszüntetése, olajválság stb.) jelentős átalakulást kényszerítettek ki a gazdaságban. Az átalakulás során a japán termelőkapacitások nemcsak újjáépültek, hanem modernizálódtak, energiatakarékosabbak lettek, s az ipar szerkezete is sokkal korszerűbbé vált. A pénzügyi rendszer azonban nem fejlődött ezzel összhangban, mennyiségileg

¹ Ezen intézmények nagyon fontos szerepet játszottak az újjáépítés során és az azt követő gyors gazdasági növekedés időszakában, ezért gyakran „kvázi bankok”-nak is nevezik őket. A kereskedőházak nagyon sok kisvállalatnak (termelőnek és kiskereskedőnek), valamint exportőröknek és importőröknek nyújtottak pénzügyi forrást (hitelt és tőkét), illetve adtak tanácsokat. A kereskedőházak jellemzően rövid és középtávú kereskedelmi hiteleket biztosítottak partnereiknek, valamint technikai segítségnyújtást, exportstratégiákat és marketingismereteket is biztosítottak részükre. A kereskedőházak jól ismerték a külföldi igényeket és piacokat, s így rendkívül hasznos segítséget tudtak nyújtani a partnereiknek, s ez a támogatás a KKV-k esetében létfontosságú volt.

ugyan jelentősen bővült, de struktúrája és főbb jellemzői alapvetően változatlanok maradtak².

A tartós ügyfélkapcsolat szerepe a vállalati hitelezésben

Egy vállalat „main bank”-ja alatt azt a bankot értjük, amely vagy az adott vállalat legnagyobb hitelezője, vagy a legjelentősebb részvényese, esetleg mindkettő. A vállalat és „main bank”-ja szoros, hosszú távú kapcsolatra lép egymással, s ebben a tartós elkötelezettségben nagyon ritkák a váltások. A vállalat nemcsak pénzügyi forrásokat kap a banktól, hanem szükség esetén konzultációs támogatásra is számíthat, ami komolyabb pénzügyi nehézség esetén megnyilvánul abban is, hogy a bank tagot delegál a cég igazgatótanácsába. A kölcsönös és tartós elkötelezettség azzal az előnnyel jár, hogy a vállalat biztonsággal számíthat a finanszírozási forrásokra, míg a bank a kamatjövedelem mellett egyéb díjbevételekhez jut (konzultációs díjak). A main bank intézménye révén sikerült csökkenteni a banki finanszírozás költségét, valamint könnyebb és kevésbé költséges volt a vállalatok átstrukturálása nehézségek esetén, hiszen a bank folyamatosan monitorozza a cég tevékenységét, s ezáltal csökken az információs aszimmetria a vállalat és a bank között. A bank általi folyamatos monitoring növelte a menedzsment döntéseinek megalapozottságát, aminek köszönhetően sikerült elkerülni a megalapozatlan expanziót, illetve a fejlesztések kudarcát. A „main bank” szerepkörben a nagy kereskedelmi bankok vannak, s mindegyikük köré nagyszámú vállalat csoportosul, amelyek általában azonos cégcsoporthoz (keiretsu) tartoznak. A nagyobb vállalatok jelentős része rendelkezik „main bank”-kal. A pénzügyi dereguláció valamelyest csökkentette a main bank szerepét, de ez az intézmény továbbra is fontos eleme a pénzügyi közvetítőrendszernek.

Az olajválság kitörése után, valamint az újjáépítés befejeződésével a japán cégek növekedési kilátásai romlottak, illetve ezzel összhangban beruházásaik látványosan csökkentek. A vállalatok korábbi, erőteljes banki forrásigénye jelentősen mérséklődött, sőt, több vállalat megtakarítóvá vált, s ezek a cégek magasabb kamatokat kezdtek el követelni betéteikért. A kereskedelmi bankok is egyre kevésbé függtek már a japán jegybank (Bank of Japan, BoJ) hiteleitől, mert a csökkenő hitelkeresletet más forrásokból is ki tudták szolgálni.

Ugyanakkor 1975 után a japán kormány jelentős hitelfelvevőként jelent meg a pénzügyi piacokon. Ezt az váltotta ki, hogy a kormány gazdaságélénkítési tevékenységének nagy forrásigénye volt, amelyet a pénzpiacról teremtett elő. A korábbi gazdaságpolitikát jelentősen módosítani kellett, mert a korábban preferált exportorientált iparágak és célterületek mellé fel kellett venni az energetikai ipart, valamint az energiatakarékos, illetve a környezettudatos megoldások fejlesztését is. Ugyanak-

² Az akkori gazdasági vezetés az ipari termelés növekedésének ösztönzését tekintette prioritásnak, a pénzügyi szektor fejlesztése sokkal kevesebb figyelmet kapott. A pénzügyi közvetítő rendszer szofisztikáltságának és hatékonyságának növelése csak a dereguláció kiteljesedésekor került előtérbe.

kor, ahogy nőtt az ország adósságállománya, úgy követelték egyre erőteljesebben a bankok a szabályozott kamatok megszüntetését, s a kötvénypiacok liberalizálását.

2. A pénzügyi dereguláció

A szigorúan szabályozott, izolált, s rugalmatlan bankrendszer az 1970-es években már egyre kevésbé felelt meg a kor követelményeinek, és mindinkább gátja lett a gazdaság további modernizációjának és nemzetköziesedésének. Japánban a pénzügyi dereguláció az 1970-es években kezdődött, s korántsem volt olyan gyors és kiterjedt, mint Amerikában vagy az Egyesült Királyságban. A pénzügyi szektor deregulációjával részletesen foglalkozott *Takeda et al. (1992)*. A japán pénzügyminisztérium (MOF) apró lépésekkel haladt a dereguláció útján, s a folyamat során végig igyekezett megőrizni korábbi, igen jelentős befolyását a pénzügyi szektorban. Először csak a nagy összegű betétek (1979-ben 500 millió jen felett) kamatát liberalizálták (így a háztartások és a KKV-k továbbra is kénytelenek voltak a rögzített betéti kamatokon elhelyezni megtakarításaikat), majd lépésről-lépésre, de időben elhúzva³ a többi betétét és hitelét is. *A kamatok teljes körű liberalizálására csak 1994-ben került sor.*

A pénzügyi piacok szegmentáltságának felszámolása még ennél is lassabban haladt, a bankok, a befektetési bankok és az értékpapírt forgalmazó cégek egészen 1999-ig nem léphettek be egymás működési területére.

Japánban a szegmentáció felszámolása azért tartott ilyen sokáig, mert az értékpapírcégek és a befektetési bankok erősen ellenezték, hogy a nagy és erős ún. „city bankok” (országos fiókhálózattal rendelkező kereskedelmi bankok) belépjenek a működési területükre, a MOF pedig attól tartott, hogy a gyors dereguláció következtében több pénzügyi szereplő csődbe menne.

A pénzügyi dereguláció következtében a bankok korábban virágzó hitelezési üzletága hanyatlásnak indult. A hitelintézetek elvesztették piacuk egy részét, s érezhetően csökkentek a hiteleken elérhető marzsok is, ugyanis a nagyobb cégek egyre inkább a kötvénypiacok felé fordultak, ráadásul a külföldi forrásbevonás is elérhetővé vált számukra.

³ A betéti kamatok deregulációjának időbeli széthúzása a kisebb bankokat védte, mert ezáltal időt kaptak a felkészülésre. A nagy összegű, piaci kamatozású betétek elsősorban a nagybankoknál jelentek meg, amelyek azonban a mérhetőség miatt könnyebben és gyorsabban tudtak alkalmazkodni a fizetendő magasabb betéti kamatokhoz.

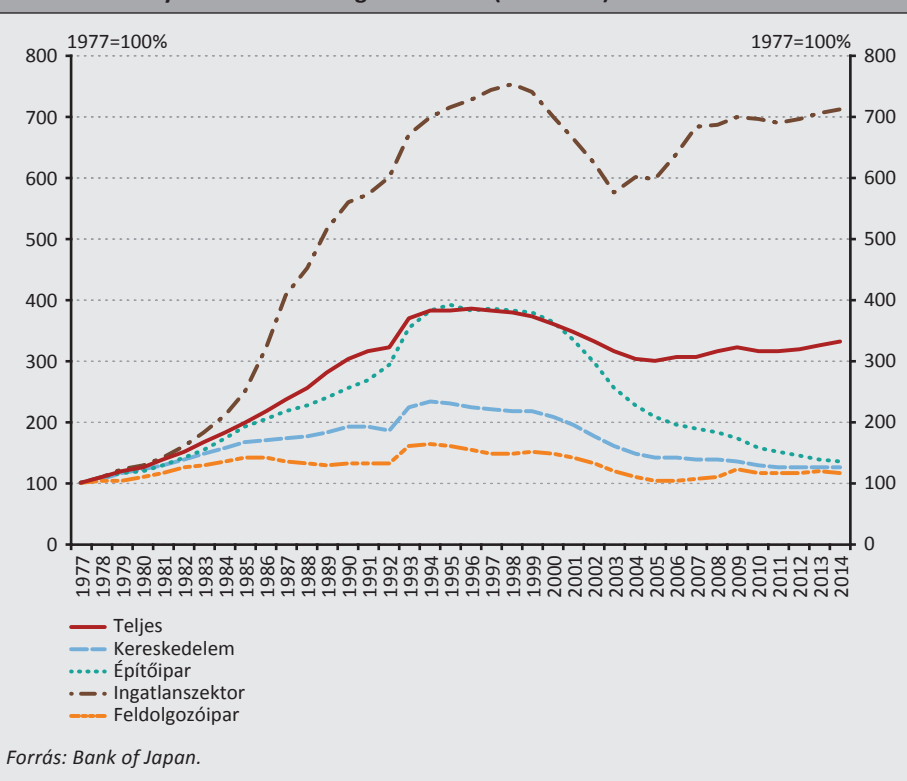
3. A „buborékgazdaság” kialakulása

A pénzügyi dereguláció felgyorsította a tőkepiac fejlődését, amelynek fejlesztése korábban nem kapott kellő figyelmet, s ezért alárendelt szerepet játszott. A tőkepiac deregulációja hamarosan a tőzsde szárnyalását eredményezte, s a Nikkei tőzsde-index-értéke pár év leforgása alatt megnégyesződött. A részvényárfolyamok az 1980-as évek végén, a „buborékgazdaság” csúcsán érték el legmagasabb szintjüket.

A bankok a dereguláció következtében elvesztették bevételeik és ügyfeleik egy részét, ezért új piacok után néztek, s egyre aktívabbá váltak az ingatlanfinanszírozásban. A telekárak az 1980-as évek elejétől folyamatosan emelkedtek, aminek újabb lökést adott a japán gazdaság kiteljesedő nemzetköziesedése. A Japánban tevékenykedő külföldi vállalatok száma emelkedni kezdett, a pénzügyi dereguláció nyomán egyre több amerikai és nyugat-európai bank és értékpapír-forgalmazó cég jelent meg Tokióban és Oszakában (Brown 1994), ami tovább növelte a keresletet az ingatlanpiacon. A bankok kifizetődő üzletet láttak az ingatlanhitelezésben, aminek mérete rohamosan nőtt, és amit a jegybank laza monetáris politikája is elősegített.

1. ábra

A hitelállomány alakulása főbb ágazonként (1977=100)

A spekulatív részvényvásárlások és ingatlan-adásvételek „buborékgazdaság” kialakulását eredményezték az 1980-as évek végére⁴.

A jegybank csak 1989 májusában lépett, ekkor emelte meg az alapkamatot, a MOF pedig felszólította a bankokat, hogy fogják vissza mértéktelen ingatlanhitelezésüket. A források szűkülése és drágulása véget vetett a részvényárfolyamok és az ingatlanárak éveken át tartó szárnyalásának, s az 1980-as évek végén kipukkadt a buborék, amelynek a hatását csak hosszú évek alatt és jelentős áldozatok árán sikerült kezelni.

4. A pénzügyi válság és az arra adott válaszok

A részvényárfolyamok esése és az ingatlanárak csökkenése az 1990-es években is folytatódott, a gazdaság tartós recesszióba süllyedt, s a bankok nemteljesítő hitelállománya historikus csúcsára duzzadt, amelynek következtében a bankok visszafogták hitelezésüket (*Inaba et al. 2005*). A japán KKV-k így egyre nehezebben jutottak hitelhez, ami tovább súlyosbította a gazdaság állapotát, hiszen Japánban igen kiterjedt a KKV-szektor és jelentős a GDP-hez való hozzájárulása.

A bankok vezetői és a gazdaságpolitika formálói is kezdetben abban reménykedtek, hogy hamarosan visszatér a konjunktúra, ami helyrebillenti a bankok jövedelmezőségét, s rendeződnek a problémák.⁵ A gazdaság állapota azonban nem javult, pedig ekkor már a jegybank csökkentette az alapkamatot, a MOF pedig igyekezett rávenni a jobb pénzügyi mutatókkal rendelkező bankokat, hogy vásárolják fel a rossz helyzetben lévő szektortársaikat. A bankok azonban ódzkodtak ettől, mert egyrészt nem rendelkeztek elegendő forrással, másrészt pedig a kellő transzparencia hiányában nem tudták kellő biztonsággal megbecsülni a rossz helyzetben lévő pénzintézetek beolvasztásával járó költségeket.

A MOF ekkor még nem kapott felhatalmazást arra, hogy közpénzt használjon a bankok megmentésére, ezért ahogy estek a részvényárfolyamok és az ingatlanárak, úgy romlott a bankok helyzete. Az 1990-es évek közepére már tarthatatlanná vált a helyzet, ezért a Pénzügyminisztérium lépésre kényszerült, és közpénz bevonásával felszámoltak néhány kisebb, fizetéseképtelen pénzintézetet. A probléma kezelésének halogatása, valamint az adófizetők pénzének felhasználása miatt rengeteg kritikát kapott a MOF, s a hasonló problémák kialakulásának elkerülése céljából átszervezték

⁴ A lakossági ingatlanhitelezésben a nagybankok által alapított, jelzáloghiteleket nyújtó pénzügyi vállalatok (jusen) nagyon aktívak voltak, ezért az ingatlanár-buborék kipukkadása után ők lettek az első áldozatok. A jusenek csődje után a bankok vették át a kiesző pénzügyi vállalatok helyét. A banki adatok alapján ezért tűnik úgy, hogy az ingatlanszektor hitelállománya a buborék kipukkadása után még évekig nőtt. Ezzel szemben csupán arról van szó, hogy a jegybanki hitelstatistika nem tartalmazza a nem banki szektor hiteleit, ezért amikor a kiesző szereplők helyét átvették a bankok, akkor azok bekerültek a banki hitelstatistikába, s megemelték az ingatlanszektor hitelállományát.

⁵ Részletesebben lásd: *Fuji et al. (2010)*.

a pénzügyi szervezetek felügyeletét, létrehozva az integrált felügyeletként működő Financial Supervisory Agency-t (FSA).

A kormányzat a kritikák súlya alatt arra a következtetésre jutott, hogy a liberalizáció elhúzódása és annak ki nem teljesedése, nem pedig a dereguláció okozta a pénzügyi szektor nehézségeit. A kormány a problémák orvoslásának kulcsát a pénzügyi szektor liberalizálásának gyors kiteljesítésében (Big Bang) vélte felfedezni. A döntéshozók félelmeit az is táplálta, hogy a világ vezető pénzügyi centrumai közötti versenyben Tokió mindinkább lemaradt, s bizonyos pénzügyi tevékenységek más, a pénzügyi deregulációt már évekkal korábban sikeresen levezénylő pénzügyi centrumokba vándoroltak (financial hollowing-out).

A japán pénzügyi Big Bang keretében végigvitték a deregulációt, különösen a pénzügyi szolgáltatások szegmentációjának felszámolása haladt rohamléptekkel. Ezt követően már a bankok is foglalkozhattak értékpapírok forgalmazásával és árulhattak biztosításokat is, az értékpapír-forgalmazó cégek és a biztosítók pedig beléphettek a bankok piacára.

1997-ben kitört az ázsiai válság, amely kedvezőtlenül érintette az évek óta gyengélkedő japán gazdaságot. A részvényárfolyamok tovább estek, s ez súlyosbította a pénzügyi rendszer állapotát. 1997 novemberében több pénzügyi szereplő is csődbe ment, amelyek közül a legjelentősebbek a Hokkaido Takushoku Bank és a Yamaichi Securities Company volt. Míg korábban csak kisebb szereplők hullottak ki a piacról, addig a Hokkaido Takushoku Bank már nagybanknak számított, hiszen a 11-ik legnagyobb kereskedelmi bank volt, a Yamaichi pedig egyike volt a négy legnagyobb japán értékpapírcégnek (Big 4).

Egy nagybank csődje

A Hokkaido Takushoku Bankot 1899-ben alapították. 1900-ban speciális pénzügyintézet lett, amelynek fő feladata az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésének elősegítése volt az ország északi részében (Hokkaido és környéke), hosszú lejáratú hitelek révén. 1950-ben ismét kereskedelmi bank lett, majd folyamatosan terjeszkedett, országos kiterjedésű hálózatra tett szert, s ezzel a city bankok közé emelkedett. Az 1980-as évek közepén a Takushoku Bank, több más pénzügyintézethez hasonlóan, fiókokat nyitott Tokióban és Oszakában, s mindinkább belefolyt a rohamosan bővülő ingatlanhitelezésbe. A japán bankok általában az ingatlan értékének 70 százalékáig adtak hitelt, de az 1980-as években a folyamatosan emelkedő ingatlanárak bővületében több bank eltért ettől a gyakorlattól, s a Takushoku Bank esetében sem volt ritka a 120–130 százalékos LTV mellett nyújtott ingatlanhitel. Amiatt hogy a Takushoku Bank némi késéssel vágott bele az országos méretű ingatlanhitelezésbe, a jelzálog-bejegyzéseken a bank neve előtt általában már szerepelt más hitelező is, ezért az adós fizetéseképtelensége esetén a Takushoku Bankot megelőzték más hitelezők, s ez olyan kockázat volt, ami az ingatlanbuborék kipukkadásával realizálódott, s más ked-

vezőtlen fejleményekkel párosulva, később csődbe vitte a bankot. A „buborékgazdaság” kipukkadását követő években a Takushoku Bank nemteljesítő hitelállománya elérte az 1 trillió jent (9,2milliárd dollár), ami később tovább nőtt, s 1997-ben a bank NPL rátája elérte a 13,4 százalékot, ami a legmagasabb érték volt a city bankok között. A japán hatóságok azt a politikát követték, hogy a 20 legnagyobb hitelintézet közé tartozó bankokat mindenképpen meg kell menteni a csődtől, ezért titokban előkészítették a Hokkaido Takushoku Bank fúzióját a Hokkaido Bankkal, amely éven át a legnagyobb riválisa volt. Az egyesülés azonban a Hokkaido Bank elszánt ellenállása miatt megghiúsult, s így a Hokkaido Takushoku Bank csődöt jelentett.

A csődök sorozata látványosan jelenítette meg a pénzügyi szektor problémáinak súlyosságát, ami pánikot váltott ki, s ezért tovább csökkent a pénzügyi szektor iránti bizalom. A bankok a súlyosbodó helyzetre ismét mérlegalkalmazkodással válaszoltak, s még inkább visszafogták a hitelezésüket. A hitelezés drasztikus visszafogása azt eredményezte, hogy a vállalatok beruházásai rendkívüli mértékben visszaestek, ami tovább súlyosbította a gazdasági válságot Japánban.

1998-ban a bankok helyzetének orvoslása érdekében a kormányzat segítséget ajánlott a bankoknak. A bankok számára nyújtott pénzügyi segítségnyújtás lényege, hogy amelyik banknak szüksége van forrásra, annak ezt közpénzből biztosították volna. A bankok azonban túlságosan féltek attól, hogy ha közpénzt fogadnak el, akkor sok részvényesük megválna a részvényeitől, valamint tartottak attól is, hogy a közvélemény ismét a bankok ellen fordul, s így még tovább csökken irántuk a bizalom. A bankok maguk értékelték az eszközeiket, s így végül egyetlen bank sem kért önként segítséget a kormánytól.

A patthelyzetből az lett a kiút, hogy a kormány olyan bankokat keresett meg ajánlatával, amelyek jó állapotban voltak, ezért nekik nem kellett tartaniuk a részvényesek közpénz bevonása miatti negatív reakciójától. A szektor így kapott ugyan tőkét, de az nem oda ment, ahol a legnagyobb szükség volt rá, ezért a stabilizáció nem következett be: továbbra is probléma maradt a magas nemteljesítő hitelállomány.

1998 őszén újabb jelentős bank került bajba, amelyet már az abban az évben alapított pénzügyi felügyeleti hatóság világitott át. A vizsgálat (az eszközök értékelése) felfedte, hogy a bank fizetéseképtelen, ezért a hatóságok a Long Term Credit Bank államosítása mellett döntöttek. Nem sokkal ezután erre a sorsra jutott a hasonló üzleti profillal (hosszú lejáratú hitelek nyújtása) rendelkező Nippon Credit Bank is⁶.

⁶ 2000 márciusában a Long Term Credit Bank Shinsei Bank néven visszatért a magánszektorba, s azóta is ott tevékenykedik. A Nippon Credit Bankot pedig 2000 szeptemberében értékesítették egy magánbefektetői konzorciumnak.

5. A nemteljesítő hitelek problémájának megoldása a 2000-es években

A bankrendszeri problémák megoldásának intézményi és pénzügyi háttere az 1990-es évek végére állt csak össze. A politikusok az eltelt évek során megértették, hogy a pénzügyi szektor problémáinak tartós rendezése nélkül nem várható gazdasági növekedés, ezért szakítottak a korábbi kiváráó és halogató politikájukkal, s eljött végre a határozott cselekvés ideje, amelyet a „*Program for Financial Revival*” vázolt fel. A program több szigorítást tartalmazott, ennek részeként a pénzügyi felügyeleti hatóság kötelezte a bankokat a tőkeellátottságuk növelésére, valamint ezzel párhuzamosan szigorodott a bankok eszközértékelési gyakorlata is. A kormányzat nyilvánvalóvá tette, hogy amennyiben szükséges, kész közpénzből forrást biztosítani a bankok helyzetének stabilizálására. A program célul tűzte ki, hogy 2005 végéig megfelelődjön a nagybankok NPL-rátája,⁷ amely ekkor (2002. március) 8,7 százalék volt.

Az ország életében meghatározó szerepet játszó nagybankok egyre inkább tartottak attól, hogy ha nem lépnek előre a nemteljesítő hitelek problémájának megoldásában, akkor ők is állami kézbe kerülhetnek, ezért nagyszabású tőkeemelésbe fogtak: a Mitsubishi Tokyo Financial Group 270 Mrd jen (2,63 Mrd dollár), a Sumitomo Mitsui Financial Group 500 Mrd jen (4,88 Mrd dollár), a Mizuho Financial Group 1 trillió jen (9,76 Mrd dollár) tőkeemelést hajtott végre. Csak az UFJ Holdings választott más utat, azaz nem vont be önként új tőkét, ez azonban később ellehetetlenítette működését (*Ryunoshin 2012:17*).

A Resona Bank tőkéje a szigorodó eszközértékelési és könyvelési szabályok miatt az előírt szint alá esett, ezért tőkepótlásra szorult. A hiányzó tőkét a kormányzat közpénzekből biztosította számára. A nagybankok többségének önkéntes tőkebevonása, valamint a Resona Bank helyzetének gyors rendezése kedvezően hatott a bankrendszer megítélésére, s ez hamarosan az emelkedő banki részvénytárfolyamokban is megnyilvánult.

Az UFJ Holdings sem járt sokáig külön utakon, a pénzügyi felügyeleti hatóság 2004-ben ugyanis nagyon jelentős értékvesztésképzés-hiányt állapított meg nála, s kötelezte a bankot, hogy jelentősen emelje meg az értékvesztések fedezetére megképzett összeget. Az UFJ ennek csak úgy tudott eleget tenni, hogy összeolvadt a Mitsubishi Tokyo Financial Group-pal.

⁷ A bankszövetség kezdeményezésére 162 bank részvételével már 1993-ban létrehoztak egy rosszbankot (Cooperative Credit Purchasing Company, CCPC), amely 2004-ig működött, s mintegy 15,4 trillió jen értékben vett át nemteljesítő hiteleket, ami a nemteljesítő hitelállománynak a harmadát tette ki. A bankokat nem kényszerítették arra, hogy nemteljesítő hiteleiket a rosszbanknak adják el, de az adózás (veszteségleírás) terén jelentett némi előnyt, ha egy bank ily módon szabadult meg a nemteljesítő eszközeitől. A CCPC hitelben vásárolt, és a nemteljesítő hitel fedezetének értékesítése után számolt el a bankkal.

A „megabankcsoportok” javítják a versenyképességet, de növelik a rendszerkockázatot

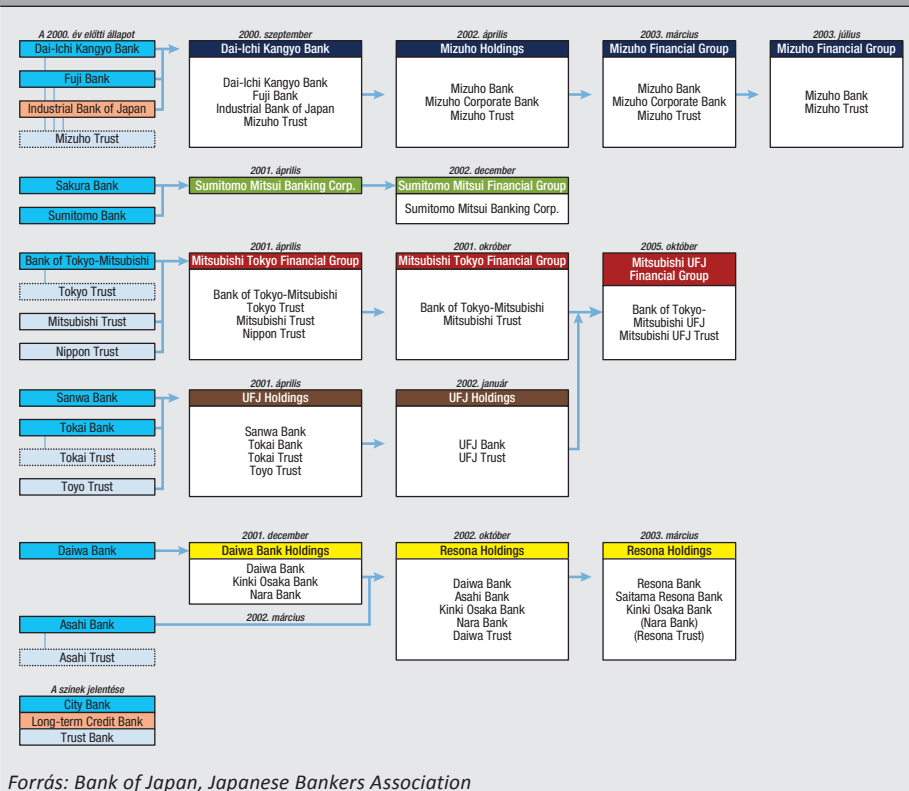
A japán bankrendszerben az elmúlt bő másfél évtizedben jelentős mértékben növekedett a koncentráció, aminek eredményeként „megabankcsoportok” jöttek létre. Ezek a konglomerátumok nemzetközi viszonylatban is a legnagyobb pénzügyi intézmények közé tartoznak, a Mitsubishi UFJ Financial Group például mérlegfőösszeg alapján a világ ötödik legnagyobb bankja volt a 2014. első negyedév végi adatok szerint, de a top 20-as listán még további három japán bank található (a listán 4–4 kínai és francia, 3–3 amerikai és brit, valamint 1–1 német és spanyol bank szerepel). A rendszerszinten is kiemelkedő kockázattal bíró pénzügyi intézmények⁸ szerepe jelentős Japánban, ami magában hordozza a „too big to fail” problémáját. A koncentráció növekedését jól mutatja, hogy a japán nagybankok (city banks) száma 1990-ben még 13 volt, az összeolvadások és felvásárlások révén azonban ezek száma mára kevesebb, mint a felére csökkent. Ennek a folyamatnak a hátterében egyrészt a 90-es évek válságára adott banki reakciók álltak: a fundamentumoktól elrugaszkodott magas ingatlanárak a 90-es évek elejétől csökkenni kezdtek, aminek következtében a bankoknál jelentős mértékű nemteljesítő hitelállomány halmozódott fel. Az egyre növekvő NPL ráták megfékezése érdekében a pénzügyi felügyelet szigorúbb eszközértékelést vezetett be, és magasabb tőkekövetelményt szabott meg, ami a bankokat kiadásai csökkentésére ösztönözte. A költségcsökkentés bevált eszközei a mérethatékonyságból, illetve a szinergiákból adódó előnyök kiaknázása, ennek érdekében a nagybankok összeolvadtak egymással, s ez jelentős koncentrációnövekedést eredményezett. Ezen összeolvadások egy részét az empirikus elemzések szerint az is motiválhatta, hogy a bankok azért akartak nagyobbra nőni, mert arra számítottak, hogy a „too big to fail” policy miatt a kormányzat nagyobb valószínűséggel fogja megmenteni őket egy újabb válsághelyzet esetén (Harada et al. 2008).

A „megabankcsoportok” kialakulásának kedvezett a pénzügyi liberalizáció 90-es évek végi felgyorsulása. Korábban ugyanis szigorúan szétválasztották az egyes pénzügyi szolgáltatásfajtákat nyújtó intézményeket. Ezen a szabályozáson fokozatosan lazítottak, megteremtve ezzel az alapját annak, hogy nagyméretű pénzügyi holdingcégek alakuljanak ki. A legnagyobb japán pénzintézetek ma már univerzális bankként működnek, magukban foglalva a kereskedelmi banki tevékenység mellett a befektetési szolgáltatásokat is. Ennek következtében jelenleg hatékonyabb, de lényegesen nagyobb rendszerszintű kockázattal bíró pénzintézetek működnek Japánban, ugyanis egy „megabankcsoport” csődje nagyságrendekkel nagyobb károkat tud okozni a pénzügyi rendszerben, mint egy kisebb bank fizetéseképtelensége. Egy megabankcsoport esetleges csődje egyrészt nagymértékű likviditási sokkot generálhat a bankrendszerben, másrészt pedig a kisebb bankok nem tudják könnyen pótolni a kiterjedt fiókhálózattal

⁸ Megabankok: Mizuho Financial Group, Mitsubishi UFJ Financial Group, Resona Holdings. A bankcsoportok alakulásáról ld. a 2. ábrát.

és széles üzleti profillal rendelkező nagybankokat. Végül, méretüknél fogva nagyobb fiskális költséget is jelent a kimentésük.

2. ábra
A japán „megabankcsoportok” kialakulása

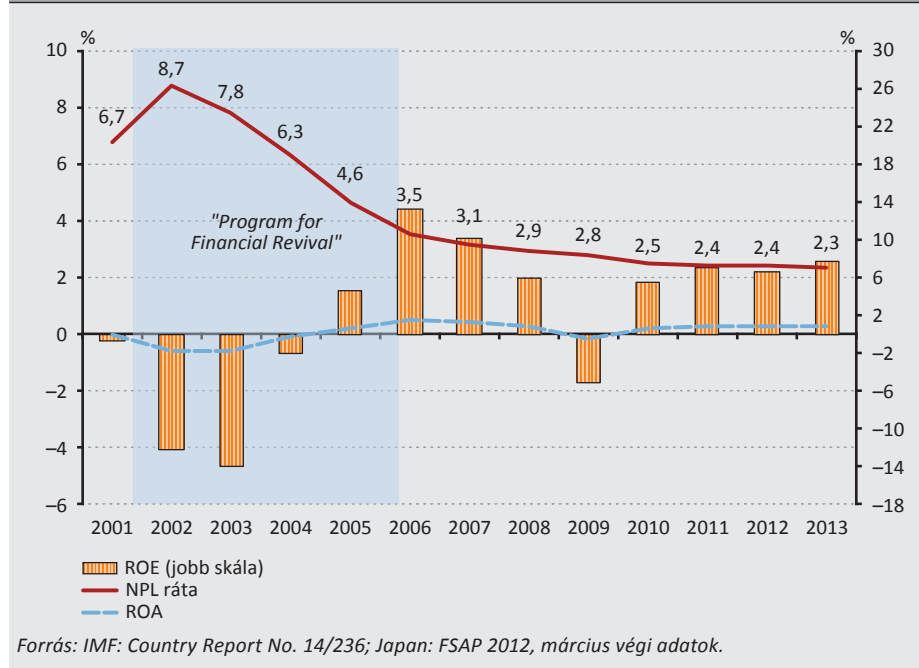
Forrás: Bank of Japan, Japanese Bankers Association

2005-ben sikerült ugyan teljesíteni a „Program for Financial Revival” által kitűzött célt, nevezetesen azt, hogy a nagybankok NPL-rátája a felére csökkenjen, a kitűzött célhoz vezető út azonban kissé másként alakult, mint ahogy azt eredetileg tervezték. A nagybankok többsége ugyanis állami segítség nélkül is képes volt tőkebevonásra, s jelentősen előre tudott lépni NPL-állománya csökkentésében is. Közben a japán vállalatok váratlan külső segítséget kaptak, mert a világpiacra, különösen Kínában jelentősen megnőtt a kereslet a japán termékek iránt (gyenge jen, erős globális konjunktúra), aminek kielégítése révén a japán vállalatok teljesítménye javult, így a korábban nemteljesítő vállalati hitelek egy része ismét teljesítővé vált, ami szintén segítette az NPL-rátá leszorítását. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ha a kormányzat nem változtatott volna korábbi kiváló politikáján, akkor a bankszektor nem lett

volna képes számottevően leépíteni az NPL-állományát és javítani a tőkehelyzetét. A bankok javuló helyzetük révén mindinkább képesek lettek segíteni a gazdaság talpra állítását és egyre erőteljesebben járultak hozzá a gazdasági fejlődéshez. Ezek a tényezők együttesen azt eredményezték, hogy több elvesztegetett év után a japán bankrendszer végre stabilizálódni tudott. 2008 óta a japán bankrendszer NPL-rátája minden évben 3 százalék alatt maradt, ROE-je és ROA-ja pedig – 2009 kivételével – 2005 óta minden évben pozitív volt (3. ábra).

3. ábra

A japán bankrendszer NPL-rátájának és jövedelmezőségi mutatóinak alakulása (%)

6. A globális pénzügyi válság éve

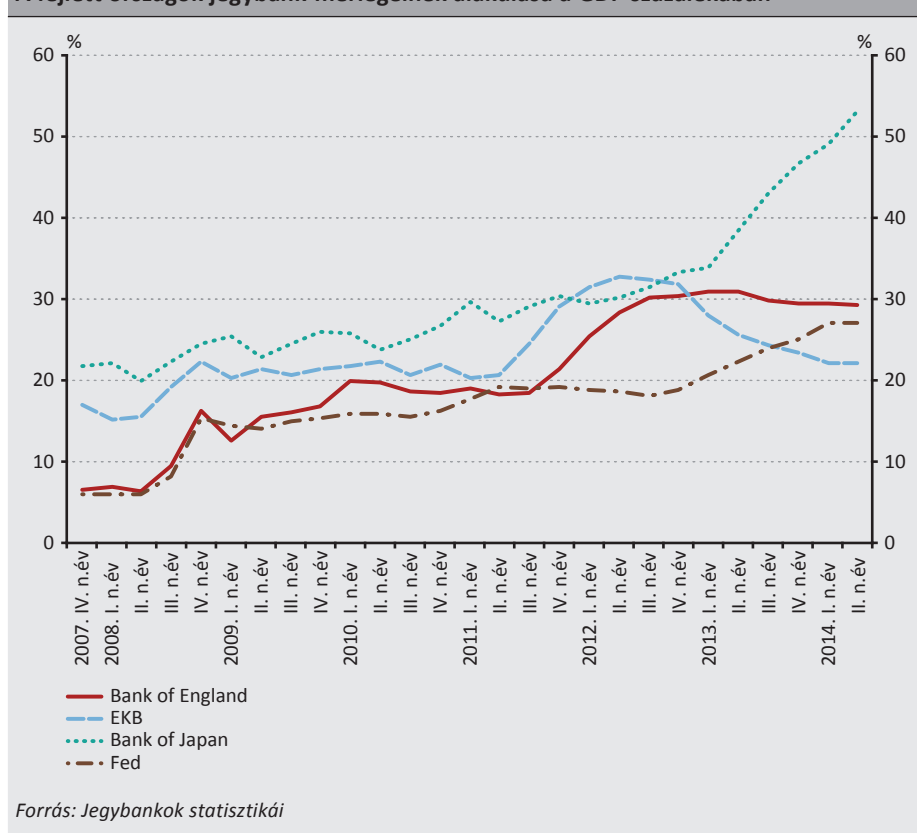
A japán bankoknak mintegy 15 évig tartott, hogy a „buborékgazdaság” kipukkadása nyomán óriásira duzzadt NPL-állományukat leszorítsák. A tartósan magas NPL-állományok rontották a japán bankok erőforrás-elosztási hatékonyságát. Ugyanakkor a világ vezető pénzügyi centrumaiban közben nem állt meg az élet, ráadásul ott a bankok kapacitását kevésbé kötötte le az NPL-problémával való küzdelem. Mindez azt eredményezte, hogy mire a japán bankrendszer túljutott a működését leginkább

befolyásoló NPL-problémán, addigra jelentősen lemaradt a pénzügyi innovációk és fejlesztések terén, s érzékelhetően csökkent a japán bankok jelenléte külföldön.

A pénzügyi liberalizáció kiteljesítése nyomán megszülethettek a megabankok, és ezek a bankcsoportok ki tudták használni a méretgazdaságosságból és az üzleti profiljuk bővítéséből adódó előnyöket, de a japán pénzügyi rendszer a liberalizáció végig vitele után is bankközpontú maradt. Így, bár Japánt⁹ kevésbé érintette a Lehman-sokk nyomán kiteljesedő globális pénzügyi válság, ezt mégsem nevezhetjük egyértelműen előnynek, mert hosszabb távon a kevésbé szofisztikált bankrendszer mindenképpen hátrányosan érinti a japán bankok ügyfeleit, mindenekelőtt a nemzetközi versenynek kitett japán vállalatokat.

4. ábra

A fejlett országok jegybank-mérlegeinek alakulása a GDP százalékában

⁹ Az amerikai és az európai bankok esetében éppenséggel az volt a gond, hogy a kiterjedt értékpapírosítás miatt jelentősen nőttek a veszteségeik, mert nem tudták megfelelően felmérni az ilyen termékek mögött rejlő kockázatokat.

A Lehman-sokkot követően, a globális pénzügyi válság következményeinek enyhítése érdekében a japán kormány ismét beavatkozott a bankrendszer működésébe. A kormány újfent felajánlotta, hogy közpénzből kisegíti azokat a bankokat, amelyek a mérlegalkalmazkodás miatt nem tudnak hitelezni. A pénzügyi felügyeleti hatóság is enyhített korábbi vizsgálati szigorán, s cserébe arra kérte a bankokat, hogy növeljék a KKV-k hitelezését.

2012 végén kormányváltásra került sor Japánban, s az új kormány unortodox gazdaságpolitikája az „Abenomics” nevet kapta (Shinzo Abe miniszterelnök neve után). Az új gazdaságpolitika fő elve az ultralaza monetáris politika és a fiskális élénkítés kombinált meghirdetése volt. A japán jegybank az igen erőteljes mennyiségi lazítás (4. ábra) mellett hitelezést támogató eszközöket is bevezetett, melyek igénybevétele a bankok hitelezési aktivitásának növeléséhez kötötte („Loan Support Program”). Az új hitelezési keretrendszerben kiemelt figyelmet kapott a KKV-k hitelezésének ösztönzése. Japánban elsősorban azokat a KKV-kat támogatták kedvezményes hitelekkel, amelyeknek visszaesett az árbevétele a válság következtében.

Az Abenomics nyomán meginduló gazdasági növekedés pozitív hatással volt a pénzügyi szektor teljesítményére, továbbá a mennyiségi és minőségi monetáris lazítás következtében javultak a vállalatok forráshoz jutásának feltételei. A lakosság is kedvezőbb feltételek mellett juthat jelzáloghitelekhez.

A japán bankrendszer struktúrájának átalakulása

A japán pénzügyi szektorban több típusú hitelintézet működik (Liu et al. 2011). Mérlegfőösszeg alapján a legnagyobb piaci részesedéssel a city bankok (5 db) rendelkeznek (54 százalék), a regionális bankok (105 db) súlya 29 százalékot tesz ki, a többi hitelintézet pedig összesen 17 százalékos súlyt képvisel. A jelenleg működő négy megabank olyan kiterjedt fiókhálózattal rendelkező pénzintézet, amely teljes körű banki szolgáltatásokat nyújt jellemzően nagyvállalati ügyfelei számára, s emellett nemzetközileg is aktívan tevékenykedik. A long-term credit bankok szerepe teljesen átalakult az elmúlt évek során: a három long-term credit bank közül az egyik beolvadt a Mizuho megabank csoportba (1. táblázat), egy másik univerzális bankká alakult, a harmadikat pedig az állami kézbevétele után magánbefektetők vásárolták meg. A hagyományos banki, befektetési és vagyonkezelési szolgáltatásokat nyújtó ún. „trust bankok” közül több, elsősorban a city bankok tulajdonában lévők szintén beolvadtak a kialakuló megabank-csoportokba. A regionális bankok első csoportjába tartozó bankok jellemzően olyan közepes méretű hitelintézetek, amelyek fókuszában az adott régióban tevékenykedő kis- és középvállalatok hitelezése áll. A regionális bankok második csoportja még kisebb közigazgatási egységre fókuszálva látja el finanszírozással az adott közigazgatási területen működő kisebb vállalkozásokat. A city és regionális bankoknál kisebb méretű, lokalizált, úgynevezett shinkin hitelintézetek (258 db) szövetkezeti formájukra tekintettel

elsősorban saját tagjaik számára nyújtanak pénzügyi szolgáltatásokat, amelyek jellemzően kis- és középvállalatok. Lokalizáltan működnek a takarékszövetkezetek is, amelyek kis- és közepes vállalati tagjaik finanszírozására specializálódtak, forrásukat is jellemzően tagjaik betételhelyezéséből szerzik. Ezen pénzügyi intézmények a többi hitelintézettel ellentétben nem a pénzügyi felügyelet, hanem a helyi közigazgatási szerv felügyelete alá tartoznak. Az egyéb bankok között több internetbankot is találunk, amelyek folyamatos innovációik révén igyekeznek piacot szerezni maguknak. Japánban mintegy 60 külföldi bank van jelen, de súlyuk eltörpül a hazai bankok mellett, mérlegfőösszegük alapján a részesedésük nem éri el a 4 százalékot. A külföldi bankok döntő többsége nem rendelkezik fiókhálózattal, két bank kivételével mindegyik fióktelepként működik Japánban.

1. táblázat**A bankok számának alakulása Japánban 1990 és 2013 között**

	1990	1995	2000	2005	2008	2013
Nagybankok (city bankok)	13	11	9	7	6	5
Regionális bankok (I. csoport)	64	64	64	64	64	64
Regionális bankok (II. csoport)	68	65	60	48	45	41
Trust bankok	16	23	33	26	20	16
Long-term Credit bankok	3	3	3	1	0	0
Egyéb bankok	0	0	0	9	13	14

Forrás: Bank of Japan, Japanese Bankers Association

Japán rendelkezik a világ harmadik legnagyobb gazdaságával, s míg az ország gazdasági eredményei és sikeres modernizációja közismert, addig bankrendszere és annak teljesítménye már jóval kevésbé. Ugyanakkor a japán gazdaságban a bankok szerepe kulcsfontosságú, ezért a bankrendszer fejlettsége döntően befolyásolja a gazdaság teljesítményét. A II. világháborút követően a japán bankrendszer fejlesztése a gazdasági újjáépítés céljainak lett alárendelve, s a szektor szereplői a pénzügyminisztérium (MOF) szigorú felügyelete alatt működtek, amely nem érezte szükségét, hogy a pénzintézetek valódi versenyt folytassanak egymással. Az 1970-es évektől kezdve lassan ugyan, de végbement Japánban is a pénzügyi dereguláció, amely azonban nem teljesedett ki. A vállalati ügyletek terén viszonylag gyorsan haladt a szabályozás enyhítése, de a pénzügyi piacok szegmentációjának csökkentése és a lakossági szolgáltatások fejlesztése kevésbé volt prioritás¹⁰. Ugyanakkor a nagyvállalatok eltávolodása a hagyományos banki finanszírozástól azt eredményezte, hogy a nagybankok elvesztették bevételi forrásaik jelentős részét, ezért kénytelenek voltak

¹⁰ Japánban a dereguláció ellenére a háztartások befektetési palettája szinte alig változott, a lakosság még mindig bankbetétekben tartja megtakarításainak több mint a felét. Az USA-ban a bankbetétek aránya 15 százalék alatt van.

új és jövedelmezőnek tűnő piacok után nézni. Ez az új üzletág az ingatlanhitelezés lett, amely a „buborékgazdaság” kipukkadása után óriásira duzzadt NPL-állományt eredményezett. Ennek rendezése mintegy 15 évig tartott, s rendkívül megterhelte a bankrendszert. A magas nemteljesítő hitelállomány kezelésének nehézségei jelentősen visszafogták a bankok teljesítményét, lekötötték a szektor erőforrásait, ezért a japán bankrendszer nemzetközi versenyképessége leromlott, s elmaradt a pénzügyi innovációban az amerikai és a nyugat-európai versenytársaitól. Ennek bár volt egy olyan nem szándékolt kedvező hatása, hogy a globális pénzügyi válság során a kevésbé szofisztikált japán pénzügyi rendszer relatív kisebb veszteségeket szenvedett el, mint külföldi versenytársai, de hosszabb távon az elmaradottabb, kevésbé versenyképes bankrendszer hátrányosan érintette a japán bankok ügyfeleit, mindenekelőtt a nemzetközi versenynek kitett vállalatokat. A megabankok megjelenése ugyan előnyösen hatott a versenyképességi hátrányok lefaragására, de ez egyúttal egy új, rendszerszintű kockázattal terhelte meg a pénzügyi szektort a „too big to fail” probléma felerősítésével¹¹.

Felhasznált irodalom

- Brown, J. R. Jr. (1994): *Opening Japan's Financial Markets*. Routledge, London and New York.
- Fuji, Mariko – Masahiro Kawai (2010): *Lessons from Japan's Banking Crisis, 1991-2005*. Asian Bank Development Institute, ADBI Working Paper Series, No. 222: 1-19.
- Harada, Kimie – Takatoshi Ito (2008): *Did Mergers Help Japanese Mega-banks Avoid Failure? Analysis of the Distance to Default of Banks*. NBER Working Paper Series, No. 14518: 1-51.
- Inaba, Nobuo – Takashi Kozu – Toshitaka Sekine (2005): *Non-performing Loans and the Real Economy: Japan's experience*. In: Investigating the Relationship between the Financial and Real Economy, BIS Papers No 22:106-128.
- Ito, Takatoshi (1992): *The Japanese Economy*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London England.
- Kamikawa, Ryunoschin (2012): *The Interaction between Financial Regulation and Financial Crisis in Japan: Change in Financial Administration and Two Financial Crises from 1980 to 2010*. Osaka University Law Review, No.59:1-26.
- Liu, Hong and John O.S. Wilson (2011): *Bank Type, Competition and Stability in Japanese Banking*. University of Glasgów.
- Suzuki, Yoshio (ed.) (1992): *The Japanese Financial System*. Clarendon Press Oxford.

¹¹ Japán négy megabankja közül három G-SIFI-nek minősül.

Takeda, Masahiko – Philip Turner (1992): *The liberalisation of Japan's financial markets: some major themes*. BIS Economic Papers No 34:1-140.

Vittas, Dimitri – Akihiko Kawaura (1994): *Policy-Based Finance and Financial Sector Development in Japan*. Financial Sector Development, The World Bank.

Melléklet

A japán bankrendszer pénzügyi mutatói							
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét (%)	10,3	13,2	14,3	11,2	14,1	12,7	17,6
Magánszektorban nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány (%)	61,1	58,5	54,0	55,4	56,4	52,0	52,2
Források							
Betét/összes forrás (%)	68,1	70,7	71,5	73,4	73,1	72,4	74,1
Nemteljesítő hitelek							
NPL az összes hitel arányában ¹ (%)	6,7*	8,7	6,3	3,5	2,9	2,5	2,3
Hitelekre megképzett értékvesztés/NPL ² (%)	45,0	34,5	42,0	44,4	47,1	49,5	44,6
Szolvencia							
Tőke/RWA ³ (%)	10,5**	10,5	11,1	11,6	12,0	13,8	13,1
Profitabilitás							
ROE ⁴ (%)	-0,8***	-12,1	-2,1	13,1	5,8	5,5	7,6
<i>Forrás: Japanese Bankers Association; összes bankra vonatkozóan; konszolidált, szept. végi adatok.</i> ¹ Forrás: IMF: Country Report No. 14/236; Japan: FSAP 2012, március végi adatok. *: 2001-es adat. ² Források: Japanese Bankers Association, IMF Financial Sector Stability Assessment Update; ³ Forrás: IMF Financial Sector Stability Assessment Update; márciusi végi adatok. **: 2001-es adatok. ⁴ Források: IMF: Country Report No. 14/236; Japan: FSAP 2012, március végi adatok. ***: 2001-es adat							

Kína: a tervgazdaságtól a modern bankrendszerig

Komlóssy Laura – Kovalszky Zsolt – Körmendi Gyöngyi –
Lang Péter – Stancsics Martin

Az elmúlt évtizedekben a gazdasági növekedés ütemét meghaladva, rendkívül gyors ütemben növekedett Kínában a banki aktivitás, melynek eredményeként mára nemzetközi léptékekben is óriási bankok alakultak ki. Az erős állami kontroll ellenére a kínai bankok az utóbbi évtizedekben egyre inkább nyitottak a kereskedelem és a nemzetközi pénzügyi piacok felé, a szabályozói környezet rendellenességei miatt azonban az árnyékbankrendszer elterjedése a jelenlegi kínai pénzügyi rendszer egyik legnagyobb kockázati tényezőjévé vált, és előretekintve érdemi instabilitást jelenthet. Az elmúlt pár évben a kínai növekedés egyre kiegyensúlyozatlanabbá vált, melyben hatalmas szerepe volt a bankrendszernek. A fogyasztás rendkívül alacsony GDP-részesedése mellett a beruházások példátlanul magas aránya felveti annak a kockázatát, hogy a beruházások túlzott mértékűek és fölösleges extra kapacitás kiépüléséhez járulnak hozzá, melyek végül hosszú távon nem vezetnek fenntartható növekedéshez, és a beruházások nem térülnek meg. A beruházások felfutásával párhuzamosan a hitelek állománya is növekedett, aminek tekintélyes része nem a hagyományos bankrendszerben ment végbe, így a fenti folyamatok könnyen nemteljesítő adósságok felhalmozódásához és pénzügyi pánikhoz is vezethetnek, ami a gazdasági növekedés hirtelen lassulásával járna.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G18, G21, P21

Kulcsszavak: Kína, kétszintű bankrendszer kialakítása, bankrendszeri reformok, nemteljesítő hitelállomány

1. A kétszintű kínai bankrendszer kialakítása¹

1970 előtt a kínai bankrendszer szovjet mintára csupán egy bankból, a Kínai Népi Bankból (*People's Bank of China*) állt. A Kínai Népi Bank a Pénzügyminisztérium része volt, és a kínai tervgazdaságban elsődleges feladata az állami vállalatoktól származó bevételek gyűjtése, valamint a költségvetési tervek szerinti újraelosztása volt.

Komlóssy Laura Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: komlossyl@mnb.hu.
Kovalszky Zsolt, a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: kovalszkyzs@mnb.hu.
Körmendi Gyöngyi a Magyar Nemzeti Bank elemző munkatársa. E-mail: kormendigy@mnb.hu.
Lang Péter a Magyar Nemzeti Bank elemző gyakornoka. E-mail: langp@mnb.hu.
Stancsics Martin a Közép-Európai Egyetem (CEU) hallgatója. E-mail: stancsics_martin@student.ceu.hu.

¹ Okazaki (2007) alapján

A kínai bankrendszer modernizálása 1978-ban kezdődött, három specializált bank létrehozásával. A Kínai Mezőgazdasági Bank (Agricultural Bank of China – ABC) átvette a Kínai Népi Banktól az agráripari banki tevékenységet, a Kínai Bank (Bank of China – BOC) pedig a devizatranszakciókért és a nemzetközi üzleti banki tevékenység lebonyolításáért lett felelős. A harmadik bank a Kínai Népi Építő Bank² (People's Construction Bank of China – PCBC) az építőipar finanszírozási tevékenységét működtette. A három állami tulajdonú nagybank mellé negyedikként alapították meg 1984-ben a Kínai Ipari és Kereskedelmi Bankot (Industrial and Commercial Bank of China – ICBC), mely az ipari és kereskedelmi tevékenységhez szükséges banki tevékenységet vette át, rajta keresztül finanszírozták a nagy állami vállalatokat.

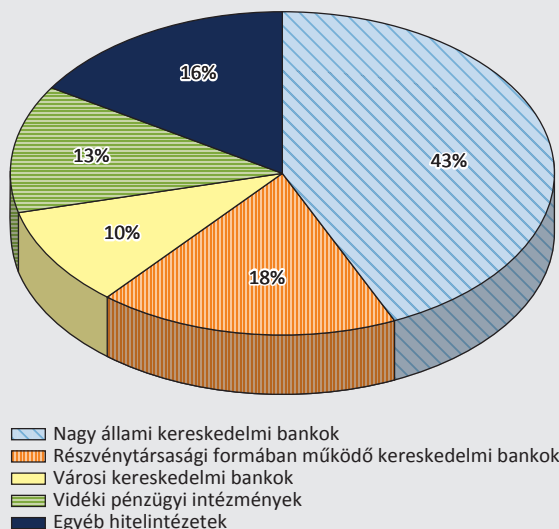
A nagy állami kereskedelmi bankok megalakulásával létrejött a kétszintű kínai bankrendszer, melynek központi bankja a Kínai Népi Bank lett, amely egyben ellátta a pénzügyi szektor felügyeletét is. A jegybanki funkciót az Államtanács 1983. szeptemberi döntése alapján 1984. január 1-jétől gyakorolja a bank, jogi értelemben az 1995. március 18-án elfogadott jegybanktörvény óta tekinthető az ország központi bankjának.

A kétszintű bankrendszer létrejötte után újjraalapították az értékpapírpiacon: 1981-ben megkezdődött az államkötvények kibocsátása, 1984-től már vállalati kötvényeket és részvényeket is értékesítettek, 1988-ban a pénzügyminisztérium engedélyével már 61 városban lehetett államkötvényekkel kereskedni. Számos pénzügyi vállalat alakult 1992-ig: biztosítótársaságok, lízingcégek, befektetési és értékpapírhoz kötődő tevékenységekkel foglalkozó vállalatok. Több kereskedelmi bank is (újra)alakult részvénytársasági (joint-stock commercial bank) formában 1986 és 1992 között. A legnagyobb ilyen újjraalapított bank a Kommunikációs Bank (Bank of Communications – BOCOM), amelyet eredetileg 1908-ban alapítottak, de az egyszintű bankrendszer idején beolvasztották a Kínai Népi Bankba. A részvénytársasági formában működő bankok mellett érdemes megemlíteni a városi és vidéki bankok megalapítását is. Ezek a bankok egy adott városban, régióban tevékenykednek, szoros kapcsolatban a helyi hatóságokkal. Bár működésük nem országos, méretük sok esetben cseppet sem lebecsülendő, esetenként az adott régió gazdasági életében kulcsszerepet töltenek be. Emellett néhány külföldi bank is megjelenhetett a kínai piacon: az első leánybankot a Japán Export és Import Bank (Export and Import Bank of Japan) alapította 1979-ben Pekingben, míg az első fióktelepet a Hong Kong Nanyang Kereskedelmi Bank (Hong Kong Nanyang Commercial Bank) nyithatta Shenzhenben 1981-ben. Így 1992-re kialakultak a bankrendszer arculatát máig meghatározó intézménytípusok (1. ábra).

² A bank nevét 1996-ban Kínai Építési Bankra (China Construction Bank – CCB) változtatták.

1. ábra

A bankrendszer intézménytípusainak megoszlása mérlegfőösszeg szerint, 2014. március (%)

Megjegyzés: Az állami nagybankok közé 2007 óta a Kommunikációs Bank is beleszámít.

Forrás: CBRC

A kereskedelmi banki tevékenység és a gazdaságpolitikai irányultságú hitelezési tevékenység szétválasztása érdekében 1994-ben három specializált, gazdaságpolitikai célú állami bankot (policy bank) hoztak létre: a Kínai Fejlesztési Bankot (China Development Bank), az Export és Import Bankot (Export and Import Bank) és a Mezőgazdasági Fejlesztési Bankot (Agricultural Development Bank). Ezek az intézmények vették át fokozatosan a gazdaságpolitikai indíttatású hitelezési tevékenységet a négy nagy állami banktól, így azok egyre inkább kereskedelmi banki profilt vehettek fel. A folyamat eredményeképpen 1995-ben megszületett a kereskedelmi bankok működését szabályozó törvény, illetve ezzel párhuzamosan a jegybanktörvény. Ezzel újabb mérföldkövéhez érkezett a kínai pénzügyi rendszer reformja, azonban az így létrejött új berendezkedés még nagyon távol állt a nyugati típusú bankrendszerektől. Bár az új szabályozás már nagyobb önállóságot adott a bankoknak a hitelezési politika alakításában, a veszteséges, rossz hatékonysággal működő állami vállalatok finanszírozását továbbra is folytatniuk kellett.

2. Újabb kihívások – újabb reformok

A kilencvenes évek során számos kihívással szembesült az épp átalakulóban lévő kínai bankrendszer. Mivel a reformok ellenére a gazdaság alapvető berendezkedése nem változott, a tervgazdaság rendszerhibái megmaradtak. A gazdaságirányítási

rendszerből fakadó veszteségek a bankrendszerben csapódtak le. Az egyre csak *duzzadó nemteljesítő hitelállomány* rámutatott a szocialista tervgazdaság hibáira, de önmagában nem jelentett azonnali kényszert az újabb reformokra. Az *újabb reformfolyamat elindítását az ázsiai válság és a Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozás* ösztönözte.

Az 1997-ben kitört ázsiai pénzügyi válság Kína pénzügyi rendszerében mérsékelt veszteségeket okozott, mivel az viszonylag zárt, belföldi fókuszú volt. A döntéshozók azonban szembesültek azzal, milyen következményei lehetnek a rendszerszintű problémáknak, és ez erős ösztönzést jelentett a pénzügyi rendszer átalakításának folytatásához. A reformok újabb hullámának irányát a Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozás szándéka határozta meg. Kína a szovjet blokk összeomlása után egyre inkább szükségét érezte a tagságnak, azonban a belépésnek igen szigorú feltételei voltak. Vállalnia kellett többek között pénzügyi piacainak megnyitását. Ehhez azonban egy újabb sorozat reformra volt szükség, mivel a kínai bankrendszer egyáltalán nem volt versenyképes. Igen gyenge tőkehelyezettel és jövedelmezőséggel rendelkezett, aminek fő oka a nagyra duzzadt nemteljesítő hitelállomány volt, amely főleg állami nagyvállalatokhoz kötődött. Ezeknek a hiteleknek a mennyisége meghaladta a bankok tőkeszintjét, így azok technikai értelemben inszolvensek voltak. Kizárólag az állami tulajdon és a tervgazdaság működési elvei tartották életben – egyfajta állami garanciaként – a bankokat.

A nemteljesítő hitelállomány mértéke és kialakulásának okai

A nagy állami bankok létrejöttükkor szervezetileg ugyan elkülönültek a minisztériumi irányítástól, ez azonban nem jelentett önállóságot a hitelezési politika terén. *Az állami kereskedelmi bankok feladata lett az állami vállalatok finanszírozása*, ezt pedig központi tervek alapján hajtották végre. Az 1995-ös kereskedelmi banki törvény növelte ugyan a bankok függetlenségét, azonban az állami vállalatok finanszírozásával kapcsolatban még mindig nem hozhattak döntést, *finanszírozniuk kellett a nem hatékony, veszteséges vállalatokat is*.

A döntéshozatali folyamatból így teljesen *kimaradt a kockázatok figyelembevétele*, ráadásul *a banki döntéshozók sem tartoztak felelősséggel az általuk folyósított hitelek minőségéért*. Az állami vállalatok számára sem járt érdemi következménnyel, ha nem fizették vissza hiteleiket, így *a bankrendszerben csapódtak le a tervgazdaság rendszerhibái, jellegéből adódó hatékonysági problémái*.

A bankok irányítási rendszere ehhez a környezethez alkalmazkodott, működésük inkább hasonlított az állami hivatalokéhoz, mintsem a hagyományos kereskedelmi bankokéhoz. A banki vezetők és alkalmazottak nem rendelkeztek kockázattudatos működéshez szükséges tudással, és az állam sem képviselte tulajdonosi érdekeit. *A helyi hatóságok befolyása erőteljes volt a helyi bankok és a nagy állami bankok helyi*

egységeinek működésében is. Az irányítási rendszer miatt a reformok nyomán növekvő banki önállóság nem érvényesült, ezért tovább nőtt a nemteljesítő hitelállomány.

A jegybankelnök egy 2004-es beszédében (Zhou 2004) fontossági sorrendben a következő tényezőket jelölte meg a hatalmasra duzzadt nemteljesítő hitelállomány okaiként:

- 30 százalékban az állami tervgazdálkodás és adminisztratív beavatkozások,
- 30 százalékban az állami vállalatoknak állami politika alapján nyújtott hitelek,
- 20 százalékban a nem megfelelő banki irányítás,
- 10 százalékban az állam által irányított strukturális átalakítások – vállalatok összevonása, bezárása, átstrukturálása,
- 10 százalékban a helyi hatóság beavatkozása, ide sorolva a hitelezői jogok gyenge kikényszeríthetőségét,
- mindezekon felül a gyenge hitelezési kultúra, a nemzetközi csődesemények, a számviteli előírások nem megfelelő használata, illetve a nem megfelelő jogi környezet (törvényi keretek, bírói gyakorlat) járultak hozzá a nemteljesítő hitelek felépüléséhez.

A bankrendszerben felgyűlt nemteljesítő hitelállomány aggregált nagyságára csak hozzávetőleges becslésekkel rendelkezünk. Rendszerszinten a hitelek 20-50 százaléka között lehetett az ezredforduló előtti években, illetve az azt követő évtized első felében (Cousin 2011). Ez azt jelenti, hogy *a nemteljesítő hitelek állománya meghaladta a bankok tőkéjét*, a kínai bankok technikai értelemben inszolvensek voltak. Pontos adatokkal azért sem rendelkezünk a bankok portfólióminőségéről, mert az ebben az időszakban használt négyfokozatú kínai minősítési rendszer nem volt alkalmas a hitelek várható visszafizetésének megítélésére. A minősítés főleg visszatekintő információkon alapult, így csak a problémás hitelek egy részét szűrte.

A nemzetközi hitelminősítési rendszer a nagybankok esetén 2004-ben, míg a kisebb intézményeknél 2007-ben került bevezetésre. Ez az új, ötfokozatú skála előretekintő jellegű, már az adós viselkedésével kapcsolatos információkat is felhasználja, nem csak a már bekövetkezett, hitelhez kapcsolódó eseményeket.

A nemzetközi standardok alkalmazása érdemben segített a probléma nagyságának felmérésében, azonban még így is maradtak bizonytalanságot okozó tényezők. Az új rendszer is hagy némi mozgásteret a bankoknak az alkalmazás során, így az egyes bankok gyakorlata eltérhet egymástól, nehezítve az összehasonlíthatóságot. Emellett ez a besorolás sem szűri ki azokat a hiteleket, ahol az adós nem képes a hitel törlesztésére, ha a bank újra és újra meghosszabbítja a futamidőt, hogy ne kelljen szembenéznie a veszteségekkel.

A nemteljesítő hitelek magas aránya csak egy tünete volt a bankrendszer problémáinak, így megoldása teljeskörű reformot igényelt. Egyrészt meg kellett szüntetni

a probléma forrását és megakadályozni az újbóli felépülését, másrészt a már felgyülemlett állományt kezelni kellett.

A nemteljesítő hitelek forrása nagyrészt a nem hatékony állami vállalatok finanszírozása volt, ennek megoldásához azonban nem volt elegendő, hogy 1998-ban a hitelezési tervek felváltották a jegybanki iránymutatások. Ahhoz, hogy a bankok valóban a kockázatok alapján döntsenek a hitelek folyósításáról, szükség volt a bankok irányításának átalakítására, pénzügyi szakemberek alkalmazására, illetve hogy a bankok megfelelő üzleti motivációval rendelkezzenek. Az átalakítások sikerének biztosításához szükségessé vált a pénzügyi rendszer felügyeletének szigorítása is. Ezért alapították meg 2003-ban a Kínai Bankszabályozási Tanácsot (China Banking Regulatory Commission – CBRC), amely a pénzügyi rendszer szabályozásáért és felügyeletéért felelős.

A nemteljesítő hitelállomány kezelésére a négy nagybank esetében *eszközkezelő intézményeket állítottak fel*, míg a kisebb bankok jellemzően a szervezeten belül, vagy a szervezethez szorosan kapcsolódva hoztak létre hitelkezelési területeket. A nagy állami bankok a központi kormányzat segítségével, míg a kisebb bankok jellemzően a helyi hatóságok anyagi támogatásával tudták megtisztítani portfóliójukat. *A problémás hitelállomány átvétele több évig elhúzódott*, mivel a kínai négyfokozatú hitelminősítési rendszer nem volt alkalmas a probléma méretének meghatározására sem. Számos olyan hitelt, aminek a visszafizetése igen kétséges volt, még mindig teljesítőként tartottak nyilván. Így az ötfokozatú nemzetközi hitelminősítési rendszer bevezetésével (két lépcsőben, 2004-ben és 2007-ben vezették be) vált nyilvánvalóvá, hogy az eredetileg tervezettnél jóval nagyobb a problémás hitelállomány.

Az eszközkezelők és hitelkezelési szakterületek specializáltságukat és a nagy volumen kihasználva igyekeztek minél eredményesebben kezelni az átvett hitelállományt, azonban ezt jelentősen nehezítette a jogi környezet. *A hitelezői jogok nehéz érvényesíthetősége, a túlzottan magas minimumárak mind hátráltatták a problémás hitelállomány kezelését.* A banki mérlegek tisztítását a pénzügyi szabályozás negatív ösztönzőkkel is sürgette: a mérlegben maradt nemteljesítő hitelekre egyre magasabb értékvesztési követelményeket írt elő.

A nemteljesítő hitelállomány kezelése eszközkezelőkön keresztül

A nemteljesítő hitelek kezelésére *a négy nagybankhoz egy-egy eszközkezelőt (Asset Management Company - AMC) állítottak fel 1999-ben, és ide tették át a problémás hitelállományt.* A problémát azonban ezzel még közel sem sikerült megoldani. Egyrészt a nemteljesítő hitelek az áthelyezéssel még nem kerültek ki a rendszerből, másrészt kiderült, hogy az átadott igen nagy mennyiségű hitel ellenére (1999-ben 1370 milliárd jüan³, az GDP 16,7 százaléka) még hatalmas méretű problémás állományok

³ Cousin (2011), 12.5 táblázat

maradtak a bankoknál, mivel az akkor érvényes minősítési rendszer ezeket tévesen teljesítő hitelnek sorolta be. Emiatt az eszközközkezelők a következő években is jelentős mennyiségben vettek át hiteleket a bankoktól.

Mivel az eszközközkezelőket csak a négy nagybank hitelállományának rendezésére szánták, a többi intézménynek a helyi hatóságokkal kellett összefognia. Csak 2004-ben 23,3 milliárd jüan⁴ értékben vásároltak nemteljesítő hiteleket a helyi hatóságok a városi kereskedelmi bankoktól, emellett a nemteljesítő hitelek kezelésére több intézményben külön szakterületet is felállítottak.

Eredetileg úgy tervezték, hogy az eszközközkezelők majd nyílt aukció keretében értékesítik a problémás hitelállományt, a gyakorlatban azonban nem ez a megoldás dominált, az értékesítésekre jellemzően szűk körben került sor. Az igen magas minimumár, a bírósági döntések, illetve a helyi hatóságok protekcionizmusa is nehezítette az állomány eladását. Az árverezés mellett fontos kezelési mód volt még a fedezetek értékesítése, az adósság-átütemezés és az állami vállalatok esetén a hitel tőkésítése is. Ez utóbbi azért is volt szerencsés választás, mert így sikerült csökkenteni a nagy állami vállalatok eladósodottságát, így azok újra hitelképpessé válhattak.

Az eszközközkezelőben 2005 márciusáig az addig átvett hitelek körülbelül felét tudták kezelni, *a megtérülési ráta azonban a kezdeti 27 százalékról – a reményteljesebb hitelek értékesítése, megoldása után – folyamatosan esett.* 2006-ban a megtérülési ráta már csak 21 százalék⁵ volt, ezt követően pedig nem publikáltak további adatot. A nemteljesítő hitelállomány kezelésébe az évek során a nagybankok közvetlenül is bekapcsolódtak, ők maguk is értékesítettek állományokat. *Az eszközközkezelőket eredetileg 10 éves időtávra tervezték, de tevékenységük mind a mai napig nem zárult le.*

A nemteljesítő hitelállomány kezelése mellett szükségessé vált a bankok feltőkésítése is. Ez is több hullámban zajlott le, részben a nemteljesítő hitelek átvételével összhangban. A reformsorozat során azonban nemcsak a bankok tőkeszintje változott: a Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozás feltételeként vállalt nyitás keretében 2005 júniusától külföldi stratégiai befektetők kisebbségi részesedést szerezhettek a kínai bankokban, egyes bankok részvényeit bevezették a tőzsdére. *A befektetők megjelenése igen pozitívan hatott a bankok belső reformjára:* rákényszerítette őket fontosabb adataik publikálására, külső auditorok alkalmazására, a banki vezetés és működés hatékonyabbá tételére. Természetesen az állami dominancia a tulajdonosi struktúra változásával is fennmaradt.

⁴ Cousin (2011), 161. oldal

⁵ Cousin (2011), 173. oldal

3. A mai bankrendszer jellemzői

A kínai bankok tevékenységének döntő részét a megtakarítók és a hitelt igénylők közötti *hagyományos pénzügyi tevékenység* jelenti, így *mérlegükben a magánszektorral szembeni követelések* (nem pénzügyi vállalatok és háztartások hitelei), *illetve a magánszekortól származó betétek dominálnak* (1. táblázat). A források között viszonylag kis súllyal jelenik meg a tőkepiacokon keresztüli finanszírozás, és a bankközi piac jelentősége is szerényebb a nyugati bankrendszerekhez képest.

1. táblázat			
A kínai bankrendszer mérlege (2014. március)			
Eszközök	%	Források	%
Magánszektorral szembeni követelések	51,8	Magánszektor betétei	65,9
Központi kormányzattal szembeni követelések	3,9	Kibocsátott kötvények	6,7
Külföldi eszközök	1,9	Külföldi források	1,5
Kötelező tartalékok	13,5	Központi banki források	0,7
Egyéb pénzügyi intézményekkel szembeni követelések	5,2	Egyéb pénzügyi intézményektől származó források	5,4
Egyéb eszközök	23,7	Saját tőke és egyéb források	19,8
Forrás: IFS alapján saját számítások			

A belföldre folyósított hitelek túlnyomó része a nagy és közepes méretű (jelentős részben állami) nem pénzügyi vállalatokhoz kerül kihelyezésre. A kisvállalkozások számára nyújtott hitelek a teljes hitelállománynak nagyjából a 20 százalékát tették ki 2012-ben, míg a háztartásoknak nyújtott hitelek nem érték el a hitelállomány negyedét sem (Turner et al. 2012). Bár *a jegybank egyre inkább ösztönzi a bankokat portfóliójuk diverzifikációjára és a kisebb, jellemzően nem állami tulajdonú vállalatok hitelezésére*, ebben nem sikerült elszakadni a bankrendszer sokéves gyakorlatától.

A hitelállomány növekedése igen dinamikus, jelenleg is 14 százalék körül alakul az éves növekedési ráta. Ez azonban már jelentős mérséklődést jelent a 2009–2010 közötti 19-36 százalékos növekedési ütemekhez képest. A 2008-ban kitört válságra való válaszként ugyanis – amely egyébként elsősorban nem a bankrendszeren keresztül, hanem makrogazdasági hatásai által érintette a kínai gazdaságot – a kínai központi kormányzat négyezer milliárd jüanos fiskális stimulust jelentett be a nemzetgazdaság és a foglalkoztatás külső sokkaktól való megvédésére. Ehhez azonban csak 1,18 ezer milliárddal járult hozzá, a fennmaradó összeget a helyi hatóságoknak

kellett biztosítaniuk, akik ezt hitelállományuk duzzasztásával oldották meg. Ezt nem közvetlen hitelfelvétellel, hanem az ún. helyi hatósági finanszírozási platformokon keresztül (Local Government Financing Platform – LGFP) tudták megtenni, mivel a helyi hatóságoknak törvényileg tiltott volt közvetlenül a piacról finanszírozniuk magukat. Ez a hitelfelvétel jelentős részben a bankokon keresztül történt (Lu–Sun 2013), ez magyarázza a banki hitelállomány akkori kiemelkedő növekedési ütemét (2. ábra). A gazdaságpolitika a felgyülemelő kockázatok miatt igyekszik ugyan csillapítani a hitelállomány növekedését, de a gazdasági növekedés fenntartása érdekében ezt csak igen korlátozott mértékben teszi. A szabályozás korlátozza például a hitel–betét arányt, ez azonban inkább likviditáskezelési problémákat eredményez, mintsem hogy visszatartó erejű lenne.

2. ábra

A banki hitel- és betétállományok éves növekedési üteme (%)

Forrás: IFS

A kínai bankok likviditási mutatói a Kínai Bankszabályozási Tanács adatai szerint (CBRC 2014b) igen magasak, ugyanakkor a jegybank 2013-as Stabilitási jelentése (PBoC 2013) szerint *a banki likviditáskezelés számos nehézséggel küzd*. Részben a szabályozói előírások, részben az árnyékbankrendszeri tevékenység miatt igen megnövekedett a banki likviditás ciklikussága, és ennek kezelése egyre nagyobb kihívást jelent. A 2013-as és 2014-es év során számos esetben alakult ki likviditási probléma, ami a bankközi kamatok megugrásával járt. Az újra és újra fellépő problémák kezelésében a jegybanknak is aktívan részt kellett vennie.

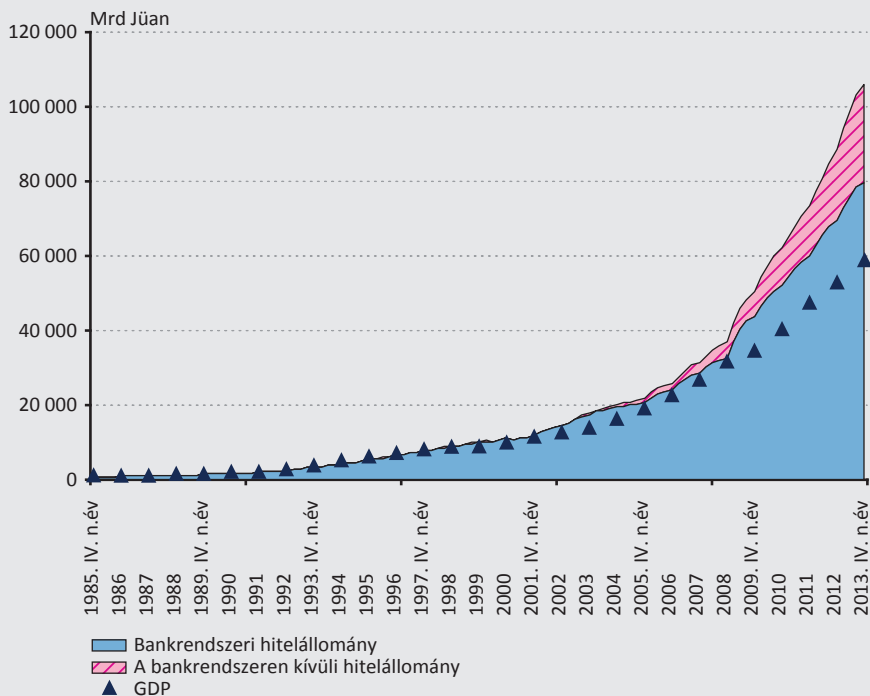
A kínai árnyékbankrendszer főbb kérdései

Az „árnyékbanki” jelző a másodlagos jelzálogpiaci válság kirobbanásakor került be a köztudatba, és jellemzően a bankon kívüli eszközöket, például a különböző eszközfedezetű értékpapírokat és a tőkeáttételes derivatív termékeket nevezték így. Ezeknek a közös jellemzője, hogy a bankfelügyeleti szabályozás nem terjedt ki rájuk, és a befektetési bankok a saját mérlegüktől teljesen elkülönítve, speciálisan erre a célra létrehozott jogi egységekbe „kiszervezve” (special purpose vehicle, SPV) kezelték a termékeket.

A kínai bankrendszer mellett működő, a bankok mérlegétől elkülönült finanszírozási rendszert ennek analógiájára nevezik árnyékbankrendszernek (shadow banking system). Ez a finanszírozási megoldás tipikusan a kockázatosabb ügyfelek, mint például kisvállalatok, egyes önkormányzatok vagy ingatlanfejlesztők számára nyújt finanszírozást, illetve ezen keresztül jutnak forráshoz azok az iparágak, amelyeket – túlzott kapacitások kiépülése vagy környezetszennyező voltak miatt – a jegybank iránymutatása nem preferál. A forrásokat általában privátbanki és vagyonkezelési termékeken

3. ábra

A bankrendszeri és a bankrendszeren kívüli hitelállomány alakulása (milliárd jüan)

Forrás: IFS, BIS

keresztül gyűjtik. A bankrendszer szabályozói számára nyilvánvalóvá vált, hogy ha közvetlenül nem is tudják szabályozni ezeket a finanszírozási formákat, a különböző vagyonkezelési termékek szabályozásán keresztül mégis képesek lehetnek hatást gyakorolni a rendszerre.

Amióta a kínai jegybank mesterségesen alacsonyan tartja a kamatokat, *egyre több pénz áramlik a magasabb hozamokat, de átláthatatlan befektetéseket kínáló különböző vagyonkezelési termékekbe (3. ábra).* A morális kockázat többszörösen is megjelenik a folyamat során: egyfelől a bankok és a befektetők között, másfelől az állam és a befektetők viszonyában. A banknak kevésbé áll érdekében mérlegelni a finanszírozásra váró projektek megtérülését, mivel annak kockázatait a befektetők viselik. A befektetők viszont arra számítanak, hogy probléma esetén az állam úgyis kártalanítja őket, így ők sem mérlegelik a kockázatokat. Végül a befektetési döntések meghozásánál az ígért hozam dominál, és egyik szereplő sem méri fel a valós kockázatokat. Ez pedig azt eredményezi, hogy igen kockázatos megtérülésű beruházási projektek is finanszírozási forráshoz juthatnak.

A kínai bankok jövedelmezősége az elmúlt években kedvezően alakult (CBRC 2014a), ennek köszönhetően a tőke megfelelésük is stabil (CBRC 2014b), bár nem kiemelkedő. A magas jövedelmezőséget jórészt a kamatszabályozás biztosítja, ezért *a jelenleg folyó kamatliberalizáció komoly kihívást jelent a bankrendszernek.* Ugyanakkor ez a folyamat a záloga egy hatékonyabb gazdasági berendezkedés kialakításának, és így egy fenntarthatóbb gazdasági növekedésnek.

Felhasznált irodalom

Bank for International Settlements (BIS)

CBRC (2014a): China Banking Regulatory Commission: *Annual Report 2013*. CBRC, Peking

CBRC (2014b): China Banking Regulatory Commission: *Major Supervisory Indicators of Commercial Banking Institutions as of Q1-2014*. CBRC, Peking

Cousin, V. (2011): *Banking in China: Second Edition*. Palgrave Macmillan Studies in Banking and Financial Institutions

International Financial Statistics (IFS)

Lu, Y. - T. Sun (2013): *Local Government Financing platforms in China: A Fortune or Misfortune?* IMF Working Paper 13/243.

Okazaki, K. (2007): *Banking System Reform in China – The Challenges of Moving Toward a Market-Oriented Economy*. RAND Occasional Paper 194.

People's Bank of China (2013): *China Financial Stability Report*. PBoC, Peking

Turner, G. – Tan, N. – Sadeghian D. (2012): *The Chinese Banking System*. Reserve Bank of Australia Bulletin September 2012.

Zhou Xiaochuan (2004): *Speech of Governor Zhou Xiaochuan at the Forum of 50 Chinese Economists* December 2, Peking
http://www.pbc.gov.cn/publish/english/956/1942/19422/19422_.html. Letöltés dátuma: 2015. április 22.

Melléklet

A kínai bankrendszer pénzügyi mutatói											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mérlegfőösszeg/GDP	202,5	196,3	199,9	197,3	199,2	199,9	228,0	236,6	239,7	252,4	257,8
Hitelek/mérlegfőösszeg	61,4	59,7	55,2	54,2	52,3	50,7	53,5	53,4	51,4	50,4	50,7
Betétek/mérlegfőösszeg	79,7	80,1	80,1	79,2	75,5	75,8	77,0	77,0	73,0	70,6	70,8
Nemteljesítő hitelek aránya								2,4	1,8	1,6	1,5
Tőke megfelelési mutató										12,5	12,2
ROA					0,9	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2	1,2
ROE					16,7	17,1	16,2	17,5	19,2	19,0	18,5
Likviditási arány					40,3	49,8	45,7	43,7	44,7	47,8	46
Forrás: CBRC (2014a)											

A lengyel bankrendszer nemzetköziesedése és a devizahitelezés

Mucsi Balázs – Csortos Orsolya – Kóczyán Balázs

A lengyel bankrendszer utóbbi néhány évtizedes története során számottevően átalakult az 1989-es kétszintűvé válásától kezdve az 1990-es évek konszolidációs folyamatán át, a devizahitelek Lehman-csőd előtti felfutásán keresztül 2013 végéig. A kétszintűvé válás során létrejött a függetlenné vált jegybanktól elkülönülten működő, kereskedelmi banki szolgáltatásokat nyújtó bankrendszer, az átalakulási folyamat azonban csak az 1990-es évek végére zárult le. Az évtized során a nehéz helyzetbe kerülő lengyel bankok felvásárlásával a külföldi tulajdonú bankok jelentős szereplőivé váltak a lengyel piacnak. A 2000-es évek során a kamatkülönbözet és az erősödő zloty a jellemzően svájci frankban és euróban denominált devizahitelezés felfutásához vezetett, ami a 2008-as események hatására nagymértékben leértékelődő lengyel deviza miatt nehéz helyzetbe sodorta a lakossági és vállalati szektor szereplőit egyaránt. 2013 végére a Lehman-csőd előtti időszakhoz képest ugyan alacsonyabb szinten, de stabilizálódott a bankok jövedelmezősége. A lengyel bankrendszer a kevésbé sérülékeny globális bankok nagy arányának és a devizahitelezés korai szabályozásának köszönhetően relatíve jó állapotban vészelte át a globális pénzügyi nehézségeket.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, E61

Kulcsszavak: lengyel bankrendszer, devizahitelezés, pénzügyi stabilitás

1. 1990-es évek: konszolidációs folyamat

A lengyel bankrendszer 1989-ig – a magyarhoz hasonlóan – egyszintű bankrendszerként működött, amelyben a Narodowy Bank Polski (NBP), a lengyel jegybank látta el mind a központi banki, mind a kereskedelmi banki funkciókat. Egészen pontosan a kormányzat az NBP-n keresztül központilag szabályozta a kamatszinteket, illetve a hitelezést. A magyar viszonyokhoz hasonlóan létezett hét, speciális feladatot ellátó állami bank, ezek azonban az NBP felügyelete alatt álltak. Ez a helyzet 1989-ben, a bankok működéséről szóló törvény, illetve a jegybankról szóló törvény megszű-

Mucsi Balázs a Magyar Nemzeti Bank Pénz- és Devizapiaci Igazgatóságának devizapiaci üzletkötője.
E-mail: mucsib@mnbb.hu.

Csortos Orsolya a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Politika és Pénzpiaci Elemzés Igazgatóságának elemzője.
E-mail: csortoso@mnbb.hu.

Kóczyán Balázs a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Politika és Pénzpiaci Elemzés Igazgatóságának elemzője.
E-mail: koczianb@mnbb.hu.

letésével változott meg, innentől fogva beszélhetünk Lengyelországban kétszintű bankrendszeréről.

A jegybankról szóló törvényben (1989) egy kormányzattól minden tekintetben független intézmény felállításáról döntött a lengyel törvényhozás. Az NBP-t ez a jogszabály ruházta fel a jogkörökkel, hogy kialakítsa és végrehajtsa monetáris politikáját, valamint megalkossa és alkalmazza a monetáris politika végrehajtásához szükséges eszközöket. A kereskedelmi bankokról szóló törvényben pedig a korábban az NBP felügyelete alatt álló bankok és bankfiókok piaci alapon történő működését szabályozták. Az átállás során a már létező bankokat és bankfiókokat infrastrukturális szempontból (elszámolási és nyilvántartási rendszerek, könyvvezetési rendszerek, hitelbírálat, üzemeltetés stb.) függetlenítették a jegybanktól, az ilyen módon átalakuló bankok ezen folyamatokat mind a saját maguk számára leginkább megfelelő módon alakíthatták ki. Nem csak a már meglévő bankok látták el a kereskedelmi banki feladatokat, hanem az újonnan alakuló pénzügyintézetek is. A törvényhozás a banktevékenységet engedélyhez kötötte, az engedélyezési folyamat pedig – éppen azért, hogy mind a külföldi, mind a belföldi befektetők érdeklődését felkeltse – rendkívül átlátható, ugyanakkor meglehetősen laza is volt.

A kétszintű bankrendszerben az újonnan létrejövő, vagy a meglévőkből átalakuló kereskedelmi bankok az ország nagyobb városaiban nyújtottak hitelnyújtási és betétgyűjtési, számlavezetési, elszámolási és bankgarancia szolgáltatásokat. A bankrendszer kétszintűvé alakítását a kormányzat és a jegybank az engedélyezési folyamat átláthatóságával és megkönnyítésével igyekezett segíteni. A jelentősen megkönnyített engedélyezési eljárásnak köszönhetően 1989-ben és 1990-ben több mint 50 új bank alakult, melyek tulajdonosi szerkezete meglehetősen vegyes volt: belföldi és külföldi pénzügyi intézmények (bankok, biztosítók, lízingtársaságok), illetve állami cégek is megjelentek a piacon (Kozak 2013). A külföldi bankok részaránya a bankrendszeren belül ekkor még igen alacsony volt, még 1995-ben sem haladta meg a 20 százalékot. A meglehetősen megengedő engedélyezési eljárásnak azonban negatív következményei is voltak: 1991-re számos bank szembesült fizetéseképtelenségi problémákkal, többek között a két évvel korábban megkezdett gazdasági átalakítási program restriktív hatásai és a bizonytalan makrogazdasági környezet miatt. Az 1991 és 1997 között sorra fizetéseképtelenséget jelentő bankok az alábbi lehetőségek valamelyikére kényszerültek: az NBP közvetlen felügyelete alá kerülés; csőd vagy felszámolás; részleges, vagy teljes tulajdonosváltás, illetve összeolvadás; strukturális átalakítás.

A két legjellemzőbb megoldás az átstrukturálási programban való részvétel, illetve – különösen 1995-től kezdve, amikor beindult a külföldi tulajdonosi részarány emelkedése is – a felvásárlás, összeolvadás volt, bankcsődre, likvidálásra csak elvétve akadt példa. Az átstrukturálási eljárás – amelyet az NBP, a Pénzügyminisztérium és

az akkori betétbiztosítási alap koordinált – lényegében egy szorosabb felügyeleti tevékenységet jelentett, ami kiegészült a működési engedélyek kiadásának szigorításával is. A lengyel hatóságok felismerték, hogy mivel a hazai bankrendszer szakmai tapasztalata és tőkeellátottsága jócskán elmaradt nyugati versenytársaikétól, ezért a stabilan működő bankrendszer megteremtéséhez szükség van egy átmeneti időszakra, amely során a bajba került bankok működése átalakítható. Ezen felül a koordináló szervek tőkeemeléseket is végrehajtottak a programban résztvevő pénzintézeteknél, tovább csökkentve hátrányukat.

Az 1990-ben, illetve 1991-ben felgyülemlett rosszhitel-állományt azonban az átstrukturálás nem érintette, azok továbbra is banki mérlegekben maradtak. Ez a tény, valamint a prudenciális problémák miatt szigorodó szabályozói előírások a BIS szerint (*Kokoszcy'nsk–Slawinski 2000*) hosszú távon pozitívan befolyásolhatták a bankok hitelezési gyakorlatát, a nehéz tapasztalatok kapcsán a későbbiekben a bankszektor szereplői az elkövetkező években óvakodtak a túlzottan laza feltételek melletti hitelezéstől. A kilencvenes évek végére egy sokszereplős, piaci alapokon működő, jóval kompetitívebb lengyel bankrendszer jött létre.

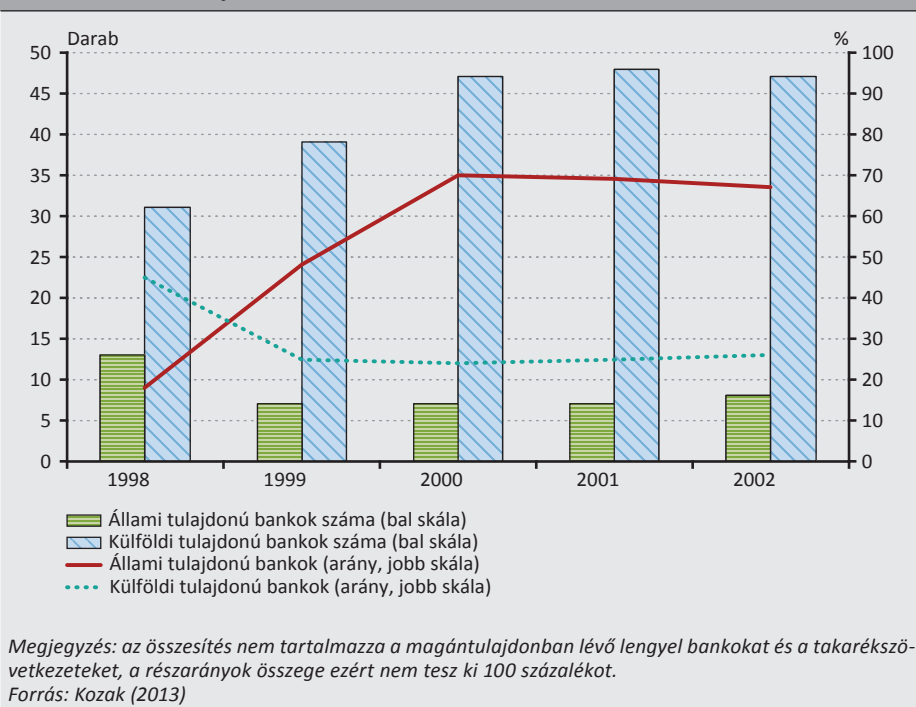
2. 2000-es évek folyamatai: külföldi tulajdonú bankok előretörése

2.1. A külföldi bankok szerepe az átstrukturálási folyamatban

A bankrendszer konszolidációja az ezredfordulóra nagyrészt lezajlott, a 90-es évek elejétől elhúzódó bankválságot végül az engedélyezési rendszer szigorítása, új kockázatkezelési eljárások bevezetése követte, valamint ekkoriban jelentek meg a lengyel bankrendszerben a külföldi befektetők is, 1998-ban tulajdoni arányuk még csak 20 százalék körül alakult, 2001-re azonban elérte a 70 százalékot. A részarány egészen 2007–2008-ban kirobbanó gazdasági válságig folyamatosan nőtt, azóta azonban 70 százalék környékén stabilizálódott (*1. ábra*). Az átalakulási fázis lezárultával néhány (jellemzően a Pénzügyminisztérium irányítása alatt álló) nagyobb, illetve számos kisebb pénzintézetből álló bankrendszer jött létre Lengyelországban, ahol a 2000-es évektől kezdődően a külföldi tulajdonosok lettek többségben.

A külföldi bankok már a kétszintű bankrendszer kialakításának kezdetén is jelen voltak a lengyel bankszektorban, jelentőségük ekkor azonban még elhanyagolható volt. Az első Lengyelországon kívüli székhellyel rendelkező bankok már 1990-ben megjelentek, a különösen laza engedélyezési szabályok által előírt 5 millió ECU-s tőkekövetelmény nem okozott problémát számukra, azonban a lengyel gazdaság teljesítményére ekkoriban jellemző erős kilengések, valamint az éppen csak megkezdődött gazdaság-szerkezeti átalakítások kimenetelével kapcsolatos bizonytalanságok a külföldi befektetőket is óvatosságra intették. 1992-re már a Citibanknak, a GE Capital Banknak és a Raiffeisennek is volt leányvállalata Lengyelországban, a többi külföldi szereplő (AmEX, Société Générale, NMB Postbank – az ING elődje) azonban

1. ábra
A bankrendszer tulajdonosi szerkezetének alakulása

inkább csak közvetett módon lengyelországi képviselteként, vagy nagyobb állami bankok privatizációja során kisebbségi tulajdonosként volt jelen.

További fontos motiváció volt a Lengyelországon kívül működő bankok megjelenése szempontjából a nemzetközi kereskedelem fellendülése, melynek folyamán ezen pénzintézetek ügyfeleinek üzleti tevékenységében egyre fontosabb szerepet kapott Lengyelország. Az átstrukturálást koordináló hatóságok – miután felismerték a lengyel bankok tőke- és versenyhátrányát – 1992-től felfüggesztették a működési engedélyek kiadását a külföldi bankok számára, és ez a helyzet 1994-ig nem is változott. Ekkor az NBP némiképp lazított a szabályokon, az engedélykiadás feltételül az átstrukturálási folyamatban való aktív részvételt szabva a lengyel piacra belépni szándékozó pénzintézeteknek, amelynek lényege az volt, hogy a bajba került állami bankokat a privatizálás során külföldi befektetők vásárolták meg, majd konszolidálták azokat. 1995-től növekedésnek indult a külföldi tulajdonosok részaránya, akik az NBP előírásainak megfelelően a bajba jutott bankok felvásárlásával segítettek elő egy stabil, alacsonyabb költségekkel működő, hatékonyabban menedzselte, piaci alapú, versenyképes lengyel bankrendszer létrejöttét.

A 2000-es évek elejére lezárult a privatizálási és konszolidációs időszak, a külföldi szereplők fókuszába az újonnan vásárolt leányvállalatok folyamatainak összehangolása került az anyabanknál bevett gyakorlattal. Ennek keretében az Európai Unió csatlakozást követően átalakításra kerültek a leánybankok döntéshozatali eljárásai, informatikai infrastruktúrája, back-office rendszerei (számlavezetés, letétkezelés, üzleti folyamatokat támogató adminisztrációs feladatok) és folyamatai, valamint a fiókhálózatok és az ügyféltámogatás működése annak érdekében, hogy a Lengyelországban működő bankok minél jobban illeszkedjenek az adott anyabank egységes struktúrájába. A 2000-től 2008-ig tartó időszak másik legfontosabb történése a bankszektor szempontjából az egyre népszerűbbé váló devizahitelezés volt.

2.2. A fióktelepi rendszer kiépítése

Lengyelország Európai Unió csatlakozása a bankrendszer szempontjából a legfontosabb változást a fióktelepek intézményének bevezetése jelentette, azaz hogy az egységes EU-s szabályozás szerint bármelyik, az Európai Unióban engedéllyel rendelkező pénzügyi intézmény létrehozhat fióktelepet az adott tagországban, annak pénzügyi felügyeleti hatóságának külön engedélye nélkül. A bankok lakossági üzleti tevékenységüket jellemzően helyi szinten, lengyelül végezték, ami nagy fiókhálózatot igényelt, így a fióktelepi forma itt nem volt optimális. A vállalati ügyfelek kiszolgálása és a befektetési banki szolgáltatások nyújtása azonban egyrészt nem igényelt kiterjedt fiókhálózatot, másrészt angolul is lehetséges volt, ezért a fióktelepi forma igen népszerűvé vált ebben a szegmensben. A nagy lengyel cégek, amelyek fióktelepként működő hitelintézetet választottak pénzügyeik intézésére, jóval kedvezőbb körülmények mellett juthattak finanszírozáshoz, tekintettel arra, hogy a fióktelep anyabankja valamelyik európai pénzügyi központban volt¹. Ebben az időszakban jöttek létre a nagyobb európai bankok lengyelországi fióktelepei (pl. Commerzbank, BNP Paribas, Crédit Agricole), amelyek nagyrészt jelenleg is működnek a lengyel piacon.

Néhány nyugat-európai bank a fióktelepek kínálta lehetőséggel költségeik további csökkentését tudta elérni a következő módszerrel: egy már működő lengyel leányvállalattal rendelkező anyabank lengyelországi fióktelepet hozott létre, majd a leánybank teljes tevékenységét (munkatársak, ügyfelek, eszközállomány) piaci áron eladta az újonnan létrejövő fióktelepnek, majd az ily módon kiüresedő leánybankot végelszámolták. Ezzel a módszerrel egyrészt jó néhány fix, adminisztrációs költségtől szabadult meg az anyabank², másrészt az újonnan létrejövő fióktelepet

¹ Egy nemzetközi piacokon aktív és ismert anyabank, illetve ilyen anyabanki háttérrel rendelkező lengyel leánybank vagy fióktelep a lengyel tulajdonú bankokhoz képest alacsonyabb kockázati felár, vagyis alacsonyabb szintek mellett jut finanszírozáshoz.

² Költséghatékonyabb volt teljesen új vezetési és szervezeti struktúrát kialakítani a megalakuló fióktelepben, mint a már létező leánybank folyamatait hozzáigazítani az anyabank működéséhez. Másrészt, míg a fióktelepek felügyeletét elláthatta az anyabank országának pénzügyi felügyelete is, addig a lengyel leánybank felügyeletét a lengyel hatóság végezte.

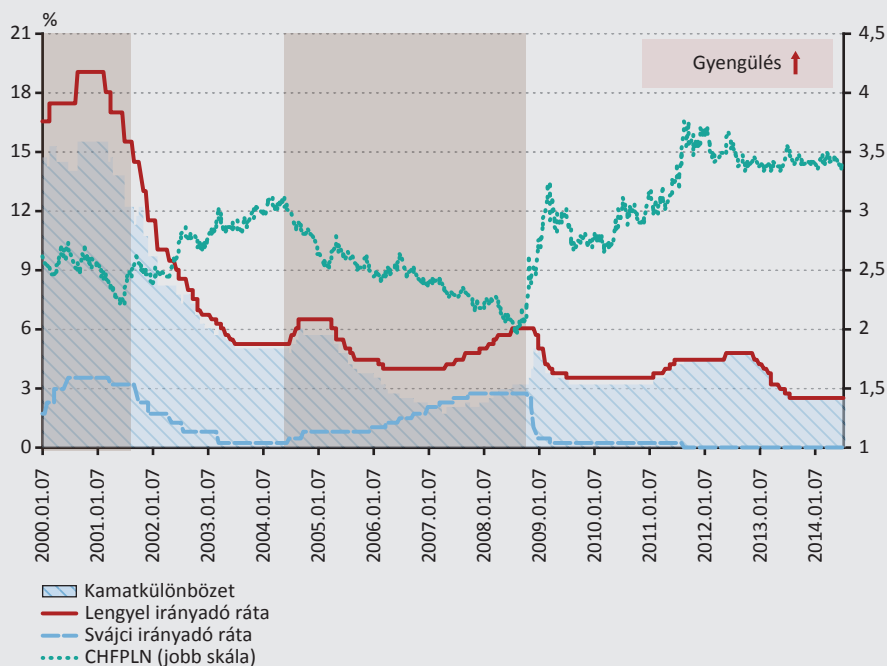
könnyebb volt integrálni az anyabank országában működő pénzügyi felügyeleti hatóság szabályrendszerébe.

2.3. A deviza alapú hitelezés elterjedése

A 2000-es évek elejétől kezdődően Lengyelországban egyre elterjedtebbé vált a deviza alapú hitelezés. A devizahitelek az országban már az 1990-es évek második felében jelen voltak, igaz, kisebb mértékben. A GDP-arányos devizahitel-állomány fokozatos növekedése és a devizahitelek térnyerése 2000 és 2003 között egybeesett a lakáscélú hitelek felfutásával (a devizahitelek aránya 2003-ban már elérte azt a szintet, amely körül a válságig ingadozott). A felfutás háttérében mind keresleti, mind kínálati tényezők is meghúzódtak. Amellett hogy a megnövekvő hitelkereslet hatására a bankok között fokozódott a kockázatalapú verseny és enyhültek a hitelezési feltételek, a csökkenő zloty- kamatok ellenére jelentős maradt a kamatkülönbözet a svájci frank és a zloty alapú hitelek között, aminek hatására a háztartások figyelme a kockázatosabb devizahitelek felé fordult. Emellett az árfolyam alakulása is a devizahitelek felvétele mellett szólt, ugyanis 2000–2001-ben jelentősen erősödött a zloty a svájci frankhoz képest, ami tovább növelte a devizahitelek vonzerejét. A len-

2. ábra

A lengyel és svájci alapkamat, illetve a zloty árfolyamának alakulása a svájci frankhoz képest

Megjegyzés: A kisatírozott területek a devizahitelezés felfutásának kedvező időszakokat jelöli.

Forrás: Bloomberg

gyel valuta átmeneti gyengülését követően 2004 és 2008 között ismét töretlenül erősödött, ami újra növelte a devizahitelek népszerűségét (2. ábra). Ugyanakkor a monetáris politikai keretrendszer átalakulásának is szerepe lehetett a devizahitelek iránti kereslet fokozatosan csökkenésében: Lengyelországban a monetáris politika ugyanis 1999-től kezdve az inflációs célkövetés keretrendszerében működött, és 2000 tavaszától kezdve szabadon lebegő árfolyamot vezettek be, így a jegybank nem avatkozott be a devizapiacra az árfolyam-ingadozás csökkentése érdekében. A lebegő árfolyamrendszer keretében a zloty árfolyama jobban ingadozhatott, ami elriasztó erővel bírhatott a devizahitelek felvétele iránt (*Hudecz 2012*).

A lengyel bankfelügyelet már a válság kitörése előtt a bankokkal közös ajánlást tett közzé, ami a transzparencia és a kockázatok szélesebb körű ismeretein keresztül csökkentette a lakossági devizahitel-keresletet. A devizahitelezés szerkezetét tekintve érdekesség, hogy míg aggregált szinten úgy tűnik, hogy Lengyelországban a devizahitelezés mérsékeltebb ütemben bővült (mint például Magyarországon), a lakáshitelek piacán a devizahitelek felfutása a magyar hitelpiacon tapasztaltnál is gyorsabban zajlott le.

A fenti tényezők mellett konkrét felügyeleti lépések is szerepet játszottak a devizahitelezés felfutásának megállításában. A lengyel bankfelügyelet 2006-ban kiadta az S-ajánlást, amellyel növelni kívánta a bankok kockázattudatosságát, kérte a hitelfelvevők alaposabb tájékoztatását, és konkrétan javasolták, hogy a bankok minden hitelkérelmezőnek először zloty hiteleket ajánljanak, és csak ha a kérelmező ragaszkodik a devizahitelhez, akkor kezdjenek arról tárgyalni. A szabályozás miatt a devizahitelezés csak átmenetileg szorult vissza, a kamatkülönbözet alakulása továbbra is jelentős szerepet játszott a dinamikában.

A zloty gyengülése azonban nemcsak a lakossági, hanem a vállalati szektorban is komoly problémákat okozott. A válságot megelőző fellendülés időszakában Lengyelországban is jellemző volt, hogy a bankok igyekeztek túlteljesíteni a külföldi anyabankok által előírt célszámokat, és közben nem kellő körültekintéssel jártak el ügyfeleik kockázatviselési képességének felmérése kapcsán. Másképpen fogalmazva, a profitcélok elérése, illetve túlteljesítése érdekében olyan ügyfeleknek is kínáltak kockázatosnak minősülő, származtatott pénzügyi termékeket, akikkel kapcsolatban nem mérték fel kellő gondossággal, hogy az ügyfél képes-e elviselni a megugró árfolyam-ingadozásokból eredő többlet pénzügyi terhet, illetve hogy az ügyfél teljes mértékben megértette-e a bankok által kínált termékhez kapcsolódó kockázatok természetét.

A devizahitelezés alakulása a Lehman-csődöt követően

A válságot követően fokozatosan szigorodtak az ajánlásokban szereplő jövedelemre és folyósítható hitelre vonatkozó szabályok, aminek következtében Lengyelországban a későbbiek során sem volt olyan jelentős a devizahitelezés. A válság kitörését követően, 2008 őszén lényegében leállt a devizahitelezés, azonban ez nem volt tartós, 2009 végétől újra növekedni kezdett az arányuk. Ekkor azonban már nem a korábban túlsúlyban lévő svájci frank, hanem az eurohitelek felvétele kezdett egyre nagyobb méreteket ölteni. A devizahitelezés megújuló népszerűségét látva 2009-ben módosították az S-ajánlást, ezzel kívánva javítani a banki ügyletek átláthatóságát, amely főként fogyasztóvédelmi ajánlásokat tartalmazott. Ezzel párhuzamosan készült egy újabb, küszöbértékeket is tartalmazó ajánlás, amelyet 2010-ben fogadtak el. Ez a T-ajánlás, a törlesztőrészlet és jövedelem arányának (PTI) tekintetében 50 százalékos (magas jövedelműeknél 65 százalékos) maximális arányt írt elő. Az S-ajánlásban tovább szabályozták a bankok hitelbírálatakor maximálisan figyelembe vehető futamidőt, és tovább szigorították a PTI-rátát devizahitelek esetén. Ez időben a kamatkülönbözet már nem változott érdemben, így vélhetően a szabályozásnak tudható be, hogy 2010 őszétől fokozatosan csökkent a devizahitelek aránya az új hitelkihelyezéseken belül. 2014-ben a lengyel jegybank a pénzügyi felügyelettel összefogva kezdeményezte a devizahiteleknel alkalmazott vételi-eladási árfolyamok szabályozását, illetve referenciakamathoz kötötték a hitelek árazását is (*Hudecz 2012*).

3. A 2008-as pénzügyi válság hatásai

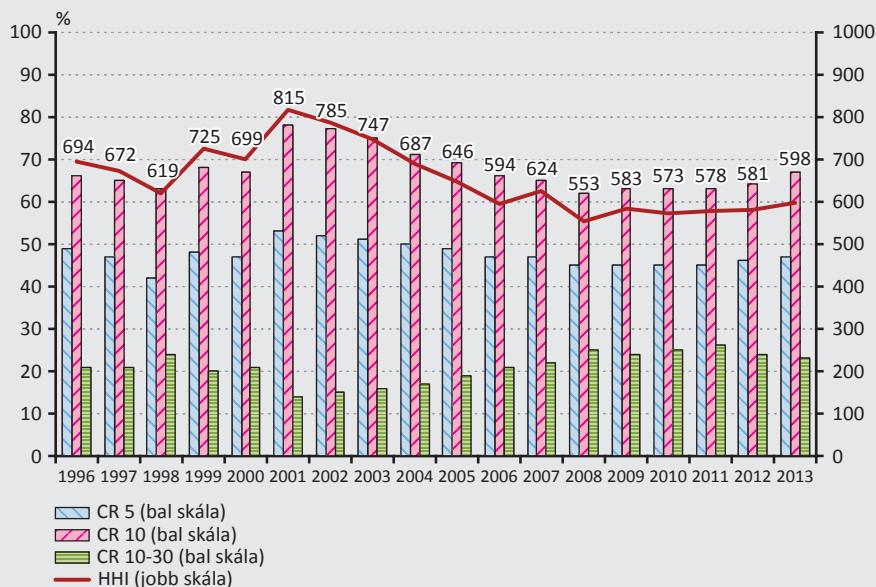
A lengyel volt az egyetlen olyan európai gazdaság, amelynek a 2008-ban kezdődő válság ideje alatt sikerült elkerülni a recessziót, így nem meglepő, hogy a lengyel bankrendszer európai összevetésben viszonylag rugalmasan reagált a pénzügyi krízisre, ugyanakkor túlzás volna állítani, hogy az események érintetlenül hagyták volna a pénzügyi szektort. Egyrészt az, hogy a lengyel bankok tevékenysége jellemzően belföldi ügyfelekhez kötődött, némileg elszigetelte a bankrendszer szereplőit a nemzetközi pénzügyi piacok lefagyásának és feszültségeinek hatásaitól. Másrészt a válság hatásait az, hogy a lengyel bankrendszert ekkoriban több mint kétharmad részben külföldi háttérű pénzintézetek alkották, amelyek anyabankjaik hosszú távú elkötelezettsége és stratégiai gondolkodásmódja révén erősítették a lengyel pénzügyi rendszerrel kapcsolatos bizalmat. Szintén fontos szerepet játszott, hogy nyugat-európai mércével mérve a lengyel bankrendszer kevésbé volt versenyképes, és sokkal koncentráltabb volt (3. ábra), ezért a magasan tartott jutalék és díjbevételek miatt a bankok profitabilitása nem csökkent olyan mértékben, mint más régiós vagy akár nyugat-európai bankoké.³ Mivel 2010-ben az Eurostat adatai szerint

³ A kevésbé kompetitív pénzügyi közvetítő rendszer lehetővé tette a bankok számára, hogy emeljék, illetve magasan tartásuk díjaikat, mivel éppen a verseny korlátozottsága miatt az ügyfelek kevésbé reagálnak érzékenyen ezen díjtételek változásaira.

a lengyel lakosság 44 százaléka nem rendelkezett bankszámlával, ezért a bankoknak bőven volt tere új ügyfelek megszerzése útján javítani jövedelmi helyzetüket ahelyett, hogy nagyobb kockázat vállalásával növelték volna profitjukat (Strojwas 2010).

3. ábra

A lengyel bankrendszer mérlegfőösszeg alapján számított koncentráltága

Megjegyzés: CR5, CR10 stb.: Az 5, 10 stb. legnagyobb bank kumulált mérlegfőösszege. HHI: Herfindahl-Hirschman Index, a piaci koncentráció mérőszáma, a bankok piaci részesedésének négyzetösszege. 0 (tökéletes verseny) és 10000 (tökéletes monopolhelyzet) között vehet fel értéket.

Forrás: Kozak (2013)

Természetesen a Lengyelországban tevékenykedő bankok sem tudták teljes egészében kivonni magukat a globális recesszió hatásai alól. A Lengyelországot is érintő gazdasági lassulás, a fogyasztói és üzleti hangulat gyors romlása, valamint a pénzügyi piacokon uralkodó elhúzódo bizonytalanság a bankrendszer méretének és profitjának zsugorodásához vezetett. Számos, rossz helyzetben lévő bank próbálta egyesüléssel átvészelní ezt az időszakot, míg más szereplők (pl. az AIG bankja) ki is vonultak a lengyel piacról. A bankok profitszintje 2009-re a 2005-ös szintre esett vissza, emellett jelentősen csökkent a ROE-val és a ROA-val mért jövedelmezőség is. A banki eredményeket tovább terhelte a gyorsan romló eszközállománnyal kapcsolatban elszámolt értékvesztés képzési igény megugrása, valamint a rövid távú likviditás iránt tapasztalt megugró kereslet miatt emelkedő betéti kamatok szintje. A bankrendszer szereplőinek egy új, alacsony növekedéssel jellemezhető gazdasági környezethez kellett alkalmazkodniuk, ami további költségcsökkentésekhez, illetve a Lehman-csődtől kezdődően egészen 2013 közepéig a hitelezési kondíciók szigorodásához vezetett.

2014-re a bankrendszer jövedelmezősége – jóval a válság előtti szinteken, de – stabilizálódott, a lassan újrainduló külső és belső fogyasztás pedig, kiegészülve egyrészt a szabályozói előírások, másrészt a hitelezési kondíciók részleges lazulásával, jelentősen lassították a hitelállomány szűkülését. Növekedés csak a lakossági hitelezés területén volt megfigyelhető (jellemzően a fogyasztási hitelek kapcsán, illetve néhány évvel korábban a fiatalok lakáshoz jutását támogató kormányzati programokán), a vállalati hitelek piacát azonban még ekkor is stagnálás, enyhe zsugorodás jellemezte.

Felhasznált irodalom

Hudecz András (2012): *Párhuzamos történetek – A lakossági devizahitelezés kialakulása és kezelése Lengyelországban, Romániában és Magyarországon*. Közgazdasági Szemle, LIX. évf., április:349-411.

Kokoszcyński, R. – Slawinski, A. (2000): *Poland's vulnerability to turbulence in financial markets*. BIS Policy Papers No 8, September URL: <http://www.bis.org/publ/plcy08h.pdf>. Letöltés ideje: 2014. 05. 28.

KNF (2014): Komisja Nadzoru Finansowego (lengyel pénzügyi felügyelet): A lengyel pénzügyi rendszerről szóló anyagok.

<http://www.knf.gov.pl/en/publications/banking/index.html> és http://www.knf.gov.pl/en/Images/2014_05_BANKING_SECTOR_data_tcm81-26207.xlsx Letöltés ideje: 2014. 05. 29.

Kozak, S. (2013): *Consolidation of the banking sector in Poland in 1989-2013 in comparasion with the structural changes of the banking sector in the USA and the EU*. NBP Working Paper No. 166. http://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/166_en.pdf . Letöltés ideje: 2014. 06. 04.

NBP (2014): (Narodowy Bank Polski): Pénzügyi stabilitási jelentések 2000-2013-ig.

<http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=en/systemfinansowy/stabilnosc.html>. Letöltés ideje: 2014. 05. 28.

Strojwas, M. (2010): *The Polish banking system: hit by the crisis or merely by a cool breeze?* Ecfm Country Focus, Volume 7, Issue 2, 05. 03. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/country_focus/2010/pdf/cf-7-02_en.pdf. Letöltés ideje: 2014. 05. 30.

Melléklet

A lengyel bankszektor főbb jellemzői						
	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Bankrendszer mélysége						
GDP arányos mérlegfőösszegek	41,1%	54,9%	56,7%	71,3%	93,5%	105,0%
Hitelállomány a GDP arányában	23,8%	35,2%	37,3%	51,0%	66,4%	74,5%
Magánszektornak nyújtott hitelek						
Hitel/eszközállomány	57,8%	64,0%	65,7%	71,5%	70,9%	71,0%
Források						
Betét/összes forrás	56,0%	57,7%	77,4%	79,8%	79,3%	69,6%
Hitelezés fedezettsége						
Hitel/betét ráta	103,2%	111,0%	84,9%	89,6%	89,5%	102,0%
Devizahitel/devizabetét ráta	82,9%	94,9%	119,2%	188,5%	353,9%	294,1%
Likviditás						
Likvid eszközök/összes betét ¹	13,8%	10,4%	4,6%	4,4%	5,5%	5,6%
Hitelkockázat						
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	23,4%	26,9%	26,6%	27,5%	31,8%	29,3%
NPL az összes hitel arányában	5,0%	9,6%	8,5%	5,2%	4,9%	5,2%
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	101,4	102,0	n.a.	n.a.	114,3	65,3
Szolvencia, jövedelmezőség						
Tőke/Mérlegfőösszeg	6,7%	7,7%	7,5%	8,0%	8,2%	9,0%
ROE	9,1%	13,1%	17,6%	22,5%	8,9%	11,9%
¹ A készpénz, illetve a látra szóló nostro számlák egyenlege az összes betétben belül. Forrás: NBP (2014), KNF (2014), IMF és Világbank						

Bankválságok és sokkok: a lett bankrendszer fejlődése

Baksay Gergely – Módos Dániel – Olasz Henrietta

Lettország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan a rendszerváltást követően a bankok a kereskedelem finanszírozására jöttek létre, s részben ennek köszönhetően kezdetben nem voltak érdekeltek a hosszú lejáratú hitelek kihelyezésében. A devizahitelezés a kezdetektől fogva jellemző volt a lett bankrendszerre, aminek oka egyrészt, hogy a rögzített árfolyamrendszer mellett kisebb árfolyamkockázat terhelte a belföldi hitelfelvevőket, másrészt a lett bankok egy része nem a belföldi ügyfelekkel, hanem külföldi vállalatokkal állt szoros kapcsolatban. A lett bankrendszer viszonylag sérülékeny volt az elmúlt két évtizedben, ezt bizonyítja, hogy az ország több bankválságot, banksődöt és bankmentést is megélt. Az 1995-ös bankválság a bankközi piac fejletlensége miatt nem tudott tovagyűrűzni, az ezt követően kialakult sokkok pedig jellemzően egy-egy bankot érintettek, nem a bankrendszer egészét. A kilencvenes éektől a lett bankrendszert dinamikus bővülés jellemezte, a hitel/betét mutató a válság előtt a 150 százalékot is meghaladta. A 2008-ban kezdődő globális pénzügyi válság Lettországot különösen erőteljesen érintette, azonban 2011-től a bankrendszer kezdte visszanyerni stabilitását.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, hitelezés, pénzügyi válság, Lettország

1. A lett bankrendszer általános jellemzője

A lett bankrendszer egyik legfontosabb tulajdonsága a kettősség, a bankok egy jelentős része nemcsak belföldi ügyfelek, hanem külföldi vállalatok kiszolgálására is specializálódott. A két banki szegmens viszonylag élesen elkülönül egymástól. 2012 végén a lett felügyelet adatai alapján 29 bankból (20 kereskedelmi bank és 9 fióktelep) 14 bank specializálódott nem-rezidens tevékenységre. E bankok a bankrendszer teljes eszközállományának 40 százalékát, a betétállományának 55 százalékát birtokolják, azonban csak a hitelek negyedét nyújtják. A nem-rezidens szegmens kétharmadát három bank uralja, az ABLV, a Rietumu és a Citadele (ez utóbbi állami tulajdonban van). Az első két bank eszköz- és forrásállományának 90 százaléka a külföldi betétekhez kapcsolódik¹.

Baksay Gergely a Magyar Nemzeti Bank igazgatója. E-mail: baksayg@mnb.hu.

Módos Dániel a Magyar Nemzeti Bank volt elemzője. E-mail: modosd@mnb.hu.

Olasz Henrietta a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: olaszh@mnb.hu.

¹ Forrás: FCMC statisztikák

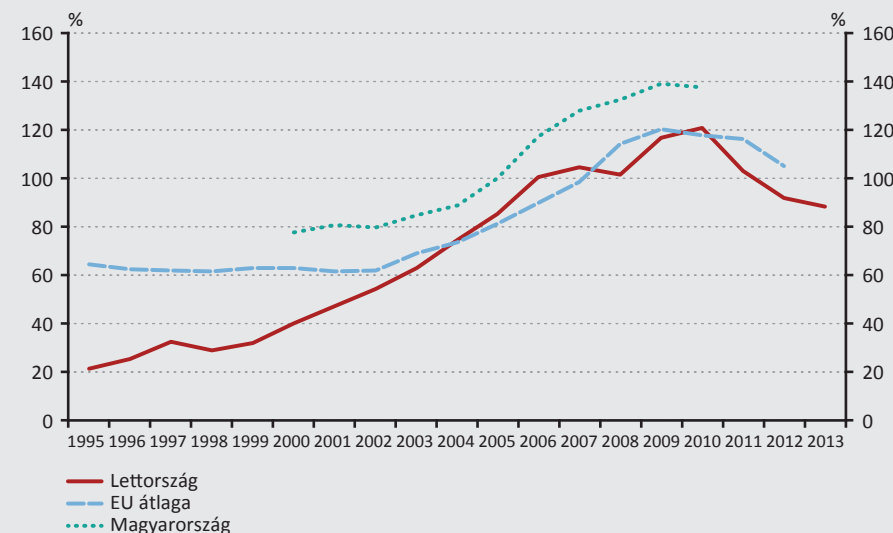
A külföldi források mintegy fele adóparadicsomokból érkezik, de közvetve FÁK-érdekeltségű vállalatokhoz tartoznak. A lett bankrendszer teljes betétállományának hozzávetőlegesen 60 százaléka (a devizabetéteken belül ez az arány 45 százalék), míg hitelállományának hozzávetőlegesen 12 százaléka kötődik a külföldi ügyfelekhez (a devizahitelekben belül ez az arány 15 százalék).² Az EU többi országához képest a betéteken belül magasnak mondható a külföldiek aránya, ez elsősorban Lettország földrajzi elhelyezkedéséből adódik. A kockázatok csökkentése érdekében a határon túlnyúló szolgáltatásokat nyújtó bankoknak a lett jogszabályok szerint addicionális tőkekövetelményt kell képezniük.

2. A bankrendszer mélységének alakulása

Lettország bankszektora a kilencvenes évektől egészen a nemzetközi pénzügyi válságig dinamikus bővülést mutatott. A lett bankrendszer az ország függetlenségének elnyerésekor semmiben sem különbözött a korábbi Szovjetunió tagállamainak bankrendszerétől, a legtöbb bank specializált szovjet bankok leánybankja volt, elhanyagolható mértékű betét- és hitelállománnyal. A privatizáció során igen nagyszámú hitelintézet jelent meg az országban, és a gyors pénzügyi fellendülés kezdődött a kilencvenes évek közepétől. A lett bankrendszer mélysége (a mérlegfőösszeg a GDP arányában) a 2000-es évek elején érte utol a régió fejlettebb gazdaságaira, példá-

1. ábra

A kereskedelmi bankrendszer mérlegfőösszege a GDP százalékában

Forrás: FCMC

² Ezen arányok kismértékű ingadozással viszonylag konstansnak tekinthetők. Az adatok forrása a lett felügyelet (FCMC) által közzétett statisztikák.

ul Magyarországra jellemző szintet. A bankrendszer bővülése dinamikus ütemben folytatódott, egyidejűleg a pénzügyi rendszer terjeszkedésének az egész világban és így Európa valamennyi régiójában megfigyelhető újabb hullámával (*Bakker–Gulde 2010*).

A lett bankrendszer GDP-arányos mérlegfőösszege 2001 és 2006 között megduplázódott, összhangban a nemzetközi pénzügyi folyamatokkal, és elérte a GDP 100 százalékát (miközben a bruttó hazai termék is gyors ütemben nőtt). A vállalatok tőkearányos hitelállománya a 2000. évi 120 százalékról 2010-re 228 százalékra emelkedett (FCMC).³ A háztartások által felvett hitelek elsődleges célja ingatlanvásárlás volt, a fogyasztási hitelek részaránya alacsony maradt. A hitelezés és így a mérlegfőösszeg bővülése a pénzügyi válság hatására 2008-ban megállt, az ezt követő látszólagos növekedés valójában a GDP jelentős visszaeséséből fakadt. A válságot követő konszolidáció során Lettországból is megkezdődött az egész világgazdaságot jellemző mérlegeépítés. A bankrendszer mérlegfőössze fokozatosan csökken, annak ellenére, hogy a gazdaság a súlyos visszaesést követően talpra állt, és az utóbbi években az EU tagállamai közül Lettországból nő a leggyorsabban a GDP.

3. A lett bankrendszer átalakulása bankválságok során

A lett bankrendszer viszonylag sérülékeny volt az elmúlt két évtizedben, az ország több bankválságot, bankcsődöt és bankmentést is elszenvedett.⁴ A sérülékenység már a kilencvenes évek elejére visszavezethető. A függetlenné válást követően a kelet-közép-európai országok többsége a leánybankokat állami tulajdonú bankokká alakította, megtartva korábbi specializációjukat (például takarékbank, fejlesztési bank, mezőgazdasági bank stb.). Lettország ezzel szemben – a Savings Bank kivételével – mind a 45 korábbi állami bankot a jegybank, a Bank of Latvia fennhatósága alá rendelte. Ez a megoldás meglehetősen rugalmasságot biztosított volna a kormányzat számára a bankrendszer átalakításában, amennyiben a bankok elszámolási kötelezettsége biztosított lett volna, a jegybanknak azonban nem volt közvetlen kontrollja felettük.

A bankrendszer fejlesztése érdekében a lett jogszabályok jelentősen megkönnyítették a bankok alapítását (1993-ban már 61 bank rendelkezett engedéllyel). Alig két év alatt az új kereskedelmi bankok súlya 47 százalékról 85 százalékra emelkedett (mérlegfőösszegben kifejezve). A legnagyobb kereskedelmi bankká a Bank Baltija

³ A gyors emelkedés egyeseket az ázsiai válság előtti folyamatokra emlékeztette. Például *Erbenova et al. (2011)*.

⁴ 1995-ös bankválságban a Banka Baltija és a Banka Olimpija is csődbe jutott, több kisebb bank mellett. 2002. szeptember 16-án a lett felügyelet visszavonta a Sakaru banka működési engedélyét. 2006. december 21-én az Ogres Komercbanka, 2010. május 26-án a VEF banka működési engedélye is visszavonásra került. A Latvijās Krajbanka felszámolása még tart.

vált.⁵ A Bank Baltija elsődleges célja az volt, hogy nagy fiókhálózatú lakossági bankot hozzon létre. Ennek érdekében az általa kínált betéti kamatok többszörösen meghaladták más bankok betéti kamatait, 1993-ban a Bank Baltija 90 százalékos fizetett a betétekre, míg a legnagyobb lakossági bank – a Savings Bank – csupán 14-20 százalékos (Fleming–Talley 1996).

A legnagyobb bankválság 1995. március végén kezdett kibontakozni, mikor a Bank of Latvia elrendelte, hogy minden banknak el kell készíteni és be kell nyújtani a nemzetközi számviteli alapelvek szerinti pénzügyi beszámolóját. A Bank Baltija ezen előírásnak nem tett eleget, ennek következtében a vállalatok elkezdtek a betéteik kivonását, míg a lakosság érdemben nem reagált, így klasszikus értelemben vett bankroham nem volt, csak betétkiszivárgás. A legtöbb kisbetétes csak akkor eszmélt fel, mikor a bankok ajtaja már zárva volt. A Bank Baltija mellett csődbe jutott több kisebb banknál is hasonló események játszódtak le.

Az 1995-ös bankválság⁶

Az 1995-ös bankválságot a legnagyobb lett bank – a Bank Baltija – fizetési képtelensége, majd csődje idézte elő. A Bank Baltija mellett három közepes méretű bank (Latvian Deposit Bank, Centra Bank és Olimpija Bank) és több kisebb bank (Latintrade, Latgale Commercial Bank, Liepajas Commercial Bank, Polārziņi Bank, Alejas Commercial Bank, Kredo Bank, Olti-Bank és Bauskas Bank) is érintett volt. A válság öt hónapja alatt (1995. március – július közötti időszak) a bankok eszközállománya közel 40 százalékkal (2106 millió dollárról 1304 millió dollárra), a teljes hitelállomány és betétállomány 43 százalékkal (746 millió dollárról 426 millió dollárra, illetve 934 millió dollárról 528 millió dollárra), valamint a tőkeállomány 20 százalékkal (326 millió dollárról 260 millió dollárra) csökkent.

A válságot több tényező együttes hatása váltotta ki. Az egyik legfontosabb tényező volt a szereplők (vállalatok, bankok és felügyelet) hozzá nem értése. A túlságosan megengedő szabályozás következtében könnyen lehetett olyan bankokat alapítani, amelyek nem a hosszú távon is fenntartható működésre rendezkedtek be, hanem a tulajdonosok és a bankvezérek gyors meggazdagodását szolgálták. Ezen bankok jellemzően vagy a tulajdonosok üzleti érdekeltségeit finanszírozták, vagy rövid távú profitcélok elérésére törekedtek jelentős kockázatvállalással (magas kockázatú hitellezés, jelentős mértékű nyitott devizapozíciók vállalása). További tényezőként kell figyelembe venni annak a hatását, hogy a válság előtti időszakban a piaci kamatok szignifikánsan eltértek a bankok között, így nehéz volt mérni a reálkamatláb alakulását. A pénzügyi stabilizációt megelőzően – 1992-ben – az infláció 500 százalék

⁵ A Bank Baltija 1994 végére a lett bankrendszer eszközállományának hozzávetőlegesen 23 százalékát, hitelállományának közel 40 százalékát és tőkéjének hozzávetőlegesen 13 százalékát birtokolta. A bank tulajdonosi szerkezete nem volt ismert, azonban feltehetően orosz kezekben volt.

⁶ Fleming et al. (1996); Fleming–Talley (1996) és Korhonen (1996).

fölött alakult, míg a reálkamat negatív volt. Lettország stabilizációs programjának következtében az infláció gyors mértékben csökkent, a kamatok azonban nem tudták lekövetni azt. 1993 közepére mind a betétek reálkamata, mind a hitelek reálkamata erősen pozitívvá vált. A jegybank lenyomta az alapkamatot, azonban a piaci kamatok ragadósak voltak, jelentős részben a Bank Baltija magas kamatai miatt. Ez általában a hitelportfóliók romlásához vezetett.

A 90-es évek elején Oroszországban az acél és egyéb áruk ára a világpiaci ár alatt maradt, ez speciális lehetőséget biztosított a lett bankoknak a Kelet/Nyugat közötti kereskedelem finanszírozására. Amikor az orosz árak a világpiaci ár közelébe kerültek, a finanszírozási lehetőségek beszűkültek, a bankok profitja jelentősen lecsökkent, ez a bankokat arra ösztönözte, hogy hasonló profitot eredményező, azonban kockázatosabb hitelezés irányába mozduljanak el. A Bank Baltija emellett a piaci részesedésének növelése érdekében nagyon magas kamatszintet állapított meg. A Bank Baltija arra spekulált, hogy a lat le fog értékelődni az US dollárral szemben, ezért folyamatosan nagy mennyiségben váltott át latot dollárra és hiteleket dollárban helyezett ki (ezáltal hatalmas nyitott devizapozíciót épített ki). A lat ezzel szemben 1994/95-ben felértékelődött a dollárral szemben. A bankok sérülékenységét tovább növelte a betétesek (elsősorban a vállalatok) bizonytalansága a tekintetben, hogy a kormányzat hajlandó-e a bankmentésre.

A bankközi piac fejletlenségének köszönhetően a fertőzés nem tudott áttérjedni más bankokra. A válságra válaszul a jegybank három jogszabályt dolgozott ki, melyek célja a bankrendszer jogi és intézményi keretrendszerének szigorítása volt. A bankokat a megerősített Felügyelet újraengedélyezte, a válság után talpon maradt 44 intézményből csak 39 kapott engedélyt és közülük csak 14 végezhetett teljes körű banki tevékenységet (pl. gyűjthetett betét).

A rendszerváltást követő időszakban a jegybank és az állam többször likviditáshoz segítette⁷ a bajba jutott bankokat, azonban bankmentésre csak 2008. november 8-án került sor, amikor a lett állam átvette az ország vezető kereskedelmi bankját – a Parex banka-t – az állami tulajdonban lévő Latvijai Hipotéka és Zemes Banka-n keresztül. 2008 második felében Lettország hanyatló gazdasági helyzete, az adósok romló fizetőképessége és a nem megfelelő kockázatkezelés miatt több bank, köztük a Parex, nem tudta megfelelően fedezni a hitelportfólióját. A nemzetközi hangulat romlásával párhuzamosan megindult a betétek kiáramlása, 2008. augusztus 31. és október 31. között a betétesek 191 millió lat értékű betétet vontak ki a Parex-ből.

⁷ 1995-ben a Bank Baltija fizetőképességének megőrzése érdekében a jegybank mellett több nagyvállalat és néhány kereskedelmi bank is nyújtott likviditást, azonban hamar kiderült, hogy a Bank Baltija nagyobb bajban van, mint gondolták.

A Parex megmentése⁸

2008. november elejére világossá vált, hogy a Parex állami segítség nélkül fizetéseképtelenné válik. A teljes állami átvételre azért is volt szükség, hogy biztosítva legyen, hogy az állami segítség ne néhány magánszemély érdekeit szolgálja. Az állam, hogy megakadályozza a további betétkivonását, 35 ezer latban (12,6 millió forintban akkori árfolyamon) korlátozta a havonta kivehető összeget betétesenként. A korlátozások 2009. június 30-ig életben maradtak.

2008. december 16-án a Pénzügyminisztérium utasítására a Kincstár közel 43,4 millió euró értékben helyezett el betétet a Parex-nál, hogy a bank euróban denominált állampapírokat vásárolhasson, melyekért cserében likviditáshoz jusson a jegybanktól. 2008. december 22-én a Kincstár e célból újból betétet helyezett el a Parex-nál 300 millió euro értékben, ezt követően a bank helyzete stabilizálódott.

A Parex válságát több tényező egyidejű megvalósulása idézte elő. A bank nehéz helyzetbe kerüléséhez jelentősen hozzájárult a pénzügyi piacokat ért globális sokk és a Parex megrohanása (elsősorban a külföldi betétesek által). A globális válság következtében a Parex külföldiértékpapír-portfóliójának minősége romlott (a Parex-nek nem volt külföldi anyabankja, aki addicionális biztosítékot vagy más fedezetet nyújtott volna a bank hitelezőinek). Továbbá a Parex két szindikált kölcsönszerződést kötött, amely szintén hozzájárult a bank válságához (az egyiket 2007. június 29-én 500 millió euróra, míg a másikat 2008. február 21-én 275 millió euróra). A kölcsön visszafizetése 2009 elején indult volna, azonban a Parex az értékpapír portfóliója minőségének romlása miatt nem tudott volna ennek eleget tenni.

Állami segítség nélkül a Parex biztosan csődbe jutott volna, ami kedvezőtlenül érintette volna a teljes pénzügyi rendszert. A betétbiztosítási törvény alapján az államnak 600 millió latot kellett volna 3 hónapon belül a betétesek részére kifizetni. A betétbiztosítási alapnak azonban csak 82,9 millió lat kártérítésre volt elegendő fedezete, így a különbözet a költségvetést terhelte volna, azonban erre forrás nem volt, mert Lettország még csak tárgyalta az EU-IMF hitelkeretről. A Parex vezette számos kormányhivatal és önkormányzat számláit (melyek egyenlege meghaladta a 143 millió latot), így azok is fizetéseképtelenné váltak volna. Az üzleti szektor szignifikáns veszteséget szenvedett volna el amiatt, hogy az ügyleteik késve teljesülnek, ez tovább növelte volna a GDP visszaesését, ami likviditási problémákat generálhatott volna a teljes gazdaságban. A bank csődje a bankközi fizetési rendszer működését is jelentősen érintette volna.

A Parex megmentésével az állam nem csupán egy banknak nyújtott segítséget, hanem a teljes lett pénzügyi szektornak. 2008. szeptember végén a Parex volt Lettország második legnagyobb bankja, eszközállománya a teljes bankrendszer esz-

⁸ FCMC (2008) éves jelentés, FCMC (2009) elemzés.

közállományának 13,8 százalékát adta, a lett belföldi betétállomány 13,6 százalékkal, míg a külföldiek betétállományának 26,2 százalékkal rendelkezett (*FCMC éves jelentés 2008*). A Parex államosításával a lett állam megmentette Lettország vezető kereskedelmi bankját, stabilizálta a lett pénzügyi szektort, és biztosította a betéteseket afelől, hogy az állam képes és kész támogatni őket. Az állam vállalásával összhangban egy évig tartotta meg a Parex-et, a bank feldarabolását egy jó bankba (Citadele) és rosszba (Parex, később Reverta) 2010-ben hagyta jóvá az Európai Bizottság (*European Commission 2013*).

A 2012-es évben két hitelintézet is beszüntette működését. A 2008-ban állami tulajdonba került Parex működési engedélyét 2012. március 15-én vonta vissza a felügyelet, ezt követően pedig megkezdtek a bank átalakítását. 2012. május 10-én a Rigai Regionális Törvényszék elrendelte a Latvijai Krajbanka felszámolását. 2012-ban e két bank – amely a lett bankrendszer eszközeinek az 5,9 százalékát fedte le – együttesen 97 millió lat veszteséget termelt, míg a bankrendszer 3 év után újra nyereséggel (122,3 millió lat) zárta az évet (*FCMC éves jelentés 2009*).

A Latvijai Krajbanka csődje⁹

A Latvijai Krajbanka működési engedélyét felfüggesztette a felügyelet, mivel nem látta garantálnak a betétek kifizetését. 2011. november 16-án a Latvijai Krajbanka litván anyavállalatának – AB Bankas Snoras – irányítását a litván felügyelet átvette miután csalásra derítettek fényt (ezt követően a bankot államosították). A lett felügyelet vélelmezte, hogy a litván csalásban a Latvijai Krajbanka is érintett lehet, ezért felszólította a bankot, hogy minden külföldön lévő betétjét azonnali hatállyal utaltassa vissza Lettországba. A bank ennek nem tett eleget, a levelező banki számlákon – Ausztriában, Oroszországban és Luxemburgban – lévő pénzt nem tudta hazautalni, mivel azok harmadik fél kedvezményezettségével zárva voltak. A számlákon hozzávetőlegesen 100 millió lat volt. Mivel a visszaélés beigazolódott, és a tőkeemelés nem történt meg, a lett felügyelet 2011. november 21-én felfüggesztette a Latvijai Krajbanka működését.

A betétesek kártalanítása 2011. november 29-én megkezdődött. A Latvijai Krajbanka államilag garantált – 218 ezer – betétjére (335,6 millió lat értékben) a lett betétbiztosítási alap nem rendelkezett elég fedezettel (csak 149,9 millió lat erejéig tudott volna kártalanítani), ezért az állam meghitelezte a hiányzó 185,6 millió latot. A betétesek 99,8 százalékánál a betétbiztosítási törvényben meghatározott 100 ezer euróig terjedő kártérítés teljesen fedezte a betéteket. A Latvijai Krajbanka felszámolása még nem zárult le.

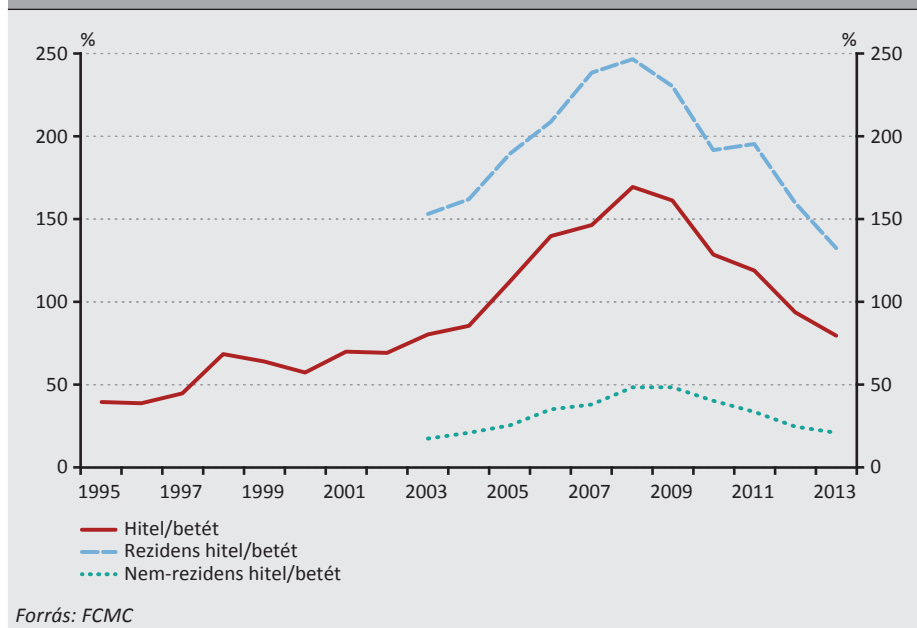
⁹ *FCMC (2011) éves jelentése és a Latvijai Krajbanka-ra vonatkozó felügyeleti anyagok alapján.*

4. Hitelezés alakulása

A hitel/betét mutató a más országokban is megfigyelhető prociklikusságot mutatva a válság előtt és alatt, mégpedig igen erős mértékben. 2004-ig a lett gazdaságot a fenntartható szintnek értékelhető 70–80 százalék közötti hitel/betét arány jellemezte. Ezt követően négy év alatt több mint megduplázódott a hitelek aránya, egészen a 2008-as 170 százalékgig. A hitelboomot főként a háztartások hitelkeresletének megugrása okozta, de jelentős mértékben emelkedett a vállalati hitelek állománya is. 2003 és 2008 között a lakossági hitelek állománya a GDP arányában 8 százalékról 33 százalékra emelkedett, a vállalati hiteleké pedig 19 százalékról 42 százalékra. A válság alatt a hitelállomány jelentősen csökkent, míg a betétek összege emelkedett, aminek együttes hatására 2013 végén a hitel/betét arány ismét a válság előtti 80 százalékos szinten állt. A GDP-arányos hitelállomány alig haladja meg 2008-ban mért legmagasabb érték felét, ezen belül pedig a háztartási és vállalati hitelek hasonló arányban csökkentek. A betétek összege ugyanebben az időszakban emelkedett, tehát szintén hozzájárult a hitel/betét mutató csökkenéséhez.

2. ábra

A hitel/betét mutató alakulása Lettországbán (%)¹⁰

A rezidens háztartások és vállalatok az elhelyezett betéteik 2–2,5-szeresét vették fel hitelként a hitelboom csúcspontján. A külföldiek ezzel szemben mindig több betétet tartottak a lett bankrendszerben, mint amennyi hitellel rendelkeztek. A lett bank-

¹⁰ A teljes arány a két részarány súlyozott átlaga.

rendszer jellemző kettősség, azaz hogy számos bank nagyrészt külföldi vállalatokkal áll kapcsolatban, jelentkezik tehát a hitel/betét mutató alakulásában is. A válság során a hitel/betét állomány leépülése így nagyrészt a belföldieket érintette, az ő hitelállományuk csökkent a legnagyobb mértékben.

Lettországbán mindig jellemző volt a devizahitelezés, de ennek megítélésénél figyelembe kell venni két sajátosságot:

- *A lett monetáris politika a Valutatanácshoz hasonló, rögzített árfolyamot alkalmazó árfolyamrezsimet alkalmazott.* Ez egyrészt garantálta a belföldi hitelfelvevők számára az árfolyam változatlanóságát, másrészt a lett kamatok is szorosan együtt mozogtak a horgonynak alkalmazott fejlett gazdaságokra jellemző kamatlábakkal.
- *A lett bankrendszer egy része nem a belföldi, hanem az orosz gazdasággal áll szoros kapcsolatban,* így természetes, hogy devizában nyújt hiteleket ügyfelei számára. Ezek a bankok viszonylag élesen elkülönülnek a hazai gazdaság felé forduló bankoktól, és a hitelállomány mintegy nyolcada külföldiek felé áll fenn.

Mindezek következtében mindig is népszerűek voltak a devizahitelek, már 1994-ben devizában volt denominálva a hitelek 60 százaléka (Korhonen 1996). A hitelboom alatt az újonnan kibocsátott hitelek nagy része euroalapú volt, így a devizahitelek állománya az összes hitel 93 százalékára emelkedett 2010-re. A devizahitelek nemcsak a rögzített árfolyam, hanem az euro-csatlakozás vélt közelsége miatt is vonzóak voltak. Mindezek ellenére a válság alatt kissé csökkent a devizahitelek aránya, majd 2014-ben az euró bevezetésével az euroalapú hitelek is hazaivá váltak. A dollárban és más devizában fennálló állomány azonban még mindig az összes hitel 10-12 százalékát teszi ki.

Említsre méltó, hogy a hitelek devizaneme követte azt az árfolyam-politikában bekövetkezett jelentős változást, amikor 2005-ben a dollárral szembeni árfolyam-rögzítésről az euróval szembeni rögzített árfolyamra tértek át. Néhány év alatt drasztikusan csökkent a dollárhitelek állománya, és emelkedett az euróé.

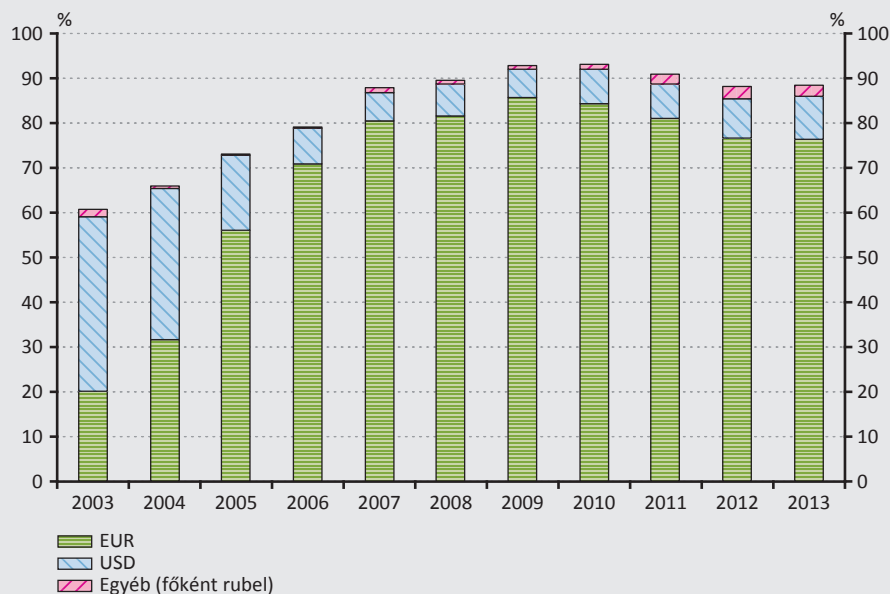
A Valutatanács rendszere elvben biztonságot adott a devizahitelt felvevőknek az árfolyam elmozdulásával szemben, azonban a devizahitelek többsége így is fedezetlennek nevezhető, mert nem állt mögötte devizabetét vagy devizában fennálló jövedelem. A belföldi gazdasági szereplők devizabetétje mindössze a nekik nyújtott devizahitel-állomány negyedét-harmadát fedezte.

A devizahitelek havi törlesztő részletei a válság során nem emelkedtek. Ennek oka egyrészt az, hogy a hitelek nagy része euróban állt fenn, a lat árfolyama pedig mindvégig rögzítve volt az euróhoz. Másrészt a hitelek változó kamatozásúak voltak, az eurózónában a hozamok csökkentek, ez pedig érvényesült a háztartási devizahitelek esetében. Az IMF munkatársainak tanulmánya idézi az egyik svéd tulajdonú bankot,

ami szerint a havi törlesztőrészek 20–30 százalékkal csökkentek (Erbenova et al. 2011). Ugyanitt megjegyzik azt is, hogy a háztartási devizahitelek nagyrészt a magasabb jövedelmű családoknál összpontosultak, ami mérsékelte a negatív hatásokat.

3. ábra

Devizahitelek aránya különböző devizanemekben az összes hitelállomány arányában (%)

Forrás: FCMC

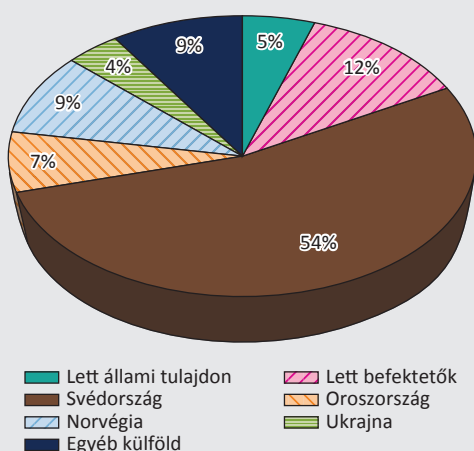
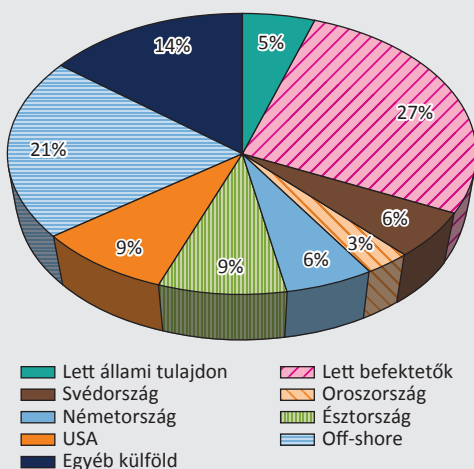
Ennek ellenére a válság hatására jelentősen emelkedett a nemteljesítő hitelek aránya, elsősorban az általános gazdasági visszaesés, a foglalkoztatottság és a reáljövedelmek csökkenésének hatására. A nemteljesítő hitelek aránya a válság előtt 0–7 százalék közötti értékéről 25 százalék fölé emelkedett 2010-re, majd 2013 végére 15 százalékra süllyedt (részletesebben lásd később). A vállalati szektorban a bankok a hitelek átstrukturálásával csökkentették a nemteljesítő arányt. Ez a hitelek nettó jelenértékét jellemzően nem csökkentette. Az átstrukturálást megkönnyítette, hogy a legtöbb lett vállalat csak egy-egy bankkal áll kapcsolatban – alapvetően a vállalatok nyugat-európai mércével kis mérete miatt. Emellett azon – elsősorban orosz – vállalatok, amelyek euróhitellel rendelkeztek, de nem latban vagy euróban volt denominálva a bevételeik, árfolyamvesztést szenvedhettek el (a rubel euróval szemben tapasztalt mintegy 25 százalékos gyengülésén keresztül).

5. A bankrendszer tulajdonosi megoszlása és koncentrációja

A lett bankrendszerre az állami tulajdonlás kevésbé volt jellemző, a bankok hozzávetőlegesen 5 százaléka volt állami kézben mérlegfőösszeg-arányosan. Ez az arány érdemben csak a 2008-as válság során emelkedett, amikor a Parex államosításra került. 2013-ra azonban az állami tulajdon aránya visszacsökkent 5 százalékra. A lett bankrendszer jellemzően a külföldi szereplők tulajdonában volt, részesedésük átlagosan 70 százalékon alakult (Zubkova et al. 2003). 1998-ban a legjelentősebb külföldi befektetők közé az offshore-országok tartoztak, az ezredfordulóra azonban

4. ábra

A lett bankrendszer tulajdonosi megoszlása (%) 1998-ban (felső ábra) és 2013-ban (alsó ábra)

Forrás: Bank of Latvia és FCMC

kivonultak. A 2000-es évek elején az észti befektetők befolyása nőtt meg (növekvő jelenlétük a 2008-as válság során torpant meg, majd a rákövetkező két évben a közel 45 százalékos arányuk nullára csökkent). Az észtek részesedését a svédek vették át, akik 2013-ban már a lett bankrendszer több mint felét tulajdonolták.

A bankrendszer koncentrációja lényegében változatlan a 90-es évek második fele óta. Az öt legnagyobb bank a betétek 60–70 százalékát, valamint a hitelek 70–75 százalékát birtokolja (ECB 2013). Ezek a kis, nyitott, fejlődő európai országok között tipikus értéknek számítanak. Jellemző, hogy a kisebb vagy kevésbé fejlett országokban koncentráltabb a bankrendszer, mint a nagyobb méretű és fejlettebb országokban. Lettország a saját kategóriáján belül átlagos értékkel rendelkezik, például a másik két balti államhoz képest alacsonyabb a koncentráció. Ennek részben az az oka, hogy Lettországra a specializált kisbankok nagy száma jellemző, melyek egy része nem is kíván univerzális nagybankká válni, hanem a gazdaság szűkebb szegmensére (például kereskedelmi hitelekre) korlátozza a tevékenységét.

6. A bankok mérlegének részletes elemzése

A lett bankrendszer az elmúlt közel 15 évben számos változáson ment keresztül. Az 1990-es évek elején, a rendszerváltást követően a kereskedelmi bankok száma megnövekedett. Ennek, valamint a magas infláció hatására a lett jegybank 1993-ban duplájára emelte az alapításhoz szükséges tőke összegét, továbbá szigorúbb jelentési kötelezettséget írt elő a bankoknak, valamint jobban betekintett a napi szintű ügyvitelbe is. Bevezették továbbá, hogy az egy ügyfélnek nyújtható maximális hitelméret nem haladhatja meg a sajáttőke 50 százalékát. Korhonen (1996) Ezenfelül ekkor lett megkövetelve a bankoktól, hogy tartsák nyilván az egyes ügyletek hitelbesorolását, valamint a jegybank szorosabb felügyelet alá vonta a bankok devizakitettségeit is. Az újonnan alapított bankok elsősorban kereskedelmi hiteleket nyújtottak, valamint a bankok tulajdonosainak biztosítottak olcsó forrást.

Az 1990-es évek közepétől a várható veszteségekre értékvesztést kellett képezniük a bankoknak. A fenti intézkedések növelték ugyan a bankrendszer stabilitását, de ezzel együtt csökkenő jövedelmezőséghez vezettek. Az évtized közepétől kezdődően a hitelállomány évről évre nagymértékben emelkedett. 1995–2000 között a hitelállomány GDP-hez viszonyított aránya 5,6 százalékról több mint 15 százalékra, míg a betétállomány 14 százalékról 28 százalékra emelkedett a GDP arányában. Ugyanakkor a hitel/betét mutató 2000-ben is csak 57 százalékon állt, azaz a betétek nagysága aggregát szinten engedte volna a hitelállomány további, jelentős bővülését. A gyakorlatban a problémát azonban az jelentette, hogy a betétek a rendszerváltás alatt alapított állami kereskedelmi bankoknál koncentráltak. A rendszerváltást követően a nem állami kereskedelmi bankok a betétek csupán 2 százalékával rendelkeztek. Ezért a hitel/betét mutató jelentős heterogenitást mutatott a bankrendszeren belül.

A betétbiztosítási rendszer elterjedése az 1990-es évek közepére tehető, azonban az főként a nagybankokra vonatkozott kezdetben, ami kisebb politikai vihart kavart az országban. *1994 végére a nyújtott hitelek lejáratí szerkezete is érdemben megváltozott.* Míg az évtized elején a rövid lejáratú kereskedelmi hitelek voltak előtérben, az évtized végére a hosszabb futamidejű (beruházási hitelek) is fontos szerepet tölthettek be. Természetesen ebben a folyamatban a rendszerváltásnak nagy szerepe volt. A Szovjetunió széthullásával a lett vállalkozásoknak új kereskedelmi partnerek után kellett nézniük, ez pedig növelte a kereskedelmi hitelek fontosságát (Korhonen 1996). Később az exportpiacok stabilizálódásával a kapacitásbővítés és vállalkozásfejlesztés került előtérbe, ami a hosszú futamidejű hitelek felé tolta el a finanszírozás szerkezetét. De a rövidebb futamidőket az is indokolta, hogy az újonnan létrejött bankok nem rendelkeztek megfelelő hitelminősítési rendszerekkel, és az ügyfél-kapcsolatok kialakulása is időigényesebb folyamat. Ezenfelül az évtized elejére jellemző volt, hogy a bankok főként háztartási hiteleket nyújtottak, azt is devizában. Ugyanakkor a magyar gyakorlattal szemben a háztartások magas devizabetét-állománnyal rendelkeztek.

A 2000-es évektől kezdődően számos változás állt be a lett bankrendszer viselkedésében. A hitel/betét mutató 2000 és 2005 között közel a kétszeresére emelkedett, míg a válság előtt már meghaladta a 150 százalékot, ami pedig túlzott hitelkiáramlása utal. A lakossági és vállalati hiteleken belül is a hosszabb futamidejű hitelek kerültek előtérbe (lakásvásárlásra és beruházási célra), amit egyre inkább külföldi forrásokból finanszíroztak a hazai megtakarítások helyett. A hitel/betét mutató növekedésével egy időben a bankrendszer látványosan magas jövedelmezőséggel bírt. A válság előtti években a bankrendszer eszközarányos nyeresége folyamatosan 20 százalék körül alakult, ugyanakkor intő jelként a magas hitelezési aktivitást a bankrendszer tökemegfelelési mutatójának csökkenése követte, azaz egyben nem kívánt kockázatok is felhalmozódtak a bankrendszerben. Egyfelől a 2005 utáni időszakot nagyon laza hitelezési politika jellemezte, azaz olyan hiteleket is nyújtottak a bankok, amelyet a válságot követő kockázatkerülőbb, prudensebb hitelezési politika mellett nem nyújtottak volna. Továbbá a válság előtt magas növekedési ütemet nem támogatták a fundamentumok, mivel alapvetően külföldi forrásokból finanszírozták a hitelezést, valamint a folyó fizetési és a költségvetési hiány is magas maradt. Így az Amerikai Egyesült Államokból induló válság begyűrűződéssel ikerválság alakult ki Lettországbán. A drasztikusan visszaeső GDP, növekvő munkanélküliség, de magasan maradó infláció és csökkenő reálbérek miatt a bankrendszer portfólió-minősége számottevően romlott. A nemteljesítő hitelek aránya a 20 százalékot is meghaladta a válság alatt, míg a bankrendszer eszközarányos vesztesége 33 százalék volt 2009-ben (Kavkler–Festic 2010). Ez azonban nem csak a portfólión elszenvedett veszteségnek volt az eredménye, hanem a rossz hitelek emelkedése miatt a bankok jelentősen növeltek a megképzett értékvesztésüket is. Mivel ekkora veszteségre nem képeztek elegendő értékvesztést a bankok, az így keletkezett (nem várt) veszteségek néhány

bank kivonulását, illetve felszámolását eredményezték. A csökkenő hitelezési aktivitást a portfólión elszenvedett veszteségek mellett az emelkedő forrásköltségek is csökkentik.

2008-ban döntött arról a lett parlament, hogy a pénzügyminiszter az állam nevében széleskörű garanciákat nyújthat a 6 hónapnál hosszabb és 3 évnél rövidebb futamidejű hitelekre annak érdekében, hogy ellensúlyozza a bankok csökkenő kockázatvállalási hajlandóságát. Emellett még ugyanebben az évben módosítottak a bajba jutott bankok állami felvásárlására vonatkozó szabályokon azért, hogy maga a folyamat minél zökkenő mentesebben és gyorsabban történjen.

2011-től kezdődően a lett bankrendszer kezdte visszanyerni stabilitását. Az eszköz-arányos nyereség újra pozitívba fordult, továbbá a nemteljesítő hitelek aránya is csökkenésnek indult, de utóbbi tartósan magas szinten ragadt. Ugyanakkor a többi kelet-európai országhoz hasonlóan a hitelezési aktivitás a válságból való kilábalás során is alacsony maradt. 2010 és 2013 között a hitelek aránya az eszközökön belül 65 százalékról 50 százalékra csökkent. A magas nemteljesítő hitelállomány visszafogja mind a lakossági, mind a vállalati hitelfelvételi hajlandóságot, ami rontja a jövőbeni hitelkeresletet is. A háztartások mérlegalkalmazkodása betétállományuk fokozatos emelkedésében is megmutatkozott, de összességében továbbra is nettó hitelfelvevő a háztartási szektor. A mérlegalkalmazkodás eredményeképpen a háztartások kamatkiadásai is érdemben csökkentek az elmúlt években. A vállalati szektor a javuló gazdasági kilátásoknak köszönhetően érdemben emelkedett, hiteltörlesztési képességük stabilizálódott. Ennek köszönhetően a szektor adósságállománya lassú ütemben, de mérséklődik.

A fenti pozitív fejleményeknek köszönhetően *2011 után a hitelkockázat bankrendszer-szinten lassan csökkenni kezdett, ugyanakkor a hitelezési aktivitás 2011-2013 között szegmentált maradt. A Financial Stability Report (2012)* a háztartások esetében a hitelezési feltételek továbbra is szigorúak, így ebben a szektorban a hitelezés visszafogott maradt. A vállalati szegmensben, bár érezhető volt a hitelezési aktivitás javulása, azonban a szigorú hitelezési feltételek a piac szegmentációját eredményezték. A jobb minősítésű, nagyobb vállalkozások könnyebben jutottak hitelhez, mint a kisebb, kockázatosabb vállalkozások.

A bankrendszer likviditása 2009-től kezdődően számottevően javult, amit a jegybank likviditási stressztesztje is alátámaszt (*Financial Stability Report 2012*). A likviditási mutató a 2008-as 54 százalékos szintről 2009-re 65 százalékra emelkedett, míg 2009 és 2013 között 60–65 százalék között ingadozott. A bankrendszerben továbbra is magas a rövid távú finanszírozás aránya, azaz főként rövid lejáratú betétekből finanszíroznak hosszú lejáratú hiteleket, ami folyamatosan a lejáratú összhang hiányából fakadó kockázatnak teszi ki a bankrendszert.

Felhasznált irodalom

- Bakker, B. B. – Gulde, A. M. (2010): *The Credit Boom in the EU New Member States: Bad Luck or Bad Policies?* IMF Working paper, 2010/130, International Monetary Fund
- Bank of Latvia (1996-2000), *Felügyeleti jelentések*
- <http://www.bank.lv/en/publications/credit-institutions-supervision-department-annual-reports/3815>
- Bank of Latvia (2012): *Financial Stability Report* http://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/FSR_2012_EN.pdf
- ECB (2013): *Structural indicators for the EU banking sector*, http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2013/html/pr130708_1.en.html
- Erbenova, M.– Liu, Y. – Saxegaard, M. (2011): *Corporate and household debt distress in Latvia: Strengthening the incentives for market-based approach to debt resolution*. IMF Working paper, 2011/85, International Monetary Fund
- European Commission (2013): *Convergence Report on Latvia*. European Economy, 2013/3
- Financial and Capital Market Commission (2001-2013), Éves jelentések http://www.fktk.lv/en/publications/annual_reports/2013/2014-07-29_annual_report_and_activity_report_2013_of_the_financial_and_capital_market_commission/
- Fleming, A. – Chu, L. – Bakker, M. R. (1996): *The Baltics – Banking Crises Observed*. Policy Research Working Paper, No. 1647, The World Bank
- Fleming, A. – Talley, S. (1996): *The Latvian Banking Crisis: Lessons Learned*. Policy Research Working Paper, No. 1590, The World Bank
- Kavkler, A. – Festic, M. (2010): *The banking sector in the Baltics*. Banks and Bank Systems, Volume 5. Issue 3.
- Korhonen, I. (1996): *Banking Sectors in Baltic Countries, Review of Economies in Transition*. Bank of Finland
- Zubkova, J. – Kauzens, E. – Tillers, I. – Prusis, M. (2003): *Financial Market in Latvia*. Bank of Latvia

Bankválsággal kapcsolatos információk

http://www.fktk.lv/texts_files/Parnemsanas_apskats_02.02Eng.pdf

http://www.fktk.lv/en/publications/other_publications/jsc_latvijas_krajbanka/

http://www.fktk.lv/en/market/credit_institutions/credit_institutions_in_liquida/

Statisztikák

http://www.fktk.lv/en/statistics/credit_institutions/quarterly_reports/ Letöltés: 2014. április 8.

Melléklet

A lett bankrendszer jellemzői					
	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás					
Likvid eszköz/összes betét				22,3	28
Magánszektor hitelállománya					
Hitel/összes eszköz	39,6	49	63,2	62,1	50,4
NPL az összes hitel arányában		1,8	0,7	19	8,3
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	2,8	1,3	0	58,7	71,4
Deviza kockázat					
Devizahitel/összes hitel		74,9	94,5	97,8	93,4
Források					
Betétek/összes forrás	67,4	64,9	46,5	50,6	66,8
Szolvencia					
Tőke megfelelési mutató	14,2	11,7	11,1	14,6	18,9
Eszközarányos nyereség (ROE)	19	20,6	25,5	-25,9	8,3
<i>Forrás: Bank of Latvia, FCMC</i>					

A német bankrendszer három pillére

Bokor Csilla – Lányi Bence – Tapaszi Attila

A német bankrendszer felépítése és működése sajátosnak nevezhető több aspektusában is. Erős társadalmi beágyazottsággal bír, jelentős szerepet kapnak a közösségi tulajdonban álló intézmények, mindez azonban helyi szinten, rendkívül diverzifikált struktúrát képezve jelenik meg, amelyben nem dominál központi irányítás. Az adott régióra szabott helyi stratégia némileg antikvitásnak tűnhet, de a válságban kifejezett ellenálló képességet biztosított az egész német bankszektor számára, míg a nemzetközi jelenléttel bíró nagy bankok közül a Commerzbanknak jelentős állami segítségre szorult. Ennek a relatív stabilitásnak alacsonyabb versenyképesség és alacsonyabb jövedelmezőség az ára, ami gazdasági fellendülés idején hátrányosnak bizonyulhat. Ez a két egymással szemben álló mozdulat – konzervatív, helyi szintre koncentráló vs. globális stratégiával működő, innovatív és kockázattvállaló stratégiák – alakította a bankszektort az elmúlt évtizedben (pl. a konszolidációs hullám) és alakítja várhatóan a jövőben is.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, hitelezés, pénzügyi válság, takarékszövetkezetek, Németország,

1. A német bankrendszer felépítése: a három pillér működési struktúrája, sajátosságai

A német bankrendszer 2012-ben 1686 intézményből állt, noha a szám félrevezető lehet a kölcsönös garanciarendszer, közös back-office szolgáltatók és a nagyfokú bankrendszeren belüli függőség miatt. Az intézmények száma 1993 óta 55 százalékkal csökkent a méretgazdaságossági megfontolásokat szem előtt tartó konszolidáció következményeképpen. Az 1. táblázat az egyes szektorokon belüli változást mutatja.

Bokor Csilla a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: bokorcs@mnb.hu.

Lányi Bence a Magyar Nemzeti Bank portfóliókezelője. E-mail: lanyib@mnb.hu.

Tapaszi Attila a Magyar Nemzeti Bank portfóliókezelője. E-mail: tapaszitia@mnb.hu.

1. táblázat**Az intézmények számának alakulása bankcsoportonként 1993–2012 között Németországban**

Év	Kereskedelmi		Takarékpénztár		Takarékszövetkezet		Jelzálog	Összes
	Nagy	Regionális	Központi	Regionális	Központi	Regionális		
1993	4	199	13	703	4	2 761	33	3 717
1994	4	239	13	654	4	2 653	32	3 599
1995	4	234	13	624	4	2 579	34	3 492
1996	4	213	13	607	4	2 497	33	3 371
1997	4	206	13	598	4	2 407	33	3 265
1998	5	198	13	594	4	2 239	32	3 085
1999	5	184	13	576	4	2 026	31	2 839
2000	5	181	13	563	3	1 788	30	2 583
2001	5	170	13	541	2	1 611	26	2 368
2002	5	160	14	519	2	148	23	871
2003	5	153	13	487	2	1 386	23	2 069
2004	5	150	12	479	2	1 325	23	1 996
2005	5	143	12	462	2	1 279	21	1 924
2006	5	134	12	454	2	1 242	21	1 870
2007	5	136	12	445	2	1 215	21	1 836
2008	5	140	12	436	2	1 182	18	1 795
2009	4	147	10	430	2	1 146	17	1 756
2010	4	144	10	427	2	1 128	18	1 733
2011	4	138	10	425	2	1 111	18	1 708
2012	4	141	9	422	2	1 091	17	1 686
Változás	0%	−29%	−31%	−40%	−50%	−60%	−48%	−55%

Forrás: Michael Koetter: *Market structure and competition in German banking. Working paper 2013/06*

Tulajdonosi szerkezet és üzletmenet szempontjából három fontos csoportot különböztethetünk meg a német bankrendszeren belül: (i) kereskedelmi bankok, (ii) állami tulajdonú bankok és (iii) szövetkezeti bankok.

2. táblázat

A piaci részesedés alakulása a német bankrendszer egyes szegmenseiben (2000 és 2012)

	Összes eszköz		Hitelek nem-bankoknak		Betéti állomány	
	2000	2012	2000	2012	2000	2012
Privát kereskedelmi bankok	28%	39%	26%	27%	26%	36%
Nagy bankok	16%	25%	15%	13%	14%	17%
Regionális bankok	10%	10%	10%	13%	12%	16%
Külföldi bankok fióktelepei	2%	4%	1%	1%	0%	3%
Takarékpénztári csoport	35%	28%	35%	36%	39%	34%
Takarékpénztárak	16%	13%	19%	21%	26%	24%
Tartományi bankok és DekaBank	20%	15%	16%	15%	13%	11%
Takarékszövetkezeti csoport	12%	12%	12%	15%	18%	17%
Takarékszövetkezetek	9%	9%	11%	13%	17%	16%
Központi bankok	4%	3%	2%	2%	1%	1%
Egyéb bankok	24%	20%	26%	22%	17%	12%

Forrás: Bundesbank alapján: Bülbül et al.: *Savings banks and cooperative banks in Europe*.

Az első pillérbe sorolhatjuk (Rudolf–Vortmüller 2013) a *magántulajdonú kereskedelmi bankokat*, melyek a bankrendszer teljes eszközállományának több mint harmadával (39 százalék) rendelkeztek 2012-ben. E kategóriába tartozik a három nagy bankcsoport – melyek lakossági, vállalati és befektetési banki tevékenységet egyaránt folytatnak –, a közepes és kisméretű bankok, illetve a külföldi tulajdonú bankok leánybankjai.

A második pillért az *állami tulajdonú bankok*¹ alkotják, melybe a német takarékbank-hálózat (*Sparkassen*) és a kapcsolódó (szövetségi állami) bankközpontjaik (*Landesbanken*, továbbiakban: LB) tartoznak (421 db Sparkasse, 9 db Landesbank). Együttesen a bankrendszer teljes eszközállományának 28 százalékát kezelték 2012-ben.

A takarékpénztári (*Sparkasse*) rendszer gyökerei egészen az 1600-as évekig nyúlnak vissza. A Sparkasse-kat mint megtakarítása formát – a nehezebb életperiódusokra való felkészülésre (betegség, öregség) – a szegényebb rétegek számára a földesurak és polgárok hozták létre. Az első mai értelemben vett Sparkasse megalapítása 1778-ban történt Hamburgban, amely már hiteleket is nyújthatott. A giro tranzakciók bevezetésével a 20. század elején jöttek létre az első Landesbankok, amelyek feladata a takarékpénztárak működésének támogatása volt. A takarékpénztárak háromszintű rendszerben tevékenykednek, azonban ez sem jogilag, sem gyakorlatilag nem jelent

¹ Public sector bank: - azaz PSB-k -, a tulajdonosi szerkezetben az állam vagy a helyi önkormányzat legalább 50%-os részesedéssel bír.

hierarchikus felépítést egy központi döntéshozó szervvel a piramis tetején. Helyi szinten működnek a normál takarékpénztárak, tartományi szinten a Landesbankok, míg nemzeti szinten csak egyes intézmények (DekaBank, Deutsche Leasing). A döntéshozók állami szervek, a társadalom felé a DSGVO (Deutscher Sparkassen- und Giroverband) képviseli a szektort. A takarékpénztárak szélesen értelmezett szerepe az adott régió gazdasági fejlesztése – melynek jegyében állami támogatású kölcsönöket nyújtanak – és a helyi közjavak termelésének elősegítése. Továbbá minden német állampolgár számára pénzügyi szolgáltatást kell nyújtaniuk. Ennek eredményeképpen igen kiterjedt fiókhálózattal rendelkezik, mely segítségével általános banki szolgáltatásokat nyújt a lakossági és kkv-ügyfelekre fókuszálva. Törvény létesíti őket, azonban a helyi önkormányzathoz (vagy térséghez) tartoznak, a régió hatályos irányelvei vonatkoznak rájuk: kereskedelmi bankokkal versengenek, de másik Sparkasséval sosem. Az LB-k az utóbbi években egyre több befektetési banki, illetve wholesale funding-tevékenységet folytattak közvetlenül a kereskedelmi bankokkal versenyezve. 2005-ig állami (tartományi) garancia mellett működtek mind az egyes takarékpénztárak, mind a Landesbankok. E garancia megszűnése jelentős változást hozott a takarékpénztárak és LB-k üzleti tevékenységében egyaránt. Ez azonban az LB-nek nagyobb – és sok esetben kezelhetetlen – problémákat jelentett (lásd: Bayerische Landesbank).

A bankrendszer *harmadik pillére a szövetkezeti bankokból* áll. Az eszközállomány 12 százalékát kezelik, az intézmények száma azonban kiugróan magas: az összes pénzügyi szervezet közel kétharmada ilyen formában folytatja tevékenységét.

A takarékszövetkezeti rendszer alapjait az 1840-es években rakták le, amikor az Európát sújtó éhínség komoly társadalmi és gazdasági megrázkódtatásokat okozott. Ezt az időszakot az önsegélyezésen alapuló összefogás jellegű formációk előretörése jellemezte, ami megteremtette a takarékszövetkezeti rendszer gondolati bázisát is. Az első működő szövetkezet (Volksbank) létrehozója Hermann Schulze, Delitzsch polgármestere volt 1852-ben. Friedrich Wilhelm Raiffeisen 1862-ben alapította meg az első, vidékre fókuszáló szövetkezeti bankját, az első szövetkezeti központi bank (takarékbank) pedig 1864-ben jött létre „Deutsche Genossenschaftsbanken von Soergel, Parrisius & Co.” néven. A legnagyobb szövetkezeti központi bank, a DZ Bank. Elődjét 1895-ben alapították „Preussische Zentralgenossenschaftskasse” néven (Guinnane 2013). A takarékszövetkezeti szektor alapját az 1104 szövetkezet képezi, melyet számos specializált tevékenységet végző egység (pl.: lízing) és két központi bankszerű funkciót betöltő univerzális bank egészít ki (DZ Bank AG, WGZ-Bank-AG). A DZ Bank (amely 82 százalékban a takarékszövetkezetek tulajdonában áll) egyben egyike a legnagyobb kereskedelmi bankoknak is, amely nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi szinten is jelentősnek mondható pozíciót tudhat magáénak. Ügyfeleik fele tag (és tulajdonos), akik többnyire betétesek és kölcsönfelvevők is egyben. A tagtulajdonosi szerkezet meghatározza elsődleges céljukat is, ami tagjaik

támogatását jelenti. A Sparkassenekhez hasonlóan kölcsönös garanciarendszer alá tartoznak, így működési kereteikben sok hasonlóság lelhető fel.

A takarékrendszerek sajátosságai

A Sparkasse és a takarékszövetkezeti rendszer két fontos stratégiai tényezőben mutat egyezőséget, egyrészt a megtakarításokra és a megtakarítások mobilizálására helyezett hangsúlyban, másrészt az egyértelműen regionális, lokális fókuszban. A regionális jelenlét miatt az egyes egységek általában nem versenytársai egymásnak, így a kooperáció keretében kidolgozott, közös szolgáltatásokra épülő tevékenység jellemzi őket, amely sokkal előnyösebb, mint az egyéni szinten történő működés.

Az azonosságokon túl a Sparkasse-rendszerre jellemző a közösségi tulajdonlás, illetve a befolyás valamilyen formája, ami több módozatban nyilvánulhat meg (pl.: közvetett tulajdonlás, támogatás, szabályozás, menedzsmentben való részvétel stb.). A Sparkasse-rendszer a közösségi befolyás miatt duális mandátummal rendelkezik, azaz a fő cél a helyi gazdaság és lakosság támogatása eredményes üzleti működés mellett. A takarékpénztárak a jelentős betéti állomány és a jól működő konzervatív kockázatkezelés miatt a válság idején is jó teljesítményt nyújtottak.

A takarékszövetkezeti rendszer fő célja ugyancsak a helyi ügyfelek gazdasági helyzetének javítása, támogatása, fenntartható, normál üzleti működés mellett, ám esetükben nincs szó közösségi tulajdonlásról vagy befolyásolásról, ugyanis ezek magánkézben vannak. A magánkézben levő többi banktól azonban a szövetkezetek jogállásából következően különböznek, ugyanis nem részvényesei, hanem tagjai vannak, akik az éves közgyűlésen, demokratikus módon döntenek az adott takarékszövetkezetet érintő fő kérdésekben. Ez a működési forma – alacsony volatilitású működés – alapvetően a konzervatív, alacsony kockázatú üzletvitel irányába mutat, mely (a részvényesi nyomás hiányában) a gyors fellendülés időszakában hátrányos lehet, de válságok esetében biztosítja a zökkenőmentes működést.

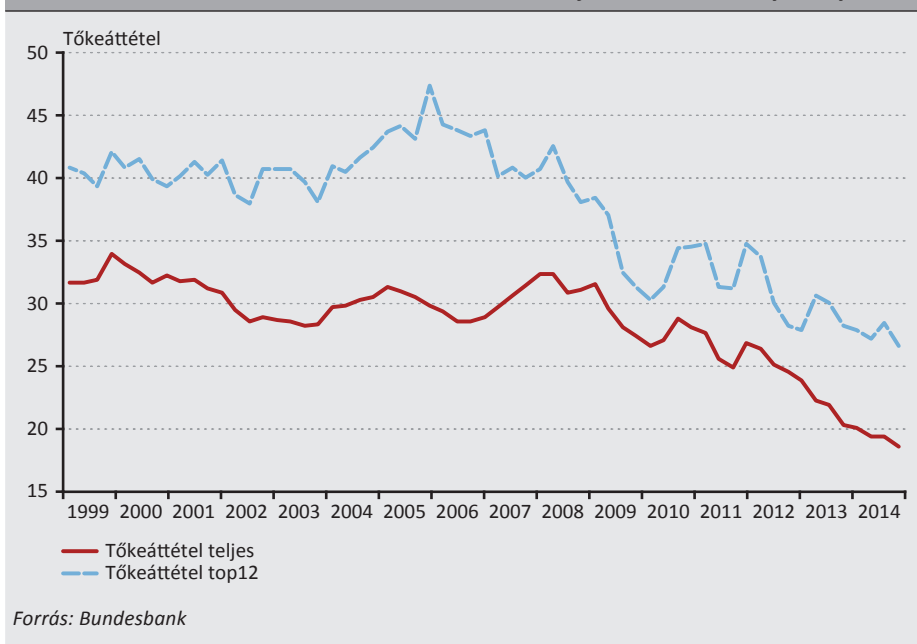
A fentieknek megfelelően a válság éveiben mind a takarékszövetkezeti, mind a takarékpénztári rendszer emelkedő adózás előtti ROE és stagnáló kamat marge szinteket volt képes felmutatni a nagybankok visszaeső teljesítményével szemben (*Bülbül et al. 2013*).

2. Tőkeellátottság és szerkezet

A német bankszektor hosszú távú átlagos tőkeszintje a teljes eszközállomány arányában 4 százalék körül ingadozik, amivel európai viszonylatban a magas tőkeáttétellel működő bankszektorok közé sorolható (az európai pénzügyi rendszer bankközpon-túsága miatt globálisan is kiemelkedő szintű tőkeáttétel jellemzi).² 2014 elején a tőkeáttétel a 12 legnagyobb német bank esetén huszonhatszoros, míg a teljes szektor esetében tizenkilenszeres volt. Fontos kiemelni, hogy a válság hatására jelentős tőkeáttétel-csökkenés volt megfigyelhető a szektorban a szabályozások szigorodásának és a bankszektor természetes alkalmazkodásának következtében. Ennek megfelelően, míg a Tier 1 tőke megfelelési mutató (a kockázattal súlyozott eszközök arányában) 2009-ben 9 százalék körül mozgott, 2013 végére már 15 százalék közelébe emelkedett, ami igen jelentős javulás. Kiemelendő, hogy a 12 legnagyobb bank esetében csaknem megfeleződött a teljes tőkeáttétel (47 volt a mutató csúcsa 2005-ben, jelenleg pedig 25-höz közelít), ami alacsonyabb jövedelmezőséget, de stabilabb működést vetít előre.

1. ábra

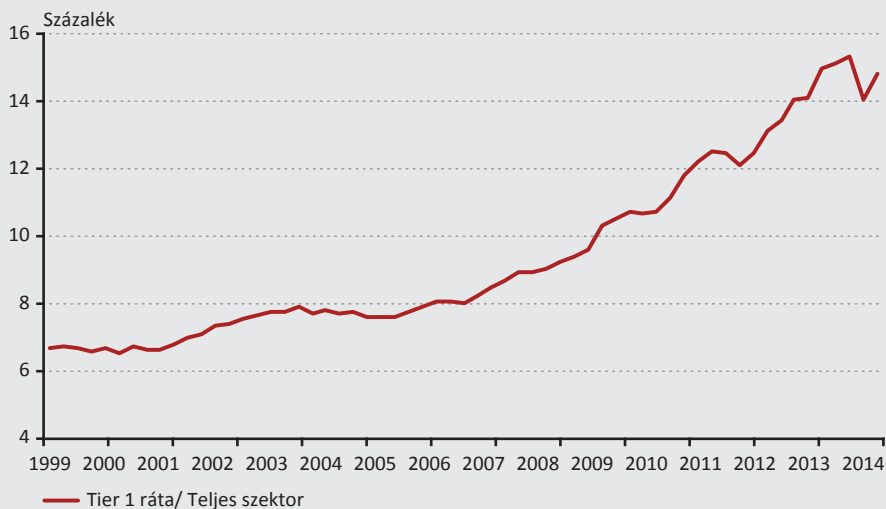
A német bankszektor tőkeáttételének változása a teljes eszközállomány arányában

² Deutsche Bundesbank; Monatsberichte April 2015

2. ábra

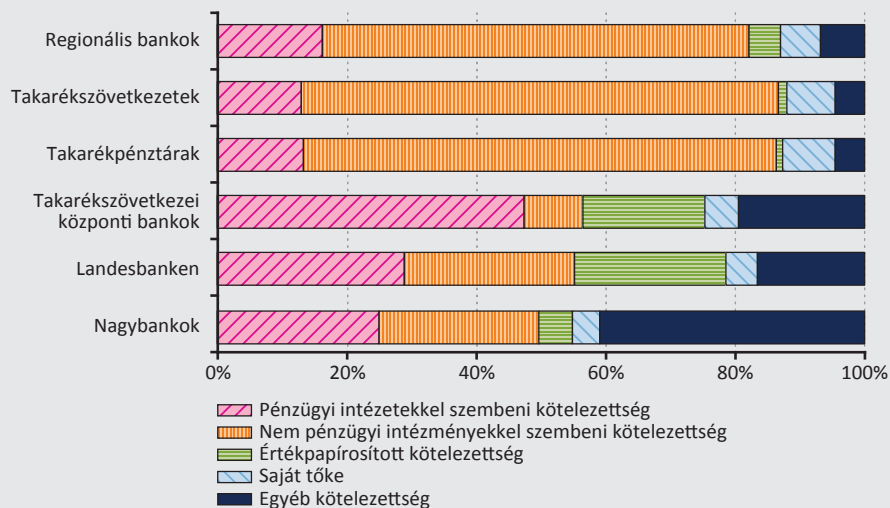
Tier 1 tőkemegefelelési ráta a teljes német bankszektor esetében

Forrás: Bundesbank

3. ábra

A forrásoldal struktúrája az egyes szegmensekben

Forrás: Bundesbank

Mint az ábrából látható, a forrásoldal általános struktúrája szektoronként változik. Míg a nagybankok jellemzően alacsonyabb tőkeszinttel és alacsonyabb lakossági és vállalati betéti állománnyal működnek – nagyobb teret adva a bankközi finanszírozásnak és egyéb forráselemeknek –, a takarékpénztárak és takarékszövetkezetek forrásoldalát jellemzően (70–80 százalékban) a saját tőke és a betétek adják.

A likviditási helyzet vonatkozásában a 2015. október 1-jével életbe lépő Basel III szabályozás szerinti 60 százalékos LCR (liquid coverage ratio) követelményt a német bankszektor legtöbb szereplője – egy nagy és két kisebb pénzügyi intézmény kivételével – már teljesítette, a 2018-ban életbe lépő 100 százalékos szinthez pedig mindössze négy nagybanknak kell (6,7 százalékkal) növelnie likvid eszközeinek állományát. A 60 százalékos szint eléréséhez a német bankok likvid értékpapírokat (főként államkötvényeket), illetve készpénzt és jegybanki tartalékot tartanak, megközelítőleg fele-fele arányban. Az Európai Bankfelügyelet (European Banking Authority – EBA) konvergencia jelentése szerint az LCR mutató növelése a kv-hitelezést nem fékezi.

A válság érzékenyen érintette a kereskedelmi bankokat és LB-eket, melyeket a német szövetségi kormány által létrehozott 480 milliárd euró értékű mentőcsomag (*SoFFin*) volt hivatott segíteni. A *SoFFin* forrásait 2010 végéig hívhattak le az érintettek. 29 milliárd euró (a GDP 1,2 százaléka) került felhasználásra feltőkésítés céljából, míg további 63,6 milliárd euró (a GDP 2,5 százaléka) a kintlévőségek fedezetére. Az intézkedés sikeresen stabilizálta a pénzügyi szektort: a tőkehelyzet rendszerszinten kielégítő, akkor is, ha egyes intézmények tőkeportfóliója gyenge; így a Sparkassen és a szövetkezeti bankok az új Basel III szabályozás tőkekövetelményét kis erőfeszítés árán teljesíthetik, míg a régiós és nagybankok tőkeszerkezetük megváltoztatására kényszerülnek a saját tőke emelésén és a hibrid tőke³ fokozatos kivezetésén keresztül.

A hatályos bankpiaci szabályozások a takarékbankok és LB-k számára lehetővé teszik, hogy a bankközi hiteleket kockázatmentesen árazzák, mely a tőkekövetelmények de facto alulbecsléséhez vezet. A gazdasági válság eseményei azonban rávilágítottak, hogy a bankközi hitelek kockázata nem zérus a Sparkassék számára. Mivel a szabályozás a tőkeáttétel növelésére és a bankrendszer összekapcsolt működésére ösztönöz, a kormányzat illetéket vetett ki a bankközi hitelekre. Annak jelenlegi csekély mértéke azonban nagy valószínűséggel nem elegendő a banki magatartás döntő befolyásolására.

³ 2010-ben a tanulmány szerint 33 és 76 % közötti a nagybankok Tier 1 tőkéjében a hibrid tőke aránya.

3. Jövedelmezőség, a német bankszektor neuralgikus pontja

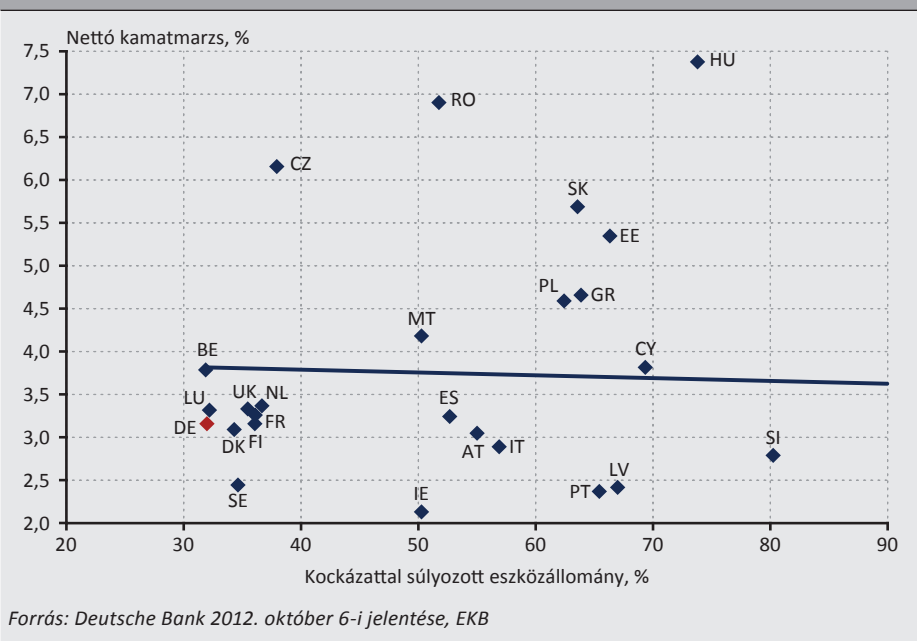
A német bankok átlagosan alacsonyabb jövedelmezőség mellett működnek, mint európai versenytársaik (Hendricks 2012). Az általánosan elfogadott vélemény szerint a német piac erősen „túlbankolt”, ami éles versenyhelyzetet, alacsony marginokat és alacsony profitabilitást eredményez. Ezt a helyzetet rontja a jelentős állami, tartományi, közösségi tulajdonban levő bankszektor aránya, amelynek fő prioritása nem a profitmaximalizálás, hanem a helyi, lokális gazdasági érdekek figyelembevétele. A DB kalkulációja szerint a medián ROE-szint 1993–2012 között 5–6 százalékot tett ki, ami alátámasztja a fenti megállapítást. A válság előtt a német bankok számottevő része az alacsony hazai finanszírozási költségelőny exportálásával igyekezett bővülni felmutatni (a magas megtakarítási ráták miatt a hitel/betét arány 100 százalék alatt állt). A bankok tőkeáttételüket növelve, a magasabb hozamszint elérése érdekében külföldi befektetéseket eszközöltek. A válság ideje alatt azonban mind az LB-k, mind a kereskedelmi bankok jelentős veszteségeket szenvedtek el befektetési portfóliójuk értékvesztése miatt. Az ebből levont tanulság változást hozott a stratégiában: előtérbe került a hazai piacra fókuszálás igénye. A válság másik hozadéka a kereskedési eredmények nagyon jelentős csökkenése, azaz a saját számlás kockázatvállalás háttérbe szorulása volt, leginkább a szigorodó szabályozás és a tudatos, konzervatív kockázatkezelés következményeképpen.

A német bankszektor legjelentősebb bevételi forrását a kamatbevételek képezik, ugyanakkor a kamatmarginok az 1990-es évek közepén tapasztalható 2 százalék körüli szintről 1 százalékra morzsolódtak az elmúlt időszak alacsony kamatkörnyezetének és a már említett élesedő hazai versenynek betudhatóan. A nem kamatjellegű bevételek részaránya az összbevételen belül mindössze 20 százalék körül alakul, mely más országok esetén sokkal szignifikánsabb. A bevételi források diverzifikálása tehát fontos kihívásként jelenik meg a német bankszektor számára. További kihívást jelent a jövedelmezőségre vonatkozóan a közvetlen finanszírozás formák (tőkepiac, shadow banking stb.) fokozatos előretörése, ami a banki hitelezés egy részét szoríthatja ki a finanszírozási piacról. A német pénzügyi szektor hagyományosan bankszektor-központú – ellentétben például az amerikaival, amely tőkepiaci hangsúlyú –, ezért ez a strukturális változás alapjaiban változtathatja meg a bankszektor jövedelmezőségi kilátásait.

A német bankszektor margin-mutatóit vizsgálva (üzemi eredmény/mérlegfőösszeg, nettó kamatmarzs stb.) elmondhatjuk, hogy Európa legalacsonyabb jövedelmezőségét felmutatni tudó bankszektoraik közé tartozik az 1% körüli értékekkel. Amennyiben azonban ezeket a mutatókat a kockázattal súlyozzuk, úgy más kép fog kirajzolódni, ahogy az a 4. ábrán látható.

4. ábra

A kockázattal súlyozott eszközállomány és a bevételi margin országokénti alakulása

A német bankszektor alacsony jövedelmezősége az alacsony kockázati súlyú eszközök alacsonyabb hozamából is következik, ami önmagában még nem nevezhető kedvezőtlen tényezőnek, sokkal inkább egy megfelelően árazott kockázati profilnak. Költségoldalon elsősorban a még mindig túl kiterjedt fiókhálózatok megnyirbálása jelenthetne hatékonyságnövekedést, az azzal párhuzamosan futó konszolidációkból – az elmúlt évtizedek egyesülési hullámának folytatásaként – fakadó költségcsökkenéssel egyetemben. A gyenge jövedelmezőség, és az ebből következő alacsony tőkévé alakítható profittömeg kezelésére alapvetően két járható út lehetséges: (i) vagy olyan speciális, magasabb jövedelmezőséget termelő területekre kell koncentrálnia a hitelintézeteknek, melyek kevesebb tőkét kötnek le, vagy (ii) jelentősen csökkenteni kell a mérlegfőösszegüket. A bankok legfőbb feladata a hosszú távon fenntartható, állami vagy külső beavatkozás nélküli működéshez szükséges üzleti stratégia kialakítása, és annak sikeres végrehajtása. Ebben a felügyeletnek jelentős szerepe van, azonban nem úgy, hogy konkrétan előírja az alkalmazandó üzleti modelleket, hanem hogy olyan versenyhelyzetet teremtsen, amelyben növekszik a hatékonyság, és elősegíti a hitelképtelen intézetek piacról való kilépését is, mérettől függetlenül⁴.

⁴ Deutsche Bundesbank; Monatsberichte April 2015

4. A bankfelügyeleti rendszer

A német bankok állami felügyeletét 1962. január elsejétől a német Hitelintézeti Szövetségi Felügyelet látta el. 2002. május elsejével egyesítették az értékpapír-kereskedéssel, a biztosítási tevékenységgel, valamint a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos felügyeleti tevékenységet, mely feladatkörök a Pénzügyi Szolgáltatások Szövetségi Felügyeletéhez (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, továbbiakban: BaFin⁵) kerültek. A hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások feletti hatósági felügyelet terén a BaFin és a Német Szövetségi Bank (Deutsche Bundesbank, továbbiakban: DBB) között megosztott feladatkör érvényesül. A feladatmegosztás alapján a BaFin hatáskörébe tartozik a felügyeleti intézkedések alkalmazása, a tevékenységi engedélyek megadása és visszavonása, valamint egyéb, adminisztratív jellegű döntések meghozatala, míg a DBB fő feladata a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások által a sajáttőke-helyzetre és egyéb adatokra vonatkozóan megküldött beszámolók és jelentések vizsgálata és kiértékelése. A BaFin és a DBB között rendkívül szoros az együttműködés mind az adattovábbítás, mind pedig az ebből szerzett információcsere tekintetében.

A német bankjog alapjogszába a német hitelintézeti törvény (Gesetz über das Kreditwesen, továbbiakban: KWG), mely 1962. január elsején lépett hatályba. Rendelkezései jelentős mértékben az Európai Unió joganyagán alapulnak. A KWG meghatározza a BaFin és a DBB feladatköreit, a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozásokkal szembeni legfőbb követelményeket, meghatározza továbbá a tőkekövetelményre, likviditásra, nagyhitel-kitettségre vonatkozó előírásokat, valamint szabályozza a pénzügyi rendszer stabilitási veszélyhelyzetével kapcsolatos eljárásrendet. A 2007-es évtől induló globális pénzügyi válság hatására számos változás következett be a német pénzügyi szektor jogi szabályozásában is. A válságra adott első válaszként 2008 októberében stabilizációs céllal megalapításra került a SoFFin, majd ezt követően 2009 júliusában hatályba lépett a pénzügyi piac stabilizálásának továbbfejlesztéséről szóló törvény, amely lehetőséget biztosít a hitelintézeteknek arra, hogy a rossz hitelfortfóliójukat leválasszák, és egy jogilag önálló egységbe szervezzék ki (ún. bad bank). A bankfelügyeleti rendszer megreformálásaként 2010 júliusában hatályba lépett a hitelintézetek és a biztosítótársaságok javadalmazási rendszerével kapcsolatos felügyeleti elvárásokkal kapcsolatos rendelet, mely alapján a javadalmazási rendszert úgy kell kialakítani, hogy az az alkalmazottakat ne készítse szükségtelen kockázatvállalásra, továbbá előírta a díjazási struktúrára vonatkozó közzétételi kötelezettséget. Törvényi szinten újabb változás következett be 2011. január elején, a banki restrukturálási törvény hatályba lépésével, mely három új jogi eszközt vezetett be a pénzügyi nehézségekkel küzdő hitelintézetek sta-

⁵ URL: www.bafin.de Letöltés: 2015. 04. 28.

bilizálására: a szanalási eljárást, a reorganizációs eljárást és a kötelező értékesítést. Kiemelendő, hogy a szabályozás nemcsak törvényi és rendeleti szinten módosult, hanem az egyéb (nem jogszabályi) irányítási eszközök tekintetében is: egy 2012-es BaFin-körlevél értelmében például minden hitelintézet és pénzügyi vállalkozás köteles arra, hogy külön kockázatkezelési és compliance- részleget működtessen.

A 2007-es évektől kezdődő a Központi Bankok Európai Rendszere keretében új felügyeleti rendszerként létrejött az egységes bankfelügyeleti rendszer (Single Supervisory Mechanism). Az új felügyeleti rendszer alapján 2014. november 4. napjától az Európai Központi Bank hatáskörébe tartozik azon eurózónán belüli hitelintézetek hatósági felügyelete, amelyek mérlegfőösszege a 30 milliárd eurót meghaladja, vagy amely hitelintézet egy tagállam gazdasági teljesítményének több mint 20 százalékát teszi ki (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht).

5. A német betétbiztosítás intézményei⁶

A német betétbiztosítási alap (Einlagensicherungsfonds des Bundesverbands deutscher Banken, továbbiakban: BdB) a Német Bankszövetség kezelésében áll, amely az ügyfelek pénzét a kereskedelmi bankok szavatoló tőkéjének 20 százalékáig garantálja. A biztosítás a nem-pénzügyi intézmények, magánszemélyek, üzleti vállalkozások és állami szervezetek betéteire terjed ki, egyedül a bemutatóra szóló instrumentumokra nem vonatkozik. A bankok növekvő tőkeállományának köszönhetően a betétbiztosítási plafon 2020. január 1-jétől a szavatoló tőke 15 százalékára, 2025. január 1-jétől pedig 8,75 százalékára fog csökkenni. Kivételt jelent ez alól az alaphoz újonnan csatlakozó bankok esetében az első 3 évben 250 ezer eurós biztosítási plafon alkalmazása (egyéb esetekben az alap 100 ezer eurós összeghatárig nyújt biztosítást).

A betétbiztosítási alap mellett egy törvényileg kötelezően előírt betétbiztosítási séma működik, egyfajta kompenzációs rendszerként, mely 1998-ban jött létre (Entschädigungseinrichtungen deutscher Banken – EdB). Működésének kereteit a német betétgarancia és befektetői kompenzációról szóló törvény rögzíti a kereskedelmi bankok és a privat lakásépítő szövetkezetek vonatkozásában. Sajátossága Németországban, hogy teljes mértékben privat entitásként működik. A kompenzációs rendszer betétesenként 100 ezer euróig nyújt védelmet, az ezen felüli veszteségekre vehető igénybe a betétbiztosítási alap. Megalkotása óta több nagy kifizetést kellett teljesítenie az IKB, Hypo Real Estate és Dusseldorfer Hypothekenbankok kapcsán.

⁶ Greve (2014) alapján.

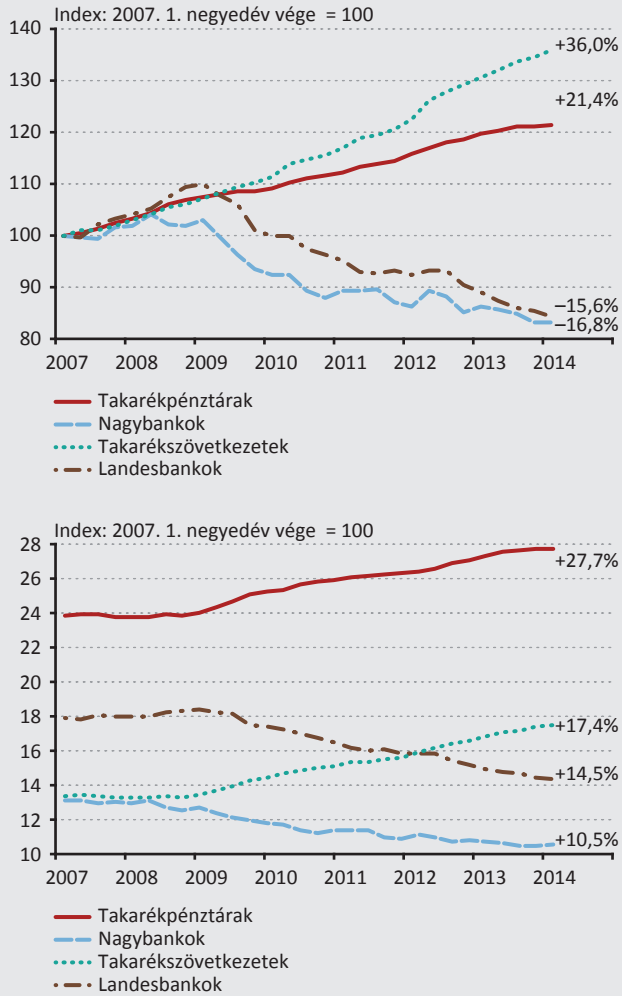
A válság előtti elemzések azt igazolták, hogy azokban az országokban, amelyek explicit betétbiztosítási rendszerrel rendelkeztek, nagyobb eséllyel alakult ki bankválság, hiszen mind a hitelezők, mind a betétesek felületesebben hozták meg pénzügyi döntéseiket. 1980-ban még csak 16 országban működött betétbiztosítási rendszer, számuk 1999-ben 68-ra emelkedett (*Beck 2000*). Ma a világ 113 országában működik betétbiztosítási rendszer, és további 40 tervez ilyen kialakítani.

6. A hitelezési aktivitás a válság éveitől kezdve

A német bankrendszer eszközállománya jó minőségű, mely a nemteljesítő hitelek (non performing loan, továbbiakban: NPL) válság alatti alacsony arányában is megmutatkozott. A válság alatti NPL-ek aránya alacsonyabb, mint 2003-ban, a legutóbbi, német bankokat érintő stressz alkalmával, és alacsonyabb a legtöbb EU-tagállamban megfigyelhetőnél. Ez nemcsak az ügyfél és az intézet közötti szoros – és az ügyfél érdekeit szem előtt tartó – kapcsolatnak köszönhető, hanem a rendszerszintű hitelösszeomlás elmaradásának is. A lakossági betétekhez való hozzáférés és a nem banki kölcsönök stabil hitelkínálatot tettek lehetővé a bankok számára a válság éveiben is. A szövetkezeti bankok és a Sparkassék a nem bankközi hitelek több mint felét kínálták, így a hitelösszeomlás veszélye nem fenyegetett. A viszonylag stabil hitelkínálat a német termelővállalatok számára kiszámíthatóságot és biztonságot jelentett a válság éveitől kezdve. A hitelezés enyhe visszaesése inkább a keresleti oldal – reálgazdasági okok miatt – szűkülése révén következett be. Fontos megjegyezni, hogy mind a takarékpénztári, mind a takarékszövetkezeti szektor teljesítménye kevésbé mutat ciklikusságot, mint a privát nagybankok köre (4. ábra). Az ügyfelek a válság éveitől kezdve nem szembesültek a hitelezés szűkülésével, így biztosítva volt a német KKV-szektor számára a folyamatosan stabil működés, ami pozitív visszahatásként magát a takarékpénztári és takarékszövetkezeti rendszert stabilizálta az ügyfélbázis robusztus volta miatt.

5. ábra

A vállalati szektor hitelezésének (felső panel) és a vállalati hitelezés piaci részesedésének alakulása (alsó panel) Németországban 2007–2014 között

Forrás: DZ Bank, Michael Stappel, Research und Volkswirtschaft (2014)

7. Válságreakciók a német bankrendszerben⁷

A válságra adott egyik első reakcióként a pénzügyi piacok stabilizálása céljából a német kormány által létrehozásra került a már korábban bemutatott SoFFin.

3. táblázat
2014. június 30-ig a SoFFin általi garancianyújtásban vagy tőkeemelésben részesülő bankok

	Soffin garantált kötvénykibocsátás, milliárd EUR	Tőkeemelés, milliárd EUR	Felszámolási ügynökség eszközállománya, milliárd EUR
Hypo Real Estate	124	10	FMS Wertmanagement 119,1
HSH Nordbank	5		
HSH Nordbank	24		
Commerzbank	5	18	
IKB Deutsche Industriebank	10		
Aareal Bank	4	1	
WestLB / Portfigon		3	Erste Abwicklungsanstalt 97,6
Corealcredit	1		
Düsseldorfer Hypotheckenbank	3		
Összesen:	175	32	

Forrás: Bundesanstalt für Finanzmarktstabilisierung (SoFFin)⁸

A pénzügyi válság során két német bank esetében hoztak létre speciális felszámolási ügynökséget, mely a rosszul teljesítő és nem stratégiai eszközök áthelyezését, illetve leépítését hivatott szolgálni veszteségminimalizáló módon.

A Hypo Real Estate Group – HRE (Hypo Ingatlan Csoport) 2008-ban jelentős likviditász- és tőkehiánnyal szembesült, melynek hatására első lépésben a német bankszövetség 35 milliárd euró likviditást biztosított a HRE számára állami garanciavállalás formájában. A további nehézségek miatt 2009 novemberében a HRE-t államosították, majd 2010 októberében létrehozták az FMS Wertmanagement nyilvános felszámolási ügynökséget, összesen 175,7 milliárd euró értékű nemteljesítő eszköz áthelyezésével. Az FMS-be az eszközök mellett a HRE forrásait is áthelyezték, hogy

⁷ Engelhard (2013) alapján.

⁸ <http://www.fmsa.de/en/fmsa/soffin/>

az eszközök refinanszírozhatóak legyenek. Az eszközállomány 2013 végére fokozatosan, 119,1 milliárd euróra csökkent.

A Hypo Real Estate Group-hoz hasonlóan a WestLB számára is létrehoztak egy speciális pénztintézetet – Erste Abwicklungsanstalt (ERSTAA) név alatt. A ERSTAA nem hagyományos pénztintézet, szabályozói tőkekövetelmény nem vonatkozik rá, de banki és pénzügyi szolgáltatásokat nyújthat Németországban. Az ERSTAA tulajdonosi háttere megegyezik a WestLB korábbi tulajdonosi körével, 48,2%-ban Észak-Rajna Vesztfália, 25–25%-ban pedig a vesztfáliai és rajnai regionális takarékszövetkezetek birtokolják. A WestLB 2012-ig két lépésben összesen 177 milliárd euró értékű eszközt és 26 milliárd értékű forrást transzferált az ERSTAA számára, a kötelezettségek nagy részét garantált és fedezett hitelek formájában, de kereskedési célú értékpapírokat is tartalmazott a portfolió.

Az eredeti célkitűzés – az eszközállomány felszámolása és a veszteségek minimalizálása – érdekében mindkét felszámolási ügynökség aktív tőkepiaci szerepet vállalt. Eszközeiket a pénz- és tőkepiacokon keresztül refinanszírozzák repo-ügyletekkel, rövid és hosszú lejáratú kötvények kibocsátásával. Az eredeti elképzelés szerint az FMS időhorizontja 10 év, amely a management számára elegendő mozgásteret biztosít az időzítés tekintetében a gazdasági racionalitás szempontjainak figyelembe vételére, és a remények szerint az eszközök alacsony hányadát kell csak leírni. Az ERSTAA számára explicit időhorizont nem került meghatározásra, a folyamat akár 2027-ig is eltarthat. Az évenkénti refinanszírozási szükséglet az FMS esetében 15, az ERSTAA esetében 5 milliárd euró nagyságrendű. A garanciavállalás tekintetében a két ügynökség között eltérés mutatkozik. Az FMS kifizetései a SoFFin veszteségkompenzáló rendszerébe tartoznak, így az explicit német állami garanciavállalásnak köszönhetően mindhárom nemzetközi hitelminősítő intézet (S&P, Fitch, Moody's) "AAA"-ként minősíti az ügynökséget és értékpapírjait. Az ERSTAA garanciastruktúrája némileg gyengébb, mivel "csak" tartományi garanciavállalással rendelkezik. Az esetleges veszteségek kompenzálására az ERSTAA 3 milliárd euró tőkét kapott a WestLB-től és további 1 milliárd eurót a tulajdonosaitól. Az ezen felüli veszteségeket a tulajdonosoknak arányosan kell megfizetni.

8. Az elhibázott fúzió

2008 augusztusában a Commerzbank felvásárolta a Dresdner Bankot 5,5 milliárd euróért az Allianztól. A közös bank ügyfélállománya elérte a 14 milliót, a sinergiahatást 5 milliárd euróra értékelték. A cél a német piacon vezető lakossági és vállalati bank létrehozása volt. Ezt korábban (2000-ben) a Deutsche Bank is megkísérelte. A Dresdner egyebekben egy CBD nevű kínai állami bank is meg akarta szerezni. A pénzügyi válság kirobbanása után azonban a felek ártértékelték a felvásárlást, melynek időzítése nem volt optimális, és később úgy tűnt, a Commerzbank a kocká-

zatokat alul-, a lehetőségeket pedig túlértékelt. 2009 januárjában a Commerzbank gyakorlatilag összeomlott, és összesen 18,2 milliárd euró állami segítségnyújtást kellett igénybe vennie.

A német bankmentő csomag összességében 34–52 milliárd euróba kerülhetett az adófizetők számára, ami a GDP 1,4–2,2%-át teszi ki, az egy főre eső értéke 417–632 euró körüli volt. Az arányok nemzetközi összehasonlításban ugyan nem tekinthetők magasnak, az általános stratégiai gondolkodást ugyanakkor a bankok irányításáról megváltoztathatja.

9. A német bankrendszer sajátos működésének tanulságai

A német takarékpénztári és takarékszövetkezeti rendszer több száz éves, sikeresnek nevezhető múltja és a rendszerek relatív zökkenőmentes túlélése – a folyamatosan változó környezet ellenére – rávilágít a struktúrák evolúciós erősségeire. Kiemelhető ezek közül a lokális, helyi működés, amely lehetővé teszi a helyi gazdasági környezet magas szintű ismeretét és a vele való organikus együttműködést. A tulajdonosi háttér egysége a rövidtávú profitorientáció elkerülését segíti, a helyes szabályozói környezet pedig a túlzott kockázatvállalás lehetőségét csökkenti. A rendszeren belüli egységek nem versenytársai egymásnak, így a nagyobb méretgazdaságosság mellett rentábilis tevékenységeket közösen irányított, tulajdonolt szervezetekben végezhetik. A stabilitás alapját a heterogenitása adja, a döntések helyi szinten születnek, az egyes egységek esetleges rossz döntése nem befolyásolja érdemben az egész rendszert. A szektorban folyamatosan zajlik ugyanakkor a konszolidáció, ami belső versenyhelyzetet teremtve alkalmazkodásra kényszeríti a szereplőket. Mindezekből fakadóan, bár szerepük és súlyuk változhat az egyes gazdasági ciklusok függvényében, a német pénzügyi szektorban a takarékszövetkezetek és a takarékpénztárak a jövőben is jelentős szerepet tölthetnek be, amennyiben a fenti, előnyösnek mondható, konzervatív működést megtartva, képesek lesznek megfelelni a külső, technológiai, demográfiai kihívásoknak.

Felhasznált irodalom

Beck, T. (2000): Deposit Insurance as Private Club: The Case of Germany URL: <http://site-resources.worldbank.org/INTFR/Resources/475459-1108066643741/beck.pdf> Letöltés: 2015.05. 11.

Bülbül, D. – Schmidt, Reinhard H., Schüwer, U. (2013): Savings banks and cooperative banks in Europe. Econstore, Working Paper, White Paper Series, No. 5

Guinnane T. (2013): Die Geschichte der DZ Bank, Verlag C.H.Beck

Greve, G., Poduschnik M. (2014): Deposit guarantee schemes: New directive aims to improve depositor protection in the EU; http://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Fachartikel/2014/fa_bj_1409_einlagensicherung_en.html Letöltés: 2015.05.11.

Hendricks, A. (2012): *The imperative 60% cost-income ratio*. Deutsche Bank, Deutsche Bank információszolgáltatása

Kantor, L. – Engelhard, F. (2013): *The AAA Handbook 2013*. Barclays.

Koetter, M., (2013): *Market structure and competition in German Banking*. Working Paper 06/2013, German Council of Economic Experts.

Rudolf, F. – Vortmüller, C. (2013): German Issuers on Tour. UniCredit, Unicredit információszolgáltatása

Stappel, M. (2014): Research und Volkswirtschaft DZ Bank und genossenschaftliche Finanz-Gruppe, DZ Bank információszolgáltatása

A statisztikai anyag forrásai

Bank on Germany, DZ BANK Group (2014)
home/profile/investor_relations/DZ-BANK-Presentation/Kundenversion_Internet_E01.11.14.pdf. Letöltés: 2014. 11. 07.

Bundesanstalt für Finanzmarkstabilisierung: URL: www.fmsa.de Letöltés: 2015. 05. 11.

European Central Bank: Consolidated Banking Data URL: <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=71390> Letöltés: 2014. 12. 02.

Deutsche Bundesbank; Monatsberichte April 2015 67. Jahrgang Nr.4 URL: http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Veroeffentlichungen/Monatsberichte/2015/2015_04_monatsbericht.pdf?__blob=publicationFile Letöltés: 2014. 05. 14.

Federal Financial Supervisory Authority URL: <http://www.bafin.de/> Letöltés: 2015. 05. 11.

IMF (2011): IMF Country Report No. 11/370. Germany Technical Note on Banking Sector Structure

OECD Bank Profitability Statistics URL: <http://stats.oecd.org/index.aspx?r=680021> Letöltés: 2014. 12. 02.

Melléklet

A német bankrendszert általánosan bemutató adatok 1995-2013 között							
Németország	1995	2000	2005	2007	2009	2011	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét (nem hitelintézetektől) (%)	n.a.	58,4	60,6	60,4	57,3	n.a.	n.a.
Magánszektornak nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány (%)	42,1	35,6	32,3	30	31,4	28,5	31
Források							
Betét/összes forrás (%)	43,1	36,8	37,6	37,8	40,6	38,6	43,5
Kötvények/összes forrás (%)	n.a.	17,6	15,8	15,3	15,3	n.a.	n.a.
Nemteljesítő hitelek							
NPL az összes hitel arányában (%)	n.a.	4,7	4	2,6	3,3	3	2,9*
Szolvencia							
Tőke/Eszköz (%)	4,2	4,2	4,38	4,62	5,04	4,66	5,75
Profitabilitás							
ROE (%- adózás utáni)	7,12	6,07	9,19	4,66	-2,18	6,49	3,53
Egyéb							
Költség/bevétel ráta (%)	65,5	74	67,9	66,2	69,2	66,7	72,1
(*)2012							
Forrás: Deutsche Bundesbank, OECD, Világbank, EKB, IMF							

Az orosz bankrendszer

Balla Gergely Patrik – Szabó Lajos Tamás – Váradi Balázs

Az orosz bankrendszer erőteljesen koncentrált, a teljes mérlegfőösszeg több mint felét az öt legnagyobb bank adja. A bankrendszer mérlegfőösszégének GDP-hez viszonyított aránya alacsonynak tekinthető. A tulajdonosi megoszlást tekintve jelentős az orosz állami tulajdon, a külföldi bankok aránya nem éri el a 20 százalékot. A piacon jelen van egy magyar szereplő is, az OTP leányvállalata, amely főként a lakosságnak és a kisvállalatoknak nyújt pénzügyi szolgáltatásokat. Az orosz bankrendszert az utóbbi két évtizedben két nagy válság is megrázta, melyeket csak jelentős állami segítséggel tudott átvészelni a pénzügyi szektor.

Journal of Economics Literature (JEL) kódok: G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, hitelezés, pénzügyi válság, Oroszország

1. A bankrendszer legfőbb jellemzői

Oroszországban 2013 végén 942 regisztrált hitelintézet működött, melyek közül 270 rendelkezett általános banki jogosítvánnyal. A hitelintézetek 53,7 százaléka Moszkvában, illetve a főváros környéki régióban található, így a bankszektor működése földrajzilag koncentrálnak tekinthető. Ez a koncentrálttság a szektor eszközállománya esetében is fennáll, mivel a teljes mérlegfőösszeg 51,2 százalékát az öt legnagyobb bank adja. Az országban 2013-ban 119 többségi külföldi tulajdonban álló hitelintézet működött, melyek együttesen a teljes mérlegfőösszeg 14,7 százalékát adják, a szektor 2014. évi profitjából pedig 13,9 százalékkal részesednek.

Az orosz bankrendszer eszközállományának GDP-hez viszonyított aránya alacsonynak tekinthető. A válság óta ez az arány ugyan 60 százalékról 80 százalék közelébe emelkedett, ez azonban továbbra is elmarad a fejlett országok értékeitől. A hitelek GDP-hez viszonyított aránya szintén alacsony, 2008 óta kismértékben emelkedett, de 2013-ban így sem érte el a 45 százalékot.

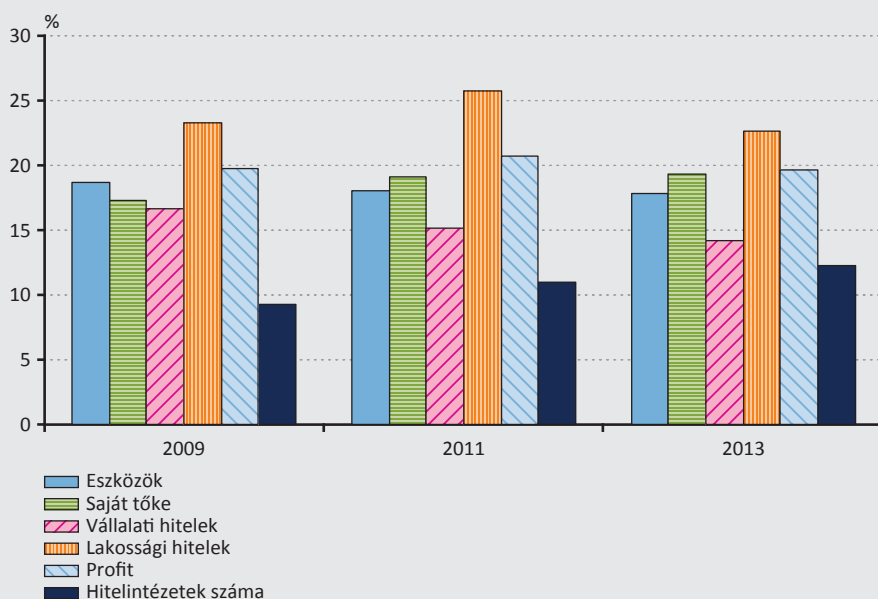
Balla Gergely Patrik a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: ballag@mnbb.hu.
Szabó Lajos Tamás a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: szabolaj@mnbb.hu.
Váradi Balázs a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: varadib@mnbb.hu.

2. A bankrendszer szereplői, tulajdonosi megoszlása és annak alakulása

A bankrendszer tulajdonosi megoszlását tekintve elmondható, hogy a legnagyobb orosz bankok többsége állami tulajdonban van. Az ország legnagyobb bankja a Sberbank, amelyet 50 százalék plusz egy szavazat arányban az orosz jegybank (CBR) tulajdonol, és amely a szektor eszközállományának 30 százalékával bír. A második legnagyobb bank a VTB Bank, amelyben 60,9 százalékos tulajdonosi részesedéssel rendelkezik az állam. A VTB Bank¹ eszközeinek értéke 257 milliárd dollár volt 2013-ban, ami közel 15 százaléka a teljes bankrendszer eszközeinek. A harmadik legnagyobb bank a Gazprom alá tartozó Gazprombank, mely 51 százalékban van állami tulajdonban, eszközeinek értéke pedig közel 7 százaléka a teljes bankrendszer eszközállományának. Az ötödik legnagyobb bank a 100 százalékban állami tulajdonban lévő Rosselkhozbank, melyet 2000-ben hoztak létre a mezőgazdaság fejlesztésének fellendítése céljából. A Rosselkhozbank eszközeinek értéke nagyjából 3 százalékát teszi ki a bankrendszer eszközeinek.

1. ábra

Az 50 százalékot meghaladó mértékben külföldi tulajdonú hitelintézetek egyes jellemzőinek aránya az összes hitelintézethez viszonyítva

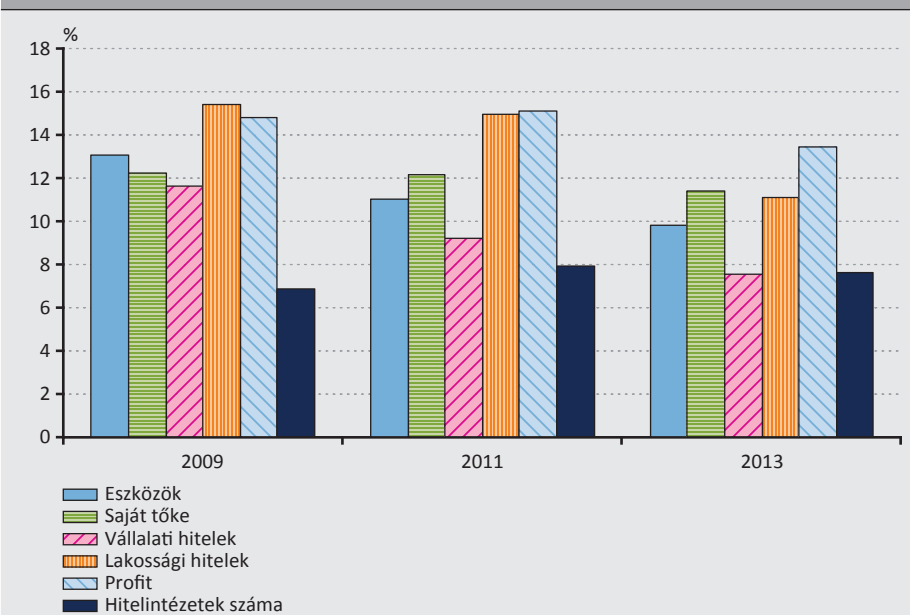
Forrás: CBR (2010–2014)

¹ Ez tartalmazza a VTB Bank két leánybankja eszközeinek az értékét is. Ezek a VTB24, illetve a Bank of Moscow, melyek a negyedik, illetve a hatodik legnagyobb bankok Oroszországban, eszközeik értéke alapján (57, illetve 51 milliárd dollár) alapján.

A több mint 50 százalékban külföldi tulajdonban lévő hitelintézetek száma enyhén emelkedett ugyan az elmúlt időszakban, azonban még így is csak mintegy 13 százalékos részarányt tesznek ki a teljes hitelintézeti szektoron belül (1. ábra), míg a teljes mértékben külföldi tulajdonú hitelintézetek száma csupán 8 százalék (2. ábra). Az eszközök tekintetében ennél valamivel nagyobb részt képviselnek a külföldi bankok, az utóbbi időben azonban a külföldi tulajdonban lévő hitelintézetek eszközarányának csökkenése volt megfigyelhető. Érdekes még kiemelni, hogy a külföldi tulajdonú bankok esetében a lakossági hitelezés aránya érdemben meghaladja a vállalati hitelezés arányát, és a hitelintézetek számának, illetve az eszközök mértékének arányához képest magasnak mondható.

2. ábra

A 100 százalékban külföldi tulajdonú hitelintézetek egyes jellemzőinek aránya az összes hitelintézethez viszonyítva

Forrás: CBR (2010–2014)

A következőkben részletesebben bemutatjuk a három legnagyobb kereskedelmi bankot, valamint az OTP Bank oroszországi leányvállalatát.

2.1. Sberbank – a lakossági fókuszú állami bank

Oroszország legnagyobb kereskedelmi bankja a Sberbank, melyben a központi bank 50 százalék plusz egy szavazatnyi részesedéssel rendelkezik. A többségi tulajdon fenntartását a jegybanktörvény szabályozza, így a központi bank jelenlegi részesedése nem csökkenthető. A Sberbank a bankrendszer eszközállományának 30 száza-

lékával, a hosszú távú vállalati és lakossági hitelek 45 százalékaival, továbbá az orosz jelzálogpiac közel felével rendelkezik, ezen felül a közigazgatási szektor, illetve az önkormányzatok banki szolgáltatásokkal való ellátásában 70 százalék körüli, a lakossági betétek terén pedig 45 százalékos a piaci részesedése. Tekintve, hogy közel ezer hitelintézet működik az országban, a Sberbank egyértelműen a legfontosabb orosz kereskedelmi banknak tekinthető. Ezzel együtt az utóbbi években a Sberbank stratégiájában a nemzetközi terjeszkedés is hangsúlyos szerepet kapott, így a bank jelenleg 22 országban van jelen, és összesen 10 millió ügyféllel rendelkezik Oroszországon kívül. A külföldi eszközök aránya meghaladja a 12 százalékot a bank mérlegében, legfontosabb külföldi piaci Törökország (DenizBank), Kelet-Európa (korábbi Volksbank), illetve a Független Államok Közösségének országai, de Ausztriában, Svájcban, Magyarországon, Németországban, Indiában és Kínában is jelen van. A Sberbank által kibocsátott részvények a moszkvai tőzsde leglikvidebb papírjai közé tartoznak, 2014 májusának legaktívabb napjain a tőzsde napi forgalmának 44 százalékát ez a papír adta (Sberbank 2014a; b).

2.2. VTB Bank – a befektetési fókuszú állami bank

Az ország második legnagyobb bankja a VTB Bank, melyben az állam az állami tulajdon kezeléséért felelős szövetségi ügynökségen keresztül 60,9 százalékos részesedéssel bír. A VTB a bankrendszer eszközállományának több mint 15 százalékaival rendelkezik, és bár a vállalati és lakossági szegmensben második a piacon, a befektetési banki tevékenysége piacvezető Oroszországban. Ez utóbbi alapját a nagy és közepes vállalatok körében való népszerűsége adja, a nagyvállalati betétek terén 12 százalékos, a középállalati betétek esetében pedig 19 százalékos piaci részesedéssel rendelkezik, de a vállalati folyószámla-állományok terén is 10 százalék fölötti a részesedése. 2013-ban az adózás előtti eredményének 58 százalékát a nagyvállalati és befektetési tevékenység adta, emellett a bank a lakossági üzletágban is aktív, ráadásul 2016-ig ez utóbbi szegmens súlyának növekedésével kalkulál. A 2002 és 2014 közötti időszakban 12 bankot vásárolt meg a VTB, mely akvizíciók révén erősítette jelenlétét többek között Örményországban, Grúziában, Ukrajnában, Fehéroroszországban, Azerbajdzsánban, valamint Németországban, Angliában és Franciaországban, – a Sberbankhoz hasonlóan – nemzetközi intézménynek tekinthető. A VTB részvényei szintén a moszkvai tőzsde leginkább kereskedett papírjai közé tartoznak (VTB Group 2014).

2.3. Gazprombank – az iparági fókuszú állami bank

A Gazprombank (GPB) Oroszország harmadik legnagyobb bankja, a bankrendszer eszközeinek valamivel több mint 5 százalékaival rendelkezik. Elsődlegesen a Gazprom pénzügyi szükségleteinek kiszolgálására alapították, mely feladatát jelenleg is ellátja, ugyanakkor az ügyfélforrásokon belül a gázipari cég részesedése 2013 végén már csak 18 százalékot tett ki. Ez abból fakad, hogy a GPB az utóbbi években univerzális banki szolgáltatásokat épített ki, viszont ezek tekintetében is erősen támaszkodott

energetikai hátterére, így lakossági termékeit elsősorban a vállalati partnereinek munkavállalói számára kínálja. A GPB közvetett állami irányítás alatt áll, rendelkezik egy örmény és egy svájci leányvállalattal, ugyanakkor résztulajdonlás révén Fehéroroszországban, képviseleti irodákon keresztül pedig Kínában, Mongóliában és Indiában is aktív (*Gazprombank 2014*).

2.4. OAO OTP – a magyar szereplő

Az OTP Bank oroszországi leányvállalata, az OAO OTP Bank, alaptőkéje alapján Oroszország 31. legnagyobb bankjának számított 2012-ben, költségarányos bevétele szerint viszont a 7., eszkozarányos nyeresége tekintetében pedig a 4. helyen végzett (*Alexander 2013*). A bank elsősorban a lakosság, valamint a mikro- és kisvállalatok hitelezésére specializálódott, így 2012 elején az ilyen típusú piaci szereplőknek nyújtott hitelei hitelfortfóliójának 90,3 százalékát tették ki (*OTP 2014*). 2013 ugyanakkor fordulatot hozott a leányvállalat jövedelmezősége terén: a harmadik negyedév végén a bank 172 millió rubelnyi profitja csupán 3,6 százalékát tette ki az előző év azonos időszakában realizált nyereségnek, a változás oka viszont nem a bevételek csökkenése, hanem a megképzendő céltartalékok jelentős mértékű növekedése volt (*OAO 2013*). A nemteljesítő hitelek aránya 2013 második negyedévére az egy évvel korábbi 14,8 százalékos szintről 20,6 százalékra növekedett a bank portfóliójában, aminek ellensúlyozásaként a vezetőség 185 millió rubelnyi behajthatatlan követelés leírásáról döntött (*RIA Novosztyi 2013*). Érdemes továbbá kiemelni, hogy az OAO OTP jegybanki forrásainak értéke 2013 harmadik negyedévének végén meghaladta a 6 milliárd rubelt, ami nyolcszoros növekedést jelent az év eleji értékhez képest.

3. Az 1998-as orosz pénzügyi válság

A válságot megelőzően a kereskedelmi bankrendszer fejlődése Oroszországban látványos volt. Egy 1988-ban végrehajtott bankreformot követően a kereskedelmi bankok száma jelentős mértékben emelkedett. Míg 1989-ben mindössze 225 kereskedelmi bank működött az országban, addig 1995-ben már több mint 2500. Problémát jelentett azonban, hogy mindezzel párhuzamosan nem alakult ki megfelelő banki felügyelet. A bankok 80 százaléka esetében alacsony volt a tőkésítettség mértéke, ami súlyos rendszerkockázati tényezőt jelentett. Az újonnan létrejött kereskedelmi bankok erősen kapcsolódtak állami vállalatokhoz, és portfólióik jelentős mértékben tartalmaztak olyan hiteleket, melyekkel nem jövedelmező vállalkozásokat finanszíroztak. Az 1995-ben bevezetett új tartalékkötelezettségek következtében, majd az 1998-as orosz pénzügyi válság során a jegybank közel 1000 kereskedelmi bank működési jogát vonta vissza, az orosz bankrendszer ugyanakkor nagyon koncentrált maradt. A többségi jegybanki tulajdonban álló Sberbank – mely ekkor még az egyetlen bank volt, amely állami betétgaranciával rendelkezett – a lakossági betétek több mint 70 százalékát birtokolta.

Az orosz pénzügyi válság 1998 augusztusában csúcsosodott ki, amikor Oroszország leértékelte a rubelt és rögzített árfolyamsávot határozott meg, emellett egyoldalúan átütemezte adósságainak kifizetését, ami gyakorlatilag fizetéseképtelenséget jelentett. A válsághoz számos tényező vezetett, többek közt a csökkenő termelékenység, a rubel mesterségesen erősen tartott fix árfolyama, a jelentős mértékű költségvetési hiány, valamint a bankrendszer inszolvens működése. Emellett egy jelentős külső sokk is hozzájárult a válság kitöréséhez és későbbi elmélyüléséhez: az 1997-ben kezdődött ázsiai pénzügyi válság, majd az azt követő kereslet-visszaesés a nyersolaj és színesfémek iránt, ami többek közt súlyosan érintette az ország devizatartalékait is (Ludvig 1999).

A tőkeáramlás e két legjelentősebb forrásának az árban bekövetkezett visszaesés hatására az egy főre jutó GDP nagymértékben csökkent, a munkanélküliség megnövekedett, a globális befektetők pedig eladták orosz eszközeiket. A gazdasági válságot politikai válság is követte. 1998 májusára az ország gazdasági helyzetének kedvezőtlen kilátásai és az általános befektetői bizalomhiány következtében az orosz államkötvény-hozamok 40 százalékhöz közel emelkedtek. Júniusban a jegybank a rubel árfolyamának védelme érdekében 5 milliárd dollár értékben hajtott végre devizapiaci intervenciót, majd a tőkeáramlás megakadályozása érdekében 150 százalékra emelte a rövid távú államadósságot megtestesítő kincstárjegyek (az úgynevezett GKO-k) kamatát (Buchs 1999).

Az IMF és a Világbank egy 22,6 milliárd dollár értékű pénzügyi csomaggal támogatta a gazdaság helyreállítását, mellyel a rövid futamidejű GKO-kat hosszú lejáratú eurókötvényekre cserélték, a rubel árfolyamát azonban továbbra is egy szűk sávban tartotta a jegybank. 1997. október elejétől 1998. augusztus végéig a jegybank 27 milliárd dollár értékben hajtott végre devizapiaci intervenciót. 1998. augusztus 13-án az orosz tőzsde, valamint a kötvény- és pénzpiacok összeomlottak, a befektetők – a rubel árfolyamának leértékelésétől, illetve az államcsődtől való – félelme következtében.

1998. augusztus 17-én a kormány a rubel leértékelése mellett döntött, emellett a hazai hitelezőkkel szemben csődöt, a külföldi hitelezőkkel szemben pedig fizetési moratóriumot jelentett be (Chiodo et al. 2002). A kormány és a jegybank közleményt adott ki arról, hogy a rubel dollárral szembeni árfolyamának kereskedési sávját 5,3–7,1-ről 6,0–9,5-re emelik. A rubel rövid időn belül elveszítette értékének kétharmadát a dollárral szemben. A válság sebessége és mélysége sokként érte a nemzetközi piacokat és súlyos pénzügyi instabilitáshoz vezetett (Perotti 2002).

Szeptember 2-án a jegybank szabadon lebegő árfolyamrendszerre tért át, aminek következtében a rubel árfolyama néhány hét alatt a 21-es árfolyamszint fölé emelkedett a dollárral szemben. A nagymértékű árfolyamgyengülés következtében az

infláció 1998 végére 80 százalék fölé emelkedett, a gazdaság pedig 4,9 százalékkal zsugorodott az adott évben.

A válság során több bank is csődbe ment. Ennek ellenére a válságból végül viszonylag gyorsan sikerült kilábalnia az országnak, amiben nagy szerepet játszott az is, hogy 1999–2000-ben jelentős mértékben emelkedtek az olajárak, így az ország külkereskedelmi egyenlege ismét jelentős többletbe fordult. A válságot követően több strukturális reformot is végrehajtottak az országban, ami egyebek mellett a bankok csődeljárásának fejlesztését és a bankrendszer átstrukturálását is magában foglalta (Vasiliev 2000).

Összefoglalva elmondható, hogy az 1998-as orosz válsághoz kapcsolódóan az orosz kormány és a jegybank stabilizációs lépéseibe vetett bizalom megingott, ami bankpánikhoz vezetett. Az orosz jegybank az 1998. augusztusi bejelentésekig kitartott a rubel értékállóságának megőrzése mellett, ami nagy mennyiségű deviza felhasználását jelentette, valamint a rubel leértékelése után hitelességi veszteségekhez is vezetett. A bankrendszer jelentős részben külföldi forrásból finanszírozta állampapír-vásárlásait. A központi bank a két legnagyobb magántulajdonú bank (SBS Agro Bank és Inkombank) irányítását átvette, és több más bankkal együtt arra utasította őket, hogy ajánlják fel ügyfeleiknek a betéteik áthelyezését az állami Sberbankba (IMF 1998). A Sberbank 6 nagy moszkvai bank betéteit vette át, ami a bankrendszer összes betétállományának 13 százaléka volt. A központi banktól csak néhány pénzintézet részesült segítségben (köztük a Sberbank is), amelyért cserébe befagyasztott állampapírokat fogadott el a jegybank. A bankrendszert átalakították, ami több bank bezárását jelentette, az ő betéteseik így elvesztették a pénzüket. A pénzügyi rendszer összeomlásának ugyanakkor nem volt jelentős hatása a vállalati szférára, mivel a vállalatok fő hitelezői nem a bankok voltak.

4. Az orosz bankok helyzete 2007 után

Az orosz bankok sajáttőke-arányos nyeresége a válságot megelőző 20 százalék feletti szintről 2013-ra 15 százalékra mérséklődött, tehát a csökkenés ellenére is jelentős mértékű maradt. A válság hosszú távú hatásai leginkább a hitelezés, a likviditás és a kockázati kitettség terén figyelhetők meg. A nemteljesítő hitelek aránya 2007-et követően növekedésnek indult, a hitelek aránya pedig csökkent a teljes eszközállományon belül. A gazdasági növekedést visszafogó pénzügyi folyamatok ellensúlyozására a jegybank 2011 végétől monetáris lazításba kezdett, aminek révén jelentősen megnövekedett a jegybanki források aránya a bankrendszer forrásállományán belül. Elmondható, hogy a 2010 után növekedésnek induló, noha azóta növekedési ütemében folyamatosan lassuló hitelezés a likvid eszközök arányának csökkenését vonta maga után, a bankrendszer likviditása azonban így is magasnak tekinthető.

A következőkben részletesebben bemutatjuk a 2008-2009-es turbulencia oroszországi eseményeit.

A Lehman Brothers csődje után az orosz bankközi piac azonnal lefagyott, a bankok egymás közötti bizalma megingott, amire az orosz jegybank gyorsan reagált: mérsékelte az általa nyújtott hitelek (REPO, valuta swap) kamatlábát, csökkentette a bankok tartalékolási kötelezettségét. Ezen felül a kormány bejelentette, hogy a három nagy állami tulajdonú kereskedelmi banknak (Sberbank, VTB, Rosszelhozbank) gyorssegélyt nyújt (Réthi 2010).

Réthi (2010) szerint a gyors beavatkozásnak három fő oka volt. Egyrészt az orosz vállalatok és bankok devizában fennálló adóssága elérte a valutatartalék nagyságát. Mivel e hitelek nagy részének fedezetét a vállalati részvények alkották, a kormány joggal tarthatott attól, hogy a stratégiai nagyvállalatok (pl. Gazprom, Lukoil, Sberbank stb.) külföldi tulajdonba kerülnek. A másik ok az orosz bankrendszer alultőkésítetttségében keresendő, hiszen gyors állami segítség nélkül a kis alaptőkéjű bankok nagyarányú fizetéseképtelensége állhatott volna elő. A harmadik tényező a lakossági betétek reálértékének a válságot megelőző évtizedben történt gyors emelkedése volt. Így az 1998-as forgatókönyv, amikor a csődbe került bankok betétei átkerültek a Sberbankhoz, nem jöhetett szóba, ráadásul a betétek elértéktelenedése súlyos szociális problémákhoz is vezethetett volna. Ezenkívül a betétállomány több mint fele öt nagybanknál volt, így a megmentendő pénzüzetek száma elenyésző volt az akkor közel 1100 bankhoz képest.

Az orosz jegybank jelentősen javította a bankok likviditását 2008–2009 között. A bajba került bankok felügyeletével a 2004-ben létrehozott Betétbiztosítási Ügynökség (Deposit Insurance Agency, DIA) foglalkozik. A szervezet segítségével több állami tulajdonú cég vett át fizetéseképtelenség közelében lévő bankokat (pl. a Gazprom a Szobinbankot). Ennek a válságkezelésnek azonban több hátránya is volt: a nem pénzügyi profilú állami vállalatok nem feltétlenül tudnak hatékonyan működtetni egy pénzüzetet, emellett a versenysemlegesség elve is sérült.

2008 őszén az Állami Duma elfogadott egy törvényt a bankrendszer stabilitásának megőrzése érdekében, mely bevezeti a bankcsőd megelőzésének fogalmát. Eszerint az orosz jegybank, ha a különböző szokásos vizsgálatok során jelentős kockázatot lát egy banknál, értesíti a Betétbiztosítási Ügynökséget a beavatkozásról, és felfüggeszti a csődeljárás szabályait az adott bankra vonatkozóan. Ezután egy három lépcsőből álló válságkezelő szakasz következik. Első lépésként a jegybank és az ügynökség hitelnyújtással próbálja helyreállítani a fizetőképességet, ha pedig ez eredménytelen, akkor az ügynökség befektetőt keres, aki a bank működését fenntartja. Ha nem találhatnak ilyen befektetőt, akkor versenytárgyaláson kiválasztják azt a bankot, amelyik átveszi a csődbe jutott bank lakossági betéteit, és annyi eszközt, amennyi megfelel a betétek értékének. Ezután a csődbe jutott bankot felszámolják az általános sza-

bályoknak megfelelően. 2008 telén 20 bank esetében döntöttek a beavatkozásról, ebből csak három esetében jutottak el a végső, felszámolási szakaszba.

A fenti intézkedéseken kívül 2008 folyamán a kormány 75 százalékkal megemelte a Betétbiztosítási Ügynökség által biztosított lakossági betétek összegének felső határát. A jegybank 2008 folyamán több lépésben is csökkentette a kötelező tartalékráta mértékét. Ez az intézkedés érte el a bankok legszélesebb körét, és ez volt a legnagyobb segítség a kisebb bankok számára is.

2009-ben módosították a központi bankról szóló törvényt, amely alapján a jegybank felügyelőket küldhetett azokba a bankokba, amelyek nagyméretű állami támogatásban részesültek. Ezzel akarták elejét venni annak, hogy a bankok spekulatív célokra használják fel az adófizetők pénzét (2008 végén ugyanis néhány bank ilyen módon használta fel az állami támogatást).

A lakossági betétkivonás 2008 szeptemberében kezdődött el, majd az év végén felgyorsult. A konszolidáció hatására ugyanakkor ismét, már decemberben növekedni kezdett a betétállomány, és 2009 első negyedévének végére a betétek volumene meghaladta az augusztusi szintet.

Összességében az 1998 utáni első nagy megrázkódtatást az orosz pénzügyi rendszer – jelentős állami segítséggel – átvészelte, azonban az orosz vezetés nem próbált élni a válság során adódott lehetőségekkel, nem alakította át érdemben a pénzügyi-gazdasági rendszert. *Réthy (2010)* két fontos elmaradást említ: egyrészt a válságkezelő eszközök konzerválták a korszerűtlen iparstruktúrát, másrészt támogatásban csak a nagyvállalatok részesültek, a kis- és középvállalatok nem kaptak jelentős állami támogatást.

5. A bankrendszer koncentrátsága és annak alakulása

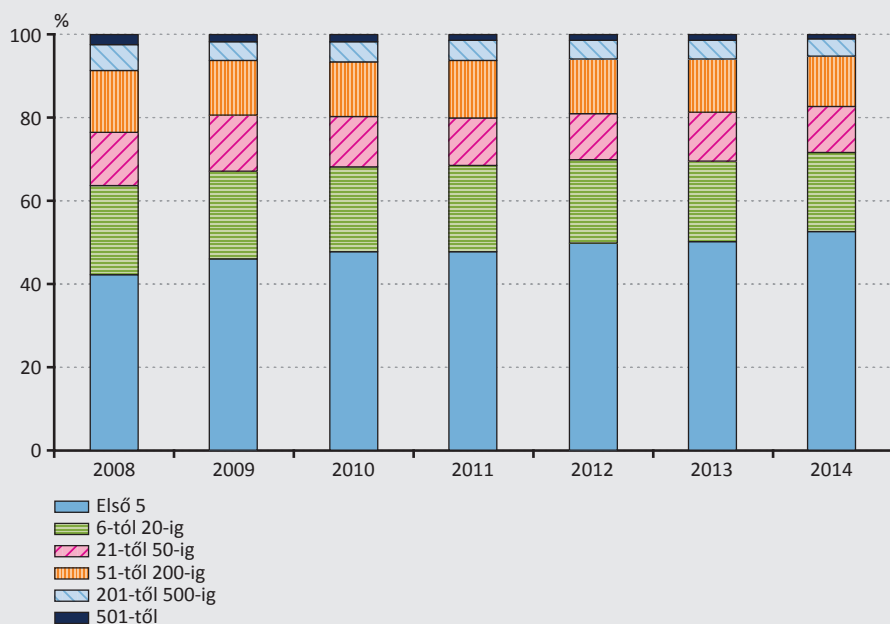
Az orosz bankrendszert már 2008 előtt is erős koncentrátság jellemezte, a pénzügyi válság kirobbanása óta eltelt években pedig tovább növekedett a legnagyobb orosz bankok gazdasági súlya. Az öt legnagyobb bank mérlegfőösszege 2008-ban a bankrendszer teljes mérlegfőösszegének 42 százalékát tette ki, 2014 első félévében pedig már 53 százalék volt ugyanezen arány (3. ábra). A 2008 óta eltelt időszak alatt a 20 legnagyobb hitelintézet súlya 60 százalék közeli értékről 70 százalék fölé nőtt, ami azt jelenti, hogy jelenleg a szereplők 2 százaléka rendelkezik az eszközök több mint kétharmadával. Mindenképp ki kell ugyanakkor hangsúlyozni, hogy még a legnagyobb szereplők közül is kiemelkedik a teljes mérlegfőösszeg 30 százalékát adó, állami tulajdonban álló Sberbank.

A mérlegfőösszeg esetében megfigyelhető koncentráció a hitelezés terén is egyértelműen megjelenik: 2014 áprilisában a lakossági hitelek 53 százaléka, a vállalati

hiteleknek pedig több mint 59 százaléka a nagy állami szereplőknél összpontosult. A hitelportfólió koncentráltasága terén ráadásul további növekedésre lehet számítani, mivel az utóbbi időszakban folyamatosan zajló bankbezárások következtében a nagy állami szereplőkhöz kerül a jegybanki engedélymegvonással sújtott bankok portfóliója.

3. ábra

Hitelintézetek koncentrációja mérlegfőösszeg alapján (%)

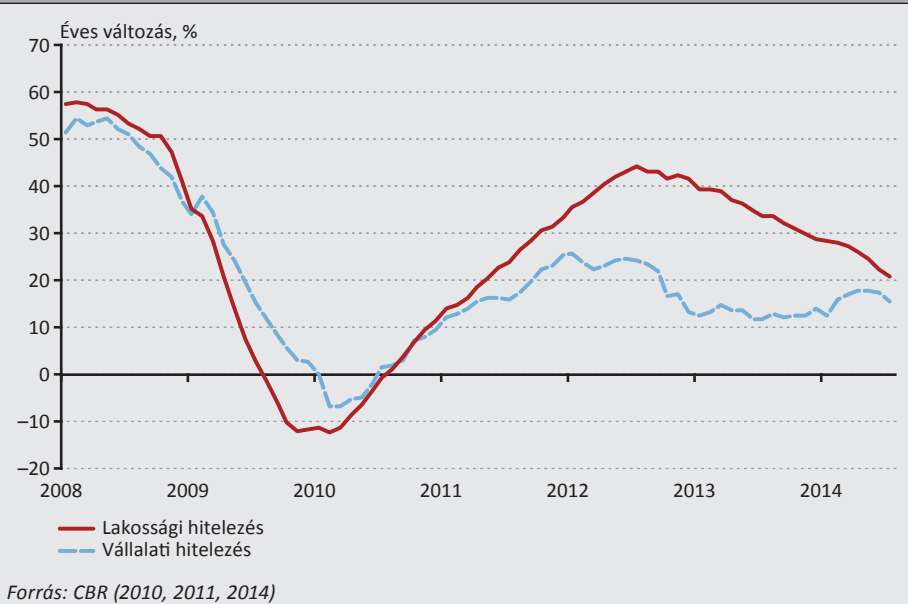

Forrás: CBR (2010-2014)

6. A hitelezés alakulása

A hitelezési folyamatok elmúlt években jelentkező trendje nominális értékben egyértelmű növekedést mutat, melyben a 2008-as események is inkább stagnálást, semmint csökkenést eredményeztek. A háztartási hitelállomány az elmúlt nyolc évben közel nyolcszorosára emelkedett, a vállalati hitelek terén pedig közel ötszörös növekedés volt tapasztalható. A növekedés trendjét megfigyelve ugyanakkor egyértelműen megmutatkozik a hitelezés összehúzódása: a 2009 augusztusától 2010 júliusáig tartó időszakban a lakossági hitelállomány egyéves alakulása rendre minden hónapban negatív értéket vett fel, 2010 februárja és júniusa között pedig a vállalati hitelállomány éves trendje is csökkenést mutatott (4. ábra).

4. ábra
Háztartási és vállalati hitelállományok éves növekedése (%)

Érdeemes továbbá kiemelni, hogy a 2010 közepén meginduló fellendülést 2012 augusztusától kezdődően ismételten a növekedési ütem mérséklődése követte, mely a lakossági hitelezés terén különösen jelentősnek bizonyult. E tendencia alapján akár átmeneti túlfűtöttségre is következtethetünk, mely a lakossági hitelezés esetében erősebb volt. Ezt a megállapítást az is alátámaszthatja, hogy a lakossági hitelek közül a fedezetlen lakossági hitelek állományának növekedési üteme 2011 és 2013 között rendre felülmúlta a teljes lakossági hitelállomány növekedési ütemét (CBR 2010, 2011, 2014).

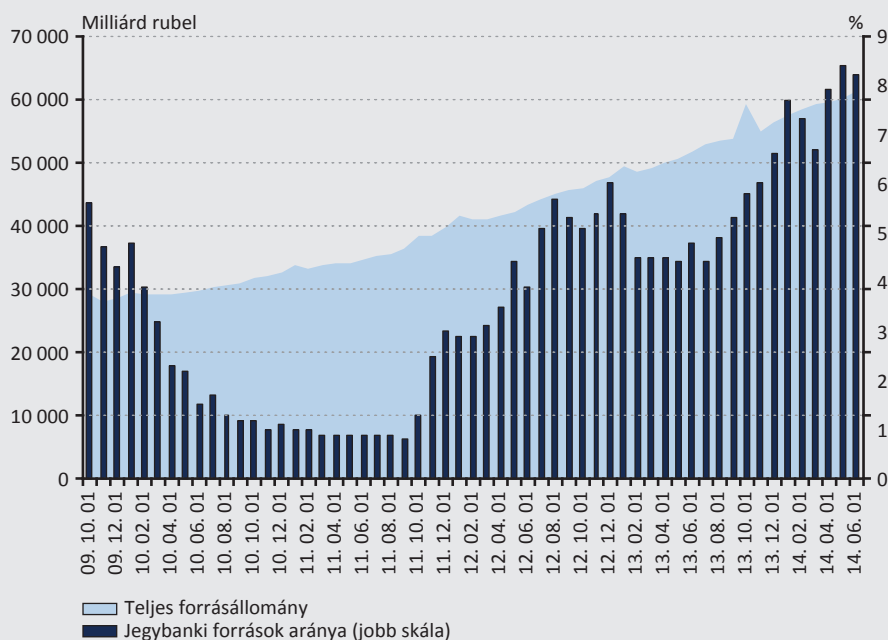
2008 elején 24,5 százalék volt a rubelre átszámított devizahitelek aránya a teljes hitelállományon belül, mely arány 2010 elejére 30 százalékra növekedett, 2013-ra pedig 21 százalékra esett vissza. A rubel árfolyamának változását figyelembe véve megállapítható, hogy a devizahitel-állomány változása inkább átértékelődés, semmint hitelezési fordulatok eredménye, amit alátámaszt, hogy a 2014 elején jelentkező állománynövekedés is gyengülő árfolyam mellett jelentkezett. Mindez arra enged következtetni, hogy a devizahitelek aránya és ügyfélköre viszonylag stabil volt az elmúlt években.

7. Az orosz jegybank szerepe és a 2013 óta tartó engedély-visszavonási folyamat

A bemutatott válsághelyzetek kezelésének módjából kitűnik, hogy a jegybank gyakorlatilag minden esetben aktív szerepet igyekezett vállalni a bankrendszer problémáinak megoldásában. Már az 1998-as és a 2008-as válságkezelésnek is kiemelt eleme volt a rendszerszinten fontosnak ítélt bankoknak nyújtott közvetlen jegybanksi támogatás, de az utóbbi időszakban is növekedés figyelhető meg a jegybanksi források bankrendszer mérlegfőösszegén belüli részarányát illetően. Az 5. ábrán ez utóbbi mutató, valamint a teljes mérlegfőösszeg historikus alakulása szerepel.

5. ábra

Jegybanksi források aránya és a teljes forrásállomány

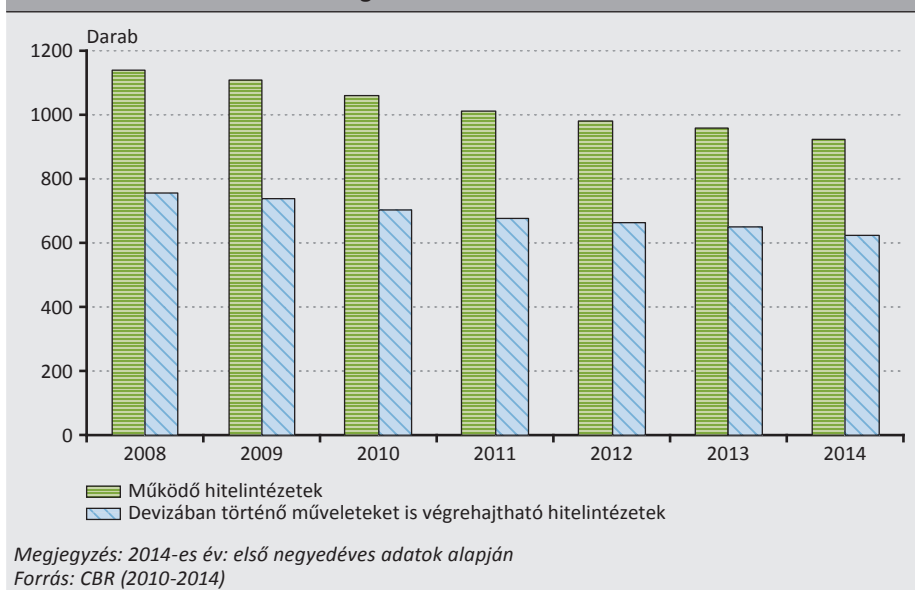
Forrás: CBR (2010, 2011, 2014)

A jegybanksi források 2008-as felépülését fokozatos leépülés követte a következő három évben, majd 2012-től ismét növekedés látható, amely Elvira Nabiullina 2013. júniusi jegybankelnökké történő megválasztásával újabb lendületet vett. Az utóbbi időszak bankbezárásai és a jegybanksi hitelezés felfutása az állami bankok pozícióját erősíti, ami arra enged következtetni, hogy Oroszország gazdasági döntéshozói továbbra is a fokozott állami szerepvállaláson keresztül kívánják biztosítani a bankrendszer stabilitását.

Az Oroszországban működő hitelintézetek száma az utóbbi években folyamatosan csökkent (6. ábra). A hitelintézetek nagyjából kétharmada végezhet devizában történő műveleteket is, azonban ezek száma is folyamatosan csökkent az elmúlt években.

2013-ban több mint 30 hitelintézeti engedélyt vont vissza az orosz jegybank, és habár az érintett hitelintézetek összesített mérlegfőösszege nem éri el a bankrendszer teljes eszközállományának egy százalékát, több, regionálisan fontos bank is tevékenysége felfüggesztésére kényszerült. Oroszország lakossági betétek tekintetében 41., kihelyezett hitelek tekintetében 72. legnagyobb bankja, a Master Bank esetében az indokok a pénzmosás megakadályozásáról szóló törvények figyelmen kívül hagyása, hamis számlázás és kapcsolt feleknek (többek között saját részvényeseinek) történő belső hitelnújtás voltak. A tranzakciók gyanús céllal történő készpénzesítése, a banki eszközök torzított áron történő nyilvántartása, valamint a gyanús hitelezés tipikus problémaként jelenik meg az orosz bankok egy szűk köre esetében, mindezekhez pedig tőke megfelelési hiányosságok is társulnak. A jegybankelnök az Állami Dumában úgy nyilatkozott, hogy a Master Bank a működéséhez szükségesnél legalább két milliárd rubellel kevesebb tőkével rendelkezett.

6. ábra
Hitelintézetek száma Oroszországban

A jegybankelnök, Elvira Nabiullina az ilyen típusú szankciók számának növelésével a bankrendszer jogkövető működését és az árnyékbanki tevékenység visszaszorítását kívánja elérni, a bankbezárások következményeként ugyanakkor az orosz betétbiztosítási ügynökségnek közel 100 milliárd rubelnyi kifizetésre kell felkészülnie. Minthogy

a DIA kifizetései – melyeket forráshiány esetén a jegybank garantál – jellemzően a tőkeerős, nagy hálózattal rendelkező, szigorú felügyelet alatt álló bankokon keresztül valósulnak meg, az állami tulajdonú nagybankok eszközeinek aránya növekedett a teljes banki eszközállományon belül.

A 2013 júliusa óta tartó engedély-visszavonási folyamat 2014 elején is folytatódott, márciusban összesen tizenegy, áprilisban pedig hat hitelintézet engedélyét vonta vissza a jegybank. Ezzel a 2013 óta visszavont engedélyek száma meghaladta az ötvenet, az országban működő hitelintézetek száma pedig 894-re csökkent. Az első negyedévben bezáró bankok mérlegfőösszege a bankrendszer mérlegfőösszegének kevesebb mint 0,5 százalékát tette ki, tehát kisebb bankokról beszélhetünk. A betétek 85 százalékát az orosz állami betétbiztosítási alap téríti meg a betétesek számára (Trosznyikov 2014; Hromov 2014a; b; c).

Felhasznált irodalom

Alexander, P. (2013): *Top 100 Russian Banks: consolidation set to continue*. <http://www.thebanker.com/Banker-Data/Banker-Rankings/Top-100-Russian-Banks-consolidation-set-to-continue>. Letöltve: 2014. május 12.

Buchs, T. D. (1999): *Financial crisis in the Russian Federation: Are the Russians learning to tango?* *Economics of Transition*, Vol. 7., No. 3., pp. 687-715. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-0351.00031/pdf>. Letöltve: 2015. április 28.

Central Bank of Russia (2010): *Review of the Banking Sector of the Russian Federation*. The Central Bank of the Russian Federation, Banking Supervision Department, No. 87. January 2010. <http://www.cbr.ru/eng/analytics/Default.aspx?PrtlId=bnksyst>. Letöltve: 2014. május 12.

Central Bank of Russia (2011): *Review of the Banking Sector of the Russian Federation*. The Central Bank of the Russian Federation, Banking Supervision Department, No. 100. February 2011. <http://www.cbr.ru/eng/analytics/Default.aspx?PrtlId=bnksyst>. Letöltve: 2014. május 12.

Central Bank of Russia (2014): *Review of the Banking Sector of the Russian Federation*. The Central Bank of the Russian Federation, Banking Supervision Department, No. 136. February 2014. <http://www.cbr.ru/eng/analytics/Default.aspx?PrtlId=bnksyst>. Letöltve: 2014. május 12.

Central Bank of Russia (2010-2014): *Review of the Banking Sector of the Russian Federation*. The Central Bank of the Russian Federation, Banking Supervision Department, No. 87., 2010 January – No. 146., 2014 December, Data of Table 4., Table 7., Table 10. <http://www.cbr.ru/eng/analytics/Default.aspx?PrtlId=bnksyst>. Letöltve: 2015. április 28.

- Chiodo, A. J. – Owyang, M. T. (2002): *A Case Study of a Currency Crisis: The Russian Default of 1998*. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Vol. 84., No. 6., pp. 7-18. <http://research.stlouisfed.org/publications/review/02/11/ChiodoOwyang.pdf>. Letöltve: 2015. április 28.
- Gazprombank (2014): *Rating reports*. <http://www.gazprombank.ru/eng/ir/ratings/>. Letöltve: 2014. május 12.
- Hromov, M. (2014a): *Russian banks in November 2013: volatile market leads to redistribution of assets in favor of major banks*. Gaidar Institute, Russian Economic Developments, №1, 2014.
- Hromov, M. (2014b): *Russian banks in January 2014*. Gaidar Institute, Russian Economic Developments, №3, 2014.
- Hromov, M. (2014c): *Russian banks in Q1 2014*. Gaidar Institute, Russian Economic Developments, №5, 2014.
- IMF (1998): *World Economic Outlook*. October 1998.
- Ludvig Zsuzsa (1999): *Az orosz gazdaság egy éve Az 1998-as válság és hatásai*. Kihívások 124. sz. MTA Világgazdasági Kutatóintézet.
- OAo (2013): *Ежеквартальный отчет*. http://www.otpbank.ru/f/about/akcyq/quarterly_report/OTP-Bank-3Q2013.pdf. Letöltve: 2014. május 12.
- OTP (2014): *Tájékoztató az oroszországi leányvállalatról*. <https://www.otpbank.hu/portal/hu/OTPCsoport/OAO>. Letöltve: 2014. május 12.
- Perotti, E. (2002): *Lessons from the Russian Meltdown: The Economics of Soft Legal Constraints*. International Finance, Vol. 5., No. 3., pp. 359-399. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2362.00101/pdf>. Letöltve: 2015. április 28.
- RIA Novosztyi (2013): *ОТП Банк начал борьбу с просроченными долгами, списав задолженность на 185 млн руб.* RIA Novosztyi. <http://bankir.ru/novosti/s/otp-bank-nachal-borbu-s-prosrochennymi-dolgami-spisav-zadolzhennost-na-185-mln-rub-10053288/>. Letöltve: 2014. május 12.
- Réthy Sándor (2010): *Válságkezelés az orosz bankrendszerben – makrogazdasági kitekintéssel; Magyarország FÁK-stratégiája, különös tekintettel Oroszországra, Ukrajnára és Kazahsztánra* című. MEH VII. 3. sorszámú 2009/2010 évi kutatás számára készült háttér tanulmány.
- Sberbank (2014a): *Annual Report 2013*. <http://www.sberbank.ru/en/shareandinv/financialresultsandreports/annualreports/>. Letöltve: 2014. május 12.
- Sberbank (2014b): *Development Strategy for 2014-2018*. http://www.sberbank.ru/en/about/about_sberbank/sberbank_strategy_2014/. Letöltve: 2014. május 14.

Trosznyikov, I. (2014): *Хуже всего – это мертвый банк с живой лицензией*. The Central Bank of the Russian Federation, Press-center. http://www.cbr.ru/pw.aspx?file=/press/press_centre/Simanovsky_26122013.htm. Letöltve: 2014. május 8.

Vasiliev, S. A. (2000): *Overview of Structural Reforms in Russia after 1998 Financial Crisis*. Conference and Seminar on "Investment Climate and Russia's Economic Strategy", Moscow, April 5-7., 2000. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/invest/pdf/vasil.pdf>. Letöltve: 2015. április 28.

VTB Group (2014): *2014 – 2016 Strategy Presentation*. <http://www.vtb.com/ir/statements/presentations/>. Letöltve: 2014. május 12.

Melléklet

Az orosz bankrendszer legfontosabb gazdasági mutatói (százalékban kifejezett adatok az adott év utolsó napján)			
	2007	2010	2013
Eszközök – Hitelezés			
Teljes hitelállomány / teljes eszközállomány	61,1	53,7	56,5
Nemteljesítő hitelek (NPL) / teljes hitelállomány	2,5	8,2	6,0
Megképzett értékvesztés / teljes hitelállomány	3,6	8,5	5,9
FX-hitelek / magánszektor hitelállománya	26,8	27,3	23,0
Jelzáloghitelek / teljes lakossági hitelállomány	20,5	27,8	26,5
Források			
Teljes betétállomány / teljes forrásállomány	60,9	62,4	60,8
Jegybanktól kapott források / teljes forrásállomány	0,2	1,0	7,7
Piaci kockázat a saját tőke arányában	38,7	48,6	45,6
Kamatlábkkockázat	24,3	36,7	37,8
Pozíciókkockázat	10,8	8,6	3,3
Árfolyamkockázat	3,6	3,2	4,5
Likviditás			
Magas likviditású eszközök / teljes eszközállomány	12,1	13,5	9,9
Likvid eszközök / teljes eszközállomány	24,8	26,8	20,5
Magas likviditású eszközök / látra szóló kötelezettségek	48,4	64,8	57,5
Szolvencia			
Saját tőke / RWA	15,5	18,1	13,5
Adózás előtti ROE	22,7	12,5	15,2
Forrás: CBR			

Duális bankrendszer Svájcban

Fáykiss Péter – Szalai Zoltán – Tóth Ede

A svájci bankrendszer súlya a nemzetgazdaságon belül nemzetközi összehasonlításban is jelentősnek számít. Két globális nagybankja és az elsősorban vagyonkezeléssel foglalkozó svájci magánbankok nemzetközileg is a piacvezetők között találhatók. A hazai fókuszú kisebb bankok elsősorban a lakossági és a kkv szegmensben aktívak, stabil tőkehellyel és közepes jövedelmezőséggel rendelkeznek. A svájci bankszektorban folyamatos konszolidáció zajlik: ez elsősorban a kisebb regionális és kantonális bankokat érinti. A jelenlegi két fő fejlődési irány a rendszerszinten jelentős nagybankok működési biztonságának megteremtése és a hazai gazdaság stabil finanszírozásának folytatása a kialakult ingatlanár-buborék kockázatainak mérséklésével. Svájc továbbra is vezető pénzügyi központ szeretne maradni, de csak a legális, adózott vagyonok tekintetében.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G20, G21, G28, E520

Kulcsszavak: svájci bankrendszer, bankhitel, makroprudenciális szabályozás, monetáris politika

1. A svájci bankrendszer makrogazdasági súlya

A nemzetgazdasági súlyát tekintve a svájci bankrendszer nemzetközi összehasonlításban nagy. A GDP-hez való hozzájárulása alapján a bankszektor és a biztosítási szektor együttesen 10,3 százalékot képvisel, a szektorban dolgozók termelékenysége a teljes nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva mintegy kétszeres. A pénzügyi szektor ezen túlmenően jelentősen hozzájárul a svájci gazdaság növekedéséhez is: a kereskedelem és a vegyipar (gyógyszeripar) mellett ez a leginkább növekedést generáló terület (Bakbasel 2013). A szektor foglalkoztatja az összes alkalmazott 5,7 százalékát, és fizeti be az (szövetségi és kantonális) adók 12–15 százalékát. A svájci bankok átlagos költséghatékonysága némileg jobb, mint a többi fejlett ország bankszektoráé (IMF 2007; SwissBanking 2013).

Fáykiss Péter a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezetője. E-mail: faykissp@mn.b.hu.
Szalai Zoltán a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. E-mail: szalai.z@mn.b.hu.
Tóth Ede a Magyar Nemzeti Bank volt portfóliókezelője.

2. A svájci bankrendszer általános jellemzői és főbb szerkezeti vonásai

A svájci szabályozás alapján a bankok jogilag úgynevezett univerzális bank formájában működhetnek, azaz nincs megkötés az általuk nyújtható pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozóan (IMF 2007) (szemben például az USA-val, ahol a pénzügyi válság után bevezetett szabályozásnak megfelelően a kereskedelmi banki és a befektetési banki tevékenységeket szét kell választani intézményi szinten¹). Ennek ellenére a gyakorlatban – a két nagybank, illetve a nagyobb kantonális bankok kivételével – az egyes intézmények meglehetősen specializáltak. A svájci bankrendszerben alapvetően hét csoport különböztethető meg (tulajdonosi szerkezet és aktivitás alapján):

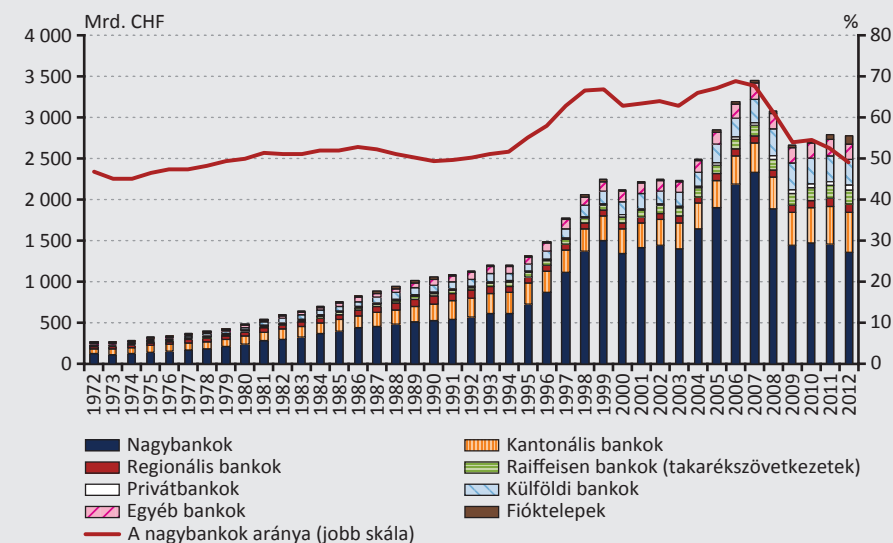
- **Nagybankok:** Globális szereplők, univerzális aktivitással (különösen a vagyonkezelési és a befektetési banki területen kiemelkedők). Az UBS és a Credit Suisse hazai piaci szerepe is jelentős, de mindkét bank esetében a külföldi tevékenység mérete lényegesen meghaladja a hazai aktivitást.
- **Kantonális bankok:** Jellemzően az adott kantonban, és főleg a lakossági (jelzálog) és a kkv-hitelezési területen aktívak. Különleges jogi státusszal rendelkeznek: a kantonok a fő tulajdonosaik (nem szavazó részvényként a tulajdoni hányad egy része értékesíthető, tőzsdére bevezethető), a náluk elhelyezett betéteket pedig az adott kanton garantálja. A svájci felügyelet (FINMA) 1999-ig nem is ellenőrizte őket, ez azonban változott, és jelenleg a többi hitelintézettel együtt felügyelik ezt a szektort is.
- **Regionális bankok:** Jellemzően közösségi tulajdonban lévő regionális bankok, amelyek az RBA Holding alá tartoznak. Az RBA ún. ernyőintézményként pénzügyi, IT, és terméktámogatást nyújt az alá tartozó bankoknak. Főleg lakossági és a kkv-szegmensben aktívak, de a piaci részesedésük az utóbbi időben erősen lecsökkent.
- **Raiffeisen bankok (takarékszövetkezetek):** Főleg a vidéki területeken aktívak, elsősorban lakossági (jelzálog) és kkv-szegmensben. Szerepük az utóbbi időben megnőtt, már a teljes országra kiterjed a működésük. Az erős jogosítványokkal rendelkező ernyőbankjukban történik a központi kockázatkezelés, illetve a tőke- és likviditásmenedzsment.
- **Privátbankok:** A legrégebbi svájci banktípus, jellemzően külföldi vagyonok kezelését végzik. Mivel lakossági betétet sokszor nem is gyűjtenek, lényegesen enyhébb nyilvánosságra hozatali kötelezettségek vonatkoznak rájuk.
- **Külföldi leánybankok és fióktelepek:** Jellemzően külföldi bankcsoportok svájci privátbankjai, főleg külföldi ügyfelekre fókuszálnak. Az elmúlt években a lakossági (jelzálog) és a befektetési banki aktivitásuk is nőtt.

¹ Részletesen lásd: ún. Volcker-szabály (Bloomberg 2013).

- **Egyéb bankok:** A fenti szegmensek egyikéhez sem tartozó piaci szereplők. Főleg áruházlánci hitelintézetek (pl.: Coop, Migros), illetve fogyasztási hitelekre fókuszáló intézmények tartoznak ide.

1. ábra

A svájci bankrendszer mérete (mérlegfőösszeg) és a nagybankok piaci részesedése

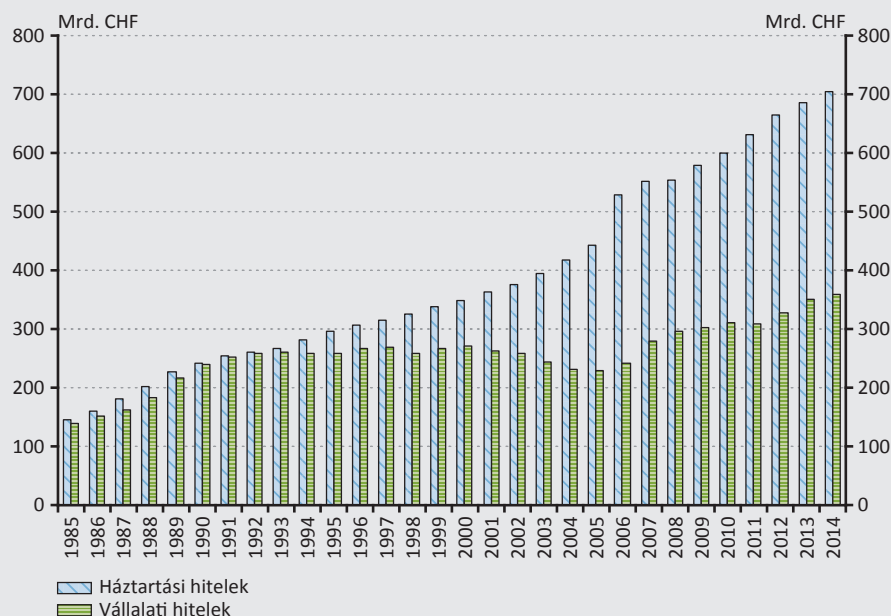
Forrás: SNB

A svájci bankrendszer a viszonylag sok szereplő ellenére alapvetően duális szerkezetű. A nagybankok piaci részesedése jelenleg a hosszabb távú átlagnak megfelelő, nagyságrendileg 50 százalékos, de a válság előtt meghaladta a 67 százalékot is (1. ábra). A UBS és a Credit Suisse globális szereplők, világszinten is a 20 legnagyobb bankcsoport között vannak. A nagybankokon kívül a többi intézmény leginkább adott szegmensekben vagy régiókban aktív (lakossági bankok, kkv hitelezés, privátbanki szolgáltatások, stb.), a hazai piacon leginkább a kantonális bankoknak van nagy szerepe.

A svájci bankrendszer által nyújtott hitelekben belül a legnagyobb arányt a háztartások számára nyújtott – túlnyomórészt jelzálog – hitelek teszik ki (2. ábra). Ezek aránya a 90-es évek közepétől folyamatosan nőtt, jelenleg a magánszektorban nyújtott hitelek több mint 65%-a háztartási hitel. A vállalati hitelek állománya 2005-től újra növekedésnek indult, azonban már némileg eltérő szerkezetben: míg korábban a vállalati hitelek mintegy felét a nagybankok nyújtották, addig jelenleg a részesedésük csaknem 30%-ra csökkent.

2. ábra

A vállalati és háztartási hitelek alakulása a svájci bankszektorban

Megjegyzés: A 2006-ban tapasztalható megugrás annak köszönhető, hogy ettől az időponttól már a Raiffeisen bankok adatai is szerepelnek a statisztikákban.

Forrás: SNB

A svájci bankok privátbanki tevékenység (private banking) üzletágban vezető szerepet játszanak a világban. A válságban a privátbanki szektor a nemzetközi versenytársaknál nagyobb piacvesztést szenvedett el, mert a svájci privátbankok esetében nagyobb az észak-amerikai és nyugat-európai ügyfelek aránya, ahol a vagyonszerzés nagyobb volt, mint más régiókban (SwissBanking 2011). Ennek ellenére továbbra is nagyon jelentős ez a terület: a svájci bankrendszerben a kezelt eszközök mintegy fele külföldi ügyfélhez kapcsolódik (SwissBanking 2013).

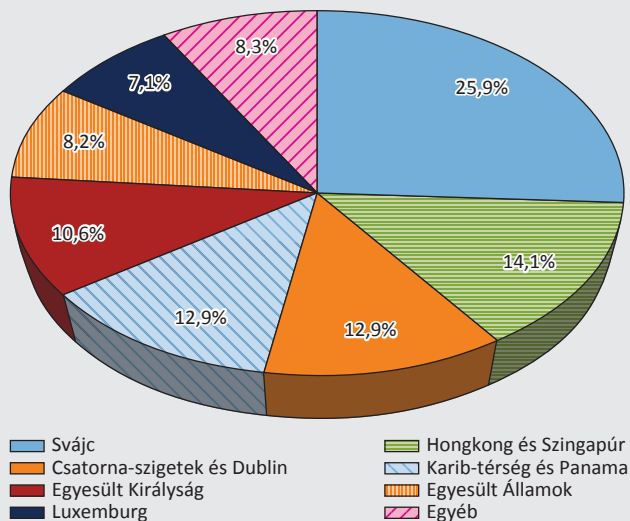
Az eszközkezelés (asset management) nemzetközi szempontból nem kiemelkedő – leszámítva a fedezeti alapok fedezeti alapjait („hedge funds of hedge funds”); más országok jobb feltételeket biztosítanak ehhez (pl. Luxemburg). Ebben a szegmensben ennek megfelelően a hazai ügyfélkör dominál.

A svájci bankrendszer kialakulása

A svájci bankrendszer jelenlegi méretének tükrében meglepő, hogy az alpesi ország bankrendszere csak viszonylag későn, az egységes svájci állam létrejöttét követően (1848) indult érdemi fejlődésnek. A korai időszakban az alapvetően mezőgazdasági fókuszú gazdaság nem igényelt érdemi pénzügyi szektort, ráadásul akkoriban az or-

3. ábra

Határon átnyúló privátbanki tevékenység megoszlása (2012)

Forrás: SwissBanking (2013)

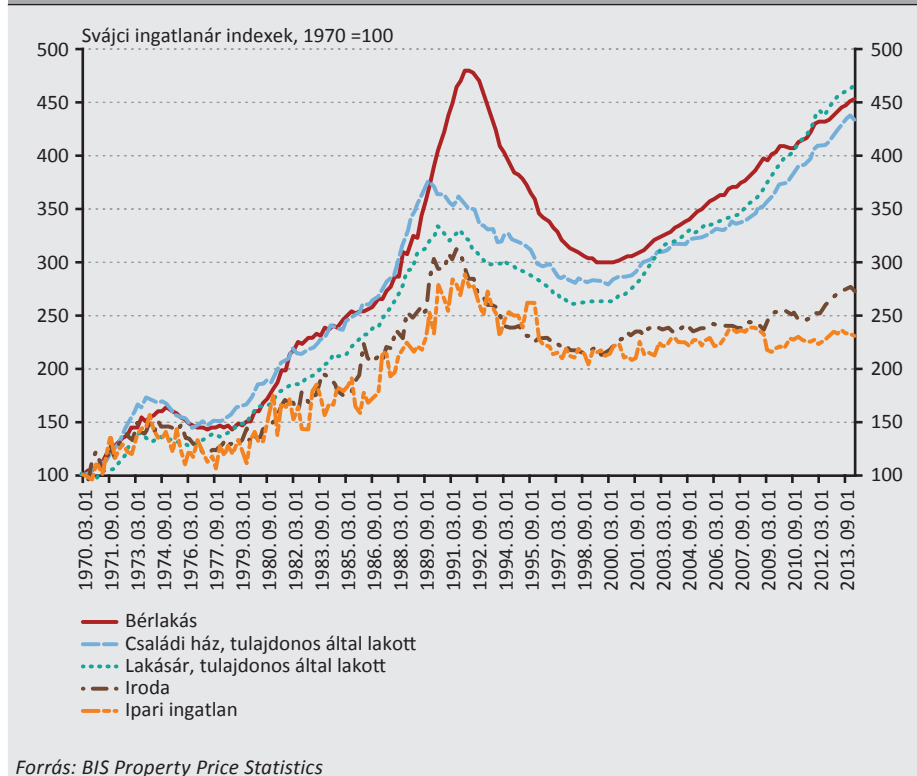
szág kereskedelmi tevékenysége is viszonylag korlátozott volt (szemben például Hollandiával vagy Észak-Olaszországgal, ahol ez érdemi ösztönzést jelentett a bankszektor kialakulásához). A svájci állam megalakulása magával hozta az egységes pénzpolitikát és gazdasági környezetet, majd a svájci nemzeti bank (SNB) megalakulásával (1907) kialakult a ma ismert svájci pénzügyi rendszer alapja. A szektor korai fejlődését keresleti oldalról erőteljesen ösztönözte az állam által is érdemben támogatott vasútfejlesztés (ekkoriban Svájcnak erőteljes infrastrukturális lemaradása volt a többi európai országhoz képest) és az ország beinduló iparosodása, míg kínálati oldalról a háztartások javuló jövedelmi helyzete és megtakarítási hajlandósága biztosította a szükséges forrásokat. Ebben az időszakban (1850–1910) alapították a svájci bankrendszer jelenleg is aktív tagjainak többségét.

3. Eszközár-buborékok és a pénzügyi válság következményei

A svájci bankrendszer a két globális nagybank, az UBS és a Credit Suisse kivételével összességében jól átvészelte a válságot. A válságnak való kitettség egyik csatornája a nagy globális bankok USA-beli befektetési banki tevékenysége volt. Az USA eszközár-buborék kipukkanása megrendítette e bankokkal szemben a bizalmat, veszteségeket kellett elszenvedniük a jelzáloghitelezésen. Az UBS esetében a svájci jegybank (SNB), illetve a szövetségi kormány pénzügyi beavatkozására is szükség volt. Az UBS mintegy 39 milliárd USD befagyott eszközének elkülönítésére létrehozták a StabFund-ot, amelyet a nemzeti bank felügyelt. Az SNB tulajdont is szerzett az

alapban, amely részesedését végül nyereséggel tudta értékesíteni a válság után az UBS-nek (a szövetségi állam szintén hozzájárult a mentőakcióhoz, amit szintén visszacapott). A Credit Suisse elkerülte az állami mentőakciót, képes volt a mérlegének átalakítására és tőkebevonásra. A válsággal kapcsolatban 2007 és 2009 között az UBS 53 milliárd, a Credit Suisse 19 milliárd USD veszteséget volt kénytelen leírni (*Finma 2009*). A svájci közéletben ellenséges hangulat alakult ki a nagybankokkal szemben, mert sokan úgy érezték, hogy a svájci polgárok anyagi biztonságát sodorták veszélybe az USA jelzálogpiacán folytatott tevékenységükkel. Az UBS egy alkalmazottja miatti botrányt követően politikai szinten felmerült olyan megoldás is, amely szerint az értékpapír-befektetési tevékenységet le kellene választani ezen intézményekről (eladás vagy külföldre kihelyezés), de végül a parlament kis többséggel elutasította a kezdeményezést (*Reuters 2011*).² Az intézmények stabilitásának erősítése érdekében azonban szigorították az üzletágra vonatkozó prudenciális követelményeket.

4. ábra
Svájci ingatlanár-indexek, 1970 =100

² Az UBS egy kereskedője 2011-ben két milliárd dollárt meghaladó veszteséget okozott nem engedélyezett részvénykereskedéssel. 2012-ben pedig egy másik alkalmazott a londoni bankközi kamatokra, a LIBOR-ra vonatkozó illegális megállapodásban volt bűnös. Súlyos, 1,5 milliárd dolláros büntetést okozott a bankjának.

A svájci nagybankok mentőakciójának sikerét nagymértékben segítette az, hogy az országot biztos menedéknek tartották a piacokon.

Eszközár-buborék kialakulásától – leginkább az ingatlanpiac kapcsán – Svájcban belül az utóbbi időben, *a válság következtében zéró közelébe csökkentett jegybanki kamat hatására* tartanak. A makroprudenciális jogkörrel is rendelkező jegybank 2013 szeptemberében 1 százalékos anticiklikus tőkepuffert tartott szükségesnek a probléma kezelésére, amit 2014 februárjában 2 százalékra emelt. 2012 közepétől 10 százalék önrészt kell fizetnie a jelzáloghitel felvevőjének (90 százalékos LTV), és a hitel kétharmadát legfeljebb 20 éven belül törlesztenie kell. Kockázatosabb adósok esetében, illetve az ingatlan értékének 80 százalékát meghaladó hitelre 100 százalékos kockázati súlynak megfelelő tőkét kell képezniük a bankoknak (*IMF 2014*).

A probléma kezelésére a jegybanki alapkamat emelése egyelőre nem alkalmazható eszköz, mert az egyébként is erős árfolyamra – amit a jegybank 1,2 CHF/EUR árfolyamnál nem enged tovább erősödni – további erősítő nyomást gyakorolna, amit saját magának kellene védenie devizapiaci intervencióval. A kérdés súlyosságát jól jelzi, hogy Thomas Jordan bankelnök 2013 decemberében a legnagyobb kihívásnak nevezte azt, hogy sikerüljön lehűteni a lakáspiaci árbuborékot (az UBS ingatlanár-indexe³ szerint a piac kockázatos tartományban van). Az ingatlanár-index gyors növekedése mellett további kockázatot jelent a háztartások stagnáló jövedelme és a kapcsolódó növekvő eladósodásuk, illetve növekszik a nem saját lakás céljára szolgáló ingatlanok építése (befektetési célú vásárlás).

Svájci bankválságok

A mostani pénzügyi válság előtt az 1930-as és az 1990-es években volt megfigyelhető jelentősebb válság a svájci bankrendszerben⁴. A 30-as évek bankválsága elsősorban az 1929-ben kitört nagy gazdasági világválság, illetve az ennek nyomán felszínre kerülő német bankrendszeri problémák hatására alakult ki. A 8 legnagyobb svájci bankból 5 csődbe ment vagy beolvadt egy másik intézménybe (pl.: a Bank Leu és a Volksbank a Credit Suisse-be), a megmaradt intézmények egy része pedig állami támogatást kapott a fennmaradás érdekében (a válság során több mint 60 intézmény ment csődbe vagy olvadt be más bankba).

A 90-es évek svájci bankválságát a jelenlegihez hasonló ingatlan eszközár-buborék kipukkanása okozta⁵. Az alacsony kamatok nyomán kialakuló ingatlanár-boom miatt a bankok jelzálogbanki aktivitása rendkívül megnőtt, azonban a későbbiekben bekö-

³ Az index nem pusztán az árak alakulását mutatja, hanem több kapcsolódó mutató kombinációja, amelyek között szerepel az ingatlanhitelek adósságtérhe, az infláció, az építőipar és a GDP növekedésének relatív alakulása stb.

⁴ <http://www.manager-magazin.de/magazin/artikel/a-556788.html> Letöltés ideje: 2014.07.10.

⁵ <http://www.dievolkswirtschaft.ch/de/editions/201105/pdf/Barnetta.pdf> Letöltés ideje: 2014.06.19.

vetkezett kamatemelések hatására problémák jelentkeztek a piacon (jelentősen nőtt a nemteljesítő állomány). A válság hatására a regionális bankok jelentős része csődbe ment vagy beolvadt más bankba, Genf és Waadt kantonoknak pedig szanálniuk kellett kantonális bankjukat (összesen mintegy 42 milliárd CHF leírást kellett megvalósítani).

4. Koncentráció a svájci bankszektorban

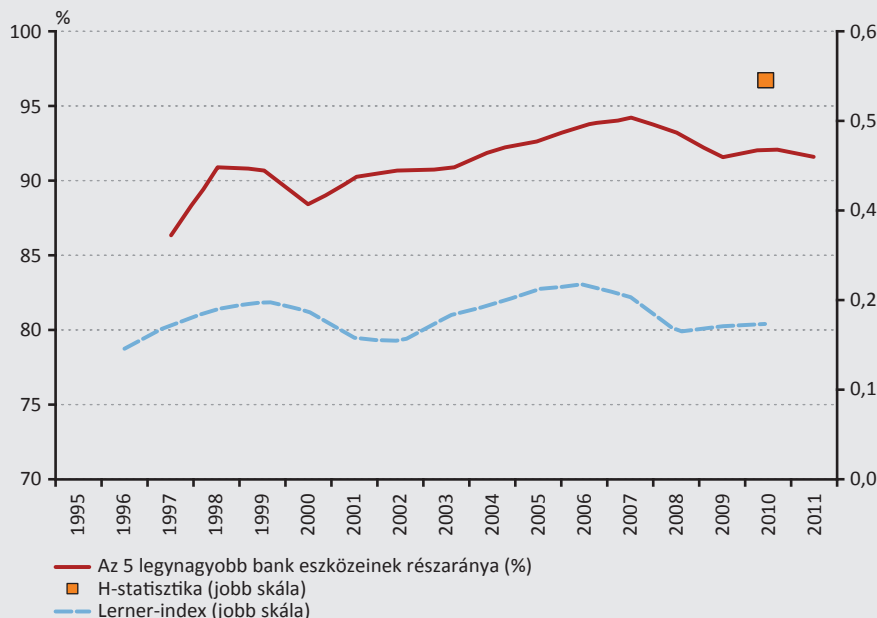
1996 és 2005 között, vagyis már a válság előtt jelentős koncentráció ment végbe a bankszektorban: miközben a banki eszközök aránya a GDP-hez képest háromszorosról több mint hatszorosra nőtt, addig a pénzügyi szektorban működő intézmények száma 404-ről 337-re csökkent, majd 2013-ra már csak 283-ra. A piaci koncentráció egyik mutatója, a Herfindahl-index⁶ az 1995-ös 1020-ról 2005-ra 2690-re nőtt, ami nemzetközi összehasonlításban magasnak számít (*IMF 2007:9*). Egyes piaci szegmenseket tekintve a leggyorsabb koncentráció a nagybankok esetében volt megfigyelhető, ezt követték a magánbankok. A lakossági és kisvállalati szegmensben aktív bankok esetében (kantonális és regionális bankok) azonban szinte alig volt változás a koncentrációban. A koncentráció mögött a válság előtti periódusban elsősorban a hagyományos hitelezés és betéti üzletág részarányának csökkenése és a piaci üzletág gyors növekedése húzódik meg, ami a nagybankok súlyának növekedését eredményezte, hiszen a növekvő szegmensekben aktívabbak voltak.

A válságban azonban a globális bankok jelentős eszközeépítést hajtottak végre, és a másik, korábban gyorsan koncentrálódó privátbanki szektorban is csökkent a svájci bankok által kezelt vagyon összege. Ennek megfelelően a válság előtti koncentráció a válságban nem folytatódott, inkább visszaesett. Kissé nőtt a Raiffeisen bankok, és az egyéb, köztük külföldi intézmények piaci részesedése, és csökkent a regionális bankoké.

A koncentráció és a nemzetköziesedés összefüggésében az várható, hogy *a már jelenleg is nagyon jelentős két globális bank továbbra is nemzetközi szerepet fog játszani*, és a tevékenységük nagyobb részét nem hazai ügyfelekkel és hazai piacokon fogják folytatni. *Emellett továbbra is nemzetközileg is vezető pozíciót fognak betölteni a svájci pénzintézetek a privátbanki piacon*, bár az első helyet olyan nemzetközi versenytársak veszélyeztetik, amelyek ügyfélköre bővülésében nagyobb a potenciál (*PWC 2013a, 2013b*). A többi banki szegmensben kevésbé látszik nemzetközi vagy regionális szempontból jelentős szereplők kiemelkedésének lehetősége a versenytársak lehetőségeivel összevetve (pl.: asset management).

⁶ A Herfindahl-Hirschman-index egy 0 és 10000 közötti szám, a magasabb érték a nagyobb piaci koncentrációt mutatja.

5. ábra
A svájci bankok koncentrációs mutatói 1996-2011 között

Megjegyzés: a Lerner-index a piaci árazási erőt mutatja a kibocsátás és az input oldalon is; magasabb érték gyengébb versenyt jelez. A H-statisztika a verseny fokát jelzi, az inputárak jövedelemrugalmassága alapján. Monopolhelyzet esetén az érték 0-val, tökéletes verseny esetén 1-gyel egyenlő, de bizonyos oligopolisztikus helyzetekben egynél nagyobb is lehet.

Forrás: World Bank Global Financial Development Database

5. Globális nagybankokkal kapcsolatos problémák (Too big to fail)

Ha pusztán a nagybankok méretét viszonyítjuk a gazdaság⁷ vagy szűkebben a svájci költségvetés méretéhez, akkor a svájci bankrendszer kiemelkedően törékenynek tűnik nemzetközi összehasonlításban. A bankszektor súlya nagyobb az összes viszonylag kisméretű, de nemzetközi nagybankokkal rendelkező országénál is, mint Hollandia, az Egyesült Királyság vagy Izland. A nagy jegybankok eltökéltsége, a közöttük létrehozott deviza swap megállapodások segítettek a svájci bankrendszerben is a pánik eszkalálódásának megakadályozásában (IMF 2010).

A Svájcban bejegyzett, globális léptékben is jelentőssé vált bankházak (UBS, Credit Suisse) a válságot követő években folyamatosan javítják a tőkehelyzetüket és jövedelmezőségüket (Financial Stability Board 2012). Az UBS és a Credit Suisse egyaránt

⁷ A bejegyzés szerinti ország GDP-jéhez viszonyítva a világon a legnagyobb bank az UBS volt 2010-ben, a harmadik legnagyobb pedig a Credit Suisse. Lásd: Demirgüç-Kunt-Huizinga (2010).

aktív szereplői a vagyonkezelési, a svájci lakossági/kereskedelmi banki, a befektetési banki és az alapkezelési piacnak (*The AAA Handbook 2013*). Elmondható, hogy e rendszerszinten jelentős pénzintézetek sokkellenálló képessége az elmúlt években végrehajtott tőkeemeléseknek köszönhetően számottevően javult. A tőke megfelelési mutató (Common Equity Tier 1 ratio) a 2014. március végi adatok szerint az UBS-nél 13,2 százalékot (*UBS 2014*), a Credit Suisse-nél 10 százalékot (*Credit Suisse 2014*) ért el. Mivel e bankok mind a svájci, mind pedig a globális pénzügyi rendszer szempontjából jelentős szereplők, ezért a svájci bankfelügyelet az úgynevezett 'too big to fail' szabályozás keretében szigorúbb, 2019-től 13 százalékos tőke megfelelést vár el e pénzintézetektől. Fontos azonban kiemelni, hogy e bankok hitel- és értékpapír-portfoliójának mérete, valamint jelentős nemzetközi beágyazottsága miatt egy kedvezőtlen kockázati forgatókönyv bekövetkezése esetén a potenciális veszteségek nagysága olyan jelentős lehet, amelyet a tőkeemelések utáni magasabb tőkeszint sem feltétlenül fedez.

Az SNB szempontjából jelenleg elsődleges fontosságú a két nagybankot érintő, úgynevezett „too big to fail” (TBTF)⁸ szabályozás konszisztens és gyors implementálása. A TBTF-szabályozás az alábbi két területet érinti:

- Elsősorban a bankok belső modelljein alapuló kockázattal súlyozott eszközállomány-számítás hitelességét kell erősíteni. Az SNB támogatja a svájci bankfelügyeletet (FINMA) abban a vizsgálatban, amelynek célja, hogy meghatározza az eltérés mértékét, illetve feltárja az esetleges eltérések okait a belső modelleken alapuló (ún. IRB-módszer), illetve a sztenderd-módszer szerint számított kockázattal súlyozott eszközállományok között. Ha a kétféle megközelítés jelentősen eltérő eredményre vezet, úgy a felügyeletnek különféle korrekciós intézkedések bevezetéséről kell döntenie.
- Másodsorban hiteles és működőképes válságtervekkel biztosítani kell a nagybankok működőképességének fenntarthatóságát különféle szükséghelyzetekben. A svájci bankfelügyelet a válságtervek elégtelenségének megállapítása esetén jogosult bizonyos korrekciós intézkedések megtételére, illetve a svájci banktörvény megadja a felügyelet részére a szükséges eszközöket a csődbe jutott bankok szánására (*Financial Stability Board 2012*).

Piaci vélemények szerint méreténél és jelentőségénél fogva az UBS és a Credit Suisse egyaránt számíthat a svájci hatóságok támogatására szükség esetén. 2012 augusztusa, a bankcsődökre vonatkozó szabályok bevezetése óta azonban a hatóságok számottevő jogosultságokat kaptak a hitelezői jogokba való beavatkozásra, ami egy esetleges jövőbeli adósságátrendezés esetén jelenleg nem tisztázott következmé-

⁸ *Commission of Experts (2010)*.

nyekkel járhat az egyes szenior, fedezett kötvények tulajdonosai és más hitelezők közötti kielégítési sorrendre (*The AAA Handbook 2013*).

6. Speciális svájci probléma: nemzetközi nyomás információcserére, együttműködés az adóelkerülés üldözésében

A válság nyomán erősödött a nemzetközi közösségben az elhatározás, hogy az adóelkerülést megakadályozzák, és ebben a nemzetközi együttműködést fokozzák. Svájcot hagyományosan olyan országnak tekintik, amely célpontja tisztázatlan eredetű vagy máshol nem adózott pénzek befektetésének. A svájci közvélemény és a politikusok eltökéltek abban, hogy az országot tisztázzák ezen negatív megítélés alól. Továbbra is fontos nemzetközi pénzügyi központ kívánnak maradni, beleértve a vagyonkezelést és privátbanki szolgáltatásokat is, de a jövőben csak az adózott pénzek körében (*Federal Department of Finance 2010*).

Felhasznált irodalom

Bakbasel (2013): *Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Schweizer Finanzsektors*. December, http://www.swissbanking.org/bakbasel_die_volkswirtschaftliche_bedeutung_des_schweizer_finanzsektors.pdf Letöltés ideje: 2014. 09. 04.

Bloomberg (2013): *Banks' World Under Dodd-Frank Takes Shape With Volcker Rule*. december 11, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2013-12-11/banking-under-dodd-frank-takes-shape-with-volcker-rule-approval> Letöltés ideje: 2014. 06. 12.

Commission of Experts (2010): *Final report of the Commission of Experts for limiting the economic risks posed by large companies*. 30 September 2010, http://www.sif.admin.ch/dokumentation/00514/00519/00592/index.html?lang=en&download=NHZLpZeg7t,I-np6I0NTU042I2Z6In1ad1Izn4Z2qZpnO2Yuq2Z6gpJCDdIN2hGym162epYbg2c_JjKbNoKS-n6A-- Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

Credit Suisse (2014): *Fixed Income Investor Presentation*. June 2014 https://www.credit-suisse.com/investors/doc/fixed_income_investor_presentation.pdf Letöltés ideje: 2014. 09. 18.

Demirgüç-Kunt, A. – Huizinga, H. (2010): Are Banks Too Big to Fail or Too Big to Save? International Evidence from Equity Prices and CDS Spreads. World Bank Policy Research Working Paper, <http://10.0.247.21:8080/ProgressMessages/1813-9450-5360?proxy=10.0.247.21&action=complete&index=210&id=209133277&filename=1813-9450-5360> Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

Federal Department of Finance (2010): *After the financial crisis: Swiss Financial Market Policy*. <http://www.efd.admin.ch/dokumentation/00737/00782/02109/index.html?lang=en>
Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

Finma (2009): *Financial Market Crisis and Financial Market Supervision*. http://www.finma.ch/e/aktuell/Documents/Finanzmarktkrise-und-Finanzmarktaufsicht_e.pdf Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

Financial Stability Board (2012): *Peer Review of Switzerland*. http://www.financialstability-board.org/publications/r_250112.htm Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

IMF (2007): International Monetary Fund: *Switzerland: Financial Sector Assessment Program — Technical Note — The Swiss Banking System: Structure, Performance, and Medium-Term Challenges*. IMF Country Report No. 07/199, June, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07199.pdf> Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

IMF (2010): International Monetary Fund: *Staff Report for the 2010 Article IV Consultation*, April www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10140.pdf Letöltés ideje: 2014. 07. 22.

IMF (2014): International Monetary Fund: *2014 Article IV Consultation*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14142.pdf> Letöltés ideje: 2014. 09. 18.

PWC (2013a): *Navigating to tomorrow: servicing clients and creating value*. Global Private Banking and Wealth Management Survey 2013, January, <http://www.pwc.com/gx/en/banking-capital-markets/private-banking-wealth-management-survey/assets/pwc-global-private-banking-wealth-management-survey-2013.pdf>

PWC (2013b): *The End of a Golden Age?* PWC Private Banking Study, January, https://www.pwc.ch/pb_study

Reuters (2011): *Switzerland rejects bid to ban investment banking*, <http://www.reuters.com/article/2011/09/19/swiss-banks-regulation-idUSL5E7KJ3DH20110919>

SNB (Swiss National Bank): *Statistics*: 2014. November 11-i adatletöltés

SwissBanking (2011): *Summary: Banking in transition – future prospects for banking in Switzerland, A joint study by the Swiss Bankers Association and The Boston Consulting Group on the Swiss banking centre*. http://www.swissbanking.org/en/20110912-2000-bro-bankenstudie_def_web-cwe.pdf Letöltés ideje: 2014. 06. 12.

SwissBanking (2013): *The Financial Centre: Engine of the Swiss Economy*. http://www.swiss-banking.org/en/20130715-fp_motor_der_schweizer_wirtschaft.pdf Letöltés ideje: 2014. 06. 12.

The AAA Handbook (2013): *Life through a different lens*, Barclays, 12 June 2013

UBS (2014): *First quarter 2014 results, May 6 2014* http://www.ubs.com/global/en/about_ubs/investor_relations/presentations/2014.html Letöltés ideje: 2014. 06. 19.

World Bank: *Global Financial Development Database*, <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development>. Letöltés ideje: 2014. 06. 06.

Melléklet

A svájci bankrendszer főbb jellemzői					
	1995	2000	2005	2010	2013
Likviditás					
Likvid eszközök/összes betét	1,86%	1,81%	1,43%	7,64%	23,84%
Magánszektornak nyújtott hitelek (millió CHF)	290 618	418 573	463 847	517 300	564 720
Hitel/eszközállomány	21,96%	19,70%	16,30%	19,06%	19,82%
NPL az összes hitel arányában*	n.a.	3,54%	0,79%	0,51%	n.a.
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Deviza kockázat					
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	n.a.	n.a.	21,0%	24,5%	19,9%
Források					
Betét/összes forrás	47,84%	41,66%	42,54%	51,18%	58,79%
Kötvények+alárendelt kölcsön+külföldi hitelkeretet/összes forrás	14,54%	10,03%	10,23%	16,03%	13,41%
Szolvencia					
Tőke/RWA (Total capital ratio, FINMA, Pillar 1)	n.a.	13,23%	12,34%	17,28%	n.a.
ROA**	0,45%	0,90%	0,87%	0,39%	
ROE**	4,01%	7,84%	5,97%	0,11%	n.a.
Megjegyzés: *Nincs frissebb SNB-adat. Csak WorldBank-adatszolgáltatás áll rendelkezésre, azonban jelentős az eltérés a kettő között az átfedő periódusban, ezért nem közöljük. **Nincs elérhető SNB- adat, így adózás utáni eredményből általunk számított adatokat szerepeltetünk.					

A török bankrendszer: A reorganizációtól a túlfűtöttségig

Csortos Orsolya – Dancsik Bálint – Molnár György

A török bankrendszer a 2000-es években jelentősen átalakult a korábbi, államot kiszolgáló intézményrendszerhez képest. A modernebb és mélyebb pénzügyi rendszer kialakulását a 2001-es bankválság és az azt követő reorganizáció tette lehetővé, mely során a szektor fejlődése és jövedelmezősége miatt külföldi befektetők is megjelentek a török bankrendszerben. Az állami bankok szerepe azonban továbbra is jelentős, piaci részarányuk eléri a 25 százalékot. A likvid és tőkeerős szektort a 2007-2008-as pénzügyi válság kevésbé rengette meg. A fejlett országok jegybankjai által elindított mennyiségi lazítás azonban a török gazdaságba áramló külföldi forrásokon keresztül hitelexpanzióhoz vezetett, ami valamelyest felerősíti a bankrendszerhez és a török gazdasági kilátásokhoz kapcsolódó kockázatokat. A török bankrendszer stabilitását veszélyeztethetik a globális pénzpiaci folyamatokhoz kapcsolódó kockázatok, főként az országba áramló külföldi tőke volumenének csökkenésén, illetve a tőke kiáramlásán keresztül. A pénzpiaci feszültségekre való hajlam, az árfolyam gyengülése és a kamatlábak sokszerű emelkedése könnyen a látens hitelkockázatok felszínre kerülését okozhatják, ami a bankrendszer – jelenleg biztosnak tűnő – likviditási- és tőkehelyzetét is próbára teheti.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, E61

Kulcsszavak: török bankrendszer, reorganizáció, pénzügyi stabilitás

1. Bevezetés

A török pénzügyi rendszert a bankok dominálják, az egyéb pénzügyi szereplők részesedése minimális. A bankrendszeren belül az elmúlt évtizedet az állami bankok jelentős, ámde fokozatosan csökkenő szerepe és ezzel párhuzamosan a külföldi bankok növekvő térnyerése határozta meg. Az állami tulajdon részaránya mérlegfőösszeg és a hitelállomány szerint arányosítva is 25 százalék körüli, míg a külföldi bankoknál ugyanez az érték a 15 százalékot közelíti. A külföldi tulajdon aránya régiós összehasonlításban alacsony, azonban a nyilvánosan kereskedett részvények külföldi

Csortos Orsolya a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Politika és Pénzpiaci Elemzés Igazgatóságának elemzője.
E-mail: csortoso@mn.b.hu.

Dancsik Bálint a Magyar Nemzeti Bank Pénzügyi Rendszer Elemzés Igazgatóságának elemzője.
E-mail: dancsikb@mn.b.hu.

Molnár György a Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági Elemzés és Előrejelzés Igazgatóságának elemzője.
E-mail: molnargy@mn.b.hu.

tulajdonlását és a kisebbségi részesedéseket is beleszámítva már a 40 százalékot is meghaladja. Az állami tulajdon aránya az utóbbi két évtizedben összességében csökkenő tendenciát mutatott, amit a 2000-es évek közepe óta főleg a külföldi szereplők piaci részének növekedése ellensúlyoz.

2. A modern török bankrendszer kialakulása¹

A török bankrendszer az 1980-as éveket megelőzően a tervgazdaságokra jellemző vonásokat viselte magán. Az 1960 és 1980 közötti periódusban az állam jelentős mértékben befolyásolta a reálgazdaság működését „importhelyettesítő” gazdaságpolitikája nevében, melyet a korábban importált áruk hazai termelésének ösztönzése fémjelzett. A bankrendszer számára ez az időszak a mennyiségi (hitelezési limitek) és árjellegű korlátozások (kamatláb-plafon) periódusát jelentette. A bankok szerepe az állam által meghirdetett „fejlesztési tervek” beruházásainak finanszírozására korlátozódott.

A modernkori török bankrendszer kialakulásának első lépcsőjét az 1980-as évek nyitása, a külső és belső gazdasági kapcsolatokat is érintő liberalizáció elindítása jelentette. A '70-es években beköszöntött reálgazdasági stagnálás és a fizetési mérleg problémái újításra késztették a török gazdaságpolitikát.² Ennek keretében a '80-as évek elején a török gazdaság kinyílása volt megfigyelhető, ami a bankok működési környezetében is markáns változásokat hozott. Erre az időszakra tehető a nemzetközi standardok megjelenése a bankszabályozásban, a külső auditálás kötelezettsége, a betétbiztosítás bevezetése, az értékvesztés-elszámolás megreformálása. A változó szabályozói környezet egyúttal a verseny élénkülésével is járt, aminek következtében a bankok tevékenységi köre és termékkínálata is jelentősen bővült. Azonban a '80-as években meginduló reformfolyamat ellenére az ezredfordulót megelőző két évtizedre egy alacsony hatékonyságú, a reálgazdaság finanszírozásában mérsékelt szerepet vállaló, elsősorban az állami szektort finanszírozó bankrendszer működött.

A 90-es években a török bankrendszer fejlődését és így a török pénzügyi rendszer mélyülését több kedvezőtlen makrogazdasági tényező is hátráltatta. E folyamatok negatív hatását tovább fokozta a bankok nem megfelelő irányítása, a hitelek nem profitalapú folyósítása, a szabályozási hiányosságok és az alacsony intenzitású versennyel jellemezhető működési környezet. A 2000-es évek fordulóján a bankrendszer rendkívül sérülékenységeben több tényező is szerepet játszott (volatilis növekedés, állami eladósodás, magas infláció, alacsony szintű megtakarítások és külföldi forrásokra való ráutaltság) (*BRSA 2010; BAT 2012*).

¹ A török Bankszövetség kiadványa (*BAT, 2012*) alapján.

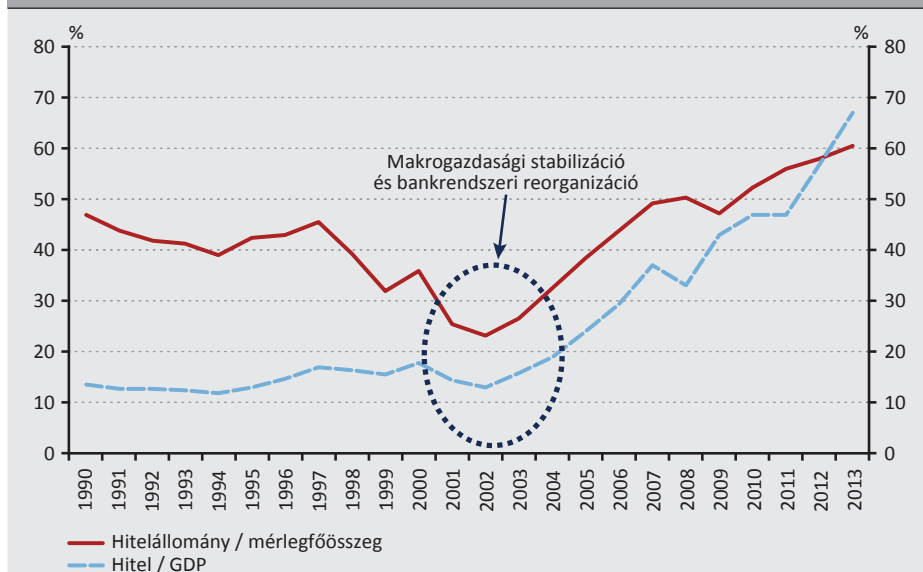
² Az újítás legfontosabb elemeit a külfölddel való tranzakciók felszabadítása jelentette: a szabad tőkekemozgás és devizapiaci tranzakciók 1989-re, míg a török líra konvertibilitása 1990-ben valósult meg.

A bankrendszer kiteljesedése csak a 2000-es évek eleji pénzügyi válságot követő reorganizáció során ment végbe. A reorganizáció során egyrészt az állam a Betétbiztosítási alapon (SDIF) keresztül átvette azon bankok kezelését, amelyeket leginkább érintett a válság. Az állam költsége az átvett és megsegített bankokon elérte a 47 milliárd dollárt, ami nagyjából a 2001-es GDP 30 százalékának felelt meg (így a bankmentés hatására az adósságráta 78 százalék közelébe emelkedett 2002-ben). Az 1996-2003-as időszak során az SDIF 20 bank kezelését vette át, miközben 8 bank működését beszüntették. A költségek mintegy felét a már korábban is állami kézben lévő bankok reorganizációja tette ki, míg magántulajdonban lévő bankok megsegítése további 8 milliárd dollárt emésztett fel. A reorganizáció során a vállalatok adósságának átütemezésére vonatkozó ajánlások is megjelentek (ún. Istanbul Approach). A rövid távon sürgős intézkedéseken kívül a válság a török bankrendszer szabályozói környezetében is maradandó változásokat hozott. A török szabályozók – felismerve a korábbi visszasságokat – előírásokat alkottak a prudensebb kockázatkezelés, felkészültebb menedzsment, a koncentrációs kockázatok mérséklése, a tőke megfelelés és a nyitott pozíció jobb kezelése érdekében, mindezt az EU-ban érvényes direktívákkal minél nagyobb összhangban.

Mindezek eredményeként az elmúlt évtizedben jelentős bővülés ment végbe a pénzügyi rendszerben: a teljes bankrendszeri mérlegfőösszeg GDP-arányosan közel kétszeresére (mintegy 110 százalékra), míg a hitel/GDP arány több mint háromszorosára

1. ábra

A bankrendszeri hitelállomány a GDP és a bankrendszeri mérlegfőösszeg arányában

Forrás: Central Bank of Turkey (CBT), Eurostat.

emelkedett (közel 70 százalékra). Az emelkedő banki hitelkínálatot és a reálgazdaság szereplőinek növekvő banki finanszírozását jelzi a hitelek mérlegen belüli részarányának 2000-es évek eleje óta tartó folyamatos emelkedése is (1. ábra).

A török bankrendszer a 2001-es válságot követő évtizedben stabilan támogatta a török gazdasági fellendülést. A török gazdaság szereplőinek növekvő banki finanszírozása a betétek banki mérlegen belüli magas súlya mellett valósult meg, és a 2012-ig 100 százalék alatt maradó hitel/betét mutató is alacsony finanszírozási kockázatra utalt. A mutató értéke 2009 óta azonban folyamatosan emelkedik: az utóbbi években megvalósult hitelexpanziót nem kísérte a betétek hasonló mértékű bővülése, így az egyéb, nem betétjellegű banki források szerepe emelkedett.

A hitelezés nagyrészt hazai valutában történik, a devizahitelek részaránya a teljes hitelállományon belül 30 százalék körüli, ami jelentősen alacsonyabb, mint a 2000-es évek elején megfigyelhető volt (ld. Melléklet táblázatának 5. sora). A devizahitelek korábbi magas aránya elsősorban a rendkívül magas és volatilis inflációval magyarázható: a török líra értékével kapcsolatos bizonytalanság a gazdasági szereplőket más, „kemény” valuták használatára sarkalta. Az infláció leszorításával azonban a hazai valuta térnyerése is elindult a hitelezésben. A jelenleg fennálló devizahitel-állomány így már inkább az alacsonyabb deviza-kamatlábakkal és a gazdasági szereplők árfolyam-pozíciójának fedezésével hozható összefüggésbe. Bár a bankrendszeri teljes nyitott pozíció minimális (a bankok mérlegen belül és kívül fedezik az árfolyamkockázatot), az árfolyam gyengülése a természetes fedezettel nem rendelkező hitelfelvevőknél – elsősorban vállalatoknál³ – feszültségeket okozhat.

Összességében a makrogazdasági reformok pozitív hatása és a kedvező globális környezet párosulva a bankrendszeri szabályozás modernizációjával hozzájárult ahhoz, hogy a török pénzügyi rendszer a korábbi bürokratikus alapokon működő rendszer helyett egy a reálgazdaság szereplőit kiszolgáló intézménnyé váljon.

3. A bankrendszer struktúrája

A török pénzügyi rendszert a bankok dominálják, az egyéb pénzügyi szereplők (pl. „árnyékbankrendszer”) a GDP 10 százalékát sem érik el. A bankrendszer elmúlt évtizedét az állami bankok jelentős és a külföldi bankok növekvő szerepe határozta meg. Az állami tulajdon részaránya mérlegfőösszeg és a hitelállomány szerint arányosítva is 25 százalék körüli⁴, míg a külföldi bankoknál ugyanez az érték a 15 százalékot közelíti. A külföldi tulajdon aránya régiós összehasonlításban alacsony, azonban a nyilvánosan kereskedett részvények külföldi tulajdonlását és a kisebb-

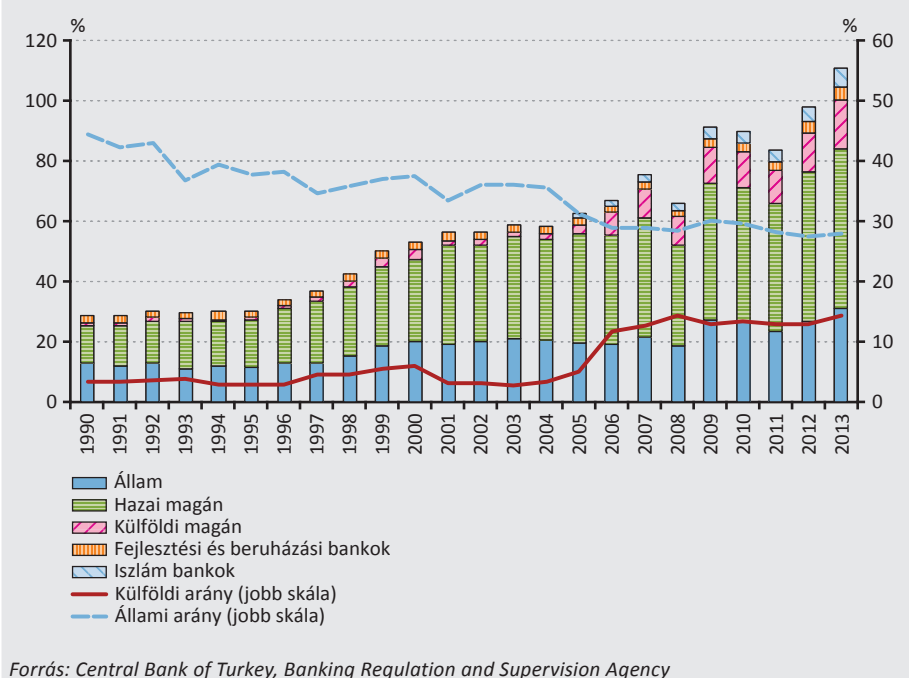
³ Az utóbbi három évben a vállalati devizahitelek növekedési üteme jelentősen meghaladta az export növekedési ütemét, míg a háztartásoknál szigorú makroprudenciális korlátozások (a fogyasztási hitelek esetében adminisztratív tiltás) gátolják a devizahitelezés terjedését.

⁴ Ez az arány 3 állami nagybankot takar, köztük az egyik legnagyobb török bankot is (Ziraat Bankası A.Ş.).

ségi részesedéseket is beleszámítva már a 40 százalékot is meghaladja. Az állami tulajdon aránya az utóbbi két évtizedben összességében csökkenő tendenciát mutatott, a nem hazai szereplők részarányának növekedését pedig a 2001-es válságot követően restrukturált török bankszektor iránti növekvő külföldi érdeklődés hozta el (2. ábra).

2. ábra

Bankrendszeri mérlegfőösszeg a GDP arányában, intézménytípus szerinti megbontásban

A külföldi bankok többsége 2005 és 2007 között jelent meg az országban, több mint felük Európából érkezett. E bankok térnyerése különösen a devizahitelezés terén volt tetten érhető, ami egyúttal a hazai bankok expanzióját is visszavetette. Mindemellett a török szabályozói és adózási környezet okozta versenyhátrány a hazai bankokat külföldi tevékenység folytatására ösztönözte.⁵ E törekvés célpontja elsősorban az Európai Unió volt. 2007-ben a külföldi leánybankok hitelezési tevékenysége a vállalati szegmensben már meghaladta a hazai bankok török vállalatoknak nyújtott hiteleinek felét.

⁵ A török bankok 2007-ben már mintegy 40 külföldi leánybankkal rendelkeztek.

Az állami bankokról elmondható, hogy a nemteljesítő hitelek aránya magasabb náluk, mint magántulajdonban lévő társaiknál, azonban a működési költségeik relatíve alacsonyabbak (*Ganioglu–Us 2014*). Utóbbi jellemzőben az állami bankok nagyobb mérete és így a mérethatékonyság is jelentős szerepet játszhat. Az állami bankok hitelezése során egyes kiemelt szegmensekben az ügyfelek forráshoz jutása nem tisztán piaci alapon történik, az állam kamattámogatások, garanciák nyújtása révén segíti az adósok finanszírozását. E területek közé tartoznak elsősorban a kis- és középvállalkozások, az agrárszféra, illetve az exportőr vállalatok is. Utóbbiak esetében érdekesség, hogy Törökországban a jegybank is végez export-refinanszírozást.

Jegybanki eszközökkel történő exporttámogatás

Bár az export- és importfinanszírozás állami eszközökkel történő támogatása számos országban elterjedt módszer, ezt legtöbb esetben kifejezetten erre a célra alapított ügynökségek, illetve állami bankok végzik. Törökországban ezzel szemben a jegybank is részt vesz ebben a tevékenységben, amivel kettős célja van: egyrészt olcsó forrás biztosítása az exportőrök számára (és ezáltal a folyó fizetési mérleg egyenleg javítása), valamint a jegybank devizatartalékainak növelése (*Aslaner 2013*).

Az exportrefinanszírozási hitelek folyósítása török lírában történik devizaszámlák ellenében. A hitelek visszafizetése 240 napon belül, devizában valósul meg — ennek köszönhetően ez a török jegybank nemzetközi tartalékának egyik fontos növelő tényezője is (2013-ban 12,7 milliárd dollárral járultak hozzá a tartalék nagyságához).

A török jegybank a kereskedelmi bankokon keresztül végzi az exportrefinanszírozást, referenciakamatláb (LIBOR, EURIBOR) mellett. Az exportrefinanszírozó hitel a kereskedelmi bankok közvetítésével (és legtöbb esetben azok garanciája mellett) kerül folyósításra és a hitelkockázatot is a bankok viselik (mindazonáltal eddig nem fordult elő késedelem ezeknél a hiteleknel). A hitelek árazása során 120 napon belüli ügylet esetén a jegybank nem számít fel a referenciakamat feletti felárat, míg 120–240 napos lejáratú ügylet esetén 20 bázispontos felárat alkalmaznak. A facilitás keretein belül kihelyezett összeg dinamikusán emelkedett az utóbbi három évben: míg 2011-ben a folyósított hitelösszeg 3 milliárd dollár volt, 2013-ban már ötszörösére emelkedett az új ügyletek aggregált összege (*CBT 2013; 2014*).

Összességében azonban elmondható, hogy a kkv-kat támogató eszközök — miközben jelentős támogatást nyújthatnak egyes vállalkozásoknak — jelentősége a teljes kkv-hitelállományhoz képest nem mérvadó. Mindez azonban a hitelezési folyamatok tükrében (2013-ban éves alapon 30 százalékos kkv-hitelállomány-növekedés és a bankok magas hitelezési hajlandósága) nem jelent problémát, a kkv-szegmens hitelkorlátai nem mutatnak túlzott szigorúságot.

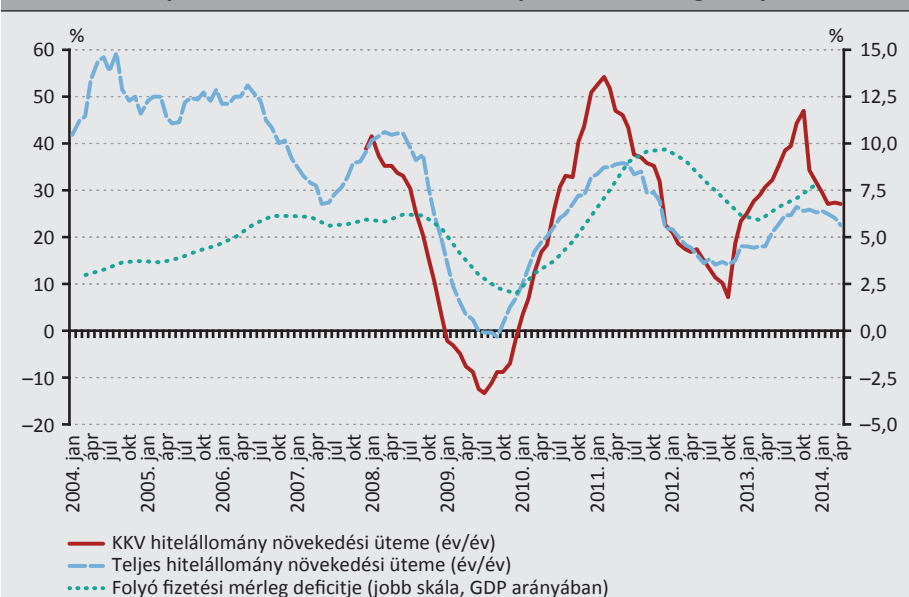
A pénzügyi rendszer mélyülésével egy időben a bankok száma – a nemzetközi tendenciákkal összhangban⁶ – mérséklődött. Jelenleg a bankrendszer mérlegfőösszeg alapján koncentrálnak mondható, az öt legnagyobb bank részesedése 56 százalékot, a tíz legnagyobb banké 82 százalékot tesz ki. A koncentráció termék szerinti megbontásban elsősorban a betéteket érinti, míg a hitelek tekintetében alacsonyabb koncentrációról beszélhetünk.

4. Külföldi tőkebeáramlás és hitelexpanzió – a bankrendszer helyzete a válságot követően

A török bankrendszert a 2008-ban elinduló válság közvetlenül alig érintette. Miközben a pénzügyi válság számos fejlett országban a kereskedelmi banki mérlegek jelentős összehúzóódását okozta, az alacsony kamatkörnyezet okozta hozamvadászat több feltörekvő országban ellenkező előjelű folyamatokat indukált. A feltörekvő országokba irányuló tőkebeáramlás egyik következménye a több helyen is megfigyelhető hitelboom volt, ami néhány esetben jelentős ingatlanpiaci áremelkedés-

3. ábra

A hitelállomány éves növekedési üteme és a folyó fizetési mérleg hiánya

Megjegyzés: árfolyamszűrt éves növekedési ütemek. Az ábrán szereplő pontok a folyó fizetési mérleg hiányát ábrázolják abszolút értékben (gördülő négy negyedéves számtani átlag).

Forrás: IMF, Banking Regulation and Supervision Agency

⁶ A pénzügyi mélyüléssel egy időben a 2000-es éveket egyúttal az akvizíciók és egyesülések nagy száma jellemezte, amit a mérhető hatékonyság és egyéb szinergiák kihasználására való törekvés indukált.

sel is járt. Törökországban is hasonló folyamatok voltak megfigyelhetők: a folyó fizetési mérleg tartósan magas hiánya, a külföldi tőke beáramlása, a banki hitelek magas ütemű expanziója a bankrendszeri stabilitást is veszélyeztetheti. A teljes hitelállomány árfolyamszűrt éves növekedési üteme 2011-ben meghaladta a 30 százalékot, miközben a kkv-hitelállomány ennél is nagyobb mértékben, 50 százaléknál is nagyobb ütemben növekedett. Utóbbi egyúttal a bankok kockázatt vállalási hajlandóságának emelkedését is jelzi, ami még kockázatosabbá teszi a hitelezés ilyen mértékű felfutását (3. ábra).

A korábbi hitelexpanzió kockázatait a Fed mennyiségi lazításának lassítása (*tapering*), illetve a fejlett országok jegybankjainak kamatemelése hozhatja felszínre. A likviditás szűkülése és a monetáris kondíciók szigorítása elsősorban azon feltörekvő országokat érintheti károsan, melyek jelentősen függenek a beáramló külföldi tőkétől – vagyis magas folyófizetésimérleg-hiánnyal küzdenek. Törökországban 2013 májusa óta több ízben is makropénzügyi feszültség volt tapasztalható. A pénzpiac akadozásai a bankok likviditási helyzetére is kihatottak, azonban a bankrendszer likviditási tartalékai folyamatosan a szabályozói minimum felett maradtak. A bankrendszer közvetlen külföldi banki forrásainak aránya sem mérséklődött a feszült helyzet ellenére, sőt az állami bankok külföldi forrásokat vontak be. A külföldi források aránya bankrendszeri szinten 2013 novemberében 21,4 százalék volt. A kiáramló tőke egyrészt az árfolyam gyengülésén, másrészt a török jegybank kényszerű kamatemelései miatt emelkedő forrásköltségeken keresztül okozhat problémákat az adósok és így a bankrendszer számára. Az emelkedő kamatok növelik az adósok késedelembe esésének kockázatát, amit a devizahittel rendelkező vállalatok esetén fokoz az árfolyam gyengülése. A nem pénzügyi vállalatok összességében nyitott rövid devizapozíciót tartanak fenn, a devizaeszközök értéke mintegy 35 százaléka a devizaforrásoknak (CBT 2013). A török líra 2013–2014 során végbement gyengülése így a vállalatok profitabilitásának csökkenésében is meglátszódnak (Altunok et al. 2013), ami egyúttal a banki hitelkockázatok növekedését is jelenti. Az alapkamat-emelés és az országgkockázati felár emelkedése miatt pedig mind török lírában, mind devizában drágult a vállalatok finanszírozási költsége, ami a hitelállomány növekedésének lassulásában is tetten érhető volt. Utóbbi azonban 2013 végén éves alapon továbbra is a jegybank által hosszú távon fenntarthatónak ítélt 15 százalék felett tartózkodott (CBT 2012).

A finanszírozási feszültségek egyelőre nem látszódnak meg a nemteljesítő hitelek (NPL) arányában, a ráta 2014 első felében az előző hónapokhoz hasonlóan 2,7–2,8 százalék körül alakult. A nemteljesítő hitelek aránya ezzel továbbra is mérsékeltnek tekinthető, miközben az értékvesztéssel való fedezettség 70 százalék feletti. A fedezettség azonban részben az alacsony nemteljesítő állományból következik, és annak felfutása esetén könnyen elégtelennek bizonyulhat. A török jegybank 2013. novemberi stabilitási jelentése alapján a nemteljesítő hitelek aránya a mikro- és kisvállal-

közások, illetve a hitelkártyák esetében a legmagasabb. A háztartási szegmensben a hitelkártyák 5,2 százaléka volt nemteljesítő, míg a lakáscélú hitelek esetében az NPL-ráta mindössze 0,6 százalék volt a 2013. szeptemberi adatok alapján (CBT 2013).

A török bankrendszer jövedelmezősége a feszültségek ellenére megfelelő, azonban 2014-ben érdemben gyengébb volt 2013-hoz képest. 2014. május végéig a nettó profit mértéke 10 milliárd török líra volt, ami mintegy 12 százalékkal alacsonyabb az előző év első öt hónapjában tapasztalt értéknél. A tőkearányos és eszközárányos jövedelmezőség ennek megfelelően romlott az év végéhez képest: előbbi évesített értéke 12 százalék, utóbbié 1,4 százalék volt májusban. A bankrendszer tőke megfelelési mutatója eközben meghaladja a 15 százalékot, ami érdemi teret biztosít a bankok számára a jövőbeli veszteségek kezelésére.

A török jegybank és a felügyelet több eszközzel is reagált a pénzügyi stabilitási kockázatok növekedésére. A pénzügyi válság tapasztalatait figyelembe véve 2010-ben megújította monetáris politikai keretrendszerét. Ennek jegyében az elsődleges cél továbbra is az árstabilitás elérése és fenntartása, amelyet a pénzügyi stabilitás mint kiegészítő cél támogat. Ezzel összhangban az irányadó ráta mellett további monetáris politikai eszközök kerülnek aktív alkalmazásra, amelyek a globális pénzpiaci volatilitásból eredő pénzügyi stabilitási kockázatok kezelését szolgálják (tartalékolási mechanizmus, aszimmetrikus kamatt folyósó). Eközben a jegybanktól függetlenül működő bankfelügyelet szintén több intézkedést hozott, melyek részben a banki mérlegek átláthatóságának növekedését és azok megerősödését célozták (értékvesztés-elszámolás és céltartalékolás szigorítása, osztalékfizetés korlátozása, többlet-tőke követelmény előírása), részben pedig a túlzott hitelezést voltak hivatottak megakadályozni (hitelfedezeti limitek előírása, deviza alapú fogyasztási hitelek tiltása).

5. Összefoglalás

A török bankrendszer a 2000-es években jelentősen átalakult a korábbi, államot kiszolgáló intézményrendszerhez képest. A makrogazdasági reformok pozitív hatása és a kedvező globális környezet hozzájárult ahhoz, hogy a török pénzügyi rendszer a korábbi bürokratikus alapokon működő rendszer helyett egy a reálgazdaság szereplőit kiszolgáló intézménnyé váljon. Emellett a modernebb és mélyebb pénzügyi rendszer kialakulását a 2001-es bankválság és az azt követő reorganizáció tette lehetővé, mely során a szektor fejlődése és jövedelmezősége miatt külföldi befektetők is megjelentek a török bankrendszerben. Az állami bankok szerepe azonban továbbra is jelentős.

A likvid és tőkeerős szektort a 2007–2008-as pénzügyi válság kevésbé rengette meg. A fejlett országok jegybankjai által elindított mennyiségi lazítás azonban a török gazdaságba áramló külföldi forrásokon keresztül hitelexpanzióhoz vezetett, ami va-

lamelyest felerősíti a bankrendszerhez és a török gazdasági kilátásokhoz kapcsolódó kockázatokat. A török bankrendszer stabilitását veszélyeztethetik a globális pénzügyi folyamatokhoz kapcsolódó kockázatok, főként az országba áramló külföldi tőke volumenének csökkenésén, illetve a tőke kiáramlásán keresztül. A pénzügyi feszültségekre való hajlam, az árfolyam gyengülése és a kamatlábak sokszerű emelkedése könnyen a látens hitelkockázatok felszínre kerülését okozhatják, ami a bankrendszer – jelenleg biztosnak tűnő – likviditási- és tőkehelyzetét is próbára teheti.

Felhasznált irodalom

- Altunok, F. – Aytug, H. – Oduncu, A. (2013): *Short FX Position, FX Shocks and Firm Performance*. Financial Stability Report November, Special Topics, Central Bank of Turkey.
- Aslaner, O. (2013): *Development of SME Loans and Lending Supports in Turkey*. Presentation at The Expert Meeting Between TCMB and MNB, Budapest, 27-28 June 2013.
- BAT (2012): The Banks Association of Turkey: *50th Anniversary of the Banks Association of Turkey and Banking System "1958-2007"*. Publication No. 62, The Banks Association of Turkey.
- BRSA (2010): Banking Regulation and Supervision Agency: *From Crisis to Financial Stability (Turkey Experience)*. Working paper, Banking Regulation and Supervision Agency.
- CBT (2012): *Financial Stability Report*. November 2012, Central Bank of Turkey.
- CBT (2013): *Financial Stability Report*. November 2013, Central Bank of Turkey.
- CBT (2014): *Financial Stability Report*. May 2014, Central Bank of Turkey.
- Ganioğlu, A. and Us, V. (2014): *The Structure of the Turkish Banking Sector Before and After the Global Crisis*. Working Paper No. 14/29, Central Bank of Turkey.

Melléklet

A török bankszektor főbb jellemzői							
	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás							
Likvid eszközök/összes betét	40,5	27,8	32,8	24,1	21,7	17,3	28,2
Magánszektornak nyújtott hitelek							
Hitel/eszközállomány	42,5	39,4	26,3	32,4	49,1	52,3	60,5
NPL az összes hitel arányában	–	–	–	6,4	3,6	3,8	2,8
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	–	–	–	88,1	89,7	83,6	76,3
Deviza kockázat							
FX hitelek aránya a magánszektor hitelállományán belül	47	50	60	35,2	24,1	27,1	28,2
Források							
Betét/összes forrás	65	67,4	73	62,4	61,3	61,3	54,6
Kötvények + alárendelt kölcsön + külföldi hitelkeretet/összes forrás	14,3	15,9	16,6	14,9	16,34	16,8	22,5
Szolvencia							
Tőke/RWA	–	–	–	28,2	18,9	19	15,3
ROE	46,7	37,5	–50,1	16,1	24,8	20,1	14,2
Forrás: The Banks Association of Turkey, 2012; Banking Regulation and Supervision Agency, Central Bank of Turkey.							

Az ukrán bankrendszer evolúciója és felépítése

Kicsák Gergely – Ligeti Imre – Sulyok András

Az ukrán bankrendszer elmúlt másfél évtizedét a klasszikus fellendülési-visszaesési ciklussal lehet jellemezni. A 2008-as válság bekövetkeztéig, a később fenntarthatatlannak bizonyult növekedés csúcspontjáig a szektor GDP-arányos mérlegfőösszege a 2000-es évek eleji 30 százalékról 100 százalék fölé emelkedett, amit elsősorban a rendkívül dinamikus hitelkiáramlás hajtott. A válság hatására drasztikusan visszaeső jövedelmezőség, valamint a kedvezőtlen makrogazdasági kilátások következtében az állami bankmentések mellett megindult a külföldi tulajdonú bankok ukrán kitettségének leépítése, ami az aktuális krízis hatására felgyorsult. A sokszereplős és alacsony koncentrálttsággal leírható szektor válságot követő konszolidációja még mindig várat magára, amit a részben devizában denominált, rendkívül magas nemteljesítő hitelállománnyal rendelkező portfóliók lassú értékesítése is nehezít. A bankrendszer jelenlegi tulajdonosi struktúráját – a külföldi szereplők válságot megelőző intenzív térnyerését, majd a 2008-at követő mérlegösszehúzóódását követően – a hazai kereskedelmi bankok dominanciája jellemzi.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, Ukrajna

1. Az ukrán bankrendszer történeti áttekintése 1991-től napjainkig

Az ukrán bankrendszer kiépülése az ország függetlenné válásával párhuzamosan 1991-ben indult meg. Az 1991 márciusában megalkotott bankszektoralapjait jogszabály alapján az egykori szovjet központi bank tagjaként működő szervezetből létrehozták az Ukrán Nemzeti Bankot, ami innentől kezdve az újonnan elindított kétszintű bankrendszer keretein belül a monetáris politikáért felelős központi bankként működött tovább. A központi bank 1992-re minden korábbi kereskedelmi banki tevékenységgel felhagyott, és emellett sorra ruházták fel különböző felügyeleti jogkörökkel. A lassan formálódó jogi környezetben, a helyenként tisztázatlan kormányzati hatáskörök, illetve általában véve a kétszintű bankrendszer működtetéséhez szükséges szakértelem hiányának a következtében az átmenet éveiben

Kicsák Gergely a Magyar Nemzeti Bank junior elemzője. E-mail: kicsakg@mnbb.hu.
Ligeti Imre a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: ligetii@mnbb.hu.
Sulyok András a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: sulyoka@mnbb.hu.

a klasszikus értelemben vett központi banki szerepet nem tudta még betölteni az Ukrán Nemzeti Bank (Sochan 1996).

A 1990-es évek elején a kereskedelmi banki tevékenységet teljes mértékben öt állami bank dominálta. Az öt szereplő az egyes szektorok mentén határozta meg a profilját, így a Bank Ukraina a mezőgazdasági szektorért, a Prominvest az ipari szektorért, az Ukrsotsbank a szociális programokért és az önkormányzatokért, az Ukreximbank a külkereskedelmi ügyletekért, az Oschadny Bank a lakossági megtakarításokért felelt. Az öt állami bankból kettő volt hivatalosan állami kézben (Ukreximbank és Oschadny Bank), a maradék három kvázi állami bank tulajdonosai állami vállalatok voltak. Ezeknek az intézményeknek a szerepe lényegében a kormányzati programok finanszírozása volt, emellett ugyanakkor fokozatosan megkezdtek kiépíteni a kereskedelmi banki jellegű üzletágakat is (Sochan 1996).

A ténylegesen privát kereskedelmi bankok a banki aktivitás kis szeletét adták csupán, ugyanakkor számosságuk igen nagy volt, 1994 végén közel 220 magánbank működött. Ezeket legtöbbször az állami vállalatok hozták létre saját tevékenységük finanszírozására, és általában el lehetett mondani, hogy a működési filozófiájuk a nyugat-európai banki tevékenység 18. századi időszakát idézték. A lazán szabályozott környezetben a magas profit érdekében a legkülönbözőbb, magas kockázatú ügyleteket is megkötötték, jellemzően igen magas margin mellett, ami részben elensúlyozta a bedőlt hiteleiken elszenvedett veszteségeiket. Az átmenet évei után ugyanakkor 1994 végére a bankszektor lényegében a nyugati normák mentén funkcionált (Sochan 1996).

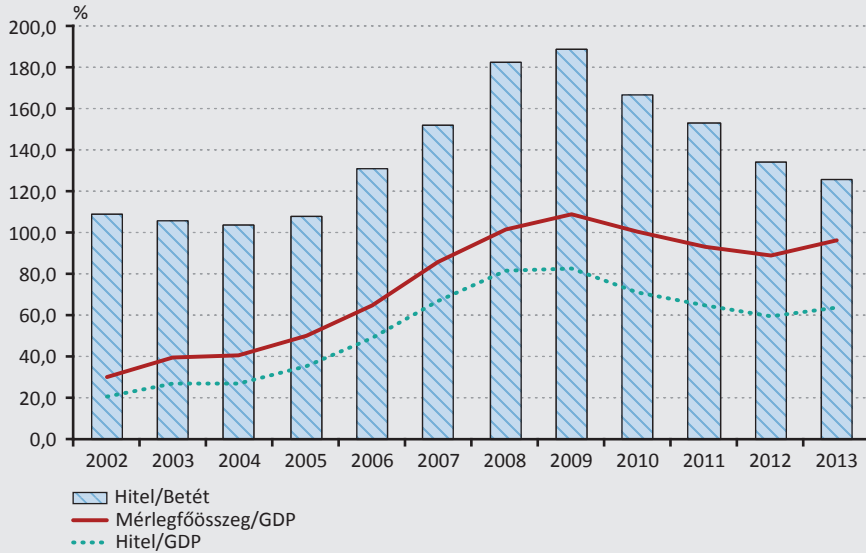
Az ukrán bankrendszer az elmúlt évtizedben egy fellendülési-visszaesési („boom-and-bust”) cikluson ment keresztül. Igen jelentősnek mondható a párhuzam a magyar pénzügyi piacon végbement folyamatokkal, azonban számos tényező hozzájárult ahhoz, hogy a magyarnál jóval súlyosabb válság alakuljon ki Ukrajnában a 2008. őszi események hatására.

Az ukrán bankszektor növekedése igazán 2004 után indult be, miután kiheverte az 1998-as orosz válság hatásait (2003-ban még 24 bank állt felszámolás alatt). A 2000-es évek elején az ukrán bankszektor helyzetét tovább nehezítette, hogy a 2001-es amerikai terrortámadás után Ukrajna felkerült a pénzmosási és terrorfinanszírozási tekintetben nem együttműködő államokat felsoroló listára, amelyről csak 2004-ben törölték.

A bankszektor 2004 után dinamikus növekedésen esett át (1. ábra), összesített mérlegfőösszege 2004 és 2008 között majdnem hétszeresére növekedett, ami az inflációt leszámítva is közel négyszeres reálnövekedésnek felel meg. A bankszektor közvetlenül a válság előtt óriási méreteket öltött, a teljes mérlegfőösszeg GDP-hez viszonyított aránya 100 százalék felett is járt 2008-2010-ben.

1. ábra

A bankrendszer mélysége és a hitel/betét arány Ukrajnában, 2002–2013 (%)

Forrás: National Bank of Ukraine

A mérlegfőösszeg növekedéséért elsősorban a rendkívül magas hitelkiáramlás volt felelős, amely több szempontból egészségtelennek és fenntarthatatlannak bizonyult:

- A hitelállomány elszakadt a betétállomány növekedésétől, amelyet az 1. ábrán a hitel/betét mutató alakulása szemléltet.
- A hitelállomány növekedése a háztartási szektorban volt a legjelentősebb, amelynek hitelállománya (főként fogyasztási és jelzáloghitelek) a 2004 és 2008 közötti időszakban átlagosan évente megkétszereződött.
- A GDP felfújódását is a hitelezés hajtotta, amely gyors eszközár- és bérnövekedéshez, valamint magas és instabil inflációhoz vezetett.
- Az új hitelek jelentős része külföldi devizában volt denominálva, amelynek csak kis része volt fedezett. A devizahitelek iránti keresletet a kamatkülönbözet mellett a rögzített árfolyam fűtötte.

A bankszektor rendkívül sebezhető állapotba került a felívelő szakaszban, ugyanis a bankok a hitelezést olcsó külföldi, rendszerint rövid lejáratú forrásokból finanszírozták. A 2008. őszi Lehman Brothers csőd után nem sokkal az ország súlyos válságba került, amikor nem sikerült megújítani a külső finanszírozást, és a növekedési lufi kipukkadt. Ukrajna kockázati felára jelentősen megemelkedett, és az ország nehéz helyzetére válaszul 2008 októberében megállapodást kötöttek az IMF-fel, ami nagyban hozzájárult az ország iránti bizalom megerősítéséhez, azonban egyben

fájdalmas, súlyos társadalmi költségű intézkedések bevezetéséhez vezetett. A feltételek közül kiemelendő a korábban kvázi rögzített árfolyam rugalmassá tétele, aminek következtében gyors gyengülésen esett át a helyi deviza. Ez megnehezítette az egyébként sem jó anyagi helyzetben lévő háztartások devizában denominált hiteleinek törlesztését, ami magas nemteljesítési arányhoz és banki veszteségekhez vezetett. A likviditási nehézségek kezelésére a jegybank rendkívüli likviditási hitelt nyújtott és állandó refinanszírozási rendszert működtetett. A bankroham elkerülése érdekében a betéteket befagyasztották, és megháromszorozták a biztosított betétek állományának felső korlátját. A banki veszteségek és a fertőzési hatások elkerülése érdekében az állam kénytelen volt több bankot is feltőkésíteni.

A gazdaság 2010 után újra növekedésnek indult, azonban a hitelezés összeomlása után („credit crunch”) a hitelezés nem tudott erőre kapni (ez főleg a háztartási szektorra igaz), és folyamatos a bankrendszer mérlegleépítése. Az árfolyam gyengülése és a betétek kivonása tovább gyengítette az ukrán bankrendszert. Az ukrán gazdaság a 2013 végi –2014 eleji események hatására újra recesszióba kerülhet, az állam finanszírozási gondokkal küzd. Az ország helyzetét tovább nehezíti a krími terület orosz annektálása és a keleti országrészben zajló katonai összecsapások, amelyek tovább fokozzák az ország helyzetével kapcsolatos bizonytalanságot.

2. Az utóbbi évek bankválságai Ukrajnában

2.1. A 2008-as pénzügy válság hatásai Ukrajnában

Az ukrán bankrendszert rendkívül negatívan érintette a 2008 szeptemberében kibontakozó pénzügyi és globális válság. A hivatalos jegybanki statisztikák szerint 2009 első negyedében a nemteljesítő hitelek aránya meredeken emelkedni kezdett, és 3,9 százalékról 6 százalék fölé emelkedett, a bankszektor sajáttőke-arányos vesztesége pedig az 5 százalékot is meghaladta, és még tovább romló tendenciát mutatott.

A bankszektor egészének stabilitása került veszélybe nyár elejére, ezért a fertőzési hatások megakadályozása érdekében az ukrán kormányzat 2009. június 10-én úgy döntött, hogy három súlyos állapotban lévő közepes méretű ukrán bankot (Ukrhazbank, Rodovidbank és Bank Kyiv) államosít. A három megsegített bank az ország leginstabilabb pénzügyi intézményei között volt számon tartva, ugyanis mindhárom bank jelentős kitettségekkel rendelkezett az energia- és ipari szektor hitelezésében, valamint az ingatlanbefektetési finanszírozásban, amely ágazatokat a legrosszabbul érintette a válság. A bankok megmentésére azért is szükség volt, mert a 2008. novemberi IMF-hitelszerződés feltételei közt a bankszektor stabilitása is szerepelt, így az intézkedés nélkül nem kaphatott volna újabb IMF-forrásokat az ország (*Nagpal 2009*).

A kormány döntése értelmében az állam 1,25 milliárd dollár összeggel megegyező adófizetői forrást juttatott tőkeként a bankokba, amely igen jelentős összegnek

bizonyult az egyébként is fizetési nehézségekkel küzdő ukrán államháztartásnak (a bejelentést megelőző héten az orosz földgáz 640 millió dolláros ellenértékét is nehezen fizették ki). Az állam a tőkeinjekcióval közel 100 százalékos részesedést szerzett a Rodovidbankban és a Bank Kyivben, valamint 81 százalékot az Ukrhaz-bankban (MFU 2009).

Az eredeti tervek szerint a bankok működésének és fizetőképességének helyreállítása után az állam minél hamarabb eladta volna részesedését a három bankban, de a bankok megfelelő működéséhez további, milliárd dollár nagyságrendű állami tőkeemelést kellett volna végrehajtania. Az államosított bankok portfólióinak kitisztítása és könnyebb értékesíthetősége érdekében 2011-ben felmerült egy „rossz bank” felállításának lehetősége. A tervek szerint az egyik legrosszabb portfólióval rendelkező intézmény, a Rodovid Bank venné át rossz bankként a másik két banktól a nemteljesítő eszközöket, miközben a jó eszközök a két banknál maradnának. A Rodovid Bank működési engedélyét limitálnák, betéteket nem gyűjthetne, és további hiteleket sem nyújthatna, a meglévő lakossági betétállományt pedig az egyik legnagyobb ukrán bank, az állami kézben lévő Oschadbank venné át (Kirchner et al. 2011). A tervet a jegybank 2012-ben is támogatta, de lényegi előrelépésről nincs információnk.

2.2. A 2013–2014-es újabb válsághelyzet

A 2013–14-es belpolitikai krízis nyomán újabb bankválság alakult ki Ukrajnában. A Viktor Janukovics államfő nevével fémjelzett ukrán kormányzat 2013 novemberében nem írta alá az európai uniós társulási egyezményt. Az ezt követő ellenzéki tüntetések miatt instabillá vált belpolitikai helyzetben az államháztartás finanszírozási problémáit a decemberben bejelentett 15 milliárd dolláros, Moszkva által rendelkezésre bocsátott finanszírozási forrás hivatott kezelni. A 3 milliárd dolláros első részletet Oroszország még folyósította, de időközben a tüntetések hatására megváltozott az ukrán politikai légkör. Az oroszbarát Janukovics-kormány megdöntése után az ügyvivő kormány az IMF-hez fordult pénzügyi segítségért és márciusban megállapodtak egy 14–18 milliárd dolláros készenléti hitelről. Az EU-IMF-hez való közeledést látva és a bizonytalan belpolitikai helyzetet kihasználva Oroszország – katonai erőket felvonultatva – kiterjesztette befolyását a Krímben, és ezt egy sikeres népszavazással legitímálta is. A Krím-félsziget a kiválást követően csatlakozott Oroszországhoz.

Az ezt követően kialakuló kelet-ukrajnai, folyamatos fegyveres konfliktus 2014 második negyedében már látható mértékű káros reálgazdasági hatásokat okozott Ukrajna számára, amely az ipari termelést és az Oroszországtól erőteljesen függő energiaellátást is súlyosan érintette. A harcok költségei komoly fiskális terhet jelentenek Ukrajnának, így a kormányzat július legvégén hadiadó bevezetése mellett döntött. Eközben a civil áldozatokat is látva (ismeretlen harci erők Kelet-Ukrajna felett lelőttek egy utasszállító repülőt) az EU és az Egyesült Államok gazdasági és

pénzügyi szankciókat vezettek be Oroszországgal szemben, amelyre az orosz féltől ellenintézkedések formájában érkezett válasz. Oroszország hivatalosan nem ismerte el, hogy a szankciókra adott válasz része lenne, de a gázszállítások Kelet-Európában a megszokotthoz képest akadotak. A szankciók és az orosz reakció komolyan fenyegette nemcsak Ukrajna, hanem az egész EU gazdasági növekedését. 2014. szeptember elején életbe lépett az orosz-ukrán tűzszünet, amely ideje alatt azonban további fegyveres harcok folytak, majd rövidesen már a korábbi intenzitással folytatódott a konfliktus.

A krízis mindkét országot kedvezőtlenül érintette. Ukrajnát leminősítette a Fitch, Oroszországban pedig a rubel a háború hírére rekordszintre gyengült, és az állampapír-piaci hozamok olyan magasra szöktek, hogy Oroszország szüneteltetni kényszerült kötvénykibocsátásait. Ukrajna problémáit mutatta az is, hogy a Gazprom az ukrán gázszállítás zavartalan folytatásának feltételeként az 5,3 milliárd dolláros tartozás kifizetését szabta.

A helyzet kezelésére néhány többé-kevésbé kedvező lépés is utalt. Ukrajna és az EU közeledésének részeként szabadkereskedelmi megállapodás született a két fél között, azonban a szerződés hatálybalépését 2015-ig elhalasztották. Másrészt a Világbank a tavasszal felajánlott 17 milliárd dolláros segélycsomag második részét, 1,4 milliárd dollárt folyósított szeptember második felében. Ezenfelül az ukrán és az orosz elnök személyesen tárgyalt a konfliktus feloldásáról, de a kelet-ukrán területeken tovább folytatódta a fegyveres atrocitások. Ez és a szakadár területek további közeledése Oroszországhoz az országhoz az országkockázat romlásán keresztül növelte a devizahitelek és az állam adósságának finanszírozási terheit.

A belpolitikai helyzet több, fontos, negatív következménnyel járt a bankrendszer egészére nézve. A korábban kezdődött negatív trendek erősödtek: a nyugati bankok kivonulása felgyorsult, a hazai bankok és külföldi bankok leányai krími érdekeltségüket jelentős veszteségek árán számolták fel, míg Kelet-Ukrajnában a folyamatos jelenlét okoz egyelőre ismeretlen méretű károkat. Végül az országkockázati megítélés romlásán keresztül a hazai fizetőeszköz is gyengült. A hrvnya árfolyamának stabilizálását a jegybank több beavatkozással és intézkedéssel is megpróbálta elérni, azonban a volatilitás mérséklődésére csak a konfliktus rendezése esetén lehetett számítani.

A nyugati bankok tulajdoni aránya az ukrán bankrendszer mérlegfőösszegére vetítve 2008 óta folyamatosan csökkent, és 2013 végére 16 százalékra mérséklődött. A trendet gyorsította az utóbbi időben Kelet-Ukrajnában és a Krímben növekvő feszültség, ahonnan az ukrán bankok kivonulása is megkezdődött. A krími portfólióleépítés kapcsán a bankok felemás helyzettel álltak szemben, amely nagy veszteségeket okozott számukra. Amellett, hogy a betéteseket kifizették, a hitelek visszafizetésére nem számíthattak, így kénytelenek voltak ezen követeléseiket alacsony áron

értékesíteni, vagy teljes egészében leírni. A kelet-ukrajnai helyzet nyomán azonban a bankok gyors kivonulása nem lett volna racionális, mert a portfólió értékesítése csak jelentős veszteségek árán volt lehetséges, ezért a bankok inkább vállalták a lassan növekvő nemfizetési ráták nyomán jelentkező veszteségeket.

Ukrajnában a jegybank elsődleges célja a hazai fizetőeszköz stabilitásának fenntartása, így ennek megfelelően a jegybank folyamatosan jelen volt a devizapiacokon, hogy a rögzített árfolyamrendszert fenntartsa. A belpolitikai krízis hatása miatt szükséges intervenciók nyomán ugyanakkor a devizatartalék szintje jelentős mértékben lecsökkent, így 2014. február 26-án az árfolyam leértékelődését a jegybank már nem volt képes további jelentős veszteségek nélkül, nyíltpiaci műveletekkel megállítani. Ezután intenzív leértékelődés vette kezdetét, mely során a hivnya több mint 25 százalékot gyengülve tudott stabilizálódni. A jelentős árfolyamgyengülésnek több negatív hatása is volt az ukrán bankrendszerre: a nemteljesítő hitelek arányának növekedése, a tőkehelyzet romlása, devizalikviditási és finanszírozási problémák.

Az intervenciókat követően a jegybank által bevezetett tőkekontroll is az árfolyam leértékelődését hivatott megakadályozni. A szabályozás megtiltotta a meghatározott célokra történő devizavásárlást, a bankok által az ügyfelek számára vásárolt valuta és deviza mennyiségét maximalizálta, és a vállalkozások devizavásárlásainak teljesítésére 6 napos késedelmet vezetett be. A korlátozások célja a bankok likviditásának fenntartása azáltal, hogy rövid ideig használhatják az ügyfelek pénzét.

Azért lehetett szükség minderre, mert a bankbetétek állománya folyamatosan csökkent, így a bankrendszer likviditása veszélybe került. A likviditási problémák kezelésére a jegybank likviditásnyújtással készült, ugyanakkor a hosszú távon felmerülő tőkeproblémák megoldására megfelelő források híján sem a jegybank, sem az állam nem volt képes. Az átmeneti tőkekontrollt bevezető és a devizakifizetéseket korlátozó jegybanki intézkedések nem bizonyultak sikeresnek, ezért a jegybank drasztikus, 300–300 bázispontos kamatemelést hajtott végre az árfolyam stabilizálása érdekében 2014 áprilisában és júliusában. Szeptember legelején pedig az ukrán jegybank betiltotta a bankkártyás valutafelvételt, és a készpénzes tranzakciók során is csak a hazai fizetőeszköz volt használható.

A gyengülő árfolyam negatívan érintette a bankrendszer mérlegfőösszégén belül magas arányt mutató devizahiteleket. Az árfolyamgyengülés és a politikai instabilitás a bankrendszerbe vetett bizalmat is gyengítette, ami így a betétek kivonásának megindulását okozta. Emellett a bankok szektorszintű tőkehelyzete a legutóbbi statisztikák alapján erősnek mondható, azonban gyorsan romlásnak indulhat a nemteljesítő hitelek növekedése következtében képzendő céltartalékok és értékvesztések miatt. A problémákat az egyes intézkedések hosszabb-rövidebb ideig enyhítik ugyan, de a végleges megoldást a konfliktus rendezése jelentené.

Az OTP Bank helyzete Ukrajnában a 2013-14-es válság következtében

A legnagyobb hazai bank, az OTP is nehézségekkel küzd az ukrajnai válság és háborús konfliktus okozta bizonytalan helyzet következtében. A konszolidált szinten kb. 10 ezer milliárd forint mérlegfőösszegű OTP kb. 500 milliárd forintnak megfelelő kitettséggel rendelkezik Ukrajnában. Az OTP-csoport várhatóan idén veszteséges lesz, amelyhez a hazai devizahiteles csomagon túl az ukrajnai leányvállalat veszteségei is hozzájárulnak. A veszteségekért a hrivnya jelentős leértékelődése, Ukrajna hitelbesorolása és a hitelfortfólió rohamos ütemű romlása tehető felelőssé (2014. második negyedév végére közel 42 százalékot ért el a nemteljesítő hitelek aránya). Ukrajnában a teljes goodwill-t leírta a bank, de a kivonulás piaci információk alapján nem áll szándékában (OTP 2014).

A Krím bizonytalan helyzete miatt az OTP 2014 második negyedévében beszüntette működését a régióban, és bezárta 8 fiókját, a kvázi háborús övezetnek tekinthető Donyeck és Luganszk térségben pedig augusztus elejéig 1 fiók bezárásán túl 13 tevékenységét függesztették fel ideiglenesen a régió 40 fiókjából, újabb lakossági és vállalati hiteleket nem folyósítanak (OTP 2014). A bank elnök-vezérigazgatója szeptemberben adott interjújában elárulta, hogy Kelet-Ukrajnában több fiókot kiraboltak, nehézségekbe ütközik az ügyfelek elérése és összességében az üzletmenet folytatása (HVG 2014).

Az OTP az ország többi részén is visszafogta hitelezését és szigorította hitelezési feltételeit, inkább az óvatosság jellemzi a bankcsoport tevékenységét Ukrajnában. A bank betétállománya azonban az első negyedéves 8 százalékos visszaesést követően hasonló mértékű növekedést volt képes elérni, ami elsősorban a lakossági üzletágnak köszönhető. A veszteségek ellenére az ukrán leánybank tőke megfelelése magabiztos szinten tudott maradni, 2014. június végén 14,1 százalék volt (OTP 2014).

3. Az ukrán bankrendszer szerkezete

Az ukrán bankrendszer aktuális piacszerkezetének alapvető vonásai az elmúlt 15 év alatt nem sokat változtak, a piac továbbra is rendkívül széttörödezett, az aktív bankok száma meglehetősen magas (2013-ban 180 bank működött az országban), és a koncentráció abszolút értelemben és a benchmark-országokéhoz képest is alacsony. A 10 legnagyobb szereplő eszközarányosan a teljes piac közel 50 százalékát teszi ki, ez az arány a kelet-európai országokban jellemzően 80 és 90 százalék között alakul (a legnagyobb bankszektori szereplőket az 1. táblázat tartalmazza), és bár az ukrán piac befektetési vonzereje a 2008-as válságot követően folyamatosan csökkent, a szektor konszolidációja továbbra is várat magára. Ennek okai, hogy a bankalapítás feltételei meglehetősen enyhék, ugyanakkor a felvásárlást és az összeolvadást körülményes jogi procedúrák nehezítik. Az előbbi következménye az, hogy nagy számban működnek kevésbé transzparens, illetve alultőkésített bankok az ország-

ban, az utóbbié pedig az, hogy a szereplők nagy számához mérten relatíve kevés tranzakció volt az elmúlt években, igaz, az aktuális ukrán krízis eszkalációjával ez a folyamat felerősödött (Raiffeisen Research 2013a).

1. táblázat

A 17 legnagyobb bank piaci részesedése (2011. január)

	Bank neve	Piaci részesedés
1	Privatbank	12%
2	Ukreximbank	8%
3	Oschadbank	6%
4	Raiffeisen Bank Aval	6%
5	Ukrsibbank	5%
6	Ukrsotsbank	4%
7	Prominvestbank	4%
8	VTB Bank	4%
9	Alfa-Bank	3%
10	OTP Bank	3%
11	Nadra	2%
12	Finance and Credit Bank	2%
13	First Ukr. International Bank	2%
14	Brokbusinessbank	2%
15	Kreditprombank	2%
16	Bank Forum	1%
17	Ukrgazbank	1%
	Összesen	67%

Forrás: Kirchner et al. (2011:43)

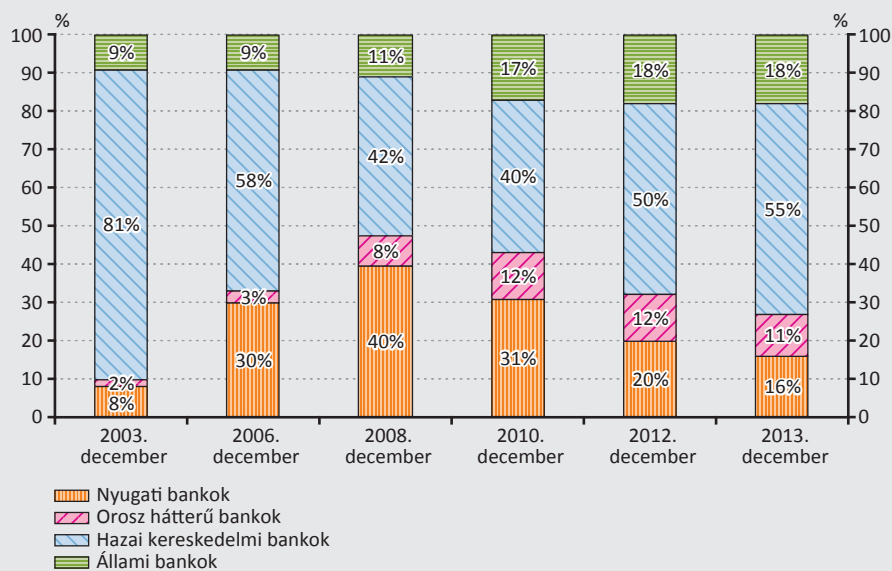
Az elmúlt másfél évtizedben a piacszerkezet változása a bankrendszer tulajdonosi struktúrájához köthető. A 2000-es évek elején a helyi kereskedelmi bankok dominálták a piacot, majd a hitelezési boom beindulásával párhuzamosan a magas hozamot ígérő szektorban megjelentek a nyugati bankok, és a válság évére már a piac közel 50 százalékát tették ki. A világgazdasági válság az ukrán gazdaságot súlyos recesszióba taszította, a szektor jövedelmezősége látványosan visszaesett (2009-ben a szektor profitabilitását jól mutatja a –32,5 százalékos ROE), és a külföldi tulajdonú bankok anyavállalatai megkezdték ukrán kitettségük leépítését. Bár a nyugati bankok mérlegösszehúzódnása a kelet-európai térségben általában is jellemző volt, a kifejezetten kedvezőtlen ukrán makrogazdasági kilátások, a kevésbé hatékony intézményi környezet és a magas belpolitikai kockázat következtében a szigorúbb tőke megfelelési mutatókhoz történő alkalmazkodást megnehezítő kockázatos eszközök leépítése Ukrajnában fokozottabban és nagyobb sebességgel jelentkezett. Mindennek kö-

vetkeztében a külföldi tulajdonú bankok eszközarányos részesedése 2013-ra 27 százalékra süllyedt vissza. Jellemző, hogy amíg 2004 óta az országba beáramló FDI legnagyobb hányada a bankszektorban csapódott le, addig ez a tendencia a válságot követően megfordult (Raiffeisen Research 2013b).

A nem rezidens banki szereplők többségével szemben az orosz tulajdonosi háttérrel rendelkező bankok piacépítési stratégiáját eltérő mintázat jellemezte, éppen ezért érdemes külön csoportként kezelni őket. Amíg ugyanis a nyugati anyabankok a fent leírt módon a válság kitörése után elindították a mérlegalkalmazkodást, addig az orosz leánybankok agresszív piacszerzésbe kezdtek és a 2000-es éveket jellemző néhány százalékos részesedésüket 2012-re egészen 12 százalékig növelték. Ezt teheték részben azért is, mert viszonylag későn léptek be a piacra, így a válsághoz kapcsolható veszteségeik is mérsékeltebbek voltak.

2. ábra

Az ukrán bankrendszer tulajdonosi struktúrájának a változása 2003 óta (%)

Forrás: National Bank of Ukraine

A válság utáni periódus legnagyobb nyertesei az állami, illetve a helyi privát bankok. Az állami bankok piaci részesedése egyrészt a csődközelbe került szereplők egy részének államosítása, másrészt pedig a központilag irányított hitelezési, projektfinanszírozási aktivitás felerősítése következtében ugrott meg. Az utóbbira példa az Oszhadbank tevékenysége, amely szereplő az állami tulajdonú Naftogas egyik hazai hitelezője. A válságot megelőzően jellemző 9 százalékos piaci hányaduk 2012-re 18

százalékra emelkedett. A helyi kereskedelmi bankok részesedése 2003-ban közel 80 százalékos volt, ez a szám 2008-ra 42 százalékra mérséklődött, majd a válságot követő térnyerés nyomán 2013-ban már ismét 55 százalékos részesedéssel rendelkeztek. A piacszerzés a nyugati bankokétól eltérő stratégiának, vagyis a magasabb kockázatú ügyfelek nagyobb arányú hitelezésének tulajdonítható (*Raiffeisen Research 2013a*).

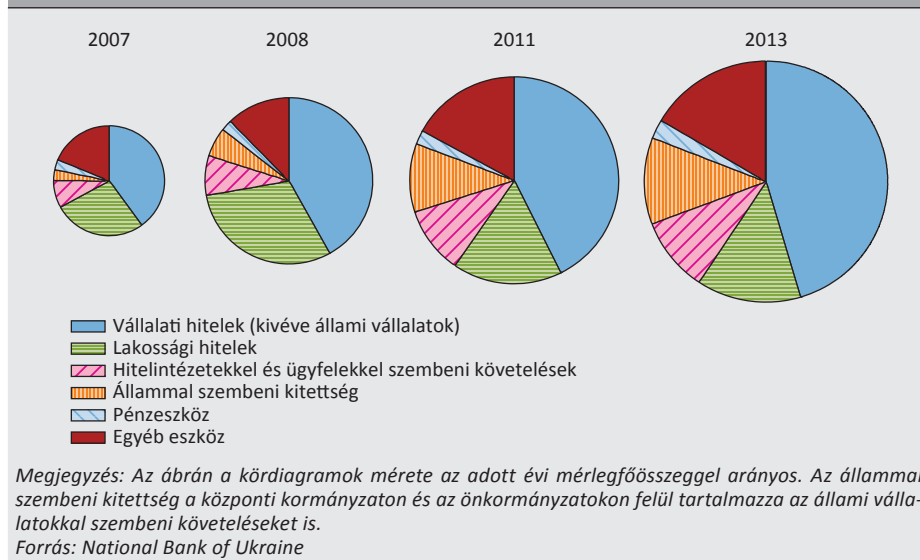
A tulajdonosi struktúrát tekintve az ukrán bankrendszer aktuális állapota a 2000-es évek elején megfigyeltre kezd hasonlítani, vagyis ismét a hazai kereskedelmi bankok dominálják a piacot, igaz az orosz háttérű, valamint az állami bankok szerepvállalása nagyobb, mint 15 évvel korábban volt. Az orosz-ukrán krízis hatására a nyugati szereplők kivonulása felgyorsult, azok az intézmények pedig, amelyek nem tudják értékesíteni ukrán leányukat, jellemzően a profiltisztítást (kizárólag néhány, többnyire nagyvállalati ügyfelekre fókuszáló tevékenység megtartását), valamint aktivitásuk minimalizálását választják (*Raiffeisen Research 2013a*).

4. Eszközoldal, likviditási helyzet

Az ukrán bankrendszer eszközoldala az utóbbi évtizedben csak kisebb változásokon ment keresztül. Az eszközök között a háztartásoknak és vállalatoknak nyújtott hitelek részaránya a legmagasabb, de megtalálhatóak pénzeszközök, más hitelintézetekkel szembeni követelések, értékpapírok (beleértve az állampapírokat is) és egyéb eszközök is. A hitelek aránya az ezredforduló után a válság kitöréséig folyamatosan növekedett, és 2008-ban meghaladta a 70 százalékot is. Mivel a bankok a hitelek

3. ábra

Az ukrán bankrendszer eszközeinek szerkezete a mérlegfőösszeg arányában

jelentős részét a vállalatok és a háztartások számára nyújtották, ebből következően az államháztartással szembeni kitettségük összességében nem jelentős.

A magánszektorban (a vállalatok és a lakosság számára) nyújtott hitelek állománya 2008-ig évről évre gyorsan növekedett, és a hitelek külföldi devizában, elsősorban dollárban denominált részaránya is magas volt. Ezután a háztartási hitelek állománya nominálisan a korábbi szint kétharmadára csökkent, és ezen belül is a devizahitelek részaránya mérséklődött jelentősen. A vállalati hitelek állománya ugyanakkor – igaz lassuló dinamikával – töretlenül növekedett az utóbbi években is. A vállalati hitelekben belül a devizahitelek részaránya mérséklődött, ugyanakkor nem csökkent a háztartási hitelekénél tapasztalt mértékben.

A devizahitelek részarányának jelentős csökkenéséhez hozzájárult, hogy a devizaforrásokhoz való hozzáférhetőség korlátozottá vált. A devizahitelezés jelentős visszafogása elsősorban a magas deviza forrásigényű vállalatokat érintette kedvezőtlenül. A hitelezés gyors visszaesése után az állomány alacsony szinten ugyan, de stabilizálódott. A vállalati hitelekben belül a KKV-hitelek állománya a válság kezdeti éveiben abszolút értékben és az állományon belüli arány tekintetében is csökkenést mutatott. 2011-ben és 2012-ben a kis és középvállalkozásoknak nyújtott hitelek abszolút értéke nőtt, azonban az összes hitelben belüli arányuk tovább mérséklődött (Kirchner et al. 2011).

A nemteljesítő hitelek részarányát a statisztikai módszertanok különbözősége miatt kétféleképpen számolják. A nemteljesítő hitelek arányát számszerűsítő ukrán módszertan megnehezíti a nemzetközi összehasonlítást. Emiatt az ukrán jegybank elveszít egy fontos adatforrást a bankok hitelportfólió-minőségének nyomon követésére. A bankokat ebben az adatszolgáltatási rendszerben nem ösztönzi semmi, hogy a nemteljesítő hitelek tényleges mértékét jelentsék a felügyelő intézményeknek. A nemteljesítő hitelek ugyanis magasabb veszteségeket okoznak, és így a gyengébb tőkehelyzetű bankok abban érdekeltek, hogy elkerüljék a rossz hiteleikről szóló információ napvilágra kerülését.

Az ukrán nemzeti bank „enyhébb” definíciója alapján az NPL-ráta 2012 végére a 2008-as 3,9 százalékról közel 13 százalékra növekedett. Az IMF „szigorúbb” definíciója azonban közelebb áll a hazánkban szokásos értelmezéshez, így ezek az adatok alkalmasabbak is az összehasonlításra. A nemzetközi szervezetek módszertana alapján számított nemteljesítő hitelek aránya a 2008 eleji 13,2 százalékról 2012-re 40 százalék fölé emelkedett, és a 2013 év végi, 2014 év eleji hirtvnyagyengülés tovább ronthatja a statisztikát.

Összességében a bankrendszer likviditása elfogadhatónak mondható. 2008 óta egyaránt növekedett a likvid eszközök összes eszközhöz és összes betéthez viszonyított aránya. Mindkét esetben a likvid eszközök (számláló) gyorsabb ütemű növekedése

okozta az arányjavulást. Az eszközök és források devizális eltérése a 2012-es éves jelentés alapján nem volt számottevő.

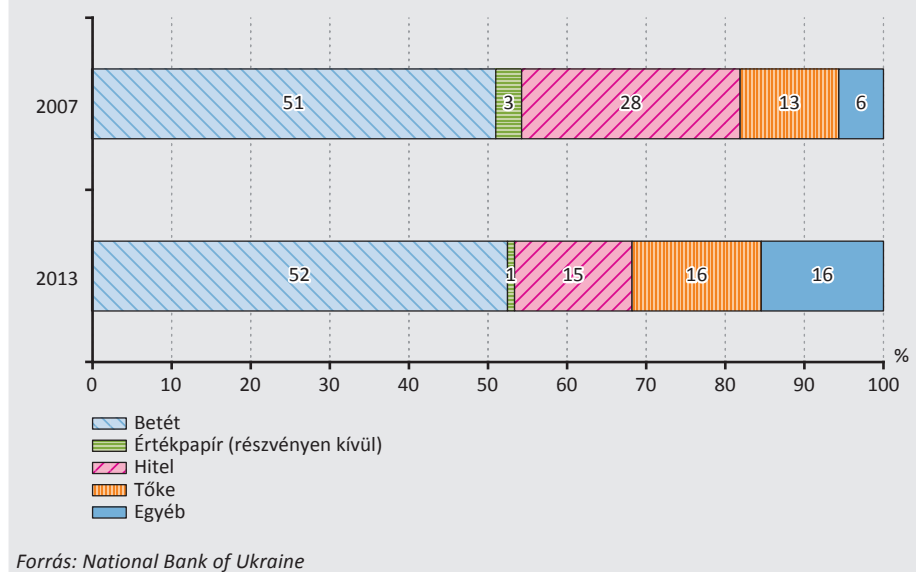
5. Forrásszerkezet és szolvencia

Az ukrán bankszektor refinanszírozása elsősorban a vállalatok, háztartások és más bankok betétein alapul, szektorszínten az adósságot megtestesítő értékpapírok soha nem játszottak meghatározó szerepet a források szerkezetében (néhány bank kivételével). Az ukrán bankrendszer magas fokú dollarizáltságát mutatja, hogy jelentős, 50 százalék felett alakult a külföldi devizában, főként dollárban denominált betétek aránya mind a vállalati, mind a háztartási szektorban. Ezért alapvetően az instabil makrogazdasági környezet okolható, ugyanis az elmúlt évtizedet jellemző magas és volatilis infláció, valamint az árfolyam többszöri súlyos leértékelődése miatt jelentősen csökkent a hazai fizetőeszközbe vetett bizalom.

2008 szeptemberében, a válság kibontakozásakor súlyos betétkivonás indult mind a hazai, mind a külföldi devizában, de a bankroham a hatodik legnagyobb bank (Prominvestbank) október eleji fizetéseképtelenné válása után vált igazán veszélyessé, amelyet aztán fertőzési hatás eredményeként több bank követett. A betétkivonás lejárata szerint a hosszabb lejáratú lekötött betéteket, deviza szerint a hrvnyabetéteket érintette súlyosabban. Sok ügyfél egyszerűen a biztonságos dollárra váltotta át betéteit. A dollárbetétekbe vetett nagyobb bizalmat támasztja alá az is, hogy 2009 februárjától a dollárbetétek állománya már növekedni kezdett, míg a hrvnyabetétek csak egy évvel később értek fordulóponthoz (Kirchner et al. 2011).

4. ábra

Az ukrán bankszektor forrásszerkezete 2007-ben és 2013-ban

A hitelek között rendkívül jelentős szerepe van a külföldi hiteleknek, amelyek 2007-ben az összes forrás ötödét tették ki, 2008 végére majdnem negyedét. Ez az olcsó külföldi forrás is okolható részben – kínálati tényezőként – a devizahitelezés felfutásáért. A 4. ábrán jelzett 15 százalékos fennmaradó részének kisebb részét a bankközi hitelek, nagyobb részét a jegybank által nyújtott hitelek teszi ki. Utóbbi 2008 végén indult jelentős növekedésnek, azóta valamelyest mérséklődött.

A 2008-as bankválság előtt az sajáttőke-arányos nyereségmutató (ROE) valamivel 10 százalékos felett alakult. Ez azonban nem mondható túlságosan magasnak 5–6 százalékos kamatkülönbözet és 6–7 százalékos szuverén kockázati felár mellett. A bankszektor a gyors növekedési szakasz bezuhanása után 2009-ben 30 százalékos tőkearányos veszteséget volt kénytelen elkönyvelni, főleg a nemteljesítő hitelek után. A bankszektor 2012 és 2013 év vége között képes volt gyér, de pozitív nyereséget termelni, amely 2014 első negyedévében újra veszteségbe fordult át.

A tőkemegfelelési mutató az utóbbi évek során a válság és veszteségek ellenére is magabiztosan a 10 százalékos szabályozói minimum felett maradt, azonban Ukrajna ékes példája mutatja, hogy a mellette kiépült kockázatok ellen még a magas tőkeszint sem jelent elegendő biztosítékot. Ráadásul a válság előtti években enyhén csökkent a tőkeszint, ugyanis a bankszektor nem volt képes a korábbiaknak megfelelő tőkét betenni az óriási hitelnövekedés mellé, vagy másképp fogalmazva, a profitok nem voltak kellően magasak a növekedés finanszírozásához. A válság után a bankok tőkearányos mutatója a különböző intézkedések következtében 18–20 százalékos közelébe tudott emelkedni. A tőkehelyzet javulásához egyrészt a jegybanki stressztesztelés eredménye nyomán előírt feltőkésítések járultak hozzá, amelyet részben a tulajdonosok, részben az állam volt kénytelen végrehajtani. Másrészt a jegybank könnyítette a megfelelési kritériumot azzal, hogy az alárendelt kölcsöntőkéket beszámította az alapvető tőkébe. Ennek legnagyobb előnye az, hogy alárendelt kölcsöntőkéket külföldi devizában is ki lehet bocsátani, így a tulajdonos nem szembesül árfolyamkockázattal.

Felhasznált irodalom

HVG (2014): *OTP-fiókokat is érint az ukrán válság. Szeptember 11.* Elérhető: http://hvg.hu/gazdasag/20140911_OTPfiokokat_is_erint_az_ukran_val sag/ Letöltve: 2015. április 16.

Kirchner, R. – Giucci, R. – de La Rubia, C.,– Kravchuk, V. (2011): *The Banking Sector in Ukraine: Past Developments and Future Challenges.* German Advisory Group and Institute for Economic Research and Policy Consulting, *Policy Paper Series*, PP/02/2011, Berlin/Kiev, 2011. március.

Nagpal, S. (2009): *Ukraine's government takes over three troubled banks*, 2009. november 6. Elérhető: <http://www.topnews.in/ukraines-government-takes-over-three-troubled-banks-2176475> Letöltve: 2015. április 16.

OTP (2014): OTP Bank Nyrt.: *Féléves jelentés: 2014. első féléves eredmény*. Budapest, 2014. augusztus 15.

Raiffeisen Research (2013a): *Ukraine Banking sector report: Down the rocky road, with no paradise in sight*. Február 12.

Raiffeisen Research (2013b): *CEE Banking Sector Report: Commitment will be rewarded*. Május.

Sochan, P. (1996): *The Banking System in Ukraine*. CASE Network Studies and Analyses No. 65.

Melléklet

Az ukrán bankrendszer főbb mutatói 2002–2013 (%)					
	2002	2004	2007	2010	2013
Likviditás					
Likvid eszközök/összes betét*	–	27,8	22,8	44,1	39,5
Magánszektorak nyújtott hitelek					
Hitel/eszközállomány	56,3	58,1	66	61,1	59,1
NPL*,** az összes hitel arányában		58	48,1	15,3	12,9
Deviza kockázat					
FX hitelek / magánszektor hitelállománya	–	–	44,7	40,5	31,8
Források					
Betét/összes forrás	61,8	64	50,9	42,7	52,3
Szolvencia					
Tőke/RWA*	–	15	13,9	20,8	18,3
ROE*	7,97	10,4	10,5	–9,7	0,8
Megjegyzés: * 2004 helyett 2005-ös adat, ** teljes hitelállományra Forrás: National Bank of Ukraine					

TISZTELT (LEENDŐ) SZERZŐINK!

Kérjük, hogy a kéziratukat a következő előírások szerint nyújtsák be:

- Folyóiratunkban a tanulmányok átlagos hossza 1 ív (40 000 leütés szóközzel), ettől legfeljebb ± 50 százalékkal lehet eltérni. A kéziratokat magyar és/vagy angol nyelven is el lehet küldeni.
- A tanulmányok minden esetben körülbelül 800–1000 karakteres tartalmi összefoglalóval kezdődnek, amelyben a főbb hipotéziseket és állításokat kell ismertetni.
- Az összefoglalót követő lábjegyzet tartalmazza a tanulmány elkészítésével kapcsolatos információkat és köszönetnyilvánításokat. Ezután következik a szerző foglalkozása (beosztása), munkahelye és e-mail címe magyar és angol nyelven is.
- Az összefoglalót követően kérjük megjelölni a tanulmány JEL-kódját (minimum három szükséges).
- A főszöveg legyen jól strukturált. A fejezetek élén vastag betűs címek álljanak!
- A tanulmánynak minden esetben tartalmaznia kell a hivatkozási listát a szerzők teljes nevével (külföldiek esetében elegendő a keresztnév monogramja), a megjelenés évszámával, a mű pontos címével, kiadójával, kiadási helyével, illetve a folyóirat pontos címével, évszámával, kötetszámával, oldalszámmal. A szövegben elegendő a vezetőkénnel, évszámmal és oldalszámmal hivatkozni. Szó szerinti hivatkozás esetén az oldalszám feltüntetése nélkülözhetetlen.
- A táblázatokat és az ábrákat a tanulmányban folyamatosan kell számozni (a számozás az új alfejezetekben, alpontokban nem kezdődik újra). Mindegyik táblázatnak és ábrának címet kell adni, és a bennük szereplő mennyiségi értékek mértékegységét fel kell tüntetni. A táblázatokat és az ábrákat a Word és az Excel program segítségével el kell készíteni magyar és angol nyelven is. A táblázathoz és az ábrához tartozó megjegyzéseket és az adatok forrását közvetlenül a táblázat alatt kell elhelyezni.
- A képleteket a jobb oldalon, zárójelben folyamatosan kérjük számozni (tehát az egyes alfejezetekben ne kezdődjön újra a számozás).
- Fel kívánjuk hívni továbbá a szerzőink figyelmét, hogy csak olyan kéziratot küldjenek, amelyet más szerkesztőségnek egyidejűleg nem nyújtottak be közlésre. A tanulmányt minden esetben két független, anonim lektor bírálja el.
- A tanulmányokat e-mailben kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe Word for Windows formátumban. A közölni kívánt ábrákat és táblázatokat Excel-fájlban is kérjük magyar és angol nyelven.
- Kérjük, hogy a további szerkesztési szabályokkal kapcsolatosan tájékozódjanak az alábbi oldalon: http://www.hitelintezetiszemle.hu/szerzoknek/Szerzo_utmutato.pdf

Köszönettel:

A Hitelintézeti Szemle szerkesztősége
1054 Budapest, Szabadság tér 9.
Tel.: 06-1-428-2600
E-mail: szemle@hitelintezetiszemle.hu

www.hitelintezetiszemle.hu